VISANT FAVE

Bet Eskob Skoazeller Kemper ha Leon

WAR ROUDOU OR MISIONERIEN

Rakskrid

Karget on bet gand an Ao. ʻn Eskob Fauvel ha goude-ze gand an Ao. ʻn Eskob Barbu, da gemer soursi euz ar visionerien hinidig euz Eskopti Kemper strewet dre ar béd.

Savet hag embannet am-boa ar roll er bloavez 1975 : 700 e oant war an dachenn, 450 a dadou pe a frered, 250 a zeurezed.

Buan a-walh am-eus bet tro da vond d'o gweled hag am-eus danevellet va zroadou e brezoneg war ar gelaouenn *Lizeri Breuriez ar feiz*, niverenn war-lerh niverenn, a-héd 20 vloaz.

Lavaret ez eus bet din : perag nompaz dastum an oll bennadou-ze hag o embann e stumm eul levrig ? Setu m'e-neus bet an Ao. Andreo ar Merser, rener Brud Nevez, ar vadelez da gemer ar garg euz al labour. Bennoz Doué a lavaran dezañ.

Ar pajennou-mañ a zo bet embannet en enor da Vreiz, brasa bro visioner a zo bet moarvad, daoust ma n'eo ket braz nag a vent nag a boblañs. En enor ivez d'or misionerien, eur bajennad euz ar re gaerra o-deus skrivet en istor an Iliz hag en istor or Bro-Vreiz.

A-dreuz lenn al leor-mañ, c'hwi a welo Bretoned hag o-deus dibabet gouestla o buhez penn-da-benn da rei da anaoud Jezuz-Krist hag e Avïel d'an dud divadez beteg er broiou pella. Sevenet o-deus o mennad daoust da beb tra, lod a gousto dezo beteg rei o buhez, lod all a vo o lod eur vuhez-pad pell diouz o bro, e-kreiz poaniou sur a-walh, med ivez er joa hag el levenez.

E-ser servicha o-deus labouret e servij diorroidigez ar pobladou gand o skoliou, skoliou-micher hag-all, dispañseriou, o sikour an dud da zigeri heñchou, da zevel poñchou, da gleuzia puñsiou, o rei dezo deskadurez war al labour-douar pe an doare da zevel loened. Ar seurezed, ouspenn ar skoliou, a zeske d'ar merhed penaoz derhel mad o ziegez ha diorren o bugale.

Ar pajennadou-mañ a zo bet skrivet gand gwad ha c'hwezenn ar visionerien, gwasket a-wechou marteze gand kleñved ar gêr, med poulzet gand ar garantez.

" N'heller ket rei d'an nesa brasoh merk a garantez eged rei e vuhez evitañ. "

Tro-ha-tro e vo ano amañ euz Bro-Afrika, Bro-Indez, Amerika-ar-Su (Brezilia, Arhantina, Perou, Kolombia), Azia (Thailand, Bro-an-Inizi, Broiou-Antillez (Haiti, Martinika, Gwadeloupa), Guyana.

Kanet e veze er parreziou :

Breudeur, ni glèv ho klemmou
Euz an tu all d'ar mor
D'ho mouez ha d'hoh ezommou
Or halon a zo digor
Ni a roio aluzenn
Evid sikour ho pro.
Ni a zavo beleien

Ha deoh ni o haso.

Visant Favé
Bet Eskob-Skoazeller Kemper.

Eun droiad en Afrik war roudou ar visionerien

Yann-Ber Kalloh a skrive :

«Me 'wel Béd ar re zu, O Afrik dilezet,
E-kreiz da goajou don, nag a gevrinou louz !
'Vidoud ivez neoah ar Mestr e-neus komzet
Gwechall. Med n'az-peus ket klevet. Heñvel out
Ouz eul loen divennoz ha ne gomz na ne glèv,
Eun deñvalijenn diaouleg a holo da ene paour :
Pegoulz e tigoro da lagad d'ar Goulou ?
O, hast ! rag deiz ar varn a dosta da beb eur.
Siwaz ! Êl du ar maro out nasket 'n e ardou,
Bugale ar gwir Doué war da zouar a zo rouez...
Hag heb ne zav hini da vond war e roudou,
E gouelehiou Afrik, Jezuz a stlej e groaz.»

Kement-se a oa gwir a-walh en amzer ma skrive Kalloh ; a-drugarez Doué, abaoe ez eus eet daved an Afrik, eun niver braz a veleien, frered, leanezed a beb urz da rei da anaoud d'an dud keiz-se Or Zalver Jezuz-Krist hag e Avïel.

En hañv diweza am-eus bet tro da vond d'an Afrik. Eur hloareg euz Bro-Gameroun e-noa greet e studi e kloerdi braz Kemper hag a oa dezañ beza beleget, en e vro du-ze, da geñver gouel Maria Hanter-Eost. An Aotrou 'n Eskob Zoa, arheskob Yaounde bet o ren pardon Itron Varia ar Folgoad warlene, e-noa va fedet da vond d'ar velegiaj. Va zoñj a oa evel-just mond da weled bugale an eskopti eet du-ze da brezeg ar feiz.

Da genta, ez on eet d'ar Vro-Gongo, da Vrazzaville. A-veh 10 eur nij etre Pariz ha Brazzaville gand eur pennad ehan netra nemed e kêr Nice e kreisteiz ar Frañs. Pemp eur diouz ar mintin p'en em gavan. Dale ebéd kaer er bureviou. Daou veleg a zo ouz va gortoz : Robert Le Scao euz Brieg ha Corentin Le Corre euz Landudeg. Bloaz a zo pe dost m'o-deus kuiteet o farreziou en eskopti Kemper. Laouen int evel-just ! gwisket int gand soudanennou dem-velen, ar gwenn a zo buan louzet hag a vez miret evid ar zul. Kure int e parreziou euz kêr Brazzaville, Mongali hag Ouenze, parreziou ha n'eus enno nemed morianed. Buan ar pakadou hag ar baotred en eur harr 2 CV hag en hent war-zu kêr. N'om ket eet a-bell avad ma klevom eun taol c'hwitell hag ez om pedet da jom a-zav war vord an hent. N'eo ket deuet an deiz c'hoaz. Eur bagad paotred yaouank a zo o stanka an hent, fuzuliou ganto. Goulenn a reont diganeom " Ha piou om ha piou n'om ket. " Diskouez a reom or paperiou... Ar re-mañ a zo paotred ar J.M.N.R (Jeunesse du mouvement national révolutionnaire), yaouankizou an emzao e-neus taolet d'an traoñ, e miz Eost 1963, gouarnamant Fulbert Youlou, kenta prezidant ar Republik er bloavez 1960.

Tamm-ha-tamm ar gouarnamant nevez a zo deuet da veza rusoh-rusa ha bremañ eo kouezet dindan beli ar gomunisted ha komunisted ar Chin. D'ar 15 a viz Eost (emaom d'ar 6 euz ar miz) ema deiz-ar-bloaz an taol dispah hag ar pennou a zo uhel an derzienn enno. An emgleviou yaouankizou kristen a zo bet pedet da baouez o labour. Ar gouarnamant a zo war-nes voti eul lezenn a-eneb ar skoliou kristen hag ez eus nehamant braz e-touez ar visionerien.

Deom da genta da Barrez Mongali, parrez Corentin Le Corre, da overennna ha da leina. N'eus war douar ar barrez nemed tiez izel, hirgarrezeg, savet gand postou koad ha toleñchou, taolet pri-prad warno da stanka an toullou ; an doenn a zo greet gand korz ar vro (bambou), goloet gand deliou gwez-bananez ha gwez-koko. An iliz heh-unan n'eus anezi nemed koataj ; frank ha ledan eo avad, peadra da lakaad eur bern mad a dud.

Amzer am-bo da droidellad dre gêr, eul lodenn tiez brao, tiez a geñwerz ha tiez-annez bet savet gand ar Frañsizien, eun iliz-veur disterig a-walh, med iliz Santez Anna, euz ar re gaerra. An eskopti a zo nevez, bet savet gand an Ao. n'Eskob Bernard, ginidig euz eskopti Coutances, roet gantañ e zilez daou vloaz a zo evid lakaad en e blas an Ao. 'n Eskob Mbemba, eun eskob du. N'ema ket an Ao.n' Eskob er gêr, med kavoud a ran an Tad Morizur, vikel vraz, ginidig euz a Vrignogan. Hemañ a anavez mad an eskopti hag an dud. War evez ema war ar pez a raio ar gouarnamant. Kaset ez eus bet d'ar Prezidant eur goulenn evid kaoud lod cheñchamañchou el lezenn da zond war ar skoliou, med daoust ha selaouet e vezor?

E Ouenze ez eus eur skol gristen renet gand seurezed Ribeauvillé (Alzas), ouspenn 1000 a vugale enni. Gand aon rag ar pez a hellfe digouezoud, ar zuperiorez he-deus kaset he novised du, da vro R.C.A. (République Centre Africaine) sañset evid tremen an ehan-skol. Mad he-deus greet, rag goude Hanter-Eost ar seurezed du n'o-do ket a goñje da guitaad ar vro.

Eur rummad seurezed all o-deus resevet eun depech evid lavared dezo dond diouztu d'ar Frañs, war zigarez ivez tremen daou pe dri miz...Nehet maro; diêz e kavont señti (marteze n'eus riskl ebéd o chom); diêz e kavont dizenti.

Skolaj «Chaminade», renet gand an Tadou Marianisted, e-neus 500 a baotred er skol. Eno ema Xavier Godeg euz Pont-e-Kroaz e-giz kelenner, eet da zikour an tadou abaoe 7 vloaz 'zo. Amañ ivez e hortozer gand anken petra 'roio al lezenn! Xavier Godec a zo eet da Vreiz da dremen an hañv. Siwaz! n'e-no ket a dro da zistrei; an tadou o-do kuiteet o skolaj.

Deom ivez da weled ti an Oberou «*Action Catholique*», pemp pe c'hweh barakenn savet brao. Ar zoñj a oa e vefe renet ahano an oll emgleviou kristen euz ar pemp pe hweh bro war-dro a gomz galleg. An Aotrou beleg Courdray euz eskopti Roazon a oa karget dreist-oll euz ar skouted; distroet eo d'e eskopti pa n'helle mui labourad war e dachenn. Bez' e oa ivez misionerien laik hag en o zouez Mimi Le Gall euz Keruyenn e Sant Evarzeg. Houmañ a oa eet da ober eun dro da weled he zud, n'hello mui distrei d'ar Hongo. Goullo eo bremañ ti an oberou kristen.

Seurezed glaz Sant Joseph Kluni a gavom amañ ivez evel e kalz broiou all. Eur skolaj braz eil derez evid ar merhed a zo ganto. En urz-mañ ez eus kalz seurezed ginidig euz an eskopti, war-dro tri hant a zo bet diouz m'am-eus klevet. Hag e gwirionez, setu-amañ ar zuperiorez, seurez Gwenael, euz kostez Brest, Seur Pol Aurelian (Marie-Joséphe Creac'h) euz Tromeal Kastell, Seur Clotilde (Nihouarn) euz Plogonneg, keniterv d'an Ao.'n Eskob Boussard; Seur Christiane de la Réparation (Le Foll) euz Landrevarzeg; Seur Jean du Divin Maître (Camus) euz Kraozon. Plijadur a zo bet oh en em weled hag o konta kaoz euz ar

vro. Re all a zo euz ar Morbihan. An ospital ivez a zo gand an heveleb seurezed. Siwaz! ar re a zo oh ober skol a ranko dilezel o labour, lod a jomo er vro da ober katekiz pe labour all, lod a guitaio ar vro. Seurez Christiane, emgavet ganin e Kemper d'an 12 a viz Gwengolo he-deus kontet din stad truezuz ar skoliou. Hi a ya bremañ war-zu ar Guyane.

Eur mintinvez ez eom, an Tad Tad Morizur, Corentin, Robert ha me beteg Mbamou da weled ar hloerdi bihan. Yao! hag en hent gand eul Land-Rover. Tri ugent kilometrad a zo da ober, 30 bennag war an hent braz ha kemend all a-dreuz strêjou digoret en trêz, ar re-mañ a zo diêz tre da zarempredi gand gweturiou skañv. Beb an amzer, eun taol c'hwitell, eur bagad J.M.N.R o stanka ouzom an hent. Med an Tad Morizur a zo anavezet mad en andreadou-ze hag e vezom lezet da dremen heb dale re. E Mbamou, eur hloerdi nevez a-walh, e-kreiz ar mêziou, ar gwez hag ar bokedou, e kavom an Tad Le Duc, euz Heñvig, bet meur a vloavez kure e Sant Kaourantin Kemper, ha rener ar Phalange d'arvor. Marvaillou e ser merenna.

En distro e tremenom dre barrez Linzolo, kenta mision ar Hongo. Seurezed Kluni o-deus amañ eur skol hag eun dispañser. Hemañ a zo renet gand Seurez Maurice (Germaine Philippe euz Kerider, e Kleder), anaoudegez vad din. Beteg daou hant a vez bemdeiz o houlenn kuzul ha louzeier, ha bugale vihan a zeu er bed beteg tri ha pevar bemdez; ar mammou a ra beteg 40 hag 50 kilometrad evid dond. Diêz eo penn ar zeurez o veza n'eus ken a zour war gaz en dispañser; ezomm he-defe da gaoud eur moteur da zevel an dour, med n'he-deus ket peadra da brena.

D'ar zul 8 a viz Eost, ez an d'an overennou e Mongal; unan euz an overennou a zo lavaret e yéz Lari, yéz rummad Fulbert Youlou: Kantikou e yéz ar vro, gand tam-tam ha binviaou muzik all, strakérèz daouarn da heulia ar han; netra re drouzuz . Corentin Le Corre a ra e zarmon e Lari. Eun overenn all a zo e yéz lingala, gand an Tad person. Unan all e galleg, lavaret ganin. Da echui va zarmon e larin: « Mfumu Nzambi Ka be», Dominus vobiscum hag an oll a respont heb chom da nehi. Goude-ze! Matundo! Bennoz Doué.

Eur skol all a zo renet gand ar Seurezed Frañsiskanezed; 1500 a vugale er skol derez kenta, 150 er skol teknik, eur «C.E.G» hag eur skol menaj gand eur hantad a vugale pep hini. Kemend-se ivez a vo dilezet gand ar seurezed goude al lezenn war ar skoliou.

Seurezed ar Werhez koñsevet dinamm (euz Sant-Neven e eskopti Roazon), o-deus ivez teir skol er Hongo, med e eskopti Pointe-Noire emaint. En o zouez Bretonezed evel-just. Unan anezo, euz Bodiliz, a welin e Yaounde (Kameroun) da geñver eun abadenn studi ar M.I.J.A.R.C. (Mouvement international de la jeunesse agricole et rurale catholique).

Lezenn an 12 a viz Eost a laka ar gouarnamant perhenn euz an oll skoliou kristen. Ouspenn, divenn a zo da ober katekiz er skoliou, er-mêz euz an euriou-skol zoken.

Eul labour euz ar henta he-doa greet an Iliz war dachenn ar skoliou; an hanter vad euz ar vugale a oa er skoliou kristen bet savet gand aluzennou kristenien Bro-Frañs, 75.000 a vugale er skoliou derez kenta, 3.000 er skoliou «C.E.G», 1.000 er skoliou teknik. Petra ' deuio ar vugale-ze da veza. Galvet int da zond d'ar skol d'an deiz kenta a viz Here ha lavaret dezo mond d'ar gêr beteg fin ar miz.

Hag ar seurezed a zo en ospitaliou? ar veleien a zo er parreziou? Beteg pe vare e hellint chom?

En Afrik ar Re-Zu
war roudou ar visionerien

A-raog kuitaad ar Hongo, eur gerig diwar-benn eun urz Seurezed a Vreiz hag a zo o labourad er vro. Seurezed ar Werhez Koñsevet Dinamm; an ti-renèrèz evito a zo e Sant Neven, en eskopti Roazon. E kostez Pointe-Noire emaint ha n'am-bo ket a dro da vond war an tu-ze. Pevar mision a zo en o herz. Koulskoude, e Yaounde e welin unan anezo, ginidig euz Bodiliz, Seurez Hélène (Le Verge), deuet di d'eur vodadenn beleien ha seurezed hag en em emell euz emzao yaouankizou ar mêziou. Eur gartenn am-bezo diwezatoh euz Mision Sibiti e leh m'ema Seurez Paul (Rosec) euz a Bloueskad, hag an Tad Cadoret euz ar Morbihan moarvad, diouz e ano...O weled kement all e kavan diêsoh c'hoaz beza chomet heb mond d'o gweled. Siwaz! Tro ar béd a rankfed ober evid saludi ar Vretoned eet da brezeg ar feiz!

D'ar meurz, 10 a viz Eost e kemeran ar harr-nij evid mond da Vro-Gameroun.

Bro-Gameroun a zo anezi, evel brazder, pemp lodenn war c'hwec'h euz ar Frañs, nemed eo eur vro beskelleg, kamm-digamm he harzou. Konta a reer enni eun dra bennag ouspenn pevar milion a dud, deg gwech nebeutoh eged ar Frañs, douar evid douar. Beteg ar brezel 1914 e oa anezi eun drevadenn alaman. Da fin ar brezel eo bet roet d'ar Frañs ar garg euz ar vro, ha nebeud a zo he-deus bet he frankiz hag heh emrènèrez.

N'eus avad linenn war-eeun ebéd euz Brazaville da Yaounde, kêr-benn ar Hameroun hag e rankan chom a-zav e Douala, porz-mor ar Hameroun ha brasa kêr ar Vro, dezi 120.000 a dud, goude beza nijet a-uz d'ar Gabon ha d'ar Gwine spagnol. Eskob Douala eo an Aotrou Mongo, bet er Folgoad eun nebeud bloaveziou a zo; n'ema ket er gêr avad, kemeret e-neus dija hent an Europ ha Rom. An Tad Derrien euz Mesian (Morbihan) a zo Tad pourvezer ha brokurer hag a ra din an degemer euz ar gwella. E eskoptiou Kameroun-an-Traoñ ar misionou a zo enno tadou euz urz ar Spered-Santel, evel er Hongo, ha kalz anezo a zo Bretoned.

E Douala, an amzer a zo tomm ha bah. Red eo gouzoud emaom er broiou tomma euz an douar. Brazzaville a zo pemp derez izelloh eged ar heheder ha Douala a zo pemp derez uhelloh. E Yaounde e vo kavet gras beva, o veza m'emaer war an uhel, 600 pe 700 metr uhelloh eged ar mor. Ar pez a zo kasauz er broiou tomm eo ar helien anvet moustiked. En noz e ranker en em zivenn outo gand eun doare liñsel skañv speget a-uz d'ar gwele hag a gouez tro-war-dro.

D'ar merher vintin, war-nij adarre etrezeg Yaounde. Beteg-henn n'am-eus kemeret nemed linennou-nijèrèz braz; an darn-vuia euz ar veajourien enno a oa europeaned; bremañ emaon war eul linenn vihan hag eo stankoh ar vorianed gand gwiskamanchou ar vro. N'eus dale ebéd evid degouezoud e Yaounde, 100 km, a-veh.
An Aotrou 'n Eskob Zoa, bet warlene (1964) e pardon ar Folgoad, a zo ouz va gortoz en aeroporz.

E kêr Yaounde ez eus 60.000 a dud; eul lodenn anezi a zo damheñvel ouz karteriou an Europ, gand tiez a genwerz ha bureviou; eno ema an iliz-veur, eur gaer a iliz-veur, nevez a-walh, hag an eskopti, nebeud a lorh gantañ. Eur gambrig a zo roet din ha goude beza lezet enni va malizenn ez eom dioustu d'ober eun droiad.

Mond a raim da genta da weled ar hloerdi bihan nevez emaer o sevel, tost da greiz kêr, e Mvolyé. Ar hloerdi-ze, greet evid ar hlasou uhella, a oa warlene c'hoaz en eur gêrig all, war ar mêz, e Mvaa. Eno ema, abaoe bloaz 'zo, evel kelenner, Francis Quemeneur, beleg euz a Gastell, hag a oa kelenner e skolaj Kastell. Ne welin ket anezañ, rag eet eo da Vreiz da dremen an ehan-skol e ti e vamm.

E kêr Yaounde e kavom eur skolaj braz euz an eil derez, renet gand Seurezed Retred ar Galon Zakr; ar seurezed-mañ a zo anezo e Lezneven, e Kemper hag e Brest (Kêrstears). En em gavet int e Yaounde er bloavez 1959. Eur skol euz an derez kenta a oa eno, dalhet gand seurezed all. Er skol-loja ne vez kemeret nemed morianezed; a-hend-all avad, an europeanezed, bugale kargidi peurvuia, a hell heulia ar hlasou. O sikour al leanezed ez eus merhed yaouank euz ar Frañs eet di evel misionerezed laik. Setu Seurez Marie-Paule Damey, euz Douarnenez, Seurez Marie-Claudine, euz Plougastell, Seurez Marie-alice (Gargam) euz an Oriant. Teir all a zo bet hir amzer e Brest: Seurez Marie-Luc, Seurez Marie-Béatrice, Seurez St Stanislas. Houmañ a welin alïez rag sekretourez eo en Eskopti. Dioustu, en deiz-se, ez aim da goania d'ar skolaj.

Antronoz, d'ar yaou (12 euz ar miz) ez eom da Otele. Frer Blaize euz urz Tadou ar Spered Santel eo or haso hag on degaso e-pad deg dervez gand oto an eskopti, eun oto Fiat. Euz Fougéres, eskopti Roazon, eo ginidig ha fouge a zo ennañ o veza breizad, daoust ma ne oar ket a vrezoneg.

Otele a zo eur gêrig vihan, a dremen drezi al linenn hent-houarn a gas euz Yaounde da Zaoula. Eno ema ar hloerdi braz. Kloagered euz meur a eskopti a zeu di da ober o studi. Beteg miz Gouere 1963, e oa renet gand Tadou Benediktin euz ar Suis, o-doa eno eur gouent hag ouspenn ar garg euz ar barrez. Kuiteet o-deus ar hloerdi ha savet eur manati nevez war eun uhelenn a-uz da Yaounde, ar «menez Febe». Fiziet eo bet neuze ar hloerdi en Aotrou 'n Eskob Sartre, eur Jezuist, bet a-raog arheskob Tananariv e Magadaskar, ha roet gantañ e zilez evid rei e blas d'eun eskob malgaj; sikouret e oe gand an Tad Guzon, Jezuist eñ ivez, euz a Gemper, ha gand unan euz kelennerien kloerdi Kemper, an Ao. albert Uguen. En eil bloavez e oe tro an Ao. Louis Abjean, hag ar bloaz-mañ, an Ao. François Savina, euz Pont-e-Kroaz, eñ ivez kelenner er hloerdi. Eun enor eo evid eskopti Kemper beza galvet da skoazella al labour kaer a reer e Otele. An trede bloavez a zo digoret gand 60 a gloareged, 25 war o bloavez kenta. Er veleien savet er vro eo ema amzer da zond ar feiz kristen en Afrik. Re striz e teu da veza ar hloerdi hag ouspenn ema pellig diouz Yaounde; setu m'emaer o vond da zevel unan nevez e-tro war-droiou ar gêr-benn.

En eur vond da Otele, ez om chomet a-zav en eur mision war ar mêz. Oveng: war-dro deg eur diouz ar mintin e oa tud e-leiz war al leur-gêr en-dro d'an iliz, bugale ha tud vraz. An iliz a zo dija hanter leun a dud o pedi; eur harr-di frank, da azeza, garennou gwez moan kignet, pozet stank a-dreuz an iliz. Petra' zo a nevez? Disul genta ema gouel Maria Hanter-Eost hag ez eus pres war an dud da goves. An Tad misioner a zo o hortoz tri all euz ar visionerien tosta a zeuio d'e zikour. Gwisket truilleg a-walh eo an dud; ar mammou a zo ganto o bugale war o hroazleh. En distro, diouz an abardaez, e choman adarre a-zav: 1.800 dén a zo bet kovezet abaoe ar mintin.

Amañ e kavom evid ar wech kenta Seurezed Kermaria (Morbihan). N'eo ket bet savet an urz evid mond d'ar misionou pell, kentoh evid chom e parreziou Breiz war-dro ar re glañv ha bugale ar skoliou. Med on Tad Santel ar Pab e-noa goulennet digand peb urz seurezed mond war zikour ar visionerien. Kerkent o-deus sentet Seurezed Kermaria. Med war be du mond? Braz eo bed ar misionou! An Tad Plumey, euz urz Obladed ar Werhez Dinamm, a oa bet anvet da zevel eun eskopti nevez e nord ar Hameroun. Ginidig euz ar Morbihan, ez eas da astenn e zorn da zuperiorez Kermaria. Doué e-unan eo a zibabe evito. Goude eskopti Garaoua (eskopti an Aotrou 'n Eskob Plumey), eskopti Yaouande e-no ivez e lod.

Tro ha tro ez eus bet kaset seurezed da 6 mision e eskopti Garoua: Ngaoundere (1955), Karna (1955), Meiganga (1955), Djohong (1961), Bankim (1963); ha da 4 mision e eskopti Yaouande: Otele (1953), Minta (1964), Nanga-Ekobo (1965) ha Bibe (1965). O haoud a raim, lod anezo, war on hent.

E Otele ez eus teir zeurez. Diou euz ar Morbihan (Quistinic ha Neant-Yvel) hag unan euz eskopti Roazon (Le Rheu). Ouspenn al labour a reont e servij ar hloerdi e reont c'hoaz katekiz d'ar vugale, koulz er bourk ha war ar mêz; mond war-dro ar re glañv, deski d'ar merhed ha d'ar merhed yaouank penaoz diorren ar vugale ha derhel eun tiegez, boda ar yaouankizou en emgleviou kristen. Setu-aze peurveuia ar pez a ra ar seurezed er misionou; er misonou all, pa n'o-deus ket ar garg euz ar hloerdi evel amañ, o-deus ivez en o harg skoliou ha klañvdiez (dispañseriou) e leh ma ententont ouz ar re glañv. An Aotrou 'n Eskob Sartre a zistro ganeom da Yaounde.

D'ar gwener (13 euz ar miz) e lohom abréd adarre, an aotrounez eskibien Zoa, Sartre, Loucheur ha me evid beza e Batia d'ar zadorn da noz. Da houel Maria-Hanter-Eost e vezo beleget e Bafia eur hloareg kamerounad bet oh ober e zaou vloavez diweza a studi e kloerdi Kemper, Patrice Nuka e ano. Ginidig eo euz Bafia end-eeun ha belegiaj Patrice eo bet an digarez kenta euz va beaj en Afrik. An Aotrou 'n Eskob Loucheur a zo bet anvet da eskob, nevez ' zo. Karget eo bet euz eul lodenn euz eskopti Yaoundé, lodenn distaget evid ober eun eskopti nevez, en-dro da Vafia. Da houel Maria Hanter Eost eo dezañ beza tronet.

N'on-eus nemed 100 km da ober evid mond da Vafia, med or zoñj a zo lakaad tro hir gand on hent.

Skei a reom war-zu Ombessa, hanter hent pa war-dro Ombessa eo ar barrez m'eo bet anvet enni da gure an Aotrou 'n eskob Zoa, pa oa beleg yaouank. Hed-a-hed d'an hent e kaver lochennou, hini hag hini, n'eo ket stank ar re zo dastumet e kériadennou. An alamaned o-doa roet urz d'an dud da ober o annez war bord an henchou; êsoh e oa evel-se moarvad beilla warno. al lochennou, e traoñ ar Hameroun, a zo hirgarrezeg. N'eus na dale na dispign evid sevel eul lochenn. Postou koad a vez sanket en douar en o zav, stank a-walh, barennou all a-dreuz, evel da ober eur gloued evid ar framm, garennou korz ar vro (bambou). Goude-ze e vo stlapet pri-prad ouz ar hosteziou da stanka an toullou ouz an avel hag ar glao. Eun doenn soul ma kirit, greet gand deliou gwez-bananez pe gwez-koko. Eun toull izel da vond e-barz, eun all da ober prenest ha setu savetan «ti». En diabarz nebeud a dra, plezennou pe «natennou» da hourvez. A-dreñv al lochenn, eul lochnnig vihannoh a zervij da gegin. Stank an dud dirag an tiez hag an darn-vuia, pa vez hejet dezo an daouarn, a respont d'ar zalud gand laounedigez, daoust ma ne anavezont ket an dremenidi, koulz bugale ha tud deuet.

E bro ar hoajou emaom, koajou don gand gwez braz, baobab, gwez fromaj....Beb ar mare, e-leh koajou, e kaver ar zavann, evel prajeier en em led a-wechou keid ha m'heller gweled, warno eur yeotenn uhel ha kaled, n'eo ket mad da rei da zebri d'an anevaled. An douarou dindan zavann a zo douarou fall; ne dalv ket ar boan o labourad; setu m'en em denn an dud kentoh e karteriou ar hoajou. Beb an amzer e vez lakeet an tan er zavann ha zoken er hoajou goude beza pilet ar gwez brasa. Goude e vo hadet maniog e-leh gwez, goude beza skrabet an douar eun tammig. Drevajou all a zo a hellfed da astenn muioh, sukr-korz, butun ha legumajou....Med an dud n'int ket gwall zod gand al labour! Nebeud a loened gouez pe zoñv..

Treuzi a reom ar Sanaga, brasa stèr ar Hameroun; n'eo ket war eur pont avad, med war eur vag-treizéréz. N'eus moteur ebéd warni; eur orjalenn greñv a dreuz ar stèr hag ar vag a ya hed-a-hed dezi, kaset gand red an dour. Kaer eo ar vro, ar stankenn hag ar stèr; eun tammig uhelloh, ar stèr a red gand kas war eun aridennad rehier, gwenn-kann gand an eonenn; ablamour d'ar rehier-ze, a gaver a vare da vare er stèr, ar bagou n'hellont ket sevel na diskenn ar stèr. Tud all a zo eveldom o hortoz ar vag, merhed o vond da gas d'ar marhad paneradou bananez, war o 'fenn eur mell panerad, war o hroaz-leh eur hrouadur.

Er vro-mañ ez eus kalz kristenien; lod euz ar re a zo o kas ar vag en-dro a ya war o daoulin da reseo bennoz an Aotrou 'n eskob.

Eun tammig pelloh, eur stèr all da dreuzi, disterroh avad, ar Ndjim.

E Ombessa ez eus kalz tud diredet; n'o-deus ket ankounac'heet o hure koz deuet da veza eskob. Dond a raint en-dro da 16 eur d'an overenn a lavaro an Aotrou ' n Eskob.

Er presbital, setu daou dad misioner ginidig euz eskopti Kemper; an Tad Michel Stephan, euz Poullan, kure er barrez hag an Tad Hervé Briec, euz Kombrid, «person» e parrez Balamba, pemp leo pelloh. Hemañ a zo deuet d'on diambroug. alïez a-walh e vez an tadou o-unan hag e vezont laouen pa gavont eun digarez vad d'en em weled.

Merenna a reom asamblez. Frank e vez peurveuia ar presbitaliou, savet gand koataj ha brikennou, dizavet diouz an douar, digor d'an êr vad. An doenn a zo kalz ledannoh eged an ti hag e heller evel-se chom er-mêz, dirag an ti, diwallet ouz ar glao pe tommder an heol. Evel arrebeuri eo dister ar gont; netra nemed ar pez a zo red, med da genta eun arbell-yen da vired fresk boeson ha bevañs.

Goude merenn, eur kousk-ae; n'eo ket êz harpa e-kreiz an deiz heb eur voradenn. An Tad Briec ha me a ya neuze da Valamba. Ar mision n'eo ket koz c'hoaz. Siwaz! an iliz a zo bet sammet al lodenn vraz anezi gand eur gaouad avel ha gwall amzer. An Tad a zo krog da zevel unan nevez, frankoh ha solutoh. Postou koad «tek» en douar; an tek, eur hoad kaled kenañ n'hell ket an amprevaned kaoud peg warnañ; hag adarre koad tek evid ar framm. Gwall zispled e kavan an treustou evid eun iliz ken ledan....med n'on nag euz ar vro nag euz ar vicher. Ar hosteziou a vo karget gand brikennou; n'eus ket a vein er vro nemed tammou «laterit», eul lastez douar deuet da galedi evel ar mên, a vez kavet amañ hag a-hont, eur bernig a zo anezo e-kichenn an iliz; kemend-se atao e vezo. Pri-prad avad da ober brikennou; n'eo ket an dra-ze a ra diouer! An henchou ne vezont ket meinet; ruz int a bri-prad ha pa vezont seh e sao diwarno eur boultrenn ruz a holo bizaj ha dillad; ar zoudanenn wenn a dro dem-ruz ha pa 'z it da walhi ho tremm e teu ho servietenn da veza ruz.

Penn an iliz, war bevar metr, a zo dispartiet gand eur voger. Diouz eun tu e vo ar sakreteri, diouz eun tu all eur gambrig evid loja ar zeurez a zeu eur wech an amzer da entent ouz ar re glañv ha da zikour ober katekiz. Klasou nevez a zo savet evid ar skol, goloet gand tolennou aluminiom; n'eo ket kement-se kaer diouz giz ar vro! dispar avad evid enebi ouz gwrez an heol. Eun ti evid entent ouz ar re glañv a vo savet ivez hebdale.

Dond a ra buan an noz. Or mignoned a zegouez ivez euz Ombessa da goania ganeom. Eur pred a zoare a zo fardet deom gand eur heginer morian. An Tad Stephan a blij kalz dezañ ar brezoneg, kana a reom on-daou soniou ha kantikou ken na drid kalon an Tad, o soñjal e Breiz, e pleg-mor Douarnenez, e Beg-ar-Raz.

Poent eo distrei da Ombessa da loja. Fall-tre eo an hent, n'eus nemed otojou doare ar «jeep» hag a hell e zarempredi. Diou oto euz ar seurt-se a zo ganeom, daou

«Land-Rover» dezo peder rod hag a heller da ahela o feder war ar moteur pa garer; n'int ket buan da jana. An Tad Stephan a ya da genta; noz du eo, teñvalloh c'hoaz o veza ma treuzom koajou don; war an hent, poullou dour, rollehiou...diou pe deir gwech e vouzo moteur oto an Tad Stephan....Seiz paotr-yaouank euz Ombessa a zo ouz e heul, bunta a reont war an oto...en aner.

Réd e vo d'an Tad Briec dond gand e oto da boulza war an hini genta evid he dijana hag he diframma euz al lagenn. A-gleiz hag a-zehou, euz ar hoad, e teu tud da zelled ouzom, sachet gand an trouz hag ar sklerijenn; ne weler anezo nemed gwenn o daoulagad ha gwenn o dent. Degouezet om a-benn ar fin; eun eur ha kard on-eus lakeet da ober ugent kilometr. An Tad Briec avad n'ema ket c'hoaz en e wele; distrei a rank da Valamba.

Seurezed «Kermaria» er Hameroun

Kavet am-eus anezo dija e Otele, er hloerdi braz.

Goulennet e-neus diganen an Aotrou 'n Eskob Zoa mond da rei ar gonfirmasion da barrez Saa, e barrez hinidig. Mond a ran da genta da ober va gourhemennou d'e vamm, a zo beo c'hoaz, o chom en eul lochennig dister evel tud ar harter. N'eo ket he mab eskob eo e-nevezo pinvidikeet ar vamm. Kas a ran dezi koulskoude eur pochadig riz. N'hellom ket marvaillad kalz! Ewondo ha brezoneg n'int ket ar memez yéz! D'an oad a zeiz vloaz eo bet badezet he mab, hag hi eun nebeud bloaveziou war-lerh. Laouen hag euruz eo ar vamm. Eur hantad bennag a vugale da gonfirma, bugale ha tud deuet. Dirag ar presbital, ar muzik a ya en-dro em enor, tam-tam ha balafon oh eila ar magnificat kanet en o yéz. Eur pladad braz a frouez, a legumaj hag a viou a zo kinniget din. N'eus ket a zeurezed, siwaz! eme an tadou.

Dioustu goude merenn e skoom war-zu Minta, 200 km ahano; an Aotrou 'n Eskob Zoa a gavin hanter hent da zond d'am heul. Seurezed Kermaria o-deus amañ 14 klas gand 700 a vugale, eun dispañser e leh ma ' z eus 5 pe 6 plah yaouank kamerounad o teski ar vicher a glañvdouriez. Setu Seurez Marie Bathilde de Jezuz (Buquen) euz parrez Querrien. Unan all a zo, Seurez Marie Therese Cécillia, kenta seurez kamerounad an urz. O fringal er prad daou pe dri azen, eun dra souezuz er harter-ze. Eur hrouadur bihan bloaz a zo, war barlenn e vamm, war-nes mervel; an Tad a houlenn diganin rei dezañ sakramant ar vadeziant; ya, gand levenez eo e lakaan dour ar zakramant da redeg war ar pennig du en eur zoñjal e kemend all a dud a zo e bro Afrik o hortoz sklerijenn an Aviel.

Antronoz vintin e lavarom an overenn asamblez, an daou eskob hag an Tad misioner. Pebez frealzidigez evid ar misioner kêz, kollet war ar mêz, kemer perz, gand e eskob, er memez ostiv hag er memez kalir; levenez ivez d'ar seurezed ha d'an dud fiidel diredet niveruz.

En distro, e tremenom dre eur barrez all, Nanga-Ekobo. Amañ ema Seurezed Kermaria; 500 a vugale a zo er skol; unan euz ar seurezed a zo euz ar Forest-Fouenn, Seurez Jean-Claude Marie (Séhédie). Seurezed ar vro o tond davetañ seurezed Breiz, desketoh hag ampartoh.

Demdost ema parrez Bibe. Eno e tegouezo ivez hebdale Seurezed Kermaria; 850 a vugale a zo er skol.

N'am-eus nemed eun devez ken da jom e eskopti Yaounde, med n'hellan ket chom heb mond da ober eur weladenn d'an Aotrou 'n Eskob Etoga, e Mbalmayo, eskopti harp ouz hini Yaoundé; bet eo o ren pardon Sant Kaourantin e Kemper.

Pelloh c'hoaz ema eskopti Sangmelima brudet dre eur gouent Seurezed Klaris morian hag a gan ar zalmou pe kantikou en eur zañzal, eilet gand an tam-tam, dañsou modest evel-just e-giz ma tañse gwechall ar roue David dirag arh-a-aliañs. Niveruz eo ar seurezed hag heb dale e rank lod kuitaad evid digeri eur gouent all e tu pe du euz ar vro. Amzer n'am-eus ket da vond d'o gweled.

En distro, e tremenan dre Akono, el leh ma ' z eus lod klasou euz ar hloerdi-bihan. alain Nicolas, euz Plogastel-Sant-Jermen, kloareg yaouank, a zo deuet di da ober skol e leh ober e amzer zoudard.

Bremañ emaom o vond da guitaad eskopti Yaoudé; lavarom eta kenavo e yéz Ewondo: Zamba abo ai va! (Doué ho pennigo!).

War-zu nord ar Hameroun

Ar harr-nij ne bign ket gwall uhel hag e heller gweled an doareou.
Cheñchamant bro e peb doare. Nebeutoh a goajou, al lochennou a zo rond, dem-heñvel ouz al lodennou a zav er hoajou boutaouerien-koad bro-Skaer. Anvet e vezont «boukarou». E-leh en em astenn hini hag hini hag hini a-hed an heñchou, ez int dastumet e kêriadennou braz pe vrasoh.

Ar vuzulmaned a zo stank er vro.

Emaon e eskopti Garoua, gand an Aotrou 'n Eskob Plumet euz ar Morbihan. N'eo ket mui tadou ar Spered Santel a zo amañ, med tadou Oblad. An Tad Tasseaux, rener skolaj braz Mazenod, am degemer e aeroporz Ngaoundere. 15.000 a dud a zo e kêr, ouspenn ar skolaj Mazenod, eur hloerdi bihan, renet gand an Tad Henry euz Sizun, eur gouent seurezed Kermaria gand eur skol a 350 a vugale, nebeud a gristenien en o zouez, med payaned ha muzulmaned en em gav en o êz er skoliou kristen hag ar gerent a beb kredenn a zo laouen o fizioud o bugale er seurezed. Unan euz ar seurezed a labour e ospital kêr ha mond a rin ganti da weladenni an ospital. Seurez Pierre Canisius (Le Bail), euz Speied, a zo superiorez vraz war oll seurezed Kermaria ar Hameroun; eur seurez all, Seurez Maria Cécile du Christ (Yhuel) a zo euz arzano.

Tri dervez e choman e Ngaoundere ha tro-war-dro, amzer da droidellad e
kêr, da weled ar marhad braz, evel eul leur, 300 metr war 150, en-dro dezañ eur voger uhel; ouz ar voger, en diabarz, eur renkennad staliou kenwerz, goloet gand eun apostiz, dija heñvel ouz ar «soukou» e ruiou Jeruzalem. Eno e kav tud ar vro kemend o-deus ezomm: traou da zebri; mezer, bouteier, bravigou....Amañ hag ahont en diabarz ha tro-war-dro tud o tiskuiza, pe kentoh oh ehana, rag ne welan ket petra a hellfe beza o skuizet! Eo, setu eur perukenner o troha bleo...An dud a zell ouzom dizeblant.

An Tad Jollec, euz Gouezeg, misioner e Melgana, e-neus klevet emaon e Ngaoundere hag a zo deuet d'am gweled, en desped d'an 155 km da ober, dre heñchou fall. D'e heul, Seurez Saint Paul Marie (Camus), euz Dineol, degouezet euz Breiz daou zervez a-raog. N'am-eus ket amzer da vond da Veiganga, du-ze ema ivez an Tad Blanchard, euz Poullan.

En tu all da Veiganga ez eus c'hoaz eur gouent Seurezed Kermaria, e Djihong, 160 a vugale ganto er skol, eun dispañser...

Karna avad n'ema ket re bell; gwella pez a zo eo izelleet an dour er stèr hag e heller temen dre an hent. Eur misioner ha n'eo ket gwall ebat e zoare, 10 vloaz ' zo eo erruet ha n'eus er barrez nemed tri diegez kristen. Re all a zo bet med eet int e kêr. Na laouen eo bet o weled ar seurezed o tond, 200 a vugale a zo er skol, eun dispañser el leh ma tremen 1.500 a re glañv beb miz; tro vrao da ober anaoudegez.

Penaoz mond beteg Mayo-Darle, 550 km diouz Ngaoundere? pe beteg Bankim, 60 km en tu all! Diêz e kavo ar seurezed, med petra' fell deoh! E Mayo-Darle ema bro ar mengleuziou stên, 120 a vugale er skol, eun dispañser. Ar seurezed n'int en em gavet nemed daou vloaz a zo, med dija ez int gwelet mad ha karet gand ar bayaned. E Bankim ema Suerez Marie Louise Joseph (Christen) euz Kerrien. Ouspenn 1.000 a vugale a zo e karg ar seurezed er skol, re all er skol-menaj eun ti evid entent ouz ar re glañv.

Med, mall braz eo din kemered ar harr-nij en-dro evid mond uhelloh er vro, war-zu bro ar Tchad. Eno e kavin atao tadou Oblad med ar seurezed a zo euz urz merhed ar Spered Santel euz Sant Brieg, kalz anezo euz eskoptii Kemper.

« Eun istor savet diwar ar faltazi a zo
nao doare d'he honta; eun istor
doare d'he displega. «
(Krenn-lavar euz Doual)

Ar Seurezed gwenn
(Merhed ar Spered Santel)

Yao adarre er har-nij, euz Ngaoudere war-zu an Nord donna euz ar vro, etrezeg Maroura, demdost d'ar Tchad. Hanter-hent ema kêr Garoua, kêr-benn eskopti an Aotrou 'n Eskob Plumey. Chom a ra ar har-nij a zav eno e-pad tri hard eur. Ha ma kasfen eun depech da Haraoua? Eno ez eus ivez seurezed euz Breiz, euz urz Sant-Jegu (Morbihan) hag ar zuperiorez a zo diwar-dro Brest. Med, eun depech er vro-ze a zale muioh en hent eged eul lizer ganeom-ni! ne vo dén ébéd ouz va gortoz en aeroporz!

Eskopti Garaoua ne 'z eus ennañ nemed 11.000 katolik, war eur milion ha daou mil hant a dud. Ar re all a zo dreist-oll muzulmaned pe bayaned, eul lodennig protestanted ivez. 65 Tad Oblad ha 6 beleg kamerounad. Gwella pez a zo ez eus deuet seurezed war o zikour.

Labour misioner ar Seurezed gwenn

Eur gér da genta dre vraz war labour misioner ar Seurezed gwenn ginidig kalz anezo euz eskopti Kemper.

D'an 8 a viz Eost 1935, an Aotrou 'n Eskob Gaspars euz ar Morbihan, eskob Kirin e bro Mandchoukouo, al lodenn euz ar Chin uhella, da dosta d'ar Siberi, a zeuas da Zant-Brieg da houlenn seurezed. Respont vad a voe roet dezañ ha da viz Meurz war-lerh 6 seurez a yeas du-ze da zevel eur mision. Deski yéz ar Chinaoed n'eo ket tra êz. Eun dispañser a oe digoret da genta. Re hir e vefe konta peb tra euz o 'flanedenn: ar brezel 1939

o tispartia krenn ar seurezed diouz o mamm-vro, heskinèrèz ar Japoned, dienez e peb doare; eur gaouad tifus war ar vro a gasas d'ar baradoz Seurez Marie-alice e miz Genver 1945; bombezadegou gand ar Rused, a zeuas da veza mistri war ar vro...Er bloavez 1951 e kuitajont Bro-Chin; ne jome netra war o lerh nemed eur bez!

Da beleh mond bremañ? Er bloavez war-lerh e teuas an Aotrou 'n Eskob Plumey da Zant-Brieg. Kouezet mad e vo hag ar Seurezed gwenn a zavas o mision genta er bloavez 1954 e Doukoula, harp ouz douarou ar Tchad. Er bloavez 1955 e oe tro Yagoua, demdost d'ar mision kenta, Lam ha Lara, muioh e-kreiz ar vro. Er bloavez 1958, e vo tro Maroua, kêr-benn an nord hag e 1962 Kaele, izelloh eged Maroua.

Ar Seurezde gwenn, bet divennet outo ober skol er Frañs, e penn-kenta ar hantved, a oa eet lod anezo da Vro-Zaoz, lod al d'an Amerik (Stadou-Unanet). Ar skourrou-ze distaget diwar o mamm, a zeuio buan da greski. Hanter-kant vloaz goude e oa 500 anezo en Amerik hag e oa poent dezo ivez soñjal er misionou. E 1953 ez eas lod anezo da zigeri eur misiom en Alabama e-touez ar vorianed dilezet e peb doare. Anniston ha Badsden a oe an daou vision kenta, med n'oant ket eet c'hoaz er-mêz euz ar Stadou-Unanet. E 1961 e teuas ar hardinal Valerio Valeri euz a Rom hag e vodas ar zuperiorezed braz evid kemenn dezo, euz a-berz ar Pab Yann XXIII, kas a-raog an deg vloaz da zond, unan war deg euz o seurezed d'an Amerik latineg, pe Amerik an Traoñ. Réd e oa senti evel-just! Daou eskob euz ar Chili a zeu da weled ar zuperiorez, euz Antofagasta ha Copiapo. Ar zuperiorez a fell dezi da genta ober eun dro er vro nevez. Pebez dienez! N'eus ket da jom da nehi! E 1962, 14 seurez a zigor tri mision: Antofagasta, Tocopilla (*toull an diaoul* e yéz indian) ha Chanaral. Er bloavez war-lerh ez ay diou seurez all da greski ar zikour, unan anezo, superiorez vraz an Amerik heh-unan. Med n'eo ket diou a vefe bet kavet, 128 o-doa roet o ano!

Seurezed Bro-Zaoz n'oant ket chomet da zelled. E 1964, 4 seurez a ya d'an Nigeria galvet gand an Tad Baron, euz an Tadou gwenn, ginidig euz Dirinon, da gemered ar garg euz eur skolaj eil-derez gand 130 a verhed yaouank er skol-loja, en o zouez katolikezed, med ivez muzulmanezed ha payanezed.

Ar seurezed Gwenn er Hameroun:
Kaele.

Deuom bremañ en-dro d'ar Hameroun.

Ar harr-nij, bihan a vent, ne zav ket gwall-uhel hag e heller gweled ar vro, douarou gouez gand renkadennou lochennou ront tost en eil ouz ebén da ober kêriadennou. A-benn ar fin nebeud a dud enno.

An Tad Perennou, euz Beuzeg ar Hab, a zo ouz va gortoz e aeroporz Maroua, vikel-vraz eo en eskopti. D'e heul an Tad Pouliquen, euz Sant-Vaze, Kemper, seurezed kouent Varoua. War-dro peder eur eo goude kreisteiz ha n'eus ket amzer da goll. Buan en oto ha war-eeun war-zu Kaele e leh m'ema ar zeurez rannvro. Seurez Joseph de Sant François (Perrine Cariou) euz Gwineventer.

Person ar mision eo an Tad Pasquier, euz eskopti Angers. E vureo a zo eul lochennig ront e-giz ar vro. An Tad Jaouen, euz Plabenneg, person mision Midjivin a vo ganeom ivez o koania e ti ar seurezed. Setu c'hoaz Seurez Emmanuel de Notre-Dame (Yvette Queinnec) euz Garlan, Seurez Marie-Vincent de Jésus (Marguerite Guivarc'h) euz Santeg, nizez

aotrou person Landivizio, eur seurez amerikan a zo ivez, seurez Cécile de l' Eucharistie hag unan all euz an Oriant (Morbihan). Pep hini he-deus he labour, skolia ar vugale, entent ouz ar re glañv, skol-venaj d'ar merhed yaouank pe zimezet, dreist-oll er «brousse». Marvaillou kement ha ma karer e-pad koan koulz e brezoneg hag e galleg. Demdost d'ar mision ez eus eun uzin vraz da labourad ar hoton, renet gand fransizien. Lavaret e vez e teu ar seurezed a-benn d'en em denna atao; ar pez a zo sur eo o-deus ar seurezed gellet kaoud elektrisite evid ozi hag evid o skol diwar an uzin, heb kalz a zispign, a gav din. An Tad misioner a zo c'hoaz o hortoz kemend-all. Ha koulskoude ema mad gand paotred an uzin hag en devez-se end-eeun emaint gantañ o koania er presbital ha ne hello ket dond ganeom. Ar japel a zo ivez eur «boukarou» (lochennig ront e-giz ar vro), hag eno eo e livirin an overenn antronoz abréd, a-raog ar zav-heol. Dre ma'z on eet gand va beaj em-eus gwelet ar memez tra: ar visionerien a zo troet da lavared overenn abréd, eun tammig re abréd diouz va doare. Moarvad e reont eur housk war-lerh kreisteiz med evidon-me am-boa estreged kousked da ober.

E-pad an overenn e soñjen e barzoneg Kalloh:

« O douster an overennou en eur japel

« Eur japelig didrouz war mêziou Breiz-Izel. «

E Lara hag e Lam

Antronoz - emaom dija er merher 25 a viz Eost - ez eom da Lara. Ar zuperiorez eo Seurez Sant Luc (Pauline Jaffrès) euz Gwitevede. Seurez Célestine de la Croix, (Marie Louise Marc) euz Lanrivoare a zo deuet en he flas abaoe. Ouspenn Seurez Anne-Louise du Christ (Germaine Le Corre) euz Douarnenez, seurez Marie-François Xavier (Marguerite Riou) euz Taole. 900 a vugale a zo er skol, heb konta teir skol all er «brousse», eun dispañser euz ar re darempreda. Nag a dud war-dro ar mison! Pebez levenez evid an Tad misioner!

Setu bremañ Lam demdost! Eno e kavom Seurez Eugéne de Notre Dame (Louise Bolloc'h) euz ar Morbihan, bet 13 vloaz er Mandchouri ha kaset kuit ahano er bloavez 1951. An Tad Colin euz Plougin, a zo misioner e Bidgar, eur pennadig brao diouz Lam, a zo deuet da gemer perz en or pred. Amañ evel el leh all, skolia ar vugale, entent ouz ar re glañv, deski gwriad ha ren eun tiegez koulz er gêriadenn evel er «brousse», setu labour ar seurezed.

Lod euz ar vugale, o chom pell euz ar mision, a zo bet roet dezo eul lochenn hir e leh m'ema o gweleou renket dilastez hag eur gegin. Pep hini euz ar merhedigou a zegas ganti eun nebeud greun mil evid ober ar zizun. Ar seurezed n'en em emellont ket euz o boued; eur blijadur e oa o gweled, daoulinet dirag eur mên plad o vala gand eur mênig o lodenn vil, en eur gana en o yéz soniou ar vro, e doare «kan ha diskan» Meneziou-Du Breiz. Ar re vrasa euz ar merhed a zastum ar mil malet hag a boaz ar voul vil: da vare ar pred pep hini a zach he lod gwella ma hell. Sikour a reont ivez el liorz hag edod d'ar mare o tenna «kakahoet».

E Maroua

Diouz an noz eh en em gavom e Maroua. Poent eo sacha, rag antronoz ema em zoñj kemered hent an distro evid en em gaoud e Kemper d'ar zadorn ha mond da bardon Santez Anna ar Palud. Koan e ti ar seurezed. Ar zuperiorez eo Seurez Célestine de la Croix (Louise Marc), euz Lañrivoare; setu c'hoaz Seurez Joseph Ollivier (Christine Yvinec) euz ar Merzer. Eur «boukarou» a vo roet din da dremen an noz. Maroua a zo eur gêr vraz, ar bederved euz ar Hameroun, muzulman an oll enni pe dost. An tadou o-deus ranket sevel o iliz hag o mision war harzou kêr; n'eus ket bet roet aotre dezo da zevel iliz e-kreiz kêr. Eun nebeud a zo avad ez or bet frankoh evito, hag eun iliz nevez a zo bet savet, peurechu pe dost, muioh e kêr. Bugale a-vern er skol euz peb kredenn hag euz peb rummad tud. E klas ar sertifikad ez eus 27 a baotred; goulenn a ran outo euz peseurt rummad int; 14 rummad disheñvel gand peb hini e yéz; n'en em gomprenont kenetrezo nemed gand an nebeud galleg o-deus desket. Êz eo komprenn; evel e Breiz,; an dud diwar ar mêz a zeu e kêr hag evel-se e vez mesket ar rummadou. Pa zoñjer ez eu ouspenn kant yéz disheñvel er Hameroun gand 4 milion a dud nemetkent.

A-raog kuitaad ar Hameroun

Eun droiad da weled kêr gand an Tad Perennou: tiegeziou muzulman, eun tiegez payan war ribl ar meneziou e Douvengar, e leh ma'z eus Seurezed Sant Jegu. Lein e ti an Tadou.

Daou vision all a zo fiziet er Seurezed gwenn. Yagoua ha Doukala, med pellig mad emaint ha tu ébéd n'ez eus da vond beteg enno ablamour d'an doureier. Ha koulskoude eno ivez am-befe kavet anaoudegez. E Yagoua ar superiorez eo Seurez Marie-Cyprien (alexandrine Kerbaul) euz Lanneufred. Ouspenn Seurez Yves-Marie Mélanie (Henriette Batany) euz Sant-Segal, Seurez Marie de Jésus (Jeanne Landrein) euz Pont-Aven. Edod o hortoz Seurez Marie-Thérèse de la Croix (Th. L'Hostis) euz Kernouez, hag eur plah yaouank, an dimezell Boulc'h euz Gwineventer.

E Doukala on-defe kavet Seurez Marie Laurenche (Le Goff) euz Landudeg. Amañ ivez edod o hortoz eur plah yaouank, an dimezell Philippon euz Tregon.

An distro

Da beder eur d'ar gwener e kemeran an hent evid Fort-Lamy. Dale ébéd evid en em gaoud; med ar harr-nij braz ne loho nemed da 11 eur hanter. Ha goude, med an dra-mañ a zo eun abadenn all! mankoud a rin va harr-nij, da houde e kouezin klañv...En em gavoud a rin e Pariz, er memez tra, d'ar zadorn da hanternoz, evid mond d'an ospital.

Laouen oan, en desped da beb tra, da veza bet tro da hada eun tammig levenez e kalon misionerien ha seurezed Breiz a zo du-ze en Afrik o teski d'ar vorianed anaoud ha kared Or Zalver Jezuz-Krist.

Ha perag ne vefe ket niverusoh ar merhed yauank hag a blijfe ganto rei eun nebeud bloaveziou da ober skol er misionou, misionérézed laik o skora labour ar seurezed? Goulen a zo dezo!

«Breudeur, ni glev ho klemmou euz an tu all d'ar mor,
«D'ho mouez ha d'hoh ezommou er halon ' zo digor
« Ni a roio aluzenn evid sikour ho pro,

«Ni a zavo beleien - ha seurezed - ha deoh ni o haso.»

Bro-Natal

(Daou bennad bet savet diwar-benn an Natal (Afrika ar Su) gand eur zeurez euz urz an Aogustined, e 1977)

Boazamañchou ar vro

Ar verh-kaer he-deus da blega d'he mamm-gaer; senti a rank outi e pep tra hag en em ober ouz boazamañchou ar rummad. Amañ emaom er boblad Zoulou.

Diouz an noz eh en em vod an oll en tiegez, en-dro d'an tan. Mamm ar penn-tiegez a gont istoriou ha danevellou euz an amzer goz. Hag evel-se e tremen euz eur rummad d'egile istor ar famill, ar vro hag an doareou-beva a-wechall.

Fals-kredennou a gaver diwar-benn eur vaouez yaouank dougéréz. Ne dle ket debri kig-yar, ar hrouadur a zeufe war an douar gand e houzoug a-dreuz. Arabad eo dezi selled ouz traou divalo...ampechet e vefe ar bugel e mod pe vod. Ouspenn, kemer louzeier roet gand hemañ-hen anavezet evid an dra-ze.

Da vare ar gwilioud, ne vez nemed ar merhed war al leh, el lochenn. Goude e teu an Tad, ar gerent, da weled ar hrouadur hag ar vamm. War-lerh, ar vamm hag he bugel a jom o-unan e-pad eiz devez.

An tan a vo bet enaouet evid ar wech kenta e lochenn ar priejou nevez hag ar hrouadur a vo bet lakeet a-istribill a-zioh ar voged. Eun dro-vreh enni louzeier strobinnella a vo lakeet en-dro d'e arzorn gand perlezennou hag eul lurennig striz a grohenn gaor. Eun dro-vreh c'hoaz e vo lakeet eun dra bennag euz an Tad, lakom eur vlevenn evid ma tremeno spered ar re goz.

Kerkent ha ganet e vo roet da eva d'ar hrouadur. Lakeet e vo en-dro dezañ ar pez a gaver rag n'eus bet preparet netra evitañ; an dra-ze a gasfe gwall-chañs. Stank a-walh eo ar vugale a bak an tetanoz pe droug-ar-haro.

Eur miz goude ma vo deuet war an douar e vo laouenidigez en enor d'ar hrouadur. Lazet e vo eur haor pe eun ejenn hag e vo roet e lod da Spered en hendadou. Strinket e vo war ar vamm euz gwad an aneval lazet.

Ar hig a vo debret neuze gand tud ar famill, poazet en dour pe rostet gand avalou-douar pe legumaj all poazet er-mêz. Da eva; bier (diwar mell). Ha da heul kanaouennou, dañsou, c'hoarzadeg, marvaillou. Neuze eo e vo roet e ano d'ar hrouadur.

Ar merhed a vez atao degemeret mad; da brofita e vez diouto. Med ar vugale hevell a daol dichañs...unan anezo a vez lezet da vervel gand an naon.

Leurzi al lochenn a vo renket nevez. Ar bugel a gemer e blas war gein e vamm. Ne dle ket gouela dirag e dad. Kerkent ha ma sao ano a gement-se e vez roet dezañ da zena gand e vamm.

Eun eured eindian e Maritzburg (Natal)

En eur zal vraz emaom, nepell diouz an templ Hindouist. Er penn-neh euz ar zal, eul leurenn goad dizavet diouz an douar, warni teir logell sklerijennet gand lamprou a beb liou. Diouz an tu dehou, eur bern euz ar pez a zo bet provet gand unan euz an diou famill: kement a zo réd evid kegina ha servija. E-kreiz, ar Rajah, beleg Hindouist, gantañ eur porpant gwenn hag eur hepi gwenn ivez, o prepari pep tra. C'hoant braz am-befe bet da gonta kaoz gantañ goude an eured evid goulenn petra zinifie ar pez a ree hag a lavare; siwaz n'on-eus ket gellet e weled hag o veza n'oa nemed tamouleg gantañ, ne intenten netra. Med sur a-walh e vefe bet talvouduz deom anaoud yéz al lidou-ze.

An daou zén yaouank a zo azezet an eil dirag egile e-keid m'ema ar beleg o pedi hag o venniga. Neuze ar plah yaouank, eur «sari» ruz ganti, a fil he sari evid gwiska unan all, ruz ivez, kinniget dezi gand he hariad rag ar ruz eo liou ar garantez. Ar paotr yaouank a zo kran ivez, eun doare turbañ alaouret war e benn ha bizou war e vizied. Ar plah he-doa kemend-all war he oll vizied, hag ouspenn kolierou ha troiou-breh o skedi ouz sklerder al lamprou. Ar moereb a zeuas neuze da zegas o frovou.

Ar beleg a houlenn bremañ chom sioul ha pedi evid goulenn bennoz an Ollhalloudeg war ar houblad priejou nevez. Sevel a ra e zaouarn war-zu an neñv hag e kan eun doare kanenn zakr, fromuz da gleved.

Neuze, seiz kwech tro al leurenn, da genta gand ar plah yaouank, ar paotr o tond da heul; goude-ze ar paotr yaouank da genta o terhel ar plah dre eur plég euz he sari evid diskouez eo eñ bremañ a zo e penn an tiegez. Lakeet e vez greunennou ezañs da zevi: ar skeudenn eo euz ar garantez a zo evel eun tan ha ne dle morse mervel.

Kalz lidou all a oe c'hoaz, bennoziou, hetou evid ma vent eüruz, ma teuio bugale da laouennaad o zi. Peb tra beuzet e sonèrèz ha soniou, e tamouleg siwaz! n'hellen ket intent.

Ouz taol: «karri» ha riz gand eur werennad dour hag ez eom da ober or gourhemennou d'ar priejou necez. Kemeret eo bet or poltred zokén en o hichenn. N'oa nemedon a zeurezed, êz eo kompren, ha nebeud a dud krohennet gwenn nemedom.

Eet om goude-ze da ober eur gwél d'an templ, ennañ aoteriou ha delwennou a-liou euz Krichna ha doueou all. Kavet on-eus eno eur beleg o rei ludu d'eun dén da geñver deiz ha bloaz maro e wreg.

Eun dro-vale e Bro-Indez bro ar gernez

Tro am-eus bet, war-lerh Kendalh ar zakramant e Bombay (Miz Kerzu 1965), da vond da ober eur weladenn da lod beleien pe zeurezed misioner e Bro-Indez. Setu m'eo deuet eur zoñj konta da lennerien al «lizeri» eun nebeud euz ar pez am-eus gwelet du-ze.

Eur veaj hir eo mond da Vro-Indez, dreist-oll pa'z eer, evel m'on bet, beteg penn-izel ar vro, en tu all da Vadraz ha Poñdicheri; lakom deg mil kilometrad pe war-dro euz Kemper. Kemeret am-eus ar harr-nij, e Rom, e leh m'edon evid ar Sened-Meur; eun D.C.8, plas ennañ da hweh-ugent beajour, heb konta an ekipaj hag an implijidi. Plijusoh kalz ambefe kavet mond dre vor, med amzer da goll n'am-boa ket. Nav eur veaj nemetken etre Rom ha Bombay, en eur gonta tri-hard eur ehan e Athen, ha kemend-all e Karachi (Pakistan). E Athen, n'oam ket bet lezet da vond er-mêz euz ar harr-nij; e karachi, avad, e helljom mond beteg an ti-gar, tro vrao da hlepa or horzaillenn. Ha neuze c'hoant am-boa

da gas kelou da Vreiz. Arhant ar vro n'am-boa ket, med eun dollar amerikan a oa em herz hag ar moneiz amerikan a gav fred, e peb bro. An dollar a dalvez pemp lur nevez hag al lur nevez a dalvez eur «roupi», ar roupi kant «paese», êz eo eta en em gleved.

Ganeom edo ar Hardinal Agagianian, kannad an Tad Santel ar Pab, gand eun nebeud beleien euz Rom, unan euz spikeurien Radio-Vatican, ha tud all am-boa greet anaoudegez ganto e Rom. Ganeom, a lavaran, rag daou oam euz eskopti Kemper, aotrou person Lokournan ha me.

Sioul e oa an noz, ha goude beza debret koan - da eiz eur diouz an noz, e oam lohet - an oll en em roas da gousked. Med n'oa ket c'hoaz div eur diouz ar mintin, gand va montr, ma paras dija ruzder kenta ar zav-heol, eubn daolenn ruz euz ar re gaerra, an dremmwel evel entanet, gwelet evel-se euz 8.000 metrad a-uz d'an douar. Pemp eur kemm a zo, pe dost, etre mare ar zav-heol en Indez hag e Rom.

En em gavet en aeroporz Bombay, e oem degemeret euz ar gwella. Ar yéz anavezeta, e bro Indez, gand an dud desket, eo ra saozneg, en abeg m'eo bet ar Zaozon o ren ar vro e-pad hir amzer.

Goude beza tremenet dirag ar valtouterien, hegarad an tamm anezo evid an diavêzidi, beza cheñchet eun tamm arhant gall, setu-ni er porz, e leh ma oa tud ouz or gortoz. Familliou a oa hag o-doa kinniget reseo en o zi, evid bennoz Doué, tud diavêz deuet d'ar Hendalh. Va lod a oe eun tiegez Saozon hag a gomze mar ar galleg; an aotrou de Beynac-Sheun hag e hoar. Peorien a zo e Bro-Indez, med estreged peorien a zo.Va oztizien a oa o chom e karter Malabar-Hill, eur harter aa dud pinnvidig. E servij ganto e oa eur meveloh ober paotr ar gambr, unan all keginer, unan all da skaota, unan all da vlenia an oto, unan all da entent ouz al liorzig. Va hambr a oa prest evel-just, gand «êr renket», da lavared eo e oa eur mekanik hag a zalhe ar gambr gand an heveleb gwrez, noz-deiz, war-dro ugent derez. Er bureo, e-kichenn, eun aoter evid overennna gand kemend am-befe ezomm e-pad an eiz derevz ma tleen chom e Bombay. A-dreñv an ti, eul liorzig ha dioustu, en tu all d'eur voger izel, ar mor braz gand c'hwez ar bezin, ar mor o kana war ar reier, eun dudi!

Dre gêr a-bez edod war hed ahanom, e peb leh, tud prest d'hoh alia ha d'ho heñcha en ho yéz. Ouspenn eur milier a dud, paotred ha merhed yaouank, tud deuet, o-doa en em ginniget da ambroug an diavêzidi ha meur a hini o-doa desket galleg evid gelloud dond war zikour ar Frañsizien. Lod all o-doa en em ginniget, gand o oto, da gas ha da zigas an dud evid bennoz Doué, e-pad ar Hendalh. Katoliked e oa an darn-vrasa anezo, med re all a oa ivez.

Katolik pe get, an oll a oa a-du gand ar Hendalh. Eun dervez, an Tad alazar, euz Urz ar Visonerien Diavêz-bro, euz Pariz, e-noa kemeret eun taxi. Ar blenier a houlennas outañ peur e teufe ar pab da Vombay. - « E-keid ha ma vo e Bombay Tad ar bedenn deuet euz ar huz-heol, me a lakaio va harr en he loj, hag en em roio da bedi a-unan gantañ....» N'oa ket kristen, med euz ar relijion hindoustan.

Ya, tud hegarad, prest da renta servij. Eun dervez, war-dro 20 eur, noz e oa, edon o kuitaad eun ti asamblez, gand eur houblad yaouank dimezet, diouz o gweled. Ha me kemer an hent evid mond da di va ostizien, eur hard leo bennag ahano. War va zroad edon. Med an daou all o-doa va spiet, hag o-doa lavaret moarvad kenetrezo:» Sell'ta, n'e-neus oto ebéd!». Ar pez a zo sur eo, n'am-boa ket greet ugent paz ma homas eun oto a-zav em hichenn hag ar gwaz da houlenn ouzin da beleh edon o vond. « Ni a gaso ahanoh, emezañ, beteg ho ti». Ya; tud hegarad. Ha nousped tra all evel-se.

N' hellan ket lavaret e vef stank ar Vretoned e Bombay, med bez ' ez eus anezo. An aotrou a zo e penn an « alliance Français « euz ar vro «parsi» a relijion, zo dimezet gand eur vaouez ganet en Oriant. Plijadur on-eus bet o konta kaoz e-pad eur goan kinniget d'a Frañsizien gand he gwaz. A-veh m'oan en em gavet e ti va ostizien e teuas eur plah yaouank d'am goulenn, eur plah yaouank euz a gemper, o labourad e bureviou Koñsuled Bro-Hall, e Bomnay, Michelle Hentiot, euz famill ar re priaj ar vro, anvet priaj Kemper, anavezet dre-oll.

Ar pez a zell ouz ar Hendalh e-unan a zo kontet war ar hazetennou. Deom bremañ eta war-zu ar visionerien.

****

Ar harr-nij or has hebdale euz Bombay beteg Madraz, a-dreuz Bro-Indez. An Tad Becker, eun alzasian e-neus or pedet da vond gantañ beteg e vision: Tindiwnam, izelloh eged Madraz. E aeroporz Madraz e kavom eun oto. Hanter-hent e kavom templou payan euz ar re gaerra, anavezet mad dindan an ano:» Les sept pagodes de Madras». Templou evel-se a gavim stank war on hent.

Mision Tindivanam a zo brudet e Bro-Indez, n'eo ket c'hoaz dre an niver a gristenien a gaver er vro, siwaz! an oll pe dost a zo hindoustan a relijion, - med dre al labour a vez greet eno. Bez' ez eus amañ eun iliz-parrez, evel-just, med ouspenn eur skol dalhet gand Frered Sant Gabriel, eur skol-vicher, stag outi, e leh ma vez desket labourad war ar hoad, an houarn, an elektrisite. Ar Frered a zo Indianed nemed unan, koz dija, a zo e ano Frer Kaourantin, eur Breizad euz Tremeog, e Bro-Gerne. Eur skol all evid ar merhed, renet gand Seurezed Sant Jozef Kluni. En diou skol, an darn-vuia euz ar vugale a zo Hindoustan a relijion. Eun «noviciat» e yéz Tamoul, renet gand Seurez Madeleine Coathalem, euz Brieg, eur skol eil derez evid ar baotred - an oll gristeneien euz diwar-dro- ar halz anezo en o zoñj mond da veleg, eur skol evid katekizerien, eur skol evid prepari mistri-skol, enni kristenien, med ivez Hindoustaned ha Muzulmaned, eur greizenn-studi evid ar hatekiz e yéz Tamoul, hag a ya er parreziou diwar ar mêz da ziskouez filmou-farsuz pe relijeit war ar plasennou. O sevel emaer eun ti da ober eur bloavez studi, war-lerh o belegiaj.

Ar yéz Tamouleg a zo unan euz ar re gosa euz ar bed, ouspenn 30 milion a dud a zo ouz he homz. An dud agar o yéz, ha pa fellas d'ar gouarnamant, bloaz pe zaou a zo, o lakaad da gomz yéz an Nord euz ar vro, an Hindi, paotred yaounak en em lakaas da zevi ar blasenn evid difenn o yéz.

War hent ar «brousse»

Setu-ni, eta e Tindivanam, eun daou-ugent kilometrad bennag diouz Poñdicheri, e traoñ Bro-Indez. Gwella pez a zo, e-neus an Tad Becker lavaret deom kemered e oto, eul Landrover, hag e gonduer: - « deoh bremañ d'en em zibab, emezañ, me a rank chom amañ da ren eur hendalh savet evid an dud en em emell euz sinema en Azi.» Mikael-John, or honduer, a zo boazet da veaji dre ar vro Tamoul da rei sinema er hêriadennou. Anaoud mad a ra ar vro ha gouizieg eo war yéz ar vro, an Tamouleg, koulz ha war ar saozneg. Amzer on-eus da vond don er «brousse» da weled daou gamarad deom, an Tad Andreo Caroff, a zo e dud o chom e Kerzent-Landunvez, hag an Tad Jean-Louis Hourmant, euz Kolloreg.

Petra welom en hent

Ar vro a zo eur gompezenn vraz a ya war zinaou beteg ar mor; ne welim ar meneziou nemed euz a-bell. Da genta eur pennad hent-braz a-raog kemered ar strêjou bihan. Souezuz eo gweled pegen stank eo an dud o vale, dalmad, en noz koulz hag en deiz, - tro on-devezo da zistrei euz Poñdicheri en noz - kirri ponner stlejet gand saout pe ejenned, tropellou sioul renet gand pastored, gwazed o vond d'ar park ganto ostillou giz ar vro, nebeud hedenn sur a-walh! re all gand behiou war o fenn. Pep tra a vez douget amañ war ar penn, a-wechou netra nemed eur voutaill houllo. Gorreg avad e kerz an dud, amzer o-deus... alïez ar merhed a zoug eur hrouadur war o hazell. Bihan ha treud eo an dud, krohennet duoh er vro-mañ eged e Nord ar vro, dija ken du ha morianed an Afrik, med dezo eun dremm european, mistr ha plijuz. ar merhed a zo gwisket deread ha modest gand ar «sari» a holo o horv beteg an traoñ, al lost anezañ savet da holei ar bruched, ar wazed ne zougont alïez nemed eur bragou berr. Ken stank all eo an anevaled: saout ha bualed treud-gagn, lod poan dezo o chom war o zreid, eet er-mêz a oad beteg ma kouezint eun dervez evid mervel. An Indianed ne zebront ket a gig ha ne lazont ket an anevaled. Setu deñved du, berr o gloan, garviged korn ebéd dezo, ha moh du, bihan-kenañ a vent; chas a gaver astennet e-kreiz an hent, marmouzien bihan o c'hoari er gwez, berniou houidi, brini o koagal hag o laerez ar riz ledet da zehi.

War ar mêz: ar riz

Kuiteet on-eus an hent-braz; meineg eo ar vro hag ar strêjou a zo kaled, diskompez avad ha skoaselleg. Poñchou n'eus ket anezo, med n'on-dezo da dreuzi nemed strêriou bihan; er strad euz ar stêriou ez eus bet savet chaoseriou simant; warno e tremener pa ne vez ket re uhel an dour; pa vez mare ar glaoeier avad, mare ar «mousson», ne heller treuzi, netra da ober nemed gortoz ma vo izelleet an dour. A-gleiz hag a-zehou, parkajou bihan a riz, e leh ma vez kavet eun tamm douar mad. Ar riz eo pinvidigez ar vro ha bevañs an dud. Nemed e ranker doura a-forz evid kaoud riz. Ar parkajou riz a zo kleuziou izel en-dro dezo evid derhel an dour, rag beuzet e rankont beza dalmad e-keid ha ma poulz ar riz. Penaoz avad kaoud dour pa ne gouez ar glao nemed da geñver ar «mousson», eur wech pe ziou be bloaz? Amañ hag a-hont ez eus bet kleuzet puñsiou, digor frank beteg 5 pe 6 metr dezo a-dreuz hag a-hed. An dour a zav er puñsiou e-pad an noz hag abréd diouz ar mintin e vezont skarzet war ar parkeier. Evel war or mêziou e vez staget eur pole a-zioh ar puñs gand eur zaill a-istribill. Eur vioh a ya war a-raog hag a zeu war a-dreñv, a beb eil, da zevel ar zaillad dour ha d'he lezel goude-ze da vond d'ar strad pa vez goullonderet. Tro on-eus da weled seurt taolenn a-hed an hent. Med ar puñsiou a ya d'an hesk! daou eostad riz a heller da gaoud beb bloaz er memez douar, ha ma hellfed kaoud dour a-volontez, e vefe tro da zigas pevar eostad e-leh daou; riskl ebéd neuze da weled kernez war ar vro. Penaoz mired ouz kemend-all a zour da vond da goll da vare ar «mousson»? P'edo ar Zaozon oh ober o mistri war ar vro - beteg ar bloavez 1947 - o-deus savet chaoseriou uhel, ledan ha hir - meur a gilometrad dezo alïez - en izelennou, da stanka ouz an dour. P'edon o tiskenn er harr-nij war-zu Madraz am-eus gwelet evel-se, lennou braz ha stank o skedi ouz an heol; n'eus nemed teir zizun c'hoaz m'eo ehanet ar glaoeier. Med n'eus ket a-walh

c'hoaz a jaoseriou hag an dud a zo re baour evid sevel re all....ar gouarnamant, beteg-henn, a zo troetoh da zevel uzinou er hêriou, eged da zond war zikour an dud diwar ar mêz.

Treuzi a reont kêriadennou, Hindoustan an dud enno pe Vuzulman. Mikael-John a oar e peleh ez eus misionou katolik. Diskouez a ra deom, daou pe dri gilometrad diouz an hent, ar g^riadenn e leh m'eo ganet an Aotrou 'n Eskob Gopu, eskob Hyderabad on-no tro da weled en distro uz Madraz. Pa zoñjer n'eus nemed daou zen dre gant hag a ve katolik e Bro-Indez, kemend-all pe war-dro a zo kristen distag diouz Rom.

Ar re goz a lavare:

« A- forz da vale
E reer rout heb dale
Ha pa ne gouezer ket
E vezer kuit da zevel.»

E parrez an Tad Caroff

A-drugarez doué zez a mad an traou ganeom. Tostaad a reom ouz Mikaelpuram, unan euz parreziou an Tad Caroff. Eur barrez all e-neus, harp ouz homañ: Elianganny. 4.500 a dud a zo etre an diou barrez, an oll, pe dost, a zo kristen. A beb tu avad e heller ober beteg 50 ha 100 kilometr heb kaoud kristen ebéd, daoust m'eo stank ar hêriadennou. Ya, stank eo an dud; Bro-Indez a zo 6 kwech brasoh eged Bro-Frañs, med 10 kwech muioh a dud enni! Ha nebeud a gêriou braz.

Mikaelpuram....Ar barrez a-bez a zo diredet d'on diambroug hag or ren beteg an iliz en eur brosesion. Eun degemer kenta klas evel-just! Ne gerzim nemed war liñseriou...al liñseriou a zo bet staget teir pe beder da ober unan; pa vezom tremenet war eur riummad, hemañ a vez dastumet hag astennet adarre en a-raog...An taboulinou a ya en-do, paotred yaouank a zo ganto bizier koad; e-ser dañsal e reont an neuz d'en em ganna gand o bizier, trei a reont an eil en-dro d'egile, lammad, lakaad tro en o bizier, hag ar bizier a strak an eil ouz ebén. Med n'eus dén gloazet ebéd. Dirag an iliz ez eus bet savet eun doare lochenn gand skourrou ha deliou; aze ema ar saloñs digemer, eun daol, eur skaoñ...azeza a reom a-dreñv an daol. Dirazom eun engroez tud en o zav pe azezet war an douar, da dosta pennou braz ar barrez. Troiou-gouzoug a zo taolet dreist or penn, unan greet gand fleur, unan all evel stammet gand neud-arhant, setu an doare da ober enor d'ar vignoned. War an daol ar profou, kraoñ koko, avalou-douar kriz, bananeziou...Eur paotr yaouank a ra deom eur brezegenn verr e yéz Tamoul, a vo troet e galleg gand an Tad caroff. Ar brezegenn skrivet brao ha kadret a vo roet din e prof.

Goude-ze ez eom d'an iliz da bedi.

Eun droiad bremañ dre ar bourk; leun-chouk ar ruiou. Red eo din rei bennoz an Aotrou Doué d'an dud eet war o daoulin, sin ar groaz war o zal beteg beza skuiz evel-se daoubleget. Ar re goz hag ar re glañv a vez digaset war dreuzou an nor. Amañ ez eus eun dén klañv ha n'hell ket sevel diwar e dorchenn, tro vrao din da vond tre en eul lochenn. En diabarz nebeud a dra, n'eus ken arrebeuri nemed irhier da vired ar riz, na taol, na skaoñ, na gwele. Peurvuia, nemed da vare ar glaoeier, an dud a gousk er-mêz, dirag al lochenn.

Disparti diouz ar bourk ema karter ar re a anver «paria-ed» pe «distokerien», tud disprizet gand ar re all; o lochennou a rankont da zevel er-mêz euz ar vourhadenn;

darempred ebéd n'o-deus ar re all ganto, nemed pa labouront evito. Evel-just ez eom ivez d'o gweled ha laouen-braz int; kristen int oll.

Ar rummadou

Amañ e vefe red komz hirroh diwar-benn ar rummadou pe renkou, «castes» e galleg, a laka kemend a zisparti etre an dud en Indez. Ar vicher eo dreist-oll a verk ar renkou: renk ar gouërien, ar boderien, ar besketaerien, ar gilvizien, ar gemenerien, ha ne zimezer nemed gand unan euz ar memez renk pe rummad. Gwir eo, ganeom-ni e Breiz, e sao ano euz ar «renk» evid an dimeziou: « Evelato! honnez n'eo ket euz or renk!».

Ha c'hoaz, e pep rummad ez eus eil-rummadou: e-touez ar besketaerien, rummad ar re o-deus eur vag, rummad ar re n'o-deus bag ebéd, med o-deus rouejou, ha rummad ar re n'o-deus na bag na roued. Gwechall pa veze poent an troha bezin war on aochou, ar vezinerien n'o-doa karr ebéd a helle mond da vezina eun dervez a-raog ar re all: paotred ar harrigellou ha paotred ar hirri.

Ouspenn, neuze ez eus tud hag a zo er-mêz euz peb rummad. Ar re-mañ eo a vez anvet «paria-ed» e traoñ Bro-Indez. An Tadou, pa gomzont anezo kenetreze a lavar «Versaillais», dén ne oar euz piou ez eus ano ganto. War 500 milion a dud a zo er vro, 60 milion a zo paria. An darn-vuia anezo a zo o veva war ar mêz; n'eo ket stank ar re a ouezfe lenn ha skriva; al labouriou ponnera ha lousa a zo evito ha ne vezont paet nemed an nebeuta posubl. N'o-deus ket droad da gemered dour er puñs boutin. An Tad Hourmant e-noa kleuzet eur puñs evid e barrezioniz, evito oll heb kemm; eun dén paria a zeuas da herhad dour ennañ. Raktal an dud a renk ne deujont ket mui. En ilizou eo gwelloh kaoud diou zor, unan evid an dud a-renk hag unan all evid ar re all. An Tadou misioner o-devez aon dalhmad e savfe freuz. Gwechall e veze eur gloued en iliz o tispartia an diou lodenn. A-hend-all, an dud paria n'hellont ket darempredi ar memez templou hindoustan hag an dud a-renk; evid ar skoliou a oa enno daou skour evid pep urz, unan evid ar merhed a-renk, unan evid ar re all. Stank eo an dud izel o tond da veza kristen; en iliz da vihanna e vezont lakeet e renk ar re all.

E-touez an dud izel-se ez eus c'hoaz eil-rummadou ha n'en em houzañvont ket an eil egile; ar paour a gav atao paourroh egetañ.

Ouspenn e kaver gouennou kosa ar vro hag a jom en o fart o-unan, gand o yéz, o hredennou relijel - n'int ket Hindoustan- o boazamañchou. E Hyderabad, uhelloh e-kreiz Bro-Indez, on-do tro da weled merhed euz ar gouennou-ze o sikour sevel ar hloerdi braz nevez. Bez ' e oa anezo eun hanter-dousenn war ar chañtier, gwisket disheñvel diouz giz ar vro, ne zougont ket ar sari, med eur jiletenn hag eur vroz hir, eur vroz ruz perlezennet, seiz tro-vreh olifant en-dro d'o arvreh, diou pe deir uhelloh eged o ilin; eul lagadenn olifant en-dro da beb uvern, gwalinier kouevr war bizied o zreid noaz. Kleirigou a-istribill ouz o fri, ouz o diskouarn, beteg koueza war o diskoaz, laonennou kouevr war o bruched...Tenna a reent eun tammig da verhed an termaji pe ar gomedi a dreuz or bro, dre vare. Lavaret e vefe bet itronezed braz, daoust ma n'oa ket nevez o dillad. Ha petra reent a gav deoh? Labour an darbarerien en or bro; dougen e panerou plad war o fenn, brikennou,

mein, atred...Mentet braz ha mistr a gorv e oant brao da weled o sevel ar baner war o fenn, o kerzed gorreg, o divreh o vrañskellad, sonn o horv ha sonn o fenn, o daoulagad beuzet en o zoñjou...Peseurt soñjou? Ha petra 'honezont? en tu-mañ da bevar real (koz) bemdez!

Réd eo gouzoud n'hell ar merhed e Bro-Indez, war ar mêz ha peurvuia er hêriou, ober micher all ebéd nemed darbaréréz. Tro-war-dro d'ar heriou, e leh ma saver tiez nevez, on-eus o gwelet oh ober ar vicher-ze. Ar micherour all, kemener, keginer, matez an ti, a zo greet gand paotred.

Koan er presbital

Goude beza greet tro ar vourh, e tistroom d'ar presbital e leh ma'z eus pemp pe hweh beleg all ouz or gortoz, tadou misioner ha beleien euz ar vro, bet pedet gand an Tad Caroff da goania en on enor. An tadou, re aliez o-unan en o mision, a blij ganto mond d'en em weled eur wech an amzer da aveli o fenn ha da domma o halon. Kaer eo ar vignonaj etre ar visionerien. En-dro d'ar presbital an dud a zeu hag a ya, bugale dreist-oll, c'hoant ganto gweled an dud hag an traou; réd eo o dichoual a vare da vare evel ma reer d'ar yer e toull an nor.

N'eo ket tost deom kaoud naon. Riz a oa da goan evel just, med ivez a beb seurt traou all hag a zeue e boestou war-eeun euz Kerzent-Landunvez. Hag ar heginer a ouie e vicher. Tomm an amzer daoust m'eo deuet an noz; a-uz d'an daol ez eus eun natenn a-istribill gand eur paotrig evid aveli or penn ha freskaad an ti. Konta ' reer eo divennet kement-se gand ar gouarnamant, a gav eo an dra-ze eul labour sklavour. An Indianed n'o-deus na loa, na fourchetez, na kontell evid debri; tri biz kenta o dorn dehou a zo a-walh evito; er famillou pinvidikoh euz kêr eo ar memez tra. A-drugarez Doué ne vank ket amañ ar binviachou taol.

Amzer a lakaom da goania...

Kanet on-defe buan a-walh ar zalm 132 evel m'eo bet savet gand F. Guivarc'h:

« Kaer ha plijuz-meurbed
Eo beva asamblez,
Evel breuudeur, unan e skoulm ar garantez.
ar garantez, pebez teñzor
Ganti ar galon a zgor
Eur berad eoul wa ar gouli
Ha levenez da beb hini.»

Pep hini euz ar veleien all a zo eet diouz e du; deuet eo ar mare da ziskuiza. An Tad a ro din e vureo hag e wele da dremen an noz; aotrou Person Lokouarn e-neus e gambr ivez. Ma karan e kouskin en ti, ma karan e kasin va gwele er-mêz. An Tad a gousk dindan bolz an neñvou ha me en ti. Mikael-John, ar honduer, a gousk e-kichenn e oto.

Antronoz ema Gouel Maria Gerzu; va henderv a ya da lavared an overenn er barrez all; me a jom war al leh. Leun-chek eo an iliz; an Tad Caroff a ra ar zarmon e yéz ar vro, an tamouleg. Meur a vloavez eo bet kelenner e skolaj Tindvanam, med c'hoanteet e-neus mond en eur barrez hag eüruz eo gand e dud.

Parrez an Tad Hourmant: Kakkaveri

Mall eo deom mond adarre pelloh, da barrez Tad Hourmant, euz Kolloreg, bet ganen gwechall e kloerdi braz Kemper, a-raog ma lakeas en e benn mond da visioner. Amañ avad n'eo ket ar memez tra. Eur gêr a 20.000 dén, Hindouisted an darn-vuia anezo, eun nebeud Muzulmaned ha doau vil kristen pe war-dro. Gonid a ra tachenn an iliz hag en dervez-se zoken oa bet badezet eun tregont bennag a gristenien nevez. Fiziañs e-noa an Tad e vefen digouezet diouz ar mintin hag em-befe greet ar badiziantou...med n'oam en em gavet nemed diouz an noz.

Lod tud a zo hag a lavar: « Perag klask badezi an Hindouisted? Bez' o-deus o relijion, kredi a reont e Doué, war hent ar zilvidigez emaint, n'o-deus nemed heulia o hredennou hag ar reolennou a vuhez a zo merket gand o relijion.» Ouspenn ar gouarnamant ne blij ket kalz dezañ gweled Indianed o trei gand ar relijion gristen, ha goude ma vent tud paria. Beleien ar vro dreist-oll a zo muioh troet da entent ouz ar gristenien heb kaoud nemeur a zoursi gand ar re all. Med an Tad Hourmant a zo euz ar re a gred ar muia eo bet kaset da Bro-Indez evid rei da anaoud Or Zalver Jezuz-Krist, n'heller beza salvet nemed dre Or Zalver, n'eus nemed eur Zalver! Setu m'o-deus ar gristenien hag ar veleien dreist-oll, an dever da embann an Aviel. A-dra-zur ar bayaned o-unan a hell beza salvet m'emaint a volontez vad, med dre Or Zalver Jezuz-Krist eo e vezint salvet hag eun dever eo rei dezo ar wirionez penn-da-benn. Beb bloaz evel-se e ra an Tad Hourmant kristenien nevez; unan eo euz ar visionerien hag a ra ar ùuia kristenien nevez. Kalz anezo a zo tu paria med n'int ket falloh evid an dra-ze. N'eo ket an Tad eo a gelenn e-unan ar gristenien nevez, med kristenien stard, renet gand an unvaniez *«Légion de Marie»*. Goude daou pe dri bloaz katekiz e vezont digaset d'an Tad evid an egzamin hag e vez badezet meur a hini asamblez, beteg hanter-kant ha kant. Gouzoud a ra an Tad ez eus eur gêriadenn tost d'e barrez e leh ma ' z eus eun niver braz a diegeziou - ne vez badezet ar bayanned nemed dre diegeziou - hag a houlenn beza kelennet, med penaoz ober? Gand e zaou vil kristen e-neus dija eun tamm brao a labour. Ha neuze, goude-ze e vefe réd sevel eun iliz ha rei eur beleg! E eskopti Salem war 3.500.000 a dud ez eus 52.500 kristen gand 53 beleg indian hag 11 misioner.

Deom da weled an iliz, savet en eur stumm european. En eur horn ez eus eur hastel-karr hir ha ledan war beder rod koad. Petra bennag eo an dra-ze? N'eo ket eur varv-skaoñ koulskoude, evel ma kaver - ma kaved dreist-oll - en on ilizou. An Hindouisted, eme din an Tad, o-deus en templou kalz delwennou doueed ha pa vez goueliou relijiel e vezont lakeet war kirri euz ar seurt-se ha stlejet dre ar ruiou, an oll o vond da heul hag o kana meuleudi an doué. Pa dremener dre ar bourhadennou e weler evel-se, war ar blasenn dirag an templ, evel eur harrdi braz greet gand koad ha bleñchou; eno e vez lakeet euz eur gouel d'egile ar hirri a zervij evid ar prosesionou hindouist. Bez' ez eus hag a vez kizellet kaer ar hosteziou anezo. An Tad Hourmant e-neus ententet n'eus ket leh da vouga boazamañchou ar vro; nemed ha kontrol e vefent d'ar feiz kristen, perag mond a-eneb réd an dour? Plijoud a ra d'an dud ar prosesionou? Greom prosesionou. Hag e teuas e soñj an Tad pourmen evel-se dre ar ruiou delwennou Or Zalver, ar Werhez Vari hag ar zent. Da geñver goueliou kristen ar bloaz, kalz Hindoisted e Kakkaveri a gemer perz er brosesion. Nebeud ha nebeud e tostaont ouz an iliz. An Indianed a zo stag mad ouz o relijion, med n'int ket troet da enebi ouz ar relijionou all. Evito eo mad an oll gredennou . E Bombay, da geñver goueliou braz ar Zakramant, em-eus gwelet Indianed o werza delwennou bihan o doueou, med ivez;, da heul, delwennou ar Galon Zakr hag ar Werhez.

Seurezed ha beleien

Deom da di ar seurezed. Amañ ez eus eun «noviciat» evid merhed ar vro c'hoant dezo da vond da seurez. War al lizeri, miz Geñver-Meurz 1967, ho-peus gellet gweled poltred ar seurezed-se, ha c'hoaz unan anezo a zo nizez d'an Aotrou 'n Eskob Gopu, arheskob Hyderabad. Amañ n'eo ket kemmesket ar renkou, n'eus plah paria ebéd en o zouez, n'eus nemed merhed a-renk. Kreski buan a ra niver ar seurezed euz ar vro en Indez ,war 22.000 etre toud ez eus 20.000 euz ar vro. Evid ar veleien eo ar memez tra, 5.500 beleg euz ar vro ha 1.400 diavêz-bro. E-pad goueliou ar Zakramant e Bombay on-oa gwelet ober 250 beleg nevez e daou zervez! Deuet oant evel-just euz pep korn euz Bro-Indez. Eun dra bennag evel 6 milion a gatoliked o-deus gellet rei 250 beleg d'an iliz er memez bloavez, hag a zo kaer moarvad!

Parkajou riz

E-kichenn ar presbital e-neus an Tad parkajou riz labouret brao ha douret mad. Eur puñs braz e-neus kleuzet gand eur moteur da zevel an dour. Diwar e labour e kav peadra d'en em denna ha zoken da zikour ar beorien. N'eo ket lavared ne vefe moteur all ebéd tro-war-ro, med tud vad a zo du-ze er Frañs hag a zeu war zikour ar visionerien.

Ar zoutanenn wenn

Traou all a reseo... En eur zond en dervez-se edon o sacha war va zigaretenn euz va gwella pa zavas en oto c'hwez ar rost. Eun dra bennag a zo o tevi! « *Fire* « emeve da Vikael-John. Eun tamm ludu beo a oa kouezet moarvad euz va zigaretenn hag a oa kroget an tan en diadreñv va zoudanenn. N'oa ket padet pell med eur mell toullll a oa en zoudanenn. « Arabad eo ober bilou, eme an Tad, me am-eus amañ eur zoudanenn wenn» tercale» resevet n'eus ket pell euz a Vrest; hir a-walh eo evidoh. Pa ouezo va mignon euz a Vrest petra eo deuet da veza e zoudanenn e tigaso unan all din». Setu perag am-eus greet ar rest euz va beaj gand eur zoudanenn wenn, kalz skañvoh eget an hini zu, êsoh ganti herzel ouz an dommder. En distro ez in da Vrest da lavared bennoz Doué d'ar madoberour.

ar gwiader, al labour

E-ser bale dre ruiou kêr ez eom da ober eur weladenn d'eun artizan gwiader. Eun dén a renk - renk ar wiaderien - Eul lochennig zister; plega a rankom or penn evid mond e-barz. Ar stern-gwiader a zo a-rez an douar; re izel e vefe bet an doenn, hag an artizan e-neus greet eun toull en douar evid lakaad e dreid war pedalennou. Teñval eo al lochenn ha n'ouzon ket penaoz e heller gweled sklêr a-walh da labourad. War-dro seiz real (koz) d'e zervez! E kêr, ar vicherourien a hell mond beteg eiz real.

Deuet eo an noz, chom a reom da varvaillad, med dizale e teu ar c'hoant-kousked din. Ha neuze, warhoaz e vo réd sevel abred adarre.

Distrei a reom adarre war-zu Tindivanam. Beb an amzer, a-gleiz pe a-zehou d'an hent e kavom delwennou douéou, dezo a beb seurt furm, a-wechou eun doué hepken e furm eur marh, a-wechou all meur a hini asamblez evel eur skeudenn a zo amañ; er mên ez int kizellet. Peurveuia e korn eur park hanter holoet gand ar strouez; nebeud a don a vez greet dezo.

Ar relijionou

Ar relijionou Hindouist eo a vez heuliet gand an darn-vuia euz an Indianed, 75 dre gant.

Ar Voudisted n'int ket stank, eur hant mil bennag; e Bombay on-eus gwelet eun templ boudist, eur «pagode». Bouddha a oa euz Nord Bro-Indez; war-dro ar bloavez 425 a-raog Or Zalver, e kredas dezañ kaoud sklerijenn euz an neñv hag e savas eur relijion nevez evel eur skourr euz an Hindouizm. Kalz tud a droas a du gantañ med abréd e oe harluet. E gredenn a hounezas broiou ar zav-heol pella.

Bez' ez eus ivez Jainisted, war-dro 500.000, adarre eur skourr distaget diouz an Hindouizm gand eun dén anvet Vardhamana Mahavira, en amzer Bouddha pe war-dro. Bet om en eun templ Jain e Bombay. Tra souezuz, digouezet om gand eur gwaz euz ar relijion-ze hag a oa medisin va lojerien; gantañ on-eus greet tro an templ. Dilastez peb tra ha talvoudegez vraz gand an delwennou doueed hag an arrebeuri. Dalmad tud en oad, gwazed ha merhed , bugale ivez, a dremen euz an eil doué d'egile da ginnig riz ha da zevi ezañs. Ar Jainisted ne dleont ket laza aneval nag amprevan ebéd. Gand aon da laza ha pa ne vefe nemed eur gelienenn pe eur fubuenn e vez ganto eun doare mouchouer tano war o genou, kuit da lonka fubuenn ebéd! Ne zebront gwech ebéd a gig evel-just.

Muzulmaned a zo stank a-walh, 40 pe 50 milion, ha c'hoaz ez eus eet kalz d'ar Pakistan, ar vro uhelloh eged Bro-Indez, da vare ar brezel a zistagas ar vro-ze. Kavet e vezont er hêriou ha war ar mêz, mesk-ha-mesk gand an Indianed. Hir amzer int bet oh ober o mistri war ar vro. Kalz a zo deuet euz ar relijion Hindouist.

Bez' ez eus ivez Siked, 4 milion bennag anezo, adarre eur skourr distaget diouz ar relijion Hindouist, savet gand Gurtu Nanak, er c'hwezgved kantved, en amzer Luther.

Setu c'hoaz lod all anvet Parsi, eur relijion savet gand Zoroatstr. Ar re-mañ a zo deuet diwar Persed tehet euz o bro pa oe trehet o fobl gand an arabed d'an eizved kantved. 120.000 a zo anezo e Bro-Indez., 70.000 netra nemed e Bombay. Ar re-mañ a zo tud en o êz, pinvidig zoken; kalz levezon o-deus; gwisket int evel an europeaned hag o stumm spered a zo demdost heñvel ouz on-hini. Ar pez a gavom souezuz en o relijion eo ne interont na ne zevont ket o zud varo. An Hindouisted a zev ar re varo. Ar re-mañ a ro anezo da zevri d'ar brini. O loja edom en eur harter tud pinvidig euz Bombay,; e-kreiz eur blokad gwez uhel e oa eun tour uhel awalh ivez, digor diouz an neh. Ar horvou maro a vez taolet en tour-e, evel en eur puñs, hag ar brini da zireded en eur goagal. Pa vezont eet e-barz e vez goloet gorre an tour beteg ma vez echu o labour gand al laboused louz. Ar pez a sko war an nervennou e Bombay eo kleved ar brini o koagal. Eur wech on bet pedet da goania gand rener an *«alliance Française»* e Bombay. Eñ a zo eur Parsi dimezet gand vaouez euz an Oriant (Morbihan). Dirazon, ouz taol, e oa eur vaouez parsi, hag e oe

goulennet outi hag-eñ e plije dezi soñjal e vefe evel-se eun dervez boued ar brini- « O! n'eo ket avad, emezi, med evel-se ema ar voazamant ganeom.»

Juzevien a zo ivez, 3.000 anezo pe evel-se.

D'ar fin, kristenien. A-bell ' zo eo deuet er vro sklerijenn an Aviel, abaoe amzer Sant Tomaz, abostol, a leverer. Hag e Iliz-Veur Madraz ema, a gonter, bez Sant Tomas. E-kreiz an iliz ema ar pez a anver «confession», evel hini Sant Per ha Sant Paol e Rom. Lavaret oneus an overenn war bez Sant Thomas.

12 milion a gristenien a zo e Bro-Indez, 6 milion a gatoliked, lod gand al latin evid al lidou, lod all gand yéz koz ar vro: Malabar pe Malankar. War-dro 6 milion
all a zo kristenien protestant: anglikaned (4 pe 5 milion), Jakobeted (1 pe 2 vilion) a lavar beza deskibien Sant Tomaz.

12 milion war 500 milion, hebdale 600 milion, a-veh 5%! Krog a zo c'hoaz.

Ha bremañ war hent an distro ,war-zu Tindavanam, 200 km, gand heñchou fall.

N'om ket prest avad da ankounac'haad buhez reuzeudig an dud-se. Gwechall e oa kalz euz an dud diwar ar mêz hag a oa war eun-dro kouër hag artizan. Goude ar glaoeier e labourent o douarou; pa deue mare ar zehor, pa n'hellent ober netra war-dro o farkeier, e roent o amzer da neza, da wiada, da glinka lér pe gouevr; eur gwenneg bennag muioh a goueze en o yalh. Goude-ze e teuas ar Zaozon gand o zraou kalz gwelloh-marhad o veza ma vezent greet en uzinou hag al labour-artizan a yeas da fall er vro.

Da heul ar baourentez hag an naon pe boued re zifonn e teu kleñvejou ha mervent. E parrez an Tad Caroff, 4.000 a dud, oll kristen, e vez war-dro 180 badeziant ar bloaz, da lavared eo 45 dre vil dén, pa ne vez er Frañs nemed 17 pe 18. Med ar maro a sko ivez hag abréd! 70 pe 80 interamant ar bloaz, 10% euz ar vugale avarv a-roag o bloaz ha kemen-all pe dost war o eil bloavez. Gwelit'ta ped a vugale vihan a varfe en ho parrez war ar gontse. A-henddd-all n'eo ket stank ar re a jom da goza; 20 bennag ar bloaz a varv en tu all da 50 vloaz. Penaoz, a gav deoh? Fall-vaget ez-vihanig ha goude-ze na medisin na loueier, nemed ar pez a vez kaset d'an Tad euz ar Frañs. Apotikerien ha medisined a zo hag a deu evel-se war zikour an dud paour.

Pondichery

E Tindivanam ez eom da weled ar vugale o tebri o lein. N'eus na taol na skaoñ, na loa na fourcetez! Azezet war o zeuliou dirag pladajou riz, ar vugale en em zibab gand o daouarn, gand tri biz kenta o dorn dehou. N'eus dale ebéd evid riñsa ar plad! Er gambr da gousked, gwele ebéd nemed eun natenn evid pep hini. Eüruz ar vugale-ze; da vihanna e vez roet dezo peadra da zebri e-ser an deskadurez a bakont.

Eun dervez a jom ganrom c'hoaz; deom da Bondicheri gand ar seurez Madeleine hedeus tro da vond « e kêr» da brena defotachou. N'eo ket eur gêr gwall-vraz, en tu-mañ da 250.000 dén.

Savet eo bet gand ar Frañsizien er bloavez 1.674 ha chomet ganto beteg 1954; ar ruiou a zo aniou galleg warno c'hoaz, med ar saozneg a hounid tachenn diwar-goust ar galleg. Skoliou kristen a zo, re halleg ha re zaozneg. En eur skol halleg on eet, eur skol e leh ma vez desket d'ar merhedigou gwriad ha broda. Eur zon a vo kanet deom, ha peseurt son, a gav deoh? « *Venise et Bretagne*». Ar seurezed n'o-deus ket dizoñjet o bro hinigig.

Bremañ d'eun ospital savet evid an dud lovr pe gakouz. N'eus ket pell' zo oa bet pedet ar seurezed diavez-bro da guitaad an ospital gand ar gouarnamant. Ne jom mui nemed seurezed indian; gwella pez' zo ez eus kalz anezo. Dond ha mond a ra ar re glañv dre ar baliou, gand o bizied hanter-zebret hag a-wechou o bizaj krignet gand ar hleñved. En em blijoud a reont en ospital, a lavar deom an direktor ha ne vez nemed poan ouz o has d'ar gêr pa vezont pare. Amañ o-devez boued ha bod dijipod. al lorgnez a zo eur hleñved hag e vezer pareet anezañ êz a-walh pa vez ententet mad outañ. Eur japel gatolik a zo en ospital hag eun templ Hindouist.

Setu eun ospital all e leh ma vez resevet ar vugale vihan dilezet. Ar mammou, kentoh eged gweled o bugale vihan o vervel, a gas anezo d'ar seurezed, dreist-oll ar plahed bihan. Da zikour ar seurezed war o zro ez eus deuet merhed yaouank euz ar Beljik da rei evel-se daou pe dri bloaz d'ar misionou. Lod euz ar vugale-ze a jomo en ospital beteg ma vezint dimezet med amañ e sav eun abadenn all: ar plah yaouank da zimezi a rank kaoud dillad brao hag a beb seurt klinkèrèz, mizou atao evid ar seurezed. Lod all a vez fiziet e priejou ha n'o-deus ket a vugale hag a deu d'o goulenn. Beteg e diavêz-bro e vezont kaset, ha d'an ampoent edod o prepari eun dousenn merhed bihan da vond evel-se d'ar Beljik evid mad. Eur zeurez a dlee kemered ar harr-nij ganto evid o ambroug.

Eet om c'hoaz en eur hlañvdi digoret evid ar gwragez da gaoud o bugale, ha dalhet gand ar seurezed war o hont. Eur pennad a zo edo ar seureed en eun hevelb ti dalhet gand ar gouarnamant, leh e veze dizehet er mammou eienenn ar vuhez p'o-deveze bet daou pe dri a vugale, evid n'o-defe krouadur ebéd ken. Kentoh eged chom da gemered perz e seurt torfejou eo eet ar seurezed diouz o zu da zevel eut hlañvdi all e leh ma vefe miret lezenn Doué.

Eur gudenn ziêz a glask ar gouarnamant dirouestla penaoz herzel ouz ar gernez en eur vro baour hag a gresk enni an dud 10 milion ar bloaz? Buannoh e kresk an dud eged ar peadra d'o maga. Hag ar Vuzulmaned hag an Hindouisted ne houlennont nemed kaoud bugale niveruz. Herzel ouz ar vuhez da greski, pe lakaad al labour-douar da vond war-raog. Broiou pinvidig en Europ pe an Amerik a ra dispignou braz evid kas dezo louzeier da herzel ouz ar vuhez da greski. Med an dud n'ouzont ket, pe ne fell ket dezo ober uzaj anezo. Milionou a dud, gwazed ha merhed, a zo bet mouget enno eienenn ar vuhez, ha c'hoaz e vezont paeet gand ar gouarnamant evid an dra-ze. Gwelloh e vefe d'ar broiou pinvidig lakaad o dispignou e bevañs, gwelloh c'hoaz kas dezo peadra da wellaad o drevajou, mekanikou, ludueier a beb seurt, sevel chaoseriou evid lenna an dour, ober heñchou, poñchou. Kas dezo labourerien-douar ampart evid deski dezo labourad. Lavaret e vez:

« Ma roez eur pesk d eun dén, e viri outa da gaoud naon eun dervez;

Ma karrez deski dezañ pesketa ha rei binviajou dezañ, e viri outañ da gaoud naon ar rest euz e vuhez.»

Evid drevajou an douar eo ar memez tra. Hag e lavar On Tad Santel arPab: « E leh ober dispignou foll da ober binviajou a laz, bombezennou hag all, roit 'ta an arhant-se d'ar broiou paour.» An dra -ze e-noa lavaret e Bombay, ha ne ehan ket da azlavared. Beteg-henn, siwaz ar broiou pinvidig a ra skouarn vouuzar. Taolom evez! diwar an dienez e sav dispah ha brezel! An Tad Santel a lavar c'hoaz:» Berra hent da gaoud peoh dre ar bed eo sikour ra broiou paour da zevel o hein...» *« Le nouveau nom de la paix, c'est le développement.»*

Noz-du eo pa zegouezom e Pondicheri. Goude koan, eun abadenn « Koroll ha kan» war al leur dirag ar skol. Echu eo mare ar glaoeier ha n'eus riskl ebéd a hlao. Laz-kana ar

skol a zo euz ar re wella ha brudet dre ar vro a-bez. Peb tra a vez e yéz tamouleg evel-just. Ar re a garfe kleved al laz-kana-ze a hellfe prena eur bladenn savet gantañ:» *Chants religieux Tamoul, pastorale et musique, P.M. 17.049M* « e Pariz hag e leh all. Diou blahig euz skol ar seurezed a deu da zañsal mod ar vro, dañsou modest ha kaer.

Amzer n'on-eus ket da vond da weled an Tad Auffret euz Tremaouezan, misioner e-kichenn Karikal, nag an Tad E. Guillerm euz Sant-Neven, aluzenner e ti ar seurezed e Yercand, eskopti Salem. Hemañ a zo bet e kloerdi Kemper ganin; 40 vloaz 'zo ema e Bro-Indez ha n'eo ket bet deuet gwech ebéd en-dro d'e vro hinidig.

Madras

An Tad Caroff a zeu d'or has da Vadras, gand e oto, 180 km; an hent a zo brao ha n'eus dale ebéd, daoust d'an engroez tud a gaver dalhmad. Madras a zo eur gêr vraz; daou vilion a dud enni; en em leda a ra war 22 km, a-hed ar mor, a-haoliad war eur stér.

Deom da genta da leina. Kavoud a reom eun ostelari doareet mad a-walh; an Tad Caroff a ra eno e ziskenn pa zeu e kêr; gouzoud a ra e kavim eno keusteurenn doare european. Kêr ne goustas ket deom avad; en tu-mañ da 500 lur (koz) dre benn. Gwir eo n'oa bet ano ebéd a voeson nemed dour stivell; divennet eo servija boesonou kreñv, gwin pe vier zoken.

Eun droiad bremañ dre gêr, goude beza greet or gourhemennou doujuz d'an Aotrou arheskob Mathias, eun alzasian eet da anaon abaoe. An aotrou Mathias a gonte kalz war ar gatekizerien evid kas war-raog labour an Iliz; «Seiz katekizer emezañ, en-dro da dri beleg, a ra muioh a vad eged dég beleg heb katekizer». Lod katekizerien, dimezet pe dizimez, a ro o amzer penn-da-benn da brezeg an Aviel; paeet e vezont evel-just: 10.000 lur (koz) ar miz. C'hoant an Aotrou Mathias a oa rei dezo urz an avïelerien.

En iliz-veur Madras ema béz Sant Thomas, diskibl Or Zalver, kenta abostl Bro-Indez. E véz a zo amañ, e gorv avad n'ema ket. Diouz ma lavarer ema en eur gêr euz an Itali. Klasket e-neus an Aotrou Mathias e gaoud, med an eskob Italian ne fell ket dezañ en em zizober euz ar relegou santel.

An templou

E Madras ez eus eun templ hindouist mentet uhel, doare ar re a weler peurvuia war al leoriou. An tour anezañ, gand 15 pe 20 a haridou, a ya war zirabaz euz an traoñ d'an neh, a zo kizellet e bevar gostez. Eet e porz an templ eh en em gaver dirag aoter an doué. Eur beleg, e gorv braz noaz, a laka eur meudad ludu war dal ar re a zeu da bedi ha da rei prov d'an douéou. E-kichenn, eul lenn a ziskenner enni dre eur skalierou gand pazennou mên, evid en em walhi.

Bez' ez eus ivez, dre Vro-Indez a-bez, templou kalz bihannoh ha disterroh. E-kichenn Bombay, war riblou kêr e oam eet en eur harter paour-raz, ken paour ma n'oam ket re hardiz o lakaad on treid ennañ. Gwella pez' zo edo ganeom an Intron he-doa roet bod deom, eur Zaozez anezi, hag en em zalhe evel ar Zaozon gwechall, p'edont oh ober o mistri war ar vro, leun a zispriz evid an Indianed. E-kreiz ar harter, eul lenn anvet «Little Ganga», ar Gañj bihan; ar Gañj eo stér zakr Bro-Indez. Tro-war-dro a-hed ruiou striz templou dediet da nousped doué disheñvel. A-wechou eun templ n'oa nemed eun doare

karrdi, ennañ tud hanter astennet, o pedi pe o varvaillad dirag delwenn an doué. Mond a hellem enno heb na vefe lavaret netra deom; en unan anezo e oe kinniget deom eul lastez madigou lakeet deom war palv on dorn. Anzao a ran ne gredis ket o debri hag eur wech eet er-mêz am-eus o zaolet en eur horn.

Diwar ar pont, a-uz d'ar stér, e welom eun daolenn zebezuz, karter ar «gannerien-dillad» pe walherien. Hed-a-hed ar stêr, meur a gant gwaz o lopa, o kanna an dillad war vein plad hag an dillad o fichal hag o sehi en eur zehoreg divent.

Sinemaiou ne vank ket er vro. Bro-Indez a zo e-touez ar broiou a zav ar muia filmou; n'eus nemed eur vro all pe ziou hag a rafe muioh. Da zacha an dud, skitellou braz a-liou gand poltrejou diou pe deir gwech brasoh eged ar beo.

Mall eo deom skei war-zu an aerogar. Siwaz! faziet on war an eur ha p'en em gavom e oa tehet kuit ar harr-nij abaoe eun hanter-eur a oa. N'eo ket re vraz an droug peogwir e kavom plas er harr-nij a ziblas antronoz vintin.

Ne jom ganeom nemed distrei d'an arheskopti. Resevet mad, pedet da jom da goania ha da loja. Souezuz eo gweled piou a oa ouz taol: eun eskob o tistrei diouz Rom eveldom. Euz kostez San-Francico e kuz-heol an U.S.A eo deuet da Rom dre Bariz ha bremañ e kav tostoh kemered eun hent all, a-dreuz ar mor. «Pasifik»; greet e-no tro an douar! Unan all, eul laïk euz ar Frañs o vond war-zu Calcutta da weled eur breur dezañ, Jezuist misioner; unan all a skoio war-zu Bangkok ha ni o vond war-zu Hydrerabad, e-kreiz Bro-Indez ha goude-ze Bombay, Rom ha Pariz. En noz-mañ ez ay pep hini diouz e du. E-keid-se an Tad Caroff a zistro d'ar gêr e-kreiz an noz du.

Hyderabad

Goude beza lavaret an overenn war bêz Sant Thomas, eun nijadenn beteg Hyderabad, don e-kreiz an douarou. Eur gêr vraz ivez, eur milion hanter a dud. Evid gwir ez eus diou gêr stok-hstok: Hyderabad, ar gêr goz, muzulmanad, gand ruiou koz, tiez izel ha dister, staliou kenwerz hed-a-hed digor war ar ru, evel ar soukou a gaver en oll vroiou muzulmanad; ha Secunderabad, nevesoh, bet savet lod anezi gand ar Zaozon doare muioh europeanad ganti, staliou-kenwerz evel en or bro. Etre an diou gêr eul lenn ehon o lintra dindan bannou an heol.

Arheskob Hyderabad, an Aotrou Marc Gopu, a zo o chom e Secunderabad. Bet eo ouz or gweled e Kemper gand pardon Sant Kaourantin; e Rom ivez on-eus en em welet meur a wech e-kerz ar Sened-Meur.

Amañ emom bremañ e bro ar yéz « Telogoueg». An Ao. 'n eskob Gopu a zo desket braz war ar yézou; telogoueg evel-just, tamouleg ivez. Ganet eo tost d'a vro Tamoul; ar saozneg, yéz desket Bro-Indez, hag ouspenn galleg, italianeg, alamaneg...Tro e-neus bet da brezeg en oll yezou-ze pa reas tro an Europ o klask sikour p'edo o sevel eur hloerdi nevez.

Pinvidika dén ar béd

N' eo ket arheskob Hyderabad eo a dra-zur! med an hini a oa gwechall mestr ar vro, an Nizan (roue muzulman) Ulmulk; beteg ar blaovez 1948, pa'z eas kuit ar Zaozon ha ma teuas bro an nord da ober he mestrez war rouanteleziou ar su.

Gwechall, eul leo pe war-dro euz Hyderabad edo kêr vrudet Golconde, evel eur hastell-kreñv, tro-dro dezañ mogeriou uhel: savet war eun dorgenn. Eno eh en em denne an dud pa zave trouz brezel. Golconde a oa brudet o veza ma veze kempennet ha kizellet eno ar vein prisiuz a gaved er meneziou, mein diamant hag a beb seurt re all. Bet om o weled dismantrou kêr en em astenn war meur a zevez arad. An Nizan a veze roet dezañ e prov gand e zujudi (18 milion a zujidi) a beb seurt, aour ha mein a briz; setu m'oa deuet da veza pinvidika dén er béd. Eur wech, e-neus goulennet digand tud a vicher dond da begementa e vadou; med ar re-ze a zeuas buan da skuiza a-raog bea echuet o labour. « ar pez a hellom lavared deoh, emezo, eo ez oh pinvidika dén er béd. « - « Mad eo, emezañ, an dra-ze eo am-boa c'hoant da houzoud.»

Ar gazetenn « La Croix» (13.3.68) a lavar da begement e save e vadou: 800 miliard a vein a briz hag aourajou, 100 miliar a aour e barrennou, eur miliard e billejou er bankou....hag ar chifrou-ze e luriou nevez! 100 kwech muioh eta e luriou koz!

Tennet eo bet digantañ e halloud politikel ha laeret e zouarou, med eur bañsion a 15.000 miliard a douch digand ar gouarnamant beb bloaz. Marvet eo warlene.

An Nizan a oa muzulmanad ha koulskoude 86 % euz tud ar rannvro a oa hindouisted. Ar vuzulmaned a zo bet troet atao da gomandi, dre nerz pa veze red. Er Hameroun hirio c'hoaz, Prezidant ar Republik, Haidjo, a zo muzulman daoust ma n'eo muzulman nemed eul lodennig euz tud ar vro.

A-dreuz kêr

N'eo ket niveruz ar gristenien e eskopti Hyderabad. Ugent mil katolik, 20 beleg war o zro, 15 kouent seurezed, an darn-vuia anezo Indianed. Bet om o weled kouent « seurezed ar beorien.» An oll zeurezed euz an urz-se a zo bet en novisiad e kouent Sant Pern, eskopti Roazon, hag oll e ouezont galleg, kalz pe nebeud. Laouen oant o weled beleien euz a Vreiz.

Bet om ivez o weled eur skol-vicher dalhet gand Frered Sant gabriel, oll Indianed ivez. Ar vugale a zo, oll pe dost, Hindouisted.

Bet om o weled ar hloerdi braz emaer o sevel, eet eun lammig er-mêz, hag a zervijo d'ar 5 pe 6 eskopti euz ar vro Telogou. Ouspenn 200 plas a vo ennañ gand 90 kambr evid ar bloaveziou diweza a studi. N'eo ket echu a-walh med digor dija d'eun nebeud kloareged. Fiziañs a zo ez aint war-gresk a vloavez da vloavez...Renet eo gand tadou euz an Holland. Troet e vefent, buan a-walh, da lavared eo re gaer ha re goustuz, ha koulskoude e vez kavet dister ha paour e-skoaz ar skol-veur ema ar gouarnamant o sevel harp outañ, greet gand mein benèrèz, mein-greun evel mein Breiz. N'eo ket kél a varo a zo gand an Iliz amañ, n'eo ket fallgaloni a ra ar gristenien, ar hontroll eo!

Eun nijadenn beteg Bombay e leh ma kavim an 9 pe 10 all a zo war ar memez billed ganeom - gwelloh marhad e teu deom ar veaj evel-se. Siwaz! 5 pe 6 eur dale a zo gand ar harr-nij a dle or has pelloh, hag emaom e-kreiz an noz. Or mignoned euz Bombay a zo en aerogar hag a jomo da gonta kaoz ganeom beteg an diblas. Eur banne kafe eur wech dre vare a zikour ahanom da herzel ouz ar housked. Hag a-benn ar fin e lavarom kenavo d'an aotrou ha d'an itron Combes, iz-koñsul gouarnamant Frañs e Bombay, ha da Vikaela Henriot euz Kemper, o labourad er memez bureviou.

Bombay -Rom, eun nijadenn all a 7.500 km, gand eun ehan e Athénes. Goude-ze Orly, ha pep hini a ya diouz e du.

Echui a reom on imram o lavared bennoz da Zoué da veza on diwallet diouz peb droug.

Or misionerien
en
Amerika-ar-Su

Echu em-eus da gonta da lennerien Lizeri Breuriez ar Feiz ar beajou greet e Bro-Indez gand Kendalh-Meur ar Zakramant e Bombay hag e bro Gameroun war roudou or misionerien. En Amerika-ar-Su on-eus ivez beleien euz an eskopti hag on bet kaset d'o gweled. Eur veaj hir e vo bet, ouspenn 20.000 km. Sellit ouz ar gartenn: Pariz, Rio-de-Janeiro ha Sao-Paolo (er Brezil), Asuncion (Paraguay), Formosa
(Arhantina) hag El Colorado, 150 km pelloh, en douarou, da weled an Ao Jakez Renevot euz ar Yeuh.

Goude-ze: Resistencia, Buenos-Ayres, atao en arhantina; Santiago (Chili) ha war-zu traoñ ar Chili, Valdivia e leh ma kavin an Ao Jozef Kerbaul euz Lanneufred.

Deom en-dro war-zu Santiago ha chomom a-zav e Taca. Daou euz or beleien: An Aotrounez Jean Ladan euz Tregaranteg ha Dominique Abjean, euz Pluider a zo eno.

Euz Santiago da Lima (Perou) hag ahano, dre arequipa, Judiaca, Sandia, pignad a-dreuz ar meneziou da dizoud a-benn ar fin San-Juan-del-Oro, parrez an Ao. Yvon Troal, euz Kombrid.

Distroom dre Sandia, Ayaviri (e leh ema an eskopti). Cuzco, Lima en-ro, Quito (Equator), Bogota (Kolombia) a leh ma kavim Kendalh-Meur ar Zakramant.

Goude e chomin a-zav er Guuadeloupe e parrez ar Galon Zakr e Pointe-à-Pitre, parrez an Ao. Pierre Cariou, euz Plogonneg a-raog distrei da Bariz.

Eur miz deiz-evid-deiz e vezint bet, euz ar 27 a viz Couere beteg ar 27 a viz Eost.

****

A-raog loh em-eus lennet ar pez a skriv J.P. Kalloh diwar-benn an Amerika en e varzoneg *Gweledigez:*

Kristov, douger ar Hist (1), az tizoloas gwechall
Amerik.....ha payan e oas;
En gwez da goadeier, eñ lakas ar vouhal
Da zevel war da zouar ar Groaz.
War-lerh ar Mor-Braz a zo deuet da veza kanol:
Gwelet az-peus o tond davedout,
Evid da aourgleuziou ha da neñv dous
Mibien ar Zaoz hag ar Spagnol
Ar Gwir Doué a ziskouezent heulia e lezennou;
Med, tamm ha tamm on o halonou
Ar Feiz, ar Garantez, ar Goanag ' zo marvet
Aoteriou all o-deus savet

Gwaz d'an neb' ra evelto! Rag du-hont ne zougont
Mui bri' med d'eur mestr; an arhant
Al leue aour a vez leun gantañ e nevedou.
Beb eur mare war e dreuzou e kresk an engroèz...
Hag heb ne zav hini da vond war e roudou,
E kêriou Amerik, Jezuz a stlej e Groaz.

(1) Kristov, gêr gregaj, a zinifi « douger ar Hrist». «Kristov», amañ «Kristov Colomb».

Siwaz! chom a ra gwir hirio c'hoaz ar pez a skrive Kalloh dinerz e chom ar feiz, keid all' zo abaoe m'eo bet sanket ar Groaz war' an douarou braz-se.

Eun tammig enkrez a zo em halon e aeroporz Orly, e Pariz, o hortoz an eur da guitaad. Eur bern tud a beb bro hag a beb gouenn, a beb yéz, prest da nijal pep hini diouz e du. Ped anezo a zoñj e silvidigez ar béd? A-hend-all, n'ouzon gêr spanoleg ebéd hag er broiou m'emaon o vond ne gommmzer nemed spagnoleg! Koulskoude, n'am-boa digarez vad ebéd da gaoud nehamant. Ha goude ma n'em-befe gouezet nemed brezoneg em-befe gellet en em denna. E kement aeroporz pe dost m'on diskennet on bet digemeret gand Bretoned, ha pebez degemer! Ya, gwir eo: e kement leh ma par an heol e kaver Bretoned.

Tadou Sant-Jakez, Lambaol

E aeroporz Orly, setu an Tad Le Bot, euz Plougastell-Daoulaz; er memez karr-nij e savom. Eñ a zo o vond da weled ar visionerien euz kompagnunez tadou Sant-Jakez (Lambaol), bet kaset kuit euz Haiti hag eet da brezeg ar feiz en eul lodenn dilezet euz ar Brezil. Beteg Rio-de-Janeiro ez aim asamblez.

Anavezet mad eo Tadou Sant-Jakez Lambaol en eskopti; ouspenn 60 anezo a zo ginidig euz eskopti Kemper. Mision Haiti a zo bet o lod abaoe ouspenn kant vloaz ' zo. N'eo ket bet ebat o doare atao gand dispah war zispah. Er bloavez 1961, gouarnamant ar Prezidant Duvalier a gasas lod misionerien er-mêz euz ar vro. N'eo ket goulenn a vanke dezo e leh all! An Aotrou 'n Eskob Poirier, superior an Urz,a gasas 4 misioner - tri anezo harluet euz Haiti - war-zu ar Brezil. An Tad Yves Guéguen, euz Enez-Tudi, sekretour an Urz, a oa eo ren ar vandennig. Braz divent eo ar Brezil; a-benn ar fin e oe dibabet an Nord-Parana, demdost d'ar Paraguay ha d'ar Matto-Grosso, 1.500 km pe war-dro diouz Rio-de-Janeiro. Eno emaint e Ivaipora. Unan anezo a zo e Petropolis, 60 km diouz Rio, aluzenner e novisiat Seurezed Sant Charlez euz Lyon.

Nebeud-ha-nebeud eo kresket ar vandenn; 26 beleg int nremañ: 23 euz Breiz, 1 euz an alzas, hag unan euz an Nord. Setu-amañ anoiou ar re a zo euz an eskopti: J Claude Bodénès, euz Plougastell-Daoulaz; Jean Breton, euz Plouvorn; Emile Callec, euz Kameled; François Cocaign, euz Landerne; Yves Cochard, euz Gwiseni; Marcel Favé, euz Plouvien; Yves Guéguen, euz Enez-Tudi; Raymond Le Goff, euz Landerne; Jean-Pierre Mingam, euz Plougar; Joseph Mingam, euz Plougar hag Hervé Saliou, euz Landrevarzeg.

E Rio e lezan eta an Tad Le Bot da vond gand e hent, 1.500 km en otobus; med er vro-mañ an dra-ze n'eo ket pell.

Rio-de -Janeiro - An tadou Asompsionisted

Diskenn a ran, me ivez, e Rio da baseal an noz. Eno e kavin misionerien euz Bro-Frañs, a oa bet lavaret din, e parrez an Dreinded. Med, a-benn ar fin, eo Bretoned eo a gavan en aeroporz, deuet d'am reseo; an Tad Ronan Leon, euz Lokournan, hag ar frer Gwennael Petton, euz Plougonvelen; gand e oto. Re all a gavim er presbiatl; koania a raim asamblez, evel ma vefem bet e unan euz presbitariou Breiz. N'eus bet bet kalz a zale, mar kirit, evid dond beteg amañ; lohet da 10 eur euz Orly, emaom e Rio da 17 eur 40! emed e ranker lavared ema an heol 5 eur diwezatoh amañ eged e Pariz. Lavaret ez eus bet deom kas or montr 5 eur war a-dreñv. Tra all souzuz: en tu all d'ar heherder emaom hag evel-se e mare ar goañv! Gwell a-ze avad! N'eo ket re griz an dommder.

War ar 27 Tad Asompsionist a zo er Brezil, 12 anezo a zo euz eskopti Kemper.

Sao-Paol - Asunction - Formosa

Mall eo din loh adarre d'ar zul vintin, war-zu Sao-Paolo a zo c'hoaz er Brezil. Kêriou Rio ha Sao-Paolo a zo kêriou braz en em astenn pell-pell o veza m'int gret dreist-oll gand tiez izel, nemed ez a war stankaad an tiez nevez uhel-uhel evel touriou. Euz ar harr-nij eo diêz gweled an daolenn. Tro-war-dro, karteriou paour ran, anvet amañ «favella», e leh ma tired diwar ar mêziou an dud o tehed a-raog ar gernez hag an naonegez; ha padal ne gavont amañ kennebeud nemed an dienez.

Eun eur hent ha setu Sao-Paolo. Ne rin nemed eun ehan en aeroporz evid kemer eur harr-nij all war-zu Asunsione e bro-Baraguay. A-raog treuzi an harzou eun ehan e-kichenn lamm-dour Igguassu. A-raog douara, ar harr-nij a ra eun dro d'al lamm-dour, unan euz ar re gaerra euz ar bed, par da lamm-dour Niagara a lavar lod. N'eus ti ébed war-dro an aeroporz, netra nemed koajou; savet eo bet evid an dud a zeu en hañv da weled al lamm-dour ha d'e gleved o krozal evel ar mor.

N'am-eus nemed div eur ehan e Asunsion med an Tadou Kanadian o-deus eno eur barrez er hater paourra a zo deuet d'am herhed da vond beteg o fresbital da eva eur banne ha da gonta kaoz.

Tri-hard eur nij hag eh en em gavan e Formosa en Arhantina, war-dro 5 eur goude kreisteiz. Jakez Renévot, a oa gwechall kure e Sant-Mark Brest, a zo ouz va gortoz gand e oto Jeep. Plijet eo gantañ dond d'am digemer daoust m'ema e barrez El Colorado 150 km pelloh. Pebez joa evidon! An Ao.'n Eskob Scozzina a gavom en e eskopti. En em anaoud mad a reom abaoe ar Sened-Meur e Rom; amezeien tost e oam e Iliz-veur Sant-Pèr. Euz urz an tadou Kapusined, eun tammig lent med hegarad dreist. E eskopti, 200.000 a dud oll badezet, 13 parrez nemetken, 3 beleg euz an eskopti, 25 beleg relijiuz, parreziou ehon dreist evel ma welim.

Sul 28/7 . Formosa

Ano ar gêr a zinifi «brao» pe «koant». Formosa ar «gêr vrao» n'he-deus ket laeret heh ano. Kluchet e pleg eur gildroenn euz ar stér Paraguay eo eun dudi h gwelet euz ar harr-nij o plava a-uz dezi, gand he ziez war-ziribin o tiskenn beteg ribl ar stèr hag ar hae. Ar Paraguay en em daol, eun nebeudig pelloh, er stèr Parana, eur stèr hir-kenañ, teir gwech

hirroh eged ar stèr Loire er Frañs, donnoh dreist-oll hed-a-hed, peogwir Formosa hag a zo 1.200 km diouz ar mor e Buenos-Ayres, a hell reseo er porz batimañchou braz a geñverz pe re all gand pourmenrien en hañv. Tri devez a lakeont da zevel ha daou da ziskenn . O veza m'eo fall an heñchou, eo dre zour eo e teu hag ez a ar varhadourez.

Er zul emaom, ha diouz an abardaez ez an da lavared an overenn, asamblez gand eur beleg euz ar vro, sekretour en eskopti, en eur barrez paour war riblou kêr. Eur vadeziant a vo greet e-kerz eun overenn; e penn uhella en iliz ema ar vamm gand he hrouadur hag he zud. An Tad-paeron eo a lenn an abostol. Beleg ebéd war ar harter, seurezed euz ar vro eo o-deus ar garg euz ar barrez, int-i eo a ra katekiz, a gas ar han en-dro e-pad an overenn. Kan ha lidérèz a zo a-zoare.

Goude an overenn e houlenner diganin mond da weled eur barizianez koz, klañv pell' zo ha war-nez mond dirag Doué. Ganet e Pariz, eo bet dimezet gand eur Poloniad, tehet kuit euz ar Pologn goude ar brezel; bet o chom er Perou ha deuet goude-ze d'an Arhantina, eur verh he-deus dimezet gand eur Poloniad. Laouen e vefe o weled eun eskob frañsez, laouen o komz gantañ e yéz he yaouankiz, pell dija siwaz! dond a ra ganti a beb eil galleg, kastillaneg, poloneg...Marvet eo 15 dervez war-lerh gand he zakramañchou. Kalz euz tud ar vro o-deus bet an heveleb planedenn. Troet e oa avad da lavared he chapeled med a-hend-all! Eur verh-vihan dezi, plah yaouank, a labour a-zevri war dachenn an obostolèrèz. Gweled a raim pegen dister eo feiz an dud, med koulskoude, sevel a ra, a-nebeudou, kristenien stard ha gouizieg war o feiz e-touez al laiked; warno eo e kont ar veleien evid sevel eun iliz nevez war dismantrou an iliz koz o koueza en he foull.

Lun 29/7 . War-zu El Colorado.

D'al lun vintin da ober tro kêr, an Tad Renévot ha me. Ar porz-mor a zo kaer, med nebeud a fourgas ennañ. N'eo ket braz kêr, fiziañs a zo avad, en amzer-da-zond; hebdale e vo marteze 200.000 a dud hag ez eus digoret heñchou ledan gand pevar hent-karr, o vond war-zu ar pevar avel, eeun-tenn a-dreuz ar pampa. Kreizkêr a zo brao ha dilastez; an tro-war-droiou avad a zo paour. Eur gwel a reom dezo diwar-herr; ne gredom kt mond re zon gand ar gwenojennou striz ha louz a sko warno lochennou truezuz; aon on-eus da hloaza an dud en dienez. Ar paour ne blij ket dezañ e teufed da fri-furcha war e dro.

Goude lein, en em lakeom en hent war-zu El Colorado, parrez an Tad Jakez Renévot; du-ze e vez greet an Tad Santiago anezañ. Fall eo an heñchou, heñchou douar gand toullou ha rollehiou. Pa vez glaoier, n'hell ket an otoiou o darempredi; ne reont nemed rinkla, ha pa vez sehor e sao diwarno, pa dremen eun oto; eur boultenn deo ha teñval, eur goabrenn na weler netra dreizi. Penaoz neuze tremen a-raog eun oto all pa hwez an avel en tu dehou? Rag amañ ivez e vez renet en tu dehou. Gwella pez' zo n'eo ket stank an otoiou war an hent. Heñchou douar peogwir n'eus ket a vein er vro, nemed mond a rafed d'o herhed 300 km ahano. Êz eo deoh kredi n'eo ket plijadur nemetken beza storloketen eur jeep pe eul land-rover dre seurt henchou. Gouarnour kêr Formosa e-neus bet ar vadelez da lakaad va has 120 km pelloh gand eun oto skañvoh beteg Villa-Fañié, eur geriadenn euz parrez El Colorado, 35 km c'hoaz diouz an iliz-parrez. Eno e vo lavaret an overenn. Ar jeep a vo renet beteg eno gand eun niz d'an Aotrou 'n Eskob.

Amzer da gaozeal e-pad teir eur orolaj. A-beb tu ar pampa, keid ha m'heller gweled, uhelenn ebéd, nebeud a wez. Doare prajeier, enno o peuri hag o fringal bandennou

anevaled-korn, kezeg, deñved. A vare da vare parkeier labouret; ar hoton eo pinvidigez ar vro gand ar chatal. Tud war gezeg, stank a-walh, ar marh eo velo ar vro, kezeg bihan ha skañv, heñvel ouz hinkaned ar Meneziou-Du e Breiz gwechall. Ar vugale o-unan a zeu d'ar skol war varh, a-dreuz ar mêziou. A-beb seurt gweturiou a zo; lod e doare ukrenian gand 3 pe 4 loen skoaz-ha-skoaz. Or mignon a zo en em hreet mad ouz ar vro. Kastillaneg a zeu gantañ evel m'e-nefe komzet biskoaz yéz all ebéd. Gwelet mad eo ar veleien ha peurvuia beleien ar Frañs en em blij. Person ar barrez kanadian kavet ganin e Asunsion a vo réd dezañ distrei d'e vro goude beza bet 5 bloaz er Paraguay, med kared e-nefe chom c'hoaz ha mond pelloh da zevel eur barrez nevez.

Villa-Fanié

Unan euz kêriadennou bihan ar barrez, eur sklol evid ar vugale. En amzer Prezidant Peron ez eus bet savet kalz skoliou war ar mêz, lod gand ar gouarnamant, lod all gand ar rann-vro.

Amzer a zo da hortoz a-raog an overenn. Amañ e teu ar beleg da overennna eur wech an amzer, 35 km diouz ar bourk. Ober a ra katekiz, badezi ar vugale, gweled ar re glañv hag ar re....yah. Eur gwele e-neus e sakretari ar japel. Tomm ha bah eo an amzer; da derri ar zehed eh evom pe kentoh e sunom dour-mate, dour bet trempet ennañ deliou eur blantenn anvet mate, heñvel a-walh ouz ar helenn.

-»Daoust ha deoh eo ho ti?» a houlennan ouz an dud o-deus roet degemer deom. - « An ti, ya, med an douar, ar font, n'eo ket deom c'hoaz. Ar font a zo d'ar gouarnamant. M'ho-peus c'hoant sevel ti, e vo roet douar deoh, pe gentoh feurmet deoh eul lodenn zouar war-dro 1.000 m karrez. C'hwi a baeo gouel-mikêl evid an douar. A-benn eur pennad, meur a vloavez, m'ho-peus greet implij vad euz an douar, euz ho lodenn, e vo roet paper-perhenn deoh. Perhenn ez oh neuze euz ho ti hag euz ar font; droad deoh d'o gwerza pe d'o rei d'ho pugale war ho lerh. D'ar re a hoanta kaoud douar braz da labourad pe da zevel loened, meur a gant devez arad, eo ar memez tra. N'ho-po paper-perhenn nemed a-benn eun nebeud bloaveziou, pa welo ar gouarnamant en em vatait a-zoare euz an douar. N'eo ket sod a-bez an doare-ze! Frañsizien euz an aljeri a zo bet deuet war an tumañ, med n'int ket chomet.

Ar japelig a zo dister. Amañ ivez o-deus bet ar veleien eul lodenn zouar da zevel ar japel. Dirag ar japel eur groaz souezuz a-walh. Eur groaz prenn, du, mentet brao, warni kroaziet eur stol, eul liñsel wenn, dija heñvel ouz Kroaz ar zul Fask, ar groaz goude m'eo bet distaget diouti Korv Or zalver ha taolet warni al liñsel he-doa servijet da zebelia Jezuz. Dindan kef ar groaz, da ziazez, eur voest koad, a vez lakeet enni goulaou da zevi en enor d'an anaon hag evid goulenn trugarez an Aotrou Doué en o heñver moarvad.

Seni a ra ra hloh evid an overenn, war-dro pemp eur. El lun emaom ha n'eus ket bet a overenn en devez a-raog. Leun eo ar japel, eur 150 bennag a dud pa'z eus 6.000 dén war-dro, er harter. Ar re a zo deuet avad a gemer perz en overenn da vad, kana ha pedi; n'eo ket stank evid-se ar re a zeu da gomunia. Tud a zeu da gaoud an Tad goude an overenn n'o-deus ket aliëz tro d'hen ober.

El Colorado

Tostaad a ra an noz. Ar jeep bremañ da ober ar 35 km a jom, renet gand an Tad Renévot, evid en em gaoud pelloh, e kêr El Colorado. Ar hêriou, amañ, a zo nevez. N'eus ket pell c'hoaz, n'oa amañ nemed douarou gouez ha didud. Pa deu tud evel-se, da jom en eur harter, ar gouarnamant a ro reolennou evid sevel kêr, ar pez a anvom *urbanisation.* Da genta, e kreiz eur blasenn vraz, 400 pe 500 paz war beb kostez. Tro-war-dro e vo savet tiez displed e koad pe e brikennou, estaj e-béd dezo. Euz kreiz kêr e vo digoret heñchou da vond a beb tu. Setu ar vourhadenn, enni amañ 6.000 a dud, ne vefe ket lavaret. N'eo nag hir na ledan an tiez, enno neiziadou bugale. Toet int peurlieusa gand rusk ar gwez-koko, gand hanterennou ruskennou, a beb eil eun hanter ruskenn he hein war gorre, eun hanter ruskenn he hein dindan, an eil o vond en ebén. Lavared e vefe tiez toet gand teol pripoazet. Kontet e vez eo mad-kenañ seurt toennou da derri an dommder.

O renevezi an heñchou emaer e kêr; eun abadenn ober heñchou da badoud pa n'eus ket a vein.

Eun aeroporz a 1.300 m a zo, med nebeud a vone-done warnañ. Diwezatoh moarvad.

Daou veleg a zo er barrez. An Tad Jean Ollier, euz Viviers - Eskopti Lyon, - a zo ouz or gortoz . Hemañ a zo ivez eur beleg «Fidel Donum» lakeet en e zoñj rei pemp bloaz d'ar misionou evel an Tad Renévot. C'hwi ' lavaro marteze: «daou veleg evid eur barrez nemetken, n'eo ket fall». Ya, med peseurt parrez!

(1) Fidel onum» eo ar geriou kenta euz eul lizer-meur bet skrivet gand ar Pab Pi XII d'ar 15 a viz Geñver 1957 evid goulenn digand beleien broiou kristen Europa mond war zikour ar broiou paour. Eur beleg « Fidel Donum» a zo eur beleg hag e-neus respontet d'ar goulenn-ze hag a zo bet kaset d'ar misionou gand e Eskob, en ano en eskopti.

Gwelom an eskopti, da genta. Eskopti Kemper e-neus 7.000 Km karrez; eskopti Formosa a zo ouspenn deg kwech brasoh gand e 72.000 km karrez; 500 km a zo euz eur penn d'egile d'an eskopti, ha c'hoaz Formosa, ar gêr-benn, a zo pell diouz beza er hreiz, harp ouz douar bro ar Paraguay. Gwir eo ema ar halz euz an dud - 200.000 anezo - o chom diouz kostez Formosa; war an tu all, diouz kostez ar huz-heol, n'eus nemed douarou braz gand nebeud-kenañ a dud.

200.000 dén eta, badezet oll, katoliked oll war-bouez 20.000. Hag evid eun eskopti ken ehon 13 parrez nemetken! netra nemed eur beleg eskoptiel beleget bloaz 'zo, 25 beleg reljiuz, fransiskaned evel an Aotrou' n Eskob, lod europeaned, lod arhantiniz; 3 gloareg er hloerdi braz, eur paotr yaouank er hloerdi bihan gand e vloavez diweza. Da beleh ez aint ma ne zeu ket skoazell dezo?

Parrez El Colorado, 20.000 a dud ha braz he douar evel an hanter euz eskopti Kemper; keriadennou enni, beteg 60 ha 65 km diouz an iliz-parrez. Ma vefe bet heñchou c'hoaz da zarempredi ar hêriadennou!

An dud a zo bet boazet da jom heb beleg; ne vez nemed unanou en overenn, marteze 6 pe 7 % p'o-devez tro da gaoud overenn. Ar re varo a vez interet heb beleg, ne lavaran ket heb pedennou. Hag en deveziou war-lerh e vo lakeet pedi ha lavared overennou evid an hini maro.War gant koublad o vond asamblez, e tremen 10 pe war-dro dre an ti-kêr, ar memez re a vez eureujet en iliz deiz pe zeiz. «Deiz pe zeiz!» . Setu eur hoziad o lavared d'ar beleg a oa o vond e-biou d'e garter :» En deveziou-mañ am-bo tro da vond d'ho kweled; va zoñj a zo mond da eureuji d'an iliz.» Ha d'an deiz divizet, e teuas an daou bried koz da eureuji, d'o heul eur pevar-ugent bennag, etre bugale, bugale-gaer, ha bugale-vihan.

Ouspenn ar Gatoliked, ez eus kalzig kristenien all, ortodoksed ha protestanted a beb seurt: Lutherianed, Batisted, Advañtisted, Testou Jheovah, Kongregasionalisted. Réd eo gouzoud e teu an duud euz a beb seurt broiou all: alamaned, Rused, Poloniz, Turked, Ukrenianed, Soagnoled, Italianed...ha pep hini a zo deuet gand e relijion. Bez' ez eus ivez katoliked hag a zo eet da heul ar re all, o veza n'oa ket a veleien war al leh. Templou a zo amañ hag a-hont. Ha neuze an dud distaget diouz o bro hinidig a zeu buan da zilezel an iliz ha goude ma ve chomet beo ar feiz en o halon. N'ho-peus nemed gweled ar Vretoned divroet.

Ar pez a vank dezo eo deskadurez war o feiz; ne resevont nemed nebeud digand o zud - penaoz rei ar pez na vez ket an unan- nebeud ivez digand ar veleien pa ne deuont ket war-dro an iliz ha pa' z eus ken nebeud a veleien. Ha c'hoaz kalz euz ar veleien a zo deuet euz diavêz-bro, evel an daou veleg a zo El Colorado.

Daou veleg ar barrez a zo o veva asamblez, er presbital e-kreiz ar bourk. An Tad Renévot a zo e dachenn-labour a mêziou, an Tad Ollier kentoh war ar vourhadenn. N'eus matez ebéd da ober ar gegin; an Tad Renévot eo ar heginer, ha, kredit ahanon, en em denna mad a ra! Da goan on-devezo anduill Breiz, kig yar ha krampouez fritet kaset dezo euz a Vreiz ivez gand kerent an Tad Renévot. A-hend-all n'eo ket ket kig a ra diouer er vro ha marhad-mad! Dispignou braz ne reont ket avad gand o heusteurenn; e-kerz miz Gouere o-deus dispignet talvoudegez 20.000 lur (koz) evid ar gegin; lêz ha bara a vez roet dezo evid netra… An oto eo ar zamm ponnera evito ha c'hoaz n'eo ket kêr an esañs er vro. A-hend-all an timbr evid kas eul lizer d'ar Frañs a goust 68 peso, ar peso a dalv 1,40 lur, an timbr eta talvoudegez 95,40 lur (115 e Frañs evid an Amerik-Latineg).

Eur homite parrez a zo hag en em garg da zerhel en etad an iliz, ar presbital hag ar chapeliou; dezañ d'en em denna evid kaoud arhant. Eur vaouez a zeu ivez bemdeiz d'ar presbital, euz perz ar homite, da gempenn peb tra ha da walhi an dillad. N'ema ket ar veleien en dienez, paour int, avad hag an dud a wel kement-se. Gwelet mad int er barrez. Hag o veza m'eo an darn-vuia euz ar barrezioniz tud deuet euz diavez-bro, ne gavont da rebechi d'ar veleien beza tud diavez.

Meurz 30 a viz Gouere

Eun droiad a reom beteg an uzin koton, a labour ar hoton eostet tro-war-dro. An direktor a ra degemer vad deom, e wreg a zo prezidantez komite ar barrez. Lavared a ra deom e lakaio va has beteg Resistencia da gemered ar harr-nij; diskuizusoh e vo din.

Gwelet on-eus ivez eun atant d'ar gouarnamant hag a zo enni tud o klask an tu gwella da labourad er vro, o klask ar gwella gouennou devrajou pe anevaled evid ar vro. Diwar an enklaskou-ze e roont aliou mad d'al labourerien. Amañ hag-ahont e weler tiegeziou renket mad, douar braz, dezo mekanikou a beb seurt. Pa vo labouret mad an douarou, pa vo heñchou da gas ar varhadourez er mêz, Bro Arhantina a zavo buan da binvidig.

Tiez-skol a weler stank hag e El Colorado ez eus eur skol-vistri, 300 studier enni; 5 bloaz skol o-devez da ober.

Bet om ivez beteg stal eun unvaniez savet gand al labourerien-douar evid gwerza o hoton, eur hoperativ. Ar rener a zo eur Frañsez, laouen o tond da goania d'ar presbital.

Da 18 eur, overenn ganeom on-tri. D'an eur-ze e lavar bemdez an tadou o overenn. Eun dousenn a dud pe war-dro, merhed ha merhedigou. Diouz an noz, arabad eo beza pres warnor o hortoz koan: 8 eur, 9 eur....

Merher 31 a viz Gouere

Mond a reom beteg unan euz ar chapeliou da gas eun imaj euz Sant Jozef livet war karrezennou priaj. Er gêriadenn-ze end-eeun ez eus eur japel protestant.

Gwazed a welom gwisket e-giz ar vro. Anavezet a-walh eo gwiskamant an Arhantiniz: bragou-braz gwenn pe rouz, heuzou, gouriz lèr ledan, gand tachou kouevr, bolero pe jupenn verr brodet a-liou, tok ledan sombrero. Daoust ha n'eo ket eur gwaz euz Eliant eet da Bariz gand e zillad melenig, a oa bet kemeret evid unan euz pennou-braz an Arhantina, d'ar mare-ze o weladenni Bro-Hall?

Ar yéz koz, yéz an Indianed, eo ar guarani, a vez komzet dreist-oll er Paraguay; n'eus nemed ar stèr Paraguay o tispartia an diou vro. Amañ eo stank ivez an dud a gomz guarani, europeaniz hag all. An Tad Renévot e-neus desket ivez ar yéz eun tammig. Med, ne vez desket er skoliou nemed ar hastillaneg, yéz ofisiel ar vro. Er Paraguay zoken an diou yéz a zo lakeet, nevez 'zo war ar memez renk, med moaravad ar yéz koz a vo mouget tamm-ha-tamm.

Yaou 1 a viz Eost

Hirio ez eus bodadeg er presbital gand beleien ar parreziou tro-war-dro. Pemp a zo deuet, frañsiskaned, 3 anezo Arhantiniz, 2 Italian. Beb miz eh en em welont evel-se evid klask an tu gwella da aviela an dud fiziet enno. Eüruz e vezont ivez, evel-just, d'en em gavoud asamblez, da leina asamblez evel breudeur unanet, da ankounac'haad eur pennad o zrubuillou ha da gemered kalon en-dro.

Beteg-henn n'am-eus desket kalz a gastillaneg! klevet am-boa lavared meur a wech: « Qué calor!», «Pebez tommder!», an dra-ze am-boa desket. Hag e teuas d'ar presbital eur paotrig hag eñ din e kastillaneg. Ha me dezañ « Qué calor!». Mantret ar paotrig. Goulennet e-noa diganen ha beleg e oan ivez. Tro vrao d'an daou veleg da ober goap ahanon.

1 a viz Eost: Buenos-Ayres.

Deuet eo ar mare da guitaad El Colorado: 150 km dre an hent-braz (?) beteg Resistencia ha goude-ze ar harr-nij.

Diwezad en noz eo dija p'en em gavan e Buenos-Ayres ha....dén ouz va gortoz! Al lizer kaset euz El Colorado n'eo ket en em gavet abréd a-walh gand an daou veleg frañsez am-eus da weled! Gwella pez' zo em-eus o adres. Netra da ober nemed kemered eun taxi. Greom ar priz a-raog, kuit da veza laeret: 1.500 peso, war-dro 2.300 lur koz. Eur frañsez hag am-boa greet anaoudegez gantañ er harr-nij a lavar din n'eo ket re ger. Ha yao! 20 km a-dreuz karteriou tud paour ha tud pinvidig evid en em gavoud e-kreiz ar pez a anver «favella», e galleg «*bidonville*». Or beleien «Fidei Donum» a vez fiziet enno peurlieusa ar harteriou paourra e peb doare. Poan on-eus o kavoud ar presbital, rag n'eo ket sklêr a-

walh an adres a zo bet roet din hag e chomom da droidellad o houlenn amañ hag a-hont. « A-houlennou ez eer a-bell» , a vez lavaret, hag eh en gavom a-benn ar fin dirag eun ti koad dister, eur groaz wenn livet war an nor anezañ. Ouspenn unneg eur noz eo hag om digemeret gand an Tad Vantajol euz Lyon hag an Tad Prévost euz kostez Loguneh, eur breur dezañ kure e Porz-Loeiz. Strizig eo an ti, ha c'hoaz o-deus degaset gwellaenn ennañ ha kresket anezañ gand o labour o-unan. Antronoz e welin o iliz dister ha dirapar.

Paour-kêz tud o farrezoniz! 50.000 dén deuet diwar ar mêziou, deuet ivez euz broiou estren, heb gouzoud dezo e peleh e kavint ti nag e peleh e kavint labour. Badezet int bet, deskadurez kristen avad n'o-deus ket hag ouspenn beuzet ha kollet e meskaj tud ar favella. E peleh ema iliz o badeziant, e peleh ema o beleien dezo o-unan? Ha neuze krog-ha-krog emaint o stourm ouz an dienez, ouz ar gernez. Da genta kaoud boued da zebri dezo ha d'o zud, kaoud labour. N'int ket evid sevel o spered war-zu Doué nemed marteze evid e vallozi pa vez re bonner ar zamm.

Daou pe dri bloaz a zo ema ar veleien war al leh ha daou glañvour nemetken o-deus goulennet diganto mond d'o gweled ha rei dezo o zakramañchou. Ar re all a zo eet dirag Doué heb beleg na sakramant. Petra da ober? 160 badiziant er bloaz! Gwir eo ez eus kalz bugale hag a vez badezet e leh all; 300 pe 400 a dud en overenn da zul en eur gonta ar vugale. Hebdale e vo staget ouz ar barrez 25.000 dén muioh hag an Tad Prévost a yelo da veva en o zouez.

Aze emaint, ar veleien, en ano Jezuz-Krist hag an Iliz, evel eur houlaouenn e-kreiz an noz. « Pedi, poania, gortoz!» Setu o lod heb fallgaloni. Hag e teu soñj din euz ar pez a skrive or henvreur, Frédéric Le Paul, beleg euz a Gemper, bet person en eur barrez paour e-pad 15 vloaz en Enez Korsika. Eet dinerz gand ar hleñved e houlennas mond da veva en eur presbital dilezet abaoe pell a oa, eur barrezig vihan-kenañ e leh n'oa ket tro da lakaad eur person: « Ne rin ket nemeur a dra, emezañ, med da vihanna ar hloh a vo sonnet hag an overenn a vo lavaret.» Mervel a reas nebeud amzer war-lerh.

Amañ eo dija ar memez tra. Réd eo gortoz. Eun devez a zeuio e vo tu gonid gand gras Doué.

En hevelep stuziou ema iz-kêriou Amerika-ar-Su a-bez. Red eo o-defe ar veleien eur feiz gwriziennet don en o hreiz hag o fenn stard war o diskoaz; anez e kollfent abréd hag o fenn hag o feiz.

Gwener 2 a viz Eost: Buenos-Ayres-Santiago

Diouz ar mintin an overenn en iliz houllo: « An overenn a vo lavaret...» hag en hent war-zu an aeroporz. Bremañ eo sklêr an deiz hag e hellan gweled ar harter ha bremaig, euz an avion e welin mad kêr a-bez. Souezuz! Ehon dreist eo kêr, ar hwehwed kêr euz ar bed war a gonter; 6 kwech muioh a zouar dindanni eged Pariz, hag ar ru «*Avenuda de Mayo*» he-deus 20 km euz ar su d'an nord; tiez izel peurlieusa, nemed amañ hag a-hont, dre douez, touriou uhel stank enno an dud o chom. Tro-dro ar favella a baourentez hag a zienez.

Eun eur hanter goude kreisteiz eo p'en em gavan e Santiago. An Tad Emile Alanou euz Landudeg hag an Tad Goulhen Perez euz Sant-Ivi, o-daou euz urz an Asompsionisted, a zo ouz va gortoz. D'o heul, diou zeurez euz merhed ar Spered Santel euz Sant Brieg, unan anezo Seurez Marie-Thérése Aimée euz kostez Rohan er Morbihan.

Deom da genta d'ober eun ehan e ti ar seurezed peogwir e tremenom e-biou. Eun nebeud bloaveziou a zo, seurezed euz an urz, euz ar Stadou-Unanet, a zo eet d'ar Chili. E 6 parrez e kaver anezo, uhelloh eged Santiago. Amañ ez eus teir seurez o sikour war dachenn an obostolèrèz: ober katekiz, rei skoazell d'ar mammou war-dro o zi hag o bugale, gweled ar re glañv. E chapelig ar seurezed eo e lavarin an overenn antronoz en eur vond d'an aeroporz; n'o-deus ket alïez overenn e galleg!

Kaset on neuze da barrez Itron-Varia Lourd a zo renet gand an tadou. Eun iliz vraz, dija stumm iliz-veur Monmartr dezi. E-kichenn ez eus bet kempennet eun dachenn gand grot an aparisionou e Lourd. Kalz a zevosion a zo en-dro dezi. Gweled a ran eur plah yaouank o pignad azaleg traoñ an dachenn beteg ar grot, war he daoulin, gorreg, gorreg...e-ser dibuna he chapeled. Da geñver ar goueliou e teu kalz tud da goves ha da bedi en iliz. Med tro am-bo da zistrei da Zantiago.

Sadorn 3 a viz Eost: Santiago-Valdivia.

900 km hed-a-hed d'ar meneziou. Kreisteiz eo pa zegouezom. An Aotrou 'n Eskob Santos a zo en aeroporz, gand an Tad Joseph Kerbaul, bet kure e Sant-Martin Brest. Da leina d'ar presbital, eur presbital nevez-flamm, war e genta tamm peogwir n'eus nemed eiz devez c'hoaz abaoe m'o-deus ar veleien dilojet. Eur presbital koad , frank a-walh, harp ouz an iliz, nevez ivez., koad nemetken ivez. Harp c'hoaz ez eus eur zal evid ar bodadegou yaouakizou ha re all. An dra-ze a zo labour an Tad Kerbaul, bet sikouret kalz gand parrezioniz Sant-Martin dreist-oll.

Eur beleg all a zo, an Tad Fournier, euz eskopti Annecy, ouspenn ez eus eur paotr-yaouank, Jean-Pierre Henry, euz parrez Sant-Martin Brest, deuet gand lezenn ar skoazella e-leh ober e goñje-soudard, da ober daou vloaz evel kelenner war ar galleg en eul lise alaman. O veva ema gand an daou veleg hag o zikour a ra e meur a zoare, dreist-oll war-dro ar yaouankizou.

Krog a-walh e-neus ivez eskob Valdivia. Gwelit kentoh,: e eskopti evel eskoptiou ar Chili, en em astenn azaleg ar mor beteg harzou ar vro, diouz kostez ar meneziou. Ar vro hir ha striz a zo bet trohet evel-se a dammou. 10.000 Km karrez e-neus an eskopti. 220.000 a dud ha netra nemed 13 parrez, 19 beleg eskoptiel, 25 beleg relijiuz; 5 beleg «Fidei Donum» a zo deuet d'o zikour hag an Aotrou 'n Eskoba zo eüruz ouz o haoud. Ma vefe re all eo! An Aotrou 'n Eskob Santos a zo bet o ren pardon braz Sant Kaourantin er bloavez 1963.

Parrez Joseph Kerbaul: 8.000 dén, stag ouz kêr Valdivia, med war riblou kêr; tud paour, netra nemed tiez koad pe lochennou dister, disterroh c'hoaz eged barakennou ar Bougeñ pe ar Polygone e Brest. Etre al lochennou, gwenojennou douar, distreset gand ar glaoier. Greom mad mad kement hag ober: emaer o nevez-tomma an iliz hag antronoz ez ay an traou en-dro evid ar wech kenta. Abaoe m'eo savet an iliz nevez eo kresket eun tamm mad an dud da zond d'an overenn. Meur a hini hag a oa bet troet gand ar Brotestanted a zo deuet en-dro da iliz o badeziant. N'eo ket avad ma vefe kemend-all a dud!

A-veh m'on en em gavet e Valdivia, ma teu eur hazetenner d'am gweled d'ar presbital. Goulenn a ra ouzin ha piou e oan ha piou n'oan ket, petra edon oh ober en Amerika-ar-Su hag, evel-just, petra a zoñjen euz lizer-meur On Tad Santel ar Pab

«Humanae Vitae». N'am-boa ket c'hoaz lennet al lizer bet embannet d'al lun a-raog. Antronoz e oa eur pennad hir a-walh war ar gazetenn diwar-benn an interviou gand diou foto.

Diouz an abardaez, overenn. An overenn lavaret d'ar zadorn d'abardaez pe da noz, a gont evid ar zul, er vro-mañ. Eur hant bennag a dud gand eun nebeud gwazed. Pedennou ha kan gand an oll, eun drugar! an Tad Kerbaul, gwir eo, a zo eur mestr kaner hag a jach ar re all. Sarmon e spagnoleg, sklêr eo deoh!

Goude koan, bodadeg er presbital evid strollad ar yaouankizou kristen, 3 pe 4 a baotred hag eun dousenn verhed. Tud a-zoare, lemm o daoulagad, lemm o spered. Er Chili, dreist-oll er hêriou, an dud a zo muioh euz gouenn an Europeaned. Bodadeg laouen, marvaillou, soniou ar vro, c'hoarzadeg...Gwad a zo dindan an ivinou! Pemzeg devez war-lerh ar yaouankizou-ze a glasko mond dre forz en iliz ha chom war al lerh - evel ma oa greet e Santiago - da ziskouez n'oant ket kontant euz an doare ma vez renet an traou en Iliz! Na muioh na nebeuroh! C'hoant ebéd avad da ober poan-spered d'ar «padre» (an Tad). Gwella pez' zo e teuas J.P. Henry da ober dezo toleri.

Gweled a rit, n'eo ket hepken sevel skloturiou koad a ra amañ ar veleien. Ouspenn ar strollad yaouankizou kristen ez eus ivez eur homite-parrez da zikour ar veleien ha da labourad diouz o zu. Ar homite a vez savet dre votadeg; 8 gwaz, 6 maouez hag eur paotr pe eur plah yaouank. A hell rei o mouez ar re alla vez en overenn hag o-deus 17 vloaz.

An Aotrou 'n Eskob a zeuio da goania gaenom.

Sul, 4 a viz Eost

Overennou en iliz; eun daou-hant bennag a dud, eur gwaz o tegemer ar barrezioniz e traoñ an iliz, eur gwaz o lenn an abostol hag o rei lusk d'ar han...ne vank netra, masikoded hag all! O veza ma n'ouzon ket ar hastillaneg, e vezin didrabas a brezegennou beteg Pointe-à-Pitre en Guadeloupe.

Goude an overenn-bred, bodadeg gand tud ar homite o-deus c'hoant ober o gourhemennou din. N'o-deus aon nemed euz eun dra: ma vefe galvet ar Padre da zistrei da Vreiz! Poania a reont, koz ha yaouank, da ober ar pez a hellont evid m'en em blijo ganto o beleien.

A-hend-all avad n'eo ket echu c'hoaz an abadenn! Petra ' vez en overenn? 400 pe 500? An Tad Fournier e-neus eur japel war e gont en eur harter distro euz ar barrez; eun tammig lochenn e-neus ivez da loja e-kichenn ar japel, med e brejou a gemer gand an Tad Kerbaul.

Eureujou? Diou pe deir ar bloaz! Nebeud a zimeziou en ti-kêr zoken hag ar merhed yaouank, bugale dezo ha dizimez e pep doare a zo stank.

Protestanted a beb seurt a zo ivez war ar barrez. Diouz an noz e vezont klevet gand o fedennou hag o hantikou beteg diwezad kenañ. Eur pez difre a vez ganto war a gonter. Ezomm o-deus an dud euz euz eur gredenn ha pa n'oa ket a veleien gatolik war o zro, ez eent daved ar re o lakee da bedi hag a gomze dezo euz an Aviel.

Lein a vo kemeret en eskopti, tiig dister e koad, eun tammig er-mêz euz kêr. Goude-ze eun droiad e kreizkêr hag eur weladenn da garetr Fournier, e japel hag e «loj».

Lun 5 a viz Eost. Eun droiad er meneziou.

Hirio ez aim da ober eun dro-vale diouz kostez ar meneziou, e karter an Indianed, poblad kenta ar vro. Diou oto a zo ganeom, unan renet gand an Aotrou ’n Eskob. Kaer eo ar vro, kribennou oh en em harpa an eil war ebén beteg tizoud kern ar Gordilerenn, goloet a erh; koajou a beb tu, pin ha sapr, drest-oll sikomor. Yaouank eo ar gwez ha setu amañ perag: an douar a oa rannet etre eun niver bihan a berhenned, milieri ha milieri derveziou arad da beb hini, warno o labourad kouërien paour-raz; an darn-vrasa euz an douarou a jome da zelled ouz an heol, ne vezent ket labouret. Eul lezenn a zo bet savet, lezenn an «adstumma perhenniez ar parkeier». An douarou re ehon a zo bet rannet pe zoken kemeret gand ar gouarnamant pa ne vezent ket labouret e doare pe zoare, pe d’an nebeuta plantet gwez enno. Setu m’o-deus ar berhenned savet koajou.

Amañ hag a-hont, er stankennou, lennou bihan pe vraz. Treuzi a reom eun tachad hag a zo bet dizahet gand eur hrên-douar, e-leh parkeier ha prjeier ez eus bremañ eul lenn. Er Chili e kren an douar alïez, med peurlieusa e vez re zister evid ober gaou. Beteg nevez ’zo ne veze savet nemed tiez koad izel, er hêriou zoken, hag a harpe ouz ar hrên-douar; an tiez mañsonet gand pri a veze dizahet; gand ar simant e heller bremañ sevel tiez uhelloh.

A-benn 50 km e kavom parrez Paillaco, a zo person enni an Tad Dutaur, beleg «Fidel Donum» euz eskopti albi; 50 km pelloh, setu Futrono gand an Tad Jean Baud euz eskoppti Annecy.

Lein e Futrono

Gortozet om amañ evid leina. Ar pred a vo servijet deom gand seurezed alaman, a zo skol ganto evid ar vugale. Boued e-giz ar vro, dreist-oll ar pez a zo anver *pullmay*, eun doare soubenn ar hig - kig ha fars heb fars! enni mesk ha mesk kig yar ha kig ejenn, meskl diou wech brasoh eged ar re a gaver war rehier on aochou, pouloud, legumachou ar vro. Ar pebr hag ar pimant n’int ket ker er vro-mañ! Peadra da boaza ar genou.

E bro an Indianed

Deom bremañ da foeta bro tro-war-dro. War an tu-mañ n’eus o chom nemed Indianed a ouenn. Euz rummad an Aorekaned int, a zo anezo eun 30.000 bennag, gand o yéz dezo o-unan, hag o doare beva, o giziou. Ne fell ket dezo beva evel an Europeaned ha koulskoude ez eont ivez da labourad e kêr evid gonid eun dra bennag muioh. O chom emaint e tiez bihan koad.

En o lod ema al lenn Ranco, Lago Ranco, 400 Km karrez dezi, unan euz ar re gaerra euz lennou braz Amerika-ar-Su. An dro a reom d’al lenn, digoret ez eus bet eun hent braz tro-war-dro nemed e rankom treuzi eur vreh-zour war eur vag-treiz. Dudiuz eo ar vro, boull eston an amzer, fresk an êr daoust ma n’emaom ket gwall uhel; tro-war-dro d’al lenn, meneziou. Pebez karter evid kêriz da zond da aveli o fenn ha da ziskuiza o spered e-pad an hañv!

E kreiz al lenn ez euz eun enezenn, Indianed enni o chom. Hervez lavariou koz e oa en em dennet eno tud euz o gouenn da vare an Dour-beuz; eiz anezo a oe saveteet hag ahano eo deuet an oll dud. Beb bloaz e vez greet eur gouel braz en enezenn hag e vez lazet

diou onner en enor da Zoué, unan wenn hag unan zu. Badezet eo an Indianed-mañ med chomet ez int stag ouz o lidou payan azeu dezo euz an amzer goz.

War an distro, koajou, stankennou, stêriou. Setu ma chom an Aotrou 'n Eskob a-zav a-greiz pep kreiz. Gwelet e-neus war eur wezenn, e-touez an deliou, *boked ar Chili*, ha diskennet eo d'e gutuill; n'eo ket êz kaoud ar seurt bokedou-ze er mare-mañ euz ar bloaz.

Dond ha mond a ra war an hent Indianed, war o zroad pe war varh. E aeroporz Santiago em-eus gwelet dija gwazed gwisket e giz ar vro, gand dillad da zul; bragou-braz, chupenn-verr zu; tok plad. War ar jupenn, *ar puncho*, eur pez dillad broudet a-liou, lakeet war an diskoaz hag a gouez eur harre anezañ a-dreñv ar groaz-lez hag eur harre all a-raog beteg ar vandenn. War gorre c'hoaz alïez ar *manta*, doare dezañ d'eur gazulenn da overennna, med berroh, a gouez ken izel a-raog evel a-dreñv. Uhelloh er vro ne gaver mui puncho ebéd, med ar manta a vez anvet puncho. An Indianed gwelet ganin en aeroporz a oa moarvad tud savet da binvidig e kêr, med fouge enno gand o gouenn; kaer e oant da weled, doare tudjentil dezo, e-touez eun engroez tud heñvel ouz ar re a vefe kavet e n'eus forz peseurt aeroporz european.

War ar mêz, dre m'a'z aim, beteg Bro-Golombia, e kavim an dud gwisket gand ar puncho, gwazed, bugale, merhed. Gand gloan eo greet an dillajou hag eur puncho greet mad a hell servijoud eur vuhez-pad. Ar merhed yaouank o servija war al linenn avionou Kolombia a vez anvet Ruana (gwisket int gand ar puncho) . E bro Indez ivez e tougont ar sari mist ha koant, plijuz d'al lagad. E Brazzaville er hontroll, e-leh dougen ar pagn hir hag a vefe kalz braoh evito, ez int gwisket evel ar Parizianezed, ar pez ne zere ket kalz outo. D'ar mare-mañ ne glaskont nemed treveza an Europeaned; eur poent a deuio hag e ouezint en-dro beza fouge enno gand ar pez a zo dezo o-unan, yéz ha giziou.

Mall eo deom distrei da Valdivia, rag da 18 eur 1/2 e kemeran an oto-karr evid mond beteg Talca. Soñj am-oa mond dre garr-nij beteg hanter-hent, beteg Conception; paeet am-oa va billed, med n'oa mui avion ebéd war al linenn-ze. War-dro 70 km pe ouspenn am-eus da ober a-hed an noz; da 4 eur 1/2 diouz ar mintin eo din digouezoud. Eun hent braz a zo, ar Pan-Americana, dalhet e stad vad, a dreuz ar Chili penn-da-benn, euz an traoñ beteg an neh. (Bro-Chili he-deus 3.000 km hed). Leun eo ar harr ha ne jom ket da lugudi. Tremen a ra an hent war-dro eur hard leo e-biou d'ar hêriou braz, kuit da gaoud dale o treuzi anezo. Beb an amzer e chomer a-zav, eun hanter eur hag ouspenn da ziskuiza an divesker, da zebri ha da eva. En ostaliriou, trouz hag engroez evel pa vefed bet e-kreiz an deiz; eur heginer a aoz dirag an dud, sandwichou gand kig-moh tomm enno; mar kirit e vo servijet deoh kig-moh disparti pe viou. Hag ar pladennou kan a ya en-dro. Nebeud a varvaillou ganin evel-just o veza ne anavezan ket ar spagnoleg. A-benn ar fin n'am-eus ket kavet hir va hent, na skuizuz; eur voraden he-deus sikouret ivez moarvad.

Meurz 6 a viz Eost. Talca.

Peder eur hanter. Diskenn a ran war an hent-braz, e-kreiz ar mêziou. Va-unan emaon o tiskenn, ar re all a gendalh beteg Santiago, marteze 300 km ahano.

Jean Ladan euz Tregaranteg, bet kure e parrez Bougeñ e Brest; Dominique Abjean, euz Plouider, a oa kure e Landerne. O-daou emaint ouz va gortoz ha n'eo ket tomm an amzer. Lavaret o-doa din kas dillad tomm ganin er mare-mañ euz ar bloaz. O-daou eo bet fiziet enno parrez Santa Terezita, karter paour adarre evel-just, war riblou kêr. Med ar

barrez a zo koz dija ar hreiz anezi; e-kichenn an iliz hag ar presbital ez eus eur skol gristen evid ar merhed dalhet gand seurezed euz Chartres. Eur rummad seurezed all, euz urz ar Prado, a zikour ar veleien war-dro ar famillou, ar re glañv, ar hatekizou. Brao eo kaoud seurezed en eur barrez evel-se!

Eur banne kafe tomm ha da ober eur housk. Va overenn a lavarin diouz an abardez.

Pedet on da leina en eskopti. An Aotrou 'n Eskob Gonzalez a zo bet eskobet n'eus ket pell c'hoaz. A-raog e oa superior e kloerdi braz Santiago. En e raog edo an aotrou 'n Eskob Larrain, on-oa anavezet mad e Rom e-pad ar Sened-Meur, dén a spered hag a benn, sekretour unvaniez oll eskibien an Amerika Latineg. Gand o lein edo c'hoaz an Tad Lebret, euz Combourg, eskopti Roazon, an Tad Fernato, eurChilian karget euz ar vicherourien, euz an A.C.O (action catholique ouvriére); beva a ra gand on daou vignon er presbital; eur beleg all c'hoaz, euz ar Beljik, karget euz ar hatekizou en eskopti, etc...

Laouen eo an Aotrou 'n Eskob gand ar veleien european a zo bet kaset dezañ. Marteze, emezañ din, eo bet sikouret beteg re an Amerika latineg ha diwar an dra-ze n'eus ket bet poaniet a-walh da zevel beleien euz ar vro. Koulskoude eskopti Tallca a zo c'hoaz unan euz an eskoptiou pinvidika e beleien.

Eskopti Talca

Eskopti Talca e-neus 17.500 km 2 (Kemper: 7.000), 410.000 a dud, oll katolik war-bouez 30.000, 48 parrez, 67 beleg eskoptiel, 55 beleg relijiuz. Heb ar veleien diavêz vro n'hellfent ket herzel ha koulskoude e vo réd dezo, ha mall braz eo! ober gand o beleien o-unan, heb konta war zikour an Europ eet paour d'o zro.

Parrez Santa Terezita.

Ar barrez m'eo karget or mignoned anezi a gont 20.000 bennag a dud, med war-gresk ez a dalhmad. Heb ehan e teu tud diwar ar mêz hag e savont ti, pe gentoh lochenn, er frañchuzennou (frankizennou) a zo tro-war-dro. Ha setu karteriou nevez. Bet on o weled unan anezo. Tristidigez! Jean Ladan a zo en e zoñj kuitaad ar presbital ha mond da veva e-touez an dud reuzeudig-se. Eun dachennig zouar a zo bet roet dezañ da zevel ti. Ar pikejou a zo plantet dija da verka ar plas, ne vo dale ebéd evid sevel al lochenn. Med pebez karter, va Doué! fank ha lagenn pa vez glao; gwella pez a zo eo seh an amzer, beteg re zeh zoken en eun doare, an dour a ray diouer en hañv - e-kreiz ar goañv emaom - ha nebeud a erh a zo war ar meneziou.

Diouz an abardaez ez eom beteg an iliz Santa Rosa, 60 km diouz Talca, war hent Santiago. N'eus beleg ebéd mui war al lerh; harp ouz an iliz, eur gouent seurezed euz ar Prado, teir anezo deuet euz Bro-Hall, hag ouspenn eur plah yaouank hag a zo en he soñj mod da zeurez. Ar seurezed eo a intent euz ar harter. Eur wech dre vare e teu eur beleg da lavared an overenn. Hirio, me eo a lavaro anezi; eur joa vraz eo evid ar seurezed kaoud overenn. Med, a-raog, deom da weled eur *fundo.*

Talca

Emaom eta e parrez Santa Rosa, 60 km uhelloh eged Talca.

Pedet om gand ar seurezed da vond da weled eur fundo. Er Chili, evel e peurrest euz an Amerika Latineg, ema an douar etre daouarn perhenned pinviidig, dezo meur a vilier a zeveziou arad pep hini (Bez ez eus lod hag o-deus beteg 20.000 hag 50.000 devez arad). An oll, tro-war-dro, a zo o servija ganto, lojet fall alïez, paeet fall ivez, hag e kavom evel-se tud pinvidig-mor ha tud paour-raz; aze ema an abadenn! Peb famill servijourien he-deus eun ti koad hag eun nebeud douar stag outañ, evel ar pez a añver «penn-ti» e Breiz. An douarou braz-se a vez anvet *fundo*, ar re vrasa anezo *hacienda*. alïez e vezont labouret fall pe lezet da zelled ouz an heol.

Ar gouarnamant a glask an tu da zegas chenchamant gand al lezenn war ar pez a anver «Adstumma perhenniez an douarou». Pa vez douarou braz labouret fall, ar gouarnamant a gemer an douar; paeet e vez ar perhenn, nebeudig a-walh. Pa vez re vraz douarou war ano an heveleb perhenn, e vez greet ar memez tra. Ne vo ket draillet avad an douar, med fiziet en eun unvaniez, dezi da ober euz ar gwella.

Fundo Santa Rosa e-neus ouspenn 2.000 devez-arad. Kemeret eo bet gand ar gouarnamant. E-kreiz ez eus eun ti braz, ti ar mestr gwechall lakeet bremañ da ober ti-skol evid ar vugale a veve war douar ar fundo. Tro-war-dro, tiez ar vicherourien, 35 anezo. Savet int bet nevez gand an unanviez; tiez koad, brao en diabarz, teir gambr, eur gegin vraz hag eur siminal, soñjit'ta! An tiez koz n'o-doa siminal ebéd, an tan a veze greet er-mêz pa veze brao an amzer, hag en diabarz pa ree glao; an ti neuze a veze leun a voged . Eet om en unan euz an tiez-se; gras a gav an dud beva en eun ti deread; tres an eurusted a zo warno.

Ar seurezed a zo o soursial euz ar famillou, euz ar re glañv hag oh ober katekiz er hater, d'ar vugale ha d'an dud vraz.

En distro euz ar fundo eo e lavaran an overenn ha goude-ze koan e presbital Santa Terezita. An Tad Lebret a zo bet pedet hag ivez an Tad Muller, kelenner e kloerdi braz Santiago hag er skol-veur. Eur beleg all, chilian, kamarad d'an Tad Fernado, a zo ivez ganeom hag o-daou e kanont deom soniou ha gwerziou ar vro, eilet gand ar gitar. Eur veilladeg souezuz!

Merher 7 a viz Eost. Eun dro beteg ar mor.

Diouz ar mintin, eun taol telefon digand ar zeurez Saint Jean Chrysotome, euz urz seurezed ar retred. Houmañ a zo bet hir amzer en eskopti, e Kemper, Brest, Lezneven. Kaset eo bet da gêr Koñsepsion da zigeri eur skol. Va zoñj a oa diskenn e Koñsepsion med an avion merket war va faper ne dee ket mui en-dro. Ar zeurez eo a zeuio eta beteg Talca. 400 km da ober! heg e tegouez war-dro 11 eur 1/2 gand an Tad Inizan, euz Lambezelleg, person he farrez. Lein a zebrom asamblez.

Goude lein, an Tad Lebret a bed ahanom da vond da ober eun droiad beteg ar mor, gand oto an Aotrou 'n Eskob. Kant leo da ober etre mond ha dond. Amañ ema ar mor Habask; chomet om a-zav en eun andread darempredet en hañv gand kêriz. Med er goañv emaom ha n'eus nemed staliou serret. Moarvad gwechall, ez oa amañ eur porz a genwerz hag a ree berz, pa weler eun doare kae greet gand barrennou houarn hag a yee don er mor; hanter zismantret eo ha n'heller mui en em vataad anezañ. Dastum a ran eun nebeud kregin rigadell braz ha kregin all war an trêz. Sioul kenañ eo ar mor, eun doare lennvor

evel hini Douarnenez. Eur frouezenn-vor dianav e Breiz a gavom, mad da zebri, hervez an Tad Lebret med doñjeruz d'an neb n'eo ket boaz.

An Tad Lebret a zo souezuz a-walh e labour. Klask a ra an tu da denna euz o stad truezuz ar merhed a vuhez fall a fell dezo terri o jadennou ha dispega diouz ar re o dalh evel sklavourezed. Stank eo ar merhed a zo er stuziou-ze e Talca evel e kalz kêriou an Amerika Latineg. Pa vez skrivet dezañ, gand unan pe unan - rag anavezet mad eo - ez a d'an tiez d'o goulenn. Da gomañs e-neveze poan ouz o diframma diouz paoiou ar re a zastume kalz arhant diwar o houst, riskl braz a oa evitañ hag er pennou kenta e veze gantañ peadra d'en em zivenn. «Ma vez réd , a lavare-eñ dezo, e halvin ar polis!» eun tregont bennag a zo evel-se gantañ e daou di disparti. Penaoz herzel ouz ar mizou? rag ar merhed-se n'int re droet gand al labour na re zesket war micher ebéd? Sikour ebéd digand ar gouarnamant. Setu m'e-neus prenet eur hamion hag e tremen e amzer o charread marhadourez euz eur gêr d'ebén evid gonid arhant. Ar merhed a glask evel-se repu e ti an Tad Lebret n'int ket euz ar re falla, bet douget re aliez gand an dienez, deuet keuz dezo abrèd hag eüruz da veza taolet kuit o naskou. Lod anezo a gav pried hepdale hag a zav tiegeziou onest. Koan a zebrom asamblez ganto. Ind-i eo evel-just a ra ar gegin hag a zervij ouz taol.

Yaou 8 a viz Eost. Santiago

Hirio eo in mond pelloh, da lavared eo adarre beteg Santiago. An oto-karr a gemerom, Jean Ladan ha me hag eh en em gavom war-dro 16 eur. E parrez Itron-Varia Lourd om resevet gand an tadou Alanou ha Peres.

A-raog koan on-eus tud da weled: ar priejou Laot: Eñ a zo euz Gwitevede; karget eo gand ar gouarnamant euz an «Adstumma perhenniez an douarou» er Chili; eur breur beleg e-neus en eskopti. Marie-Thérèse Rousseau, euz a Gastell hag he gwaz Emile Perrot; 15 devez a zo o-deus bet o zrede krouadur . Eñ a zo amañ euz perz an UNESCO evid eun enklask. Kaoud a reom c'hoaz, en eur harter paour war riblou kêr, Marie-Thérèse Creignou, euz a Rosko, euz urz leanezed an Tad Foucault. Beza oa c'hoaz er priejou Hetet, euz Kemperle, med dija om paket diwezad evid or hoan hag antronoz abréd e kemeran adarre ar harr-nij war-zu Lima.

Santiago a zo eur gêr vraz, ouspenn daou vilion a dud enni ha n'eus fin ebéd dezi. Amañ adarre diouz eun tu ema ar gêr european gand staliou kaer ha diouz eun tu all, tro-war-dro, krapet ouz ar menez, ar harteriou paour, anvet *barriadas*.

Gwener 9 a viz Eost. Santiago-Lima.

A-veh m'on-eus kuiteet Santiago, da zeg eur, ma welom, en tu dehou, beg menez Aconcagua (7.021 m), goloet a erh, er menez uhella euz bro-Amerika. Stank eo dija en avion an eskibien a zo war hent kendalh ar Zakramant e Bogota.

Réd o deom adarre kas or montr eun eur war a-dreñv, bremañ emaom 6 eur war-lerh Pariz. Aeroporz Lima , nevez flamm, savet e-kichenn Gallao, porz-mor Lima, a zo, n'on ket nehet, unan euz ar re gaerra euz Amerika-ar-Su. An Tad Berrehouc, euz Plabenneg, a zo deuet d'am herhed. Beteg-henn em-eus kavet Tadou Asompsionisted e Rio hag e Santiago; bremañ ema tro an Tadou Picpus; en o zouez ivez kalz Bretoned. Parrez an

tadou eo La Recoleta. Setu c’hoaz an Tad Jozef Thomas, euz Malestroit, an Tad Josef Paul, euz ar memez kosteziou, an Tad Gratien Georget, euz Konkerne. Re all a zo c’hoaz: an Tad Pierre Le Coz, euz Plounevez-Porze, er skolaj, an Tad Marc Le Page, euz Kergoad, en eur barriada pe favella, an Tad Ollier, euz Douarnenez, person parrez Chacllacayo. Ar re ziweza-mañ avad n’am-eus ket gellet o gweled.

Etre an aeroporz ha kêr on-eus treuzet eur barriada truezuz; 50.000 dén o chom e lochennou paour, toennou plad dezo, an eil war ebén, gand gwenojennou striz, ha louz; enno bugale truilleg ha gwazed dilabour. Siwaz! Poan am-eus o kredi med lavaret ez eus bet din n’eus beleg ebéd war o zro!

Mezaon ne gouez morse a hlao war gêr Lima; nebeud a heol ivez o para war gêr hag an trowardroiou. Kêr a vez goloet dalhmad gand eur pallenn brumennn deo; P’edom o tostaad e nijem uhelloh eged ar pallenn-ze, dindan an heol; dindannom e vefe bet kredet gweled ar mor, n’oa nemed eur mor a goumoul gwenn a denne da hloan-deñved; a-greiz-pep-kreiz e reom eur bloñjadenn er mor-ze evid difoupa adarre er sklerijenn, gand kêr Lima dirag on daoulagad.

Div eur beaj nemetken euz Santiago da Lima, kreisteiz eo hag emaer ouz or gortoz evid leina.

Goude lein e reom eun dro e kêr, an Tad Berrehouc ha me. E-kreiz, karteriou heñvel a-walh ouz ar pez a gaver e kêriou Europa, staliou traou enno ar pez a garer, dreist-oll arhantet hag aourajou. E bro an aour hag an arhant emaom. Med ar beorien ne vankont ket, ouspenn 400.000 a zo er harteriou paour en-dro da Lima a zo enni 1.800.000 a dud; e-touez ar beorien-ze 70% euz ar vugale a varv a-raog o daou vloaz.

Er Perou, an dud a zo Indianed heb kalz a veskaj, dreist-oll er meneziou hag war ar hompezennou uhel *altiplano.*

Ar feiz kristen, degaset gand ar Spagnoled, alouberien ar vro, eo feiz an darn-vuia hag e kreiz-kêr Lima eo stank an dud en overenn, da zul. Med petra eo o feiz? N’ouzon ket a-walh. Dre ma’z eom en ilizou, bet savet gand ar Spagnoled, pinvidigeziou braz enno, e welom tud o pedi, dirag ar zent dreist-oll, gwazed stank, evel ma weler en Itali, hag er Spagn ivez moarvad.

Diouz an noz, goude koan, ez eom da weled ar pellwelèrèz. Beb gwener e vez gantañ folklor ar Perou, folklor Indianed ar meneziou. Dañsou, soniou, gwiskamañchou ar vro....al liiviou a vank deom. Beb meurz ivez e vez folklor en teatr.

Med, dond a rin en-dro da Lima. Poent din soñjal em beaj evid antronoz, al lodenn ziêsa euz va zroiad: mond da weled an Tad Yvon Troal, da Zant Yann-an-aour (Sant Juan del oro), e-kreiz ar meneziou. Konta a reen war eun avion beteg Juliaca, hanter-hent. Padal, ez eur eet re ziwezad da zerhel plas din! N’eus plas ebéd ken! Koulskoude, gand mond abréd d’an aeroporz, e hellfen marteze kaoud plas....lakom ma teufe da vankoud hini pe hini euz ar re o-doa roet o ano.

An aotrou Michel Quoist, beleg euz eskopti Rouañ, a zo ganeom o koania. Ar beleg-se a zo karget gand eskibien Bro-Hall da zoursial euz ar veleien»Fidel Donum» a zo en Amerika Latineg. Dond a rafe buan a-walh ganin beteg Sant Yann; n’eo ket bet gwech ebéd c’hoaz war an uhelennou-ze.

Sadorn 10 a viz Eost. War-zu ar meneziou.

Abréd eh en gavom en aeroporz diouz ar mintin. Michel Quoist ha me.Daoust ha plas a vo er harr-nij? Warhoaz eo e vezo benniget an iliz nevez e Sant Yann! Amzer a jom ganeom da weled an doareou. Plijaduruz eo selled ouz an dud. al linenn-avion a gemeran n'eo ket eul linenn etrevroadel, med unan euz al linennou a sko war greiz ar vro, war-zu an uhelennou. N'eus nemed Indianed o tistrei d'o meneziou, tud ha n'int ket pinvidig, med o veza n'eus ket heñchou mad, a-wechou hent ebéd, tud ar bobl a zav er harr-nij evel ma kemerer an otobus en or bro da vond d'ar marhad. Ha kêr n'eo ket. Bro ar Perou a zo moarvad unan euz ar broiou m'eo an esañs ar gwella marhad enni.

Mond a hellin pe get? A-benn ar fin e lavarer din kemered va billed; med Michel Quoist a jom berr da zond.

A-zav e Arrequipa. 2.000 metr bennag emaom dija uhelloh eged ar mor hag an areoporz a zo e-harz meneziou uhel goloet a erh. War an tu-mañ ema an Tad Raymond Manac'h euz ar Hloastr-Pleiben.

Savom adarre er harr-nij. Med uhelloh-uhella e pignom. Da beb beajour e roer eut gorzennig hag a daol oxijen da greñvaad an êr a evom. En avionou bihan evel hemañ n'eo ket renket peb tra evel en avionou braz. A-gleiz hag a-zehou n'eus nemed meneziou moal. Tremen a reom tost da lenn vraz Titicaca a zo tost da 4.000 metr uhelloh eged ar mor, etre ar Perou ha Bro-Volivia. Da greisteiz e touarom e Juliaca.

Yvon Troal a zo ouz va gortoz; feurmet e-neus eun oto da zond d'am herhed. N'e-neus oto ebéd daoust d'an ehon m'eo e barrez hag ouspenn, n'hell ket n'eus forz piou bleina eun oto war seurt heñchou evel ar re or haso beteg San Juan. An Tad Troal a zo amañ gand e hwehved bloavez. Eur zeurez Picpus, seurez Sarta, superiorez eur skol e Ayavari, kêrbenn an eskopti, a zav ivez ganeom en oto. Ouspenn 350 km hent a zo da ober, eun hent troidelluz ha diskompez a bign en tu all da 4.000 metr, a-dreuz ar Gordilierenn evid diskenn goude-ze beteg 1.900 metr e San Juan. Ar jeep n'eo ket gwall zoupl, dreist-oll pa vezer azezet en a-dreñv, war ar rojou, storloket heb ehan. Lakeet on-eus ar zeurez en a-raog, e-kichenn ar honduer ha ni on-daou el lost, o konta kaoz. Hag ar boultrenn! eur boultrenn hag a zeu warnom euz a beb tu, dre zindan ha dre ar hosteziou. E peseurt stad ema va dillad paour, prenet nevez a-raog kuitaad Kemper!

N'on-eus kemeret amzer da zebri tamm nemed sacha warni e-keid m'eo sklêr an deiz, hag amañ ez a an heol abréd da guzed. A-benn div eur hent koulskoude e kavom brao chom a-zav en eur gêriadennig anvet Putina evid terri on naon; digarez vad deom ouspenn da ziskuiza. Emaom ouspenn 4.000 metr uhelloh eged ar mor ha pa lakan va zreid war an hent braz ez on evel badaouet gand êr an uhelennou hag am-euz poan o chom em zav. Padoud ne ra ket avad an diêzamant-se hag ez eom da leina en eun ostelari vihan. Da genta eur banne zoubenn stard gand legumajou ha tammouigou kig ha goude-ze eur bastell vad a gig. Bremañ e vo gellet harpa! Stank a-walh eo c'hoaz an dud war ar mêziou, da vihanna a-gleiz hag a-zehou d'an hent. A vare da vare lochennou, savet e giz ar vro. Daou seurt a zo anezo, da genta re ar rummad Indianed anvet Aymara, souezuz, dem-ront, greet gand douar, strizig-tre, marteze tri metr war dri, izel an nor da vond enno. Pelloh, tiez ar rummad Indianed anvet Ketchua, hirgarrezeg, ken bihan all ivez.

Deuet eo dija an noz pa zegouezom e Sandia. An Tadou Picpus a zo ouz or gortoz evid koania; en o zouez an Tad Gwenole Louarn, euz Lennon. Hemañ a zo troet kenañ da studia ar stered. Diskouez a ra din Kroaz-ar-Su na weler ket en Europa hag a zervij da gaoud an hent en noz, evel steredenn an Nord ganeom-ni.

Goude koan, petra da ober? ar zadorn a zo, gwelloh kenderhel kement ha m'emaom ganti. Strisoh ha falloh eo bremañ an hent. N'eus ket pell, an hent braz ne dee ket pelloh eged Sandia hag abalamour da ze e veze gret kalz kenwerz enni hag edo an dud en o êz; bremañ avad, pa hell ar hamionou mond donnoh er meneziou, he-deus ar gêriadennig kollet kalz.

Deuet eo an noz, brumenn a zao, red eo mond difonn hag an hent a bad ouzom. An Tad Troal ha me ne ehanom ket da gonta diwar-benn Breiz, diwar-benn ar brezoneg. Kantikou ha soniou a zao ivez en noz. A vare da vare, e kavom kamionou o tond war-zu Sandia, kamionou leun a zahajou kafe. N'eo ket êz deom mond e-biou dezo! Réd eo da hini pe hini mond war a-dreñv ha klask eun andread e leh m'eo ledannohig an hent...galvadennou....urziou...a-benn ar fin, pep hini a hell mond adarre diouz e du...eur hard eur all kollet! Ped kwech eo degouezet kement-se ganeom! réd eo kaoud pasianted.

A-zav adarre...eur post-polis. Tostaad a reom ouz harzou Bro-Volivia hag e vez beillet aketuz war ar re a zeu hag a ya. Ar habiten n'ema ket er post, ne vez lezet dén da baseal. Kalz kamionou leun a gafe a zo o hortoz treuzi war-zu Sandia. Koulskoude, a-forz da boueza, ez om lezet da vond gand on hent.

Hanternoz eo p'en em gavom e bourk San-Juan-del-Oro.

Sadorn 10 a viz Eost.... - San-Juan-del-Oro

Hanternoz eo pa zegouezom e bourk San-Juan. Eur pez cholori ha pigell ha difret a zo, daoust d'an eur. A beb tu d'an hent, kamionou hanter garget. Emaer o kas d'ar gêr dosta ar bloaveziad kafe glaz, ha ne vo ehan ebéd beteg ar mintin. Laouen eo an dud; eur gwenneg bennag a vo diwar ar hafe, hag evel-just e vo evet eur banne bennag. Souezuz eo penaoz eo en em skignet kleñved an eva-re e peb bro. N'am-eus kavet nemed Bro-Indez hag a vefe bet diarbennet, o veza ma'z eus divenn, a-benn ar gouarnamant da zervija boesonou kreñv.

Er bloavez 1967 ez eus bet eostet 15.000 tonenn a gafe er barrez, n'ouzon ket avad pegement eo bet gwerzet al lur.

An Tad Le Guern, euz ar Faoued (eskopti Gwened), eo person ar barrez. Moarvad n'edo mui en gortoz ahanon hag eo eet da gousked. Seiz pe eiz vloaz a zo ema amañ ha n'e-neus ket kollet e amzer, sikouret gand an Tad Troal. Savet e-neus eur presbital, eur zal vraz hag a zervij da iliz, eur skol evid ar merhed, renet gand seurezed, kresket ar skol pa oa deuet da veza re vihan, savet bremañ eun iliz nevez a oa dezi beza benniget ganin med n'eo ket echuet a-walh.

Eun tamm koan, d'ar réd, ha da gousked, da gousked mort daoust d'ar safar a zo er vourhadenn.

Eur vaouez dimezet a zo o terhel menaj ar presbital e-keid ha ma labour he gwaz war an iliz. Indianed digemmesk int o-daou, unan euz ar rummad Aymara, egile euz ar rummad Ketchua med deuet int a-benn, er memez tra, d'en em gleved, daoust ma'z eo ar yezou disheñvel-krenn. Yvon Troal e-neus desket mad a-walh Ketchua hag an Tad Le Guern a glask barrekaad war an Aymara med ar yéz-mañ a zo diêsoh. Ar yéz ofisiel eo ar hastillaneg evel en oll broiou an Ammmerika Latineg, nemed er Brezil, a zo e yéz ar portugaleg. Ouspenn 80 milion en Amerika Latineg a zo evel-se ar spagnoleg o yéz ofisiel, nebeud anezo avad a zo gouest d'e gomz ha d'e

skriva. Deiz pe zeiz, sur a-walh, e tihuno ar yezou koz.

Sul 11 a viz Eost

Berr eo bet an noz...Med n'eus ket amzer da goll. Da 9 eur ez eom da venniga eur japel savet e kamp ar zoudarded. Evel m'am-eus lavaret emaom war harzou bro-Volivia hag hed-a-hed d'an harzou ez eus kampou soudarded. Réd eo diwall! Etre daou ne jom ket ar zoudarded da zelled ouz al laboused o vond e-biou; digeri a reont eun hent war diribin ar menez a-zioh ar stêrig a red en draonienn zon. Eul labour ramzel ha riskluz...meur a zoudard o-deus kavet dija o maro, kouezet en draonieñ da heul ar binviji ponner a zervij dezo da freuza ar menez meineg. Ar zoudarded a zeu d'an overenn pevar-ha-pevar, al lezenn eo. Komunion ebéd avad. Ar japelig a zo bihan, netra nemed evid disglavi ha disheolia an aoter; an dud a jom er-mêz. Med ken koantig ha tra eo, goloet gand plouz ha kempennet brao, ganti blaz ijin ar vro. An Tad Le Guern eo a lavar an overenn. Eur banne a-raog mond kuit, e ti an ofiser, da zistana ar gorzaillenn; ne ra ket a zroug!

Da 10 eur e lavaran va overenn, da heul an Tad Le Guern - e kastillaneg - er zal a zervij da iliz-parrez. Diou zeurez a rén ar han, sikouret gand eun nebeud paotred ha merhed yaouank. Ar seurezed a hoari gand ar gitar hag an akordeoñs; kantikou kastillaneg med dreist-oll ketchuaeg.

Ar merhed a zalh mad d'o zok, eun tok ront a denn d'an tok meloñ. Ral eo gweled merhed didok. Pa' z eont en iliz avad e vezont diskabell evel ar wazed. A-hend-all eur vroz hir a-liou, eur jiletenn hag eur mouchouer braz, peb tra e gloan nezet ha gweet ganto. Ar merhed a weler dalhmad o neza dre ma'z eont gand an hent, hag en tiez ez eus streniou-gwiader. Ar wazed a zo gwisket dem-heñvel ouz re ar broiou-all; war o fenn eun tok pe eur bonedig gloan gand paoiou o koueza ar o diskouarn; ar bonedig-se a zo anvet *chullu*; eun tammig e tenn d'ar galabousenn.

Da 11 eur - med kreisteiz eo pe dost - eo deom beza e karter Yanahuayo, ar harter e-neus an Tad Troal ar garg anezañ, war ar mêz. Amañ ez eus eur japelig med koz ha dirapar. Hirio e vo benniget ar mên kenta euz ar japel nevez. Savet e vo war eur gompezenn vihan, war ribl ar gêriadenn hag eun tammig a-uz dezi. Meneziou uhel a welom en dremmwel. Eur bern tud a zo diredet. An Tad Nicolas Castel, euz Plonevez-ar-Faou, vikel-vraz Ayaviri (kêrbenn an eskopti) a zo deuet a-berz an Aotrou'n Eskob. Daou veleg beljiad a zo ivez, deuet da weladeni ar vro; an Tad Le Guern evel-just! An Tad Yvon Troal a lavar an overenn hag a ra ar brezegenn, tro-ha-tro e kastillaneg hag e ketchuaeg. Gouarnour ar vro, a-berz ar gouarnamant, a lavar bennoz Doué din da veza deuet, ha bennoz Doué ivez evid ar zikour e-neus roet eskopti Kemper da zevel ar japel nevez.

Pedet om da vond d'he zi gand an itron a zo e penn komite ar japel. A-benn ar fin eo eul lein penn-da-benn eo a zo servijet deom gand meuziou e-giz ar vro.

Goude lein ez eom da weled ar skol gristen hag ar seurezed. Ar re-mañ a zo euz urz Seurezed ar Brovidañs euz Saintes (Eskopti la Rochelle). N'ez eus nemed 200 anezo en urz, med kredet o-deus kas lod d'ar misionou. Pemp int amañ, teir anezo euz Bro-Euskadi en tu all da veneziou ar Pireneou. Troet int gand o broig ha gand o yéz, an euskareg. Deuet int ouzpenn da gared Breiz e-forz da zarempredi an Tad Yvon. Hag e vo kanet e brezoneg hag en euskareg kantikou ha soniou, eilet gand ar gitar hag an akordeoñs. Pebez abardaevez plijuz!

Kreski atao a ra ar vugale ganto; ar re bella euz ar skol a jom da loja. Beteg neuze n'oa ket stank ar re a zeske lenn ha skriva. Amañ e vez desket dezo ouspenn beva en eun doare deread ha seven. Fiziañs a zo e savo diwar ar skol-ze merhed stard en o feiz hag a ouezo rén tiegeziou kristen hag urziet mad.

Lundi 12 a viz Eost

Goude beza lavaret an overenn e chapelig ar gouent, ez eom diouz ar mintin, da weled tro-war-droiou ar vourhadenn. Diwar an uhelenn e weler an tiez bihan, evel harpet an eil war egile, goloet gand tol gwagenneg.

Med or zoñj eo dreist-oll mond da weled an hent-braz ema ar zoudarded o tigeri er menez, gand taoliou min ha binviji deuet euz Europa, evel ma vefe digoret eur gouli braz er menez.

Diouz an abardaez eo deom kemered hent Sandia. Edod o klask sevel ar frammadur war an iliz nevez; med ne deu ket ar binnviajou. « Gortozit, eme ar habiten, warhoaz, me a gaso soudarded deoh he ne vo dale ebéd.»

An Tad Nicolas a zo o rén e oto deuet gantañ euz Ayaviri, eur jeep evel-just. Hirio avad, p'eo sklêr an deiz, e hellan gweled pegen kaer eo ar vro.

Amañ hag a-hont, an tan er hoad; réd eo evid dieubi an douar ha n'eus tu all ebéd d'hen ober nemed lakaad an tan. Stank eo ar broiou e leh ma vez greet kemend-all. Goude-ze e vez skrabet an douar etre ar hefiou gwez pilet hag hanter—zevet hag e vez greet ar gounidou.

A beb tu, meneziou hag an hent o heulia dalhmad kildroiou ar menez da heul ar stèr a réd en eur stankenn zon. Ouz kostez ar menez, parkeier bihan euz an traoñ beteg an neh; parkeier? evel ma vefe dereziou da bignad war ar menez; peb park a zo evel eun ervenn hir, harpet gand eur vogerig a eur metr pe evel-se, da vired ouz an douar da vond gand ar glaoier; peb park e-neus 2 pe 4 metr ledander. Aze eo e vez plantet kafe. Ar paour-kêz Indian krapet ouz torr ar menez!

Deuet eo an noz p'en em gavom e Sandia.

Meurz 13 a viz Eost. War-zu Ayaviri.

Hirio ne raim netra nemed mond euz Sandia da Ayaviri, war ar gompezenn-uhel *altiplano*, dalhmad war 4.000 metr hag ouspenn a uhelder, tost d'ar meneziou koefet a erh. Ti ebéd a-wél. A-gleiz hag a-zehou eur yeotenn dreud pe eun doare kinvi evel ma weler war tevinier Briez. O peuri an treutajou-ze, kezeg, lamaed. al lama eo an aneval broadel e bro ar Perou- e skeudenn a zo war ar peziou moneiz- eun doare dañvad gouzouget hir ha sonn e benn. Beteg 4.000 metr e kaver anezo. Eet uhelloh, setu ma welom eur seurt dañvad all, an *alpaca*, eun tammig bihannoh eged al lama; gloan an alpaga a zo ustummetoh eged hini al lama. Amañ hag a-hont ivez froudou o tiskenn euz ar menez ha lennou braz harp ouz ar meneziou. An henchou? E hellit kredi ez eus nebeud a zarempred er vro-ze; hent

ebéd koulz lavared, nemed strêjou fall, gwenojennou; pep hini a gemer e hent evel ma kar a-dreuz ar gompezenn, anad eo deoh e vezom storloket euz ar gwella.

Hanter-hent e chomom a-zav, en eun andread anvet karter ar *Biskatcha*, euz ano eun doare lapin gouez a gaver eno.Diskuiza ha debri eun tamm ne ra ket a zroug. Ar Seurez Sara he-deus degaset ganti ar pez a zo red.

Hag adarre en hent. A vare da vare kêriadennou dister ketchuaad. War-dro Cullu-Cullu e welom bokedou ouz tokou ar merhed hag al lamaed a zo staget ouz o diskouarn tammou mezer a-liou.

Pemp eur eo pa zegouezom e Ayaviri, kêr-benn an eskopti, uhella ti-eskob a zo er béd moarvad, 4.000 m, war-bouez 10 pe 2O metr. An Aotrou ’n Eskob Metzinger a zo o rén amañ. Bet eo e Kemper ouz or gweled eun nebeud bloaveziou a zo.

Eskopti Ayaviri e-neus 31.OOO Km karrez, meneziou hag uhel-gompezennou dreist-oll, 170.000 a dud, oll katoliked war-bouez 2.000, 15 parrez, 11 beleg eskoptiet, 9 beleg relijiuz, 5 pe 6 beleg « Fidel Donum».

An Tad Nicolas Castel, euz Plonevez-ar-faou a zo vikel-vraz - er bloavez 1970 e teuio da «berson» e San Juan. - An Tad Rica euz Konk-Kerne eo person ar barrez hag an Tad Inizan euz Lambezelleg a zo kure. Setu m’emaom adarre e-touez Bretoned. An Aotrou’n Eskob a gemer e brejou er presbital ha di eo ez eom da goania.

An iliz-veur a zo dispar, savet gand ar Spagnoled. alïez e kaver seurt ilizou kaer e parreziou dister war ar mêz.

4.000 metr. Tomm war an deiz, yen avad en noz. Va mantelll-hlao am-boa lakeet gwalhi, ken louz ha ma oa gand ar boultrenn. Antronoz n’oa tu ebéd d’he flega; lakeet da zehi en noz e oa kavet skornet ha reud.

Merher 14 a viz Eost. Ayaviri-Cuzco.

Poent eo adarre dibrada ha skei war-zu Cuzco. Koulskoude e vo kemeret eun oto êsoh ha klosoh ouz ar boultrenn; an hent ivez a zo kompesoh. An Tad Inizan a zeu d’am ambroug beteg Cuzco. Degouezet e Sequani, war-dro hanter-hent, e tebrom or lein en eun ostelari: 300 lur evidom on-daou, 200 lur evid ar boeson; n’eo ket eur rivin. Prena a ran eur boutou-maoutig greet gand gloan alpaca, 1.000 lur am-eus o faeet, med n’on ket chomet da jipotal.

E Quinquijaru, a-zav, eu rod dihwezet a zo da jeñch. Amzer da ober eun dro d’ar blasenn. Eur verhig vihan, 3 pe 4 bloaz a zo o teski d’eur verhig yaouankoh penaoz dougen eur verhodenn war he chouk, evel ma toug ar mammou o bugale. Abréd emaint o teski o micher.

Gortozet om e Cuzco, er hloerdi braz, renet gand tadou Jezuist spagnolad. Nevez eo ar hloerdi. Savet gand sikour ar Hardinal Gushing euz ar Stadou-Unanet; kaer eo peb tra ennañ, êz eo deoh kredi; med siwaz! kloaregreg eo a vank: n’eus nemed 40 evid 7 eskopti.

Mezaon ez eus lod tud desket o kaoud soursi gand sevenadur koz ar vro; e-touez an tadou amañ ez eus daou Beruvian a-ouen hag a zesk ar yéz koz Ketchua.

Goude koan, an Tad superior a zo o vond e kreiz-kêr - ar hloerdi a zo eun nebeud war ar mêz- hag a gas ahanom da ober eun dro dre ar ruiou sklerijennet en noz. Gwelloh a ze e welom ar harteriou koz euz ar gêr zebezuz m’eo Cuzco; gwechall kêrbenn an impalaerded Inca. Antronoz e hellim gweladenni kêr hag an ilizoou ouz sklerijen an deiz.

Yaou 15 a viz Eost. Cuzco-Lima.

Goude beza bet meur a zevez en heñchou fall e-kreiz ar boultrenn e kavan mil hras sevel er harr-nij...Ouf!

Dale ebéd hag adarre e Lima, e ti an tadou Asompsionist. Gellet an-eus gonid eun devez da ziskuiza hag e chomin e Lima beteg ar zadorn vintin. An Tad Berrehouc a raio ar pez a hello evid ober din gweladenni kêr. Ar harteriou a zo e kreizkêr a zo stummet brao, gand ruiou ha plasennou frank, staliou-kenwerz e leh ma kaver ar pez a garer da brena evod priziou izel e-skoaz Bro-Hall.

Hag adarre ilizou, ilizou stumm «*baroque*» savet gand ar Spagnoled, iliz *Santa Rosa*, patronez ar Perou, eun tammig pelloh he zi ginidig. Soñj a oa sevel eun iliz—veur e-kichenn, med ar Hardinal e-neus lavaret gortoz, o soñjal ez eus kemend a famillou lojet fall pe ziloj.

Gwener 16 a viz Eost. Lima.

Deom da genta beteg an iliz-veur emaer o sevel en enor da Itron-Varia Palmay. Er bloaz 1824, ar Beruvianed o-doa bet an treh war ar Spagnoled e Ayacucho ha gonezet evel-se ar frankiz evid o bro, a oa ar Spagnoled oh ober o mistri warni abaoe 1532.

Mirdiez a zo ivez, plijuz kenañ da weled. Ar mirdi broadel e leh ma kaver dreist-oll traou koz kavet er beziou, beziou koz an Inkaed. Ar horvou maro a veze dastumet warno o-unan, evel kluchet, dizehet gand louzeier ha lakeet en o hichenn a beb seurt binviajou ha braoigou; goude-ze e vezent lianet stard gand meur a wiskad liñseliou ha lurennou. Gweled a reer evel-se meur a gorv bet kavet ha dispaket. A-hend-all gwiskamañchou aour. Eur mirdi all a zo ennañ delwennou ha taolennou.

Sadorn 16 a viz Eost: Lima, Quito, Bogota.

An hanter euz ar veajourien a zo eskibien pe veleien o vond da Vogota gand kendalh ar Zakramant. An aeroporz a zo war zouar Callao ha just em hichenn ema eskob Callao, hegarad meurbed hag ampart war ar galleg, evel kalz euz eskibien an Amerika Latineg.

Eun ehan e Quito, kêrbenn Bro-Equator. Amzer avad n'on-eus ket da vond e kêr da weled heh ilzou brudet. Eun engroez a zo e sal an aeroporz ken na vez poan o trei. Kêr e koust beaji dre garr-nij ha souezuz an niver braz a dud a gaver o tond hag o vond dre ar bed!

Gortozet om e Bogota gand pennou-braz kêr ha renerien ar hendalh. Degemeret er zal a enor ha servijet kafe deom, evel-just. Bro-Golombia eo bro ar hafe ha poania a reer da ober brudèréz. Paotred ha merhed yaouank, desket ganto ar yezou estren, a zeu da gavoud an eskibien evid o has daved ar famillou o-deus bet ar vadelez da rei lojez dezo e-pad ar hendalh. Me a zo kaset da di intañvez eun alvokad; teir merh dimezet hag eur verh yaouank - o vond da goza ! Eun ti frank, kempennet brao e-kreiz eul liorzig. Ar gambr a zo roet din ne vank netra enni. Ha neuze an dud-se a gréd dezo ez on eun Aotrou braz, da vihanna euz o renk hag ind-i bourhizien.

Med hirio n'am-eus ket amzer da jom; lakeet am-eus em fenn mond da Restrepo, eur barrezig en tu all d'ar meneziou, e leh ma' z eus seurezed euz urz Kermaria abaoe daou pe dri bloaz a zo. N'eo ket gwall deread marteze kuitaad evel-se va oostizien a-veh en em gavet; med petra ' fell deoh? Penaoz mond? Da genta eun taxi da vond beteg Villavicencio, 130 km diouz Bogota. N'eo ket kêr, mil lur koz nemetken! Nemed e kemer eun taxi beteg pemp beajour diouz ma vez. Gwir eo n'eo ket kêr an esanns, 16 lur al litrad.

Kaer-dudiuz eo an hent. Da genta pignad evid treuzi uhelennou ar Gordillerennn, beteg marteze 3.500 metr, gand eun hent-kamm-digamm heb ehan. Med etre Villavicencio ha Restepo ez eus eur stér da dreuzi; ar pont a zo dizahet ha re vraz eo an dour. Réd eo din gortoz antronoz pa vo bihanaeet ar stér. Repu a gavan en eskopti.

E Restrepo n'emaon mui er meneziou, med diskennet beteg 300 pe 400 metr uhelloh eged ar mor, dirag plênenn vraz an Amazon....al Llanos keid ha m'heller gweled, goloet a wez. Ar meneziou a ziarbenn ouz an aveliou hag an amzer a zo tomm-eston.

Pemp seurez a zo er gouent, diou anezo a zo euz an eskopti; ar zuperiorez, Seurez Marie-Jeanne Le Meil euz Mahalon ha Seurez Rozenn Yannic euz Landudec.

Eun droiad a ran beteg eur vengleuz holen. Eun hent a zo digoret dindan ar menez; ahano, war bagoniou bihan, e teu ar vein-holen, heñvel a-walh ouz glaou-douar. Lakeet e vez ar vein-ze da deuzi en dour, hag an dour, goude bez dilavet, a vez kaset beteg basinou potin hag ar basinou war eur fornigell, 30 pe 40 war an heveleb fornigell tommet gand glaou-douar. AN dour a verv hag a deuz nebeud-ha-nebeud da ober êzenn. E strad ar vasin e chom an holen gwenn-kann; lakeet e vez dioustu e sier da veza implijet evel m'ema pe c'hoaz da veza glanneet en eun uzin bennag. Teir fornigell a zo, a ya en-dro noz-deiz. N'eo ket en eun ti emaint med en eul lastez karr-di digor d'an avel. E-kichenn e réd eur stèr anvet ar stér-zall dre 'n abeg moarvad m'eo sall he dour o veza m'eo tremenet war douarou enno mein-holen.

D'ar zul da noz e tistroan da Vogota.

Lun 19 a viz Eost: Kendalh ar Zakramant

Kaer eo bet ar hendalh. Kaerroh am-boa kavet Bombay, e Bro-Indez. Amañ edo an dachenn re bell diouz kêr, hag ar podium savet e-kreiz eur frankizenn re ehon; « Sabana». Bogota n'eus fin ebéd dezi tro-war-dro, na ti na kleuz...hag evel-se eun engroez vraz a dud a veze kavet c'hoaz treud, hag ar frankizenn...goullo.

D'ar meurz, o tiskenn diwar ar podium, e welan o tond war-zu ennon seurezed euz urz an Tad Montfort, urz *«la Sagesse»* en o zouez unan hag a zo bet e skol Kerbonne e Brest. Pedet on da vond da leina d'o zi antronoz.

Da veurz edo devez ar vadiziant hag ar goñfirmasion? Naonteg krennard euz a 8 vloaz da 17. Indianed int, diskennet euz ar meneziou, «Motiloned» diwar harzou ar Venezuela, rummad tud diêz da honid d'ar feiz kristen, « Kunaed» euz Kornaoueg uhel ar vro, war harzou Bro-Banama, gouenn tud-vihan kentoh ha displed, demzu o hrohenn. Goude ar gousperou, ar hardinal Leraro a boko da bep hini anezo a-raog rei dezo an ostiv zakr hag ober dezo eva euz ar halir. Gwisket int gand eur «ruana» gwenn, merket warnañ e ruz arouez ar hendalh.

Ar seurezed a zo ganto eur skolaj braz hag eur skol all evid ar merhed dall pe vud. Ar re-mañ a roio deom a-aog lein eun abadenn vuzik ha kan. Antronoz e teuan da lavared

an overenn d'ar skol. Eun nebeud seurezed euz ar vro oh ober profesion; eur zarmon verr evito, e galleg, anad eoh! Med an darn-vuia a helle komprenn kalz pe nebeud.

Yaou 22 a viz Eost: Pointe-à-Pitre (Bro-Wadeloup)

Goude lein, yao adarre er harr-nij war-zu Pointe-à-Pitre, c'hweh eur hanter veaj. Med, va Doué! pebez tommder pa lakan va zreid war an aeroporz! Lavaret ez eus bet deom, a-aog diskenn, ez euz 29 ° a dommder, ya, en disheol! Med amañ war ar makadam dindan an heol bero.

«Mond a ra mad?». Pierre Cariou, euz Plogoneg, bet person e Kerhor, a zo deuet d'am diambroug. Daoust d'e oad, ganet er bloavez 1910, eo fellet gantañ mond war zikour ar visionerien. Lakeet eo bet e penn brasa parrez a zo er Gwadeloup, parrez ar Galon-Zakr, 35.000 a dud enni, eun iliz nevez, braz ha kaer evel eun iliz-veur; a zo brao mar kirit, nemed e chom dle braz warni! Koan a vo er presbital. Daou gure a zo, unan ginidig euz ar vro hag unan all, eun Tad, eun Tad ar Spered Santel, euz ar Morbihan, bet kaset kuit euz ar Gine. Med, pa zigoro ar hatekizou e teuio sikour dezo:: eur beleg euz a Bariz, bet micherour a-raog mond da veleg, unan all euz ar vro oh echui e studiou Spiritan, kure e *parrez «Les Azymes»,* a vo roet ivez d'an Aotrou Cariou. An Tad Rousseau a zo bet kaset er-mêz euz ar Gine gand ar gouarnamant.

Gwener 23: Basse-Terre.

Kousket mad am-eus daoust d'an dommder. An Aotrou Cariou a zo eun dén kaled ouz ar boan, hen diskouezet e-neus meur a wech dreist-oll e Dachau, ha n'eo ket fellet gantañ beteg-henn lakaad ouz ar prenestou eur mekanik da zerhel dalmad freskadurez er hambreier.

Hirio ez eom da leina gand an Aotrou 'n Eskob, an Aotrou de Milleville, a zo o chom e Basse-Terre, 100 km diouz Pointe-à-Pitre. Eno ema ti an Eskob daoust m'eo brasoh Pointe-à-Pitre gand e aeroporz.

Tro vrao da weled an enezenn pe gentoh an diou enezenn: Garande-Terre ha Basse-Terre, etrezo ez eus eur wazenn-vor anvet «*rivière salée*». Ya, kaer eo ar vro, enezenn «he douriou koant» evel ma lavar tud ar vro: « Karukera» en o yéz. Ar pez a zo souezuz: Basse-Terre a zo anezi eun aradennad meneziou tanvenezeg euz ar Su d'an Nord; ar bég uhella anezo «*la Soufrière*» e-neus 1.484 m a uhelder. E-leh Grande-Terre a zo izelloh, nebeud en tu all da 100 m. Hag amañ eo e kaver dreist-oll vanilla, kakao, bananez, korz-sukr da ober sukr ha rom.

Tomm eo an amzer...arabad eo beza souezet, emaom dindan levezon an «*Tropique du Cancer*», pe « Travan ar Hrank».

Bro-Wadeloup.

Sadorn 24 a viz Eost.

Er mintin-mañ on bet kaset gand an Aotrou Person da gas « an Aotrou Doué» d'ar re glañv, eun dousenn anezo. War ar barrez ez eus karteriou brao, tiez uhel, savet gand mein,

ruiou ledan ha dilastez; med amañ ez eom d'eur harter paour, lochennou koad, striz, izel, truezuz...ha d'o darempredi gwenojennou douar beuzet er pri, gand poñchou koad disrantrantell, a-haoliad war goueriou, o redeg enno dour flêriuz. Amañ eo ema ar re glañv, lod anezo krignet o daouarn gand al lorgnez. N'eo ket plijuz beza klañv pe gabah, med pa zeu ar hleñved da zimezi gand ar baourentez, a-wechou c'hoaz gand ar gozni ouspenn, e hellit soñjal e peseurt stuziou ema an dud keiz-se. Feiz o-deus avad da werza! Ken na zeu an dour em daoulagad o weled o dremm laouen daoust da beb tra.

Soñjal a ran er harteriou paour-ze am-eus gwelet tro-dro da gêriou braz Amerika, «favellas» pe anaoiou all dezo, hag e teu em spered komzou ar barz diwar-benn ar baourentez, bet hir-amzer lod ar vretoned. Ha c'hoaz amañ n'eo ket paourentez eo a zo med dienez.

« *Ne redom ket war-lerh an danvez ha paour om.*
Ra vo benniget or paourentez.
Bennoz d'or paourentez he-deus miret, e goueled kalon va gouenn, an tri dra a da vab-dén beza dennoh:
An druez evid ar re wan,
An nerz-kalon e-kreiz ar gwalleur,
Ar gredenn e reizded Doué,
Bennoz d' or paourentez he-deus diwalle tva gourdadou euz azeulèrèz al leue aour.
Bennoz d'or paourentez he-deus miret ennom ar Feiz, ar Goanag, ar garantez.
Bennoz d'or paourentez he-deus greet deom derhel soñj euz gwir ano ar vuhez: eur gortoz, hag euz gwir ano ar maro: eun tremen.»

Y.B Kalloh; Tri Neved, teir Bedenn.

Hirio e reer gouél «Kenvreuriez Sant Loeiz», eun dore uvaniez evid en em zikour a-eneb an tangwall ha gwallinier all, eur *«mutuelle»*. Bez ' ez eus evel-se eun tregont bennag a unaveziou euz ar seurt-se, pep hini lakeet dindan gwarez sant pe zant. Overenn diouz ar mintin ha goude—ze e vez douget skeudenn ar zant e prosesion dre ruiou kêr; fichet kaer eo ar skeudenn pignet war eur harr; d'he heul eur bern tud o kana hag oh en em enka. Echu an droiad e kêr, an oll a zeu da *«Palais de la Mutualité»*. Stankoh oa ar merhed en iliz, med bremañ eo stankoh ar wazed! Amañ
e kaver da eva ha da zebri e-ser kleved prezegennou na vezont ket selaouet nemeur...ar re-zu a oar kemered o flijadur gand nebeud a dra!

Lavaret am-eus « ar Re-zu», rag an dud amañ a zo krohennet du pe demzu ar halz anezo. Da gomañs e oa eun enezenn Karaibed. E penn-kenta ar XVIIed kantved e teuas, tro-ha-tro, Spagnoled, Saozon, Frañsizien. Mond a rejont da Vro-Afrika da glask sklavourien da labourad an douar, dreist-oll evid ar horz-sukr hag evel-se e oe kemmesket ar gouennou hag e kaver bremañ a beb seurt azaleg ar re wenn beteg ar re zemzu pe du-pod. Pa oe roet o frankiz d'ar sklavourien, ar re-zu ne felle ket dezo ober taol labour ebéd ken hag e teuas Indianed (euz Bro-Indez) da gemer o flas. Stank a-walh eo bremañ c'hoaz an Indianed, eun tregont mil bennag war a, 330.000 a dud er vro. Êz a-walh int da anaoud, n'eo ket c'hoaz diouz o liou, teñval ivez, med dioz o dremm european ha diouz o bleo plad ha dirodell.

Goude kousk kreisteiz, a ranker da ober bemdez evid harpa ouz an dommder, ez eom da bourmen en enezenn. Eur vro gaer, am-eus lavaret. Setu war ribl ar mor trêzennou frank gand trêz gwenn, plegou-mor goudoret mad, enno bagou skañv o vrañsigellad gand an tonnou. En tu all koajou don, enno mesk-ha-mesk gwez kafe goudoret ouz an aveliou gand gwez all uhelloh, runiou ivez, anvet «morne», enno kêriadennou. An Aotrou Cariou a oa bet eun nebeud miziou kure e *«Morne-à-l'eau»* ha pa'z om tremenet dre eno am-eus gwelet pegen buan e-noa or mignon gonezet kalonou an dud: euz a beb ti e tired d'e gaoud. Uhelloh: meneziou e leh n'eus dén o chom, nag hent mad ebéd da vond beteg ar bég.

Koan a vo e presbital *«Les azymes»* e leh m'ema kure an Tad Rousseau.

Sul 25 a viz Eost.

Beteg-henn eo bet êz din; o veza ne ouien ket yéz ar vro, ar hastillaneg, n'eus ket bet goulennet diganin prezeg. Amañ avad e tigollin. Overennou an eil war-lerh ebén da 5 eur, 6, 7, 8, 9 1/.2, 11;, 18 1/2. Hag an Aotrou Cariou o kas ar han en-dro beb tro. ...n' oar ket moarvad petra eo beza skuiz. Eur gêr ivez euz e berz d'am zrugarekaad ha da lavared d'an dud ema hirio pardon Santez Anna ar Palud, kaset on-eus eun depech d'ar Palud da lavared d'an Aotrou 'n Eskob emaom a-unan gantañ hag ar bardonerien o pedi evid an iliz hag evid Breiz. Kantikou e galleg hag e yéz ar vro, gwiskamanchou a-liou, e-keid ha ma ro da gleved an aotrou Cariou toniou kantikou brezoneg gand an harmoniom.

Leun a-walh eo an iliz d'an overennou med pa zoñjer ez eus 30.000 er barrez! Me a zoñje din e vefe stankoh an dud en overennou. An enezenn he-deus 1.000 Km karrez (eskopti Kemper: 7.000) ha 330.000 a dud, 320.000 anezo a zo badezet katolik, 72 parrez, 49 beleg euz ar vro, 61 beleg misioner, euz Tadou ar Spered Santel.

Goude lein, deom da weled eur vodadenn euz *al «Légion de Marie»,* hag eun droiad ivez da weled kouent ar Seurezed.

Lun 26 a viz Eost.

Hirio ez eus gouél braz evid ar visionerien breizad. Pedet int oll da leina er presbital. «Biskoaz kemend-all!» eme din eur misioner koz hag a zo amañ abaoe 40 vloaz. Morse c'hoaz n'int bet pedet evel-se da leina asamblez. Med, an Aotrou Cariou a zo brokuz ha madelezuz; hada joa en-dro dezañ, setu e blijadur.

18 om en-dro d'an daol, M. Belioti de Gage, beleg euz ar vro, kure er barrez hag ar re all, oll vretoned; Josef Rousseau, euz a Gastell-Paol, Félix Bélec, euz Gwiler, person Gustavia; (Auguste Jaouen, eus Plouvien, person en enez St Barthélémy, n'e-neus ket gellet dond) , Alain Strullu, euz Plozevet, Julien Gayet euz Kloarz-Karnoed, Paul Uzel, euz ar Fouillez hag ar re all, euz ar Morbihan dreist-oll.

Bretoned a zo amañ, med e Kemper ivez ez eus eun Tad euz ar Gwadeloup, e ti ar Jezuisted, an Tad Charles Kervan.

Marvaillou e-leiz e-pad lein ha da echui ar « Bro Goz ma Zadou», kanet gand an oll en o zav. Biskoaz kemend-all!

Eur fin a zo da beb tra! ar harr-nij merket dezañ loh da 18 e 5 ne guita nemed da 22 e 45. Trompet on bet war an eur gand paotr ar billeji...Da zigoll e vo roet din unan euz an

daou blas gwella er henta klas, mar-plij! ar plas all a zo roet da unan du, eur hannad ofisiel bennag moarvad. Da greisteiz emaon e Pariz, ar pez a ra 12 eur ma karit, med 8 eur nemetken gand va montr, 5 eur kemm a zo gand an heol etre an diou vro. Da 14 e 20 ez eus eun treñ war-zu Breiz ha da 21 e 30 emaon e Kemper, laouen ar paotr ha goullo e hodellou!

Bennoz da Zoué e-neus miret din va yehed e-pad eur veaj ken hir.

Echu eo tro Amerika-ar-Su. Gand ar pennadou da zond e kasin va lennerien da ober tro ar béd dre Azia hag ar Polinezi.

War roudou or misionerien e bro-Azi

B et on o foeta bro da weled or misionerien (beleien, frered, seurezed) e Bro-Indez, en Afrika ar Re-zu, en Amerika-ar-Su...Setu ma oa echu ganen, a zoñje din, va beajou hir dre ar béd. Ha neuze an oad bermet!

Ha padal!

An Aotrou ʼn Eskob Paol Mazé, ginidig euz a Bleiben, arheskob Paeete, en Enezenn Tahiti, du-ze e-kreiz Mor ar Peoh, a ra, er bloaz-mañ (1970), gouél an tri-ugentved bloavez m'eo bet beleget, keid-all a zo m'ema du-ze o prezeg ar feiz, 18.000 km euz Pariz, dre an hent berra. Brao e vefe da unan bennag euz eskopti Kemper mond d'ar goueliou, ha ne vefe ket réd va fedi diou wech evid mond. Pebez joa evid an eskob koz hag evid ar visionerien all euz an eskopti, meur a hini anezo du-ze. Nemed e teu da gér, e hellit kredi, mond da geid-all! Setu, a-greiz-pep-kreiz, ma kinniger din eur billed mond-dond dre garr-nij, heb n'on-defe, na me nag an eskopti, netra da rei. Neuze avad, n'eus ket tro da jom da nehi; an dispignou all ne gontont ket nemeur peogwir e vezin degemeret du-ze evid bennoz Doué.

Deiziet eo ar goueliou d'ar 6 a viz Gwengolo.

Gand ar billed am-eus, 20 dre gant a zistaol warnañ, e rankan mond war-eeun, koñje ebéd da jom a-zav en hent. Diêz e kavan ober evel-se tro ar béd heb gelloud gweladenni eur vro all bennag ha setu m'eo selaouet va goulenn. Va zoñj a ra eta da jom eun nebeud deveziou e Bro-Gambodj; anaoud mad a ran Aotrou ʼn Eskob Phnom-Penh, an Ao. Ramousse. Eur vro gaer gand templou evel hini Angkor, ker brudet. Siwaz! etre daou, brezel ar Vietnam a zeu da skei war Bro-Gambodj. Marteze neuze e Bro-Dailand (Bro-Siam gwechall). Eno ema tadou ar Misionou diavêz-bro euz a Bariz, kalz anezo euz eskopti Kemper. Ar superior warno eo an Tad Louis Léon euz ar Vourh-Wenn. Skriva a ran dezañ: « Daoust ha ne vefe ket chal d'am degemer war-lerh hanter-eost?» Respont a zeu din heb dale muioh: « A galon vad e vezo resevet...Med kaerroh a zo! D'ar seiteg a viz Eost e tigor eur retred evid eun tri-ugent bennag a dadou misioner ha n'am-eus dén ebéd da rén ar retred-se! Setu, m'ho-pefe ar vadelez...» N'hellen ket lavared nann, êz deoh kredi!

Renket eo bremañ ganin va beaj: Ar Bourget, Athénes, Colombo, Bangkok, Singapour, Sydney, Papeete, Los-Angeles, Orly. Evel-se am-bo greet tro an douar, war-dro 40.000 km moarvad.

D'ar merher 12 a viz Eost eo din loh euz ar Bourget da 6 eur 1/2 diouz an noz. An Tad Le Du, euz Sant-Wazeg, bepred ken hegarad, a zeu d'am has d'an aeroporz. Ar pez a

zo kasauz eo ar paperiou, ar bagaj da boueza, ar valtouterien...Ezomm ebéd da goania, er bourz ne vanko netra deom. Ar gompagnunez U.T.A. eo a ra linenn an Azi hag an Oseani; ar harr-nij a zo eun DC8.1562, a hell kemer war-dro seiz-ugent a veajourien, med ne vo ket leun a-walh diouztu.

An avionou a zo eun tammig evel ar bagou bihan a gas da Enez-Sun pe da Eusa, n'int ket gwall striz war an eur...Eiz eur hanter pa zibrad an DC8 diouz an douar; div eur amzer eta da zelled en-dro din. Eun aeroporz braz evel hini ar Bourget a weler ennañ a beb seurt tud, a beb seurt liou tud, a beb seurt gwiskamanchou, a beb seurt yezou. Tud diavêz-bro ar halz anezo, nebeud a halleg ganto, o tistrei d'ar gêr goude eun dro-vale en Europ; bez ' ez eus ivez eun nebeud frañsizien - nebeud tre! - o vond da Bapete eveldon.

A-benn ar fin e lavarer «yao» hag en hent, en hent gand joa...» evel ma kaner o vond da Lourd. N'on-eus ket greet avad ugent munutenn hent ma roer urz deom da staga en-dro al lurennou...Réd eo dond en-dro d'ar Bourget...eun dra bennag a zo ha ne ya ket mad en-dro. ..A-benn ar fin ne vo distro ebéd ha goude eur pennadig anken e welom e kendalh ar harr-nij gand e hent war-zu Athénes.

Athénes: Amañ e sav kalz tud ha ne jom plas goullo ebéd. Azaleg bremañ, ouspenn e galleg hag e saozneg, e vo roet an aliou e gresianeg ivez. Hag e soñjan: « Peur eta on-do ar blijadur da gleved an aliou e brezoneg er hirri-nij a zarempred Bro-Vreiz?» Buan eur gartenn-bost da rei da houzoud n'on ket maro c'hoaz! Nebeud a varvaillou a zo ganin pa ne welan dén a gomzfe galleg. Souezuz a-walh eo beza evel-se an-unan e-touez diavêzidi.

Colombo a zo en enez Ceylan, traoñ Bro-Indez. Hag adarre eur gartenn-bost.

Koan a zo servijet deom gand eun ostiz hag ostizezed. War ar poent-mañ ez eus deuet cheñchamant braz. Gwechall e veze nebeutoh a dud e pep karr-nij; ne veze o veaji evel-se nemed beajourien danvez brao dezo. An ostizezed o-deveze amzer da gonta kaoz gand ar veajourien diwar-benn ar broiou a dremened a-uz dezo, da rei da bep hini kazetennou ha kelaouennou en e yéz. E-leh bremañ o-deus labour a-walh o servija ha dizervija evel implijidi an ostelariou. Soñj am-eus, pa oan deuet d'ar gêr euz an Douar-Zantel, er bloavez 1954, e oa eun ostizez hag a gustume lenn er mikro pennadou euz a Bibl, hag an oll a veze kontant.

Goude koan e vo eun abadenn sinema.

Ar yaou 13 a viz Eost: Bangkok.

Setu-ni en em gavet! 6 eur 1/2 diouz an noz eo e Bangkok hag hebdale e vo noz. E Pariz avad n'eo c'hoaz nemed kreisteiz 1/2, c'hweh eur kemm a zo gand an eur. N'on bet na skuiz nag enouet: etre lenn, kousked, preja, selled ouz ar sinema...an amzer a zo eet e-biou. A-hend-all netra da weled er-mêz; emaom 10.000 pe 12.000 metr a-uz d'an douar ha dindannom eur mor a goumoul.

Eun ostizez «thaï» a zeu davedon, a-veh m'on erruet er zal-degemer:
« Monseigneur Favé? Le pére Léon vous attend!.» Kristenez eo. Ya, an Tad Louis Léon a zo ouz va gortoz.» Mond a ra mad?» « Na c'hweg eo kleved eun tamm brezoneg!

Deuet eo an noz hag ez a bihan va halon oh entreal er gêr vraz m'eo Bangkok, tri milion a dud enni, ehon he douar o veza n'eo ket stank an tiez nemed e kreiz kêr. Sklerijenn kement ha ma karer er ruiou, er staliou-kenwerz; eun hent ledan, pevar hent kentoh kostez-ha-kostez war 30 km etre an aeroporz ha kreiz kêr e leh m'ema ti an tadou.

Bangkok a zo deuet da veza bremañ ar gêr hag ar porz-mor an darempredeta pe dost euz Bro-Azi; digor a ro war an Thailand, ar Hambodj, al Laos, ar Birmani; 30 Km ema diouz ar mor med eur stêr vraz a gas d'ar mor don hag ar biigi brasa a hell dond beteg kêr. Pebez trouz amañ er ruiou, ha pebez lavig!

Erruet om e ti an tadou, war ribl unan euz brasa ruiou kêr, eun ti nevez, savet gand an Tad Léon e-leh unan koz a oa a-raog. N'eo ket braz da weled nag otuz, med renket brao, ennañ 17 kambr evid reseo an tadou pa zeuont da Vangkok, kambreier fresk an êr enno daoust m'eo re domm en diavêz. Aze e hell an tadou diskuiza pa zeuont e kêr.

Buan eun tamm koan ha da gousked!

14 a viz Eost: Bangkok.

Kousket mad am-eus daoust d'an dommder. Eur vilin-avel a zo, a-istribll ouz an treust, hag a vesk an êr, ober a ra eun avelig vad da zehi ar hwezenn a zeu da bizenna war va horv, med avañsetoh meska êr domm! Gwella pez' zo ez eus eun dra all: ar gambr a zo klimatizet, da lavared eo ez eus, er prenestr, eur mekanik da freskaad an êr, hervez ar c'hoant, ha da herzel evel-se ouz gor an diavêz; fraoñval a raio a-hed an noz. Pallenn ebéd, evel-just, war ar gwele, eul liñsel dano a zo a-walh!

Da hweh eur diouz ar mintin eo divorfil ar paotr hag er-mêz! N'eo nemed hanternoz c'hoaz e Breiz, med tarza a ra an deiz ha dija e klever an otojou o tond hag o vond war an hent-braz. Buan da glask freskadurez ha da gemered eun «douch» e korn va hambr. Ha c'hoaz eo dem-glouar an dour. Lemel ar baro avad n'eo ket êz gand eun aotenn war-dredan, rag c'hwezi a ran hag an aotenn a rinkl med ne grog ket. Pa'z eer evel-se er broiou pell eo gwelloh kaoud eun aotenn ordinal gand soavon; rag alïez ouspenn ne da ket on aotennou en-dro gand tredan ar broiou all; kement-mañ a zo degouezet ganen en Amerika-ar-Su hag en em gavo c'hoaz e Sydney. An Tad Leon a roio din bleud-riz da lakaad war va dremm hag ez aio mad an traou. N'eus ket bleud-riz ouz va fas gwall-alïez.

Deom da lavared an overenn. Diou japelig a zo en ti, unan strizig e leh ma vez gorrennet ar zakramant hag unan brasohig e leh ma lavar an tadou o overenn asamblez da zeiz eur.

Bremañ da zijunia (pe da leina evel ma lavar Kerneviz); an Tad Léon, supérior, an Tad Leduc, pourvezer, ginidig euz Bro-Zavoa, Fañch Gouriou euz Landerne, Aristide Camio, euz kostez Plouha e eskopti Sant-Brieg. Daniel Ruban euz Bro-Wened. An tri-mañ a zo oh echui o bloavez kenta e skol ar yezou o teski yéz ar vro, ar yéz thaï. Ganto ez eus ivez eun Tad filipinad a zo en e zoñj dond war zikour an tadou er Vro-Dhaï, eun doare « Fidel Donum». E zoñj a zo zoken sevel eun urz misonerien, rag stank eo ar veleien e Bro-Filipin. Skol ar yezou a zo renet gand ar Brotestanted. Daou vloavez studiou diouz renk a zo réd evid gelloud en em denna mad. N'eus tu ebéd da veza eur misioner mad nemed hag anaoud a rafed yéz an dud!

Er harr-nij e veze keginet en doare european; diwar-vremañ avad, hag e-pad teir zizun, ne vo nemed prejou e giz ar vro; eüruzmant n'on ket figuz, ha diskenn a ra ar boued. Ar mevel a zo chinoad a-ouenn hag eur verh dezañ a ra ar gegin. D'an Tad eo servija ouz taol, distaolia ha gwalhi al listri. Ar verh ne ra nemed kegina.

Goude dijuni, eun dro e kêr gand an Tad Leon. Da genta da di ar hemener. An Tad Leon e-neus truez ouzin gand va dillad - «clergyman». Da genta diou rochedig skañv

gand mañchou berr hag ar muzuliou evid daou vragez skañv a vo greet a-benn antronoz. Hag amañ ema ar hiz da lezel lost ar roched da ficha war ar bragez! Evel-se e vezo distannoh din hag e vezin gwisket evel tud ar vro. Mad eo kaoud daou rummad dillad rag abréd e vezont louzet gand ar boultrenn hag ar hwezenn.

Brao eo deom mond da genta da weled an arheskob Nittayo, euz ar vro, med chinoad a-ouenn evel ar pep brasa euz kristenien ar Vro-Dhaï. Eun denig seven, deuet war an oad dija, eun tammig lent ha ne oar gêr galleg ebéd.

Dioustu goude, da weled kannad ar Pab, an aotrou'n Eskob Jadot, ginidig euz Bro-Veljik. Hemañ da vihanna a oar galleg; laouen eo hag hegarad, heb kankanèrèz . N'eo ket bet e Rom e «skol an noblañsou» evel an darn-vuia euz kannaded ar Pab. Saozneg mad a oar ivez, med an Thaï ema c'hoaz o klask deski. E miz gouere diweza (1971) eo bet anvet da gannad e Yaounde e Bro-Gameroun. Evid e zarempredou gand ar gouarnamant eo ar zaozneg a vez implijet. Dre ar béd a-béz, a heller lavared, eo anavezet ar zaozneg, nemed en Amerika-ar-Su, e leh ma'z a ar gonid gand ar spagnoleg pe ar portugaleg.

Goude lein, ar housk-ae, ha diskuiza.

15 a viz Eost ar boñsed voudist.

Hirio ez aim da weled eur «bagodenn». Peurvuia, ni a ro an ano-ze d'an ti a bedenn voudist, e leh ma vez enoret Bouddha. E gwirionez, «pagodenn» eo an ano a vez roet d'ar manati a-béz ennañ an ti a-bedenn, lojamañchou evid ar veneh pe «boñzed», alïez ivez eur skol evid ar vugale euz tro-war-dro.

Er mintin-mañ on eet war ar ru, da hweh eur hanter, da weled ar voñsed o kestal. Lavared a ran c'hoaz emaom en unan euz brasa ha kaerra ruiou euz kêr Bangkok: Silom Road, enni hoteliou kran ha tiez brao. Hed-a-hed ar ru, boñzed, gwisket gand saeou safran a gouez izel, diarhenn ha diskabell, o fenn touzet, lod yaouank-flamm, lod all deuet war an oad. Dond ha mond a reont war-hed a aluzenn. Ne rankont ket na klask na goulenn. Eur vaouez, e toull dor he zi, a zo eun daolig dirazi, war an daol eun nebeudig riz, bananez, avalou-orañjez...Da beb boñz a dremen e-biou dezi, e ro e lod, a laka hemañ en eur zahig. Gêr ebéd ganto, o daoulagad troet war-zu an douar, didrouz e kerzont war o zreid noaz. Bez ez eus ivez staliou evid an dud a dremen hag a garfe ober aluzenn d'ar voñzed; er staliou-ze, war ar ru ivez, ez eus da werza lodennou aluzenn. An tremeniad a bren hag a ro d'ar voñzed. War-dro 11 eur e vo ganto eur préd, n'eus nemed eur préd bemdez, ha ne vez ket gwall-zruz o heusteurenn!.

Buhez ar voñzed? Abréd war-zao diouz ar mintin - an dra-mañ a zo bet kontet din gand eun Tad hag a ra eur studiadenn war ar Boudizm, hag a zo bet eun nebeud amzer o veva en eur bagodenn - eun henter-eur da gana eun doare salmou en enor da Vouddha, ha da lenn leoriou sakr. Goude, ar gest e kêr. Diouz an noz e vo kemend all, war an deiz div eur pedennou diouz renk: eun hanter-eur salmou, eun hanter-eur da brederia, eun hanter-eur prezeg gand eur boñz deuet war an oad, hag adarre eun hanter-eur da brederia ha d'en em gompren. A-hend-all eh en em dennont pep hini en e gambr pe e-kreiz eur hoad, adarre da bedi ha d'en em zoñjal.

Ar baotred yaouank a dle oll tremen c'hweh miz pe vloaz en eur manati boudist evid deski lezenn ar furnez hervez gourhemennou Bouddha. Ar Roue e-unan e-neus greet e «amzer» en eur manati. Lod a jom da vad er manati beteg fin o buhez. Ar gazetenn hirio a

gemenn deom e-neus unan bet mêr kêr Bangkok en em ouestlet evid beza boñz a-hed e vuhez.

Êz eo komprenn neuze e vefe stank ar voñzed. *Hervez «Rythmes du monde»* (1968) ez eus 238.560 anezo dre ar Vro-Dhaï, 151.560 anezo en em ouestlet evid an nemorant euz o buhez ha 87.000 yaouank oh ober o «hoñje». Ingalet int e 22.402 bagodenn strewet dre ar vro. Er hêriou e vez beteg kant ha daou-hant asamblez; war ar mêz 6 pe 7 e peb manati.

Da greisteiz ez eom da leina da di kannad ar pab, e-neus da weled war ar Vro-Dhaï, ar Birmani hag ar Malezi, broiou dister enno niver ar gristenien, en tu-mañ da unan war gant.

Ar marhad.

Deom bremañ da weled ar marhad, eun dra souezuz eo da weled e Bangkok.

E pep bro ar marhajou hag ar foariou a gont e buhez an dud. Tro da brena ha da werza, sklêr eo, med ivez ha beteg dreist-oll a-wechou, tro d'en em weled, da gleved ar heleier, da dehed diwar al labour enoeüz pe denn, da eva eur banne evid ar wazed, da gafea evid ar merhed. Gwelit penaoz ema kont gand marhajou ha foariou or bro. It d'ar «soukou» er broiou arab, pe er marhajou e bro an dud du, eo ar memez tra: pigell ha lavig engroez tud hag anevaled oh en em enka, marvaillou.

E Bangkok e vez marhad bemdez ha pebez marhad! Eur vali vraz e kreiz kêr, gand aridennou gwez da zisheolia, renkennadou staliou, stank, n'eus fin ebéd dezo, war dri pe bevar hilometr, marteze ouspenn...N'om ket eet beteg penn...

Peb tra a gaver da brena; souezet on da genta o weled kemend all a vleuniou, a blantennou da lakaad el liorzou pe da ficha tro-war-droiou an tiez. Da gredi eo e plij kenañ d'an dud ar hlazvez hag ar fleur.

Amañ e kaver pesked bihan beo e listri gwer, a beb seurt liou, a beb seurt furm dezo, pesked ha n'int ket anavezet ganeom-ni. Kemend-all evid al laboused, o kana pe o ragachad e kaoueji bihan pe vraz.

Pelloh, kement ha heller kaoud c'hoant da gaoud evid debri, eva...Keginerien a bourchas dirazoh préjou e-giz ar vro. A-hend-all bouteier-mezer, dillajou, c'hoariellou «made in Japan», mein prisiuz...

An dud a zo laouen etrezo, ne reont van ebéd o weled diavêzourien, nemed klask gwerza dezo o marhadourez. Ober a ran eur brenadenn bennag, an Tad Leon e-neus roet din moneiz thaï da hortoz ma vo cheñchet din va arhant. Amañ e vez kontet dre «bath», ar bath a dalv 25 lur koz, 20 bath da ober eun dollar. Nebeud amzer goude va beaj e savo ar bath da 30 lur. An Tad Leon a gaoze mad ar yéz thaï, setu m'eo êz deom ober aferiou. Talvezet e vefe ar boan prena traou e Bangkok, gwelloh marhad int kalz eged e Breiz, nemed e rankan soñjal em beaj; n'heller kas ganeor er harr-nij nemed tri-ugent lur bouez, hag a zo buan tapet.

Sul 16 a viz Eost: an overenn e iliz Sant-Loeiz

An tadou misioner o-deus lezet ar veleien thaï parreziou kêr Bangkok ha tro-war-dro evid mond donnoh er vro el leh m'eo rouez ar gristenien hag el leh n'eo ket eet c'hoaz

sklerijenn an Aviel. Kuiteet o-deus o bro n'eo ket kemend all evid kemer soursi euz an dud badezet, med kentoh evid mond daved ar bayaned» ad gentes!». Koulskoude unan euz ar parrzeiou a zo c'hoaz en o herz, hini Sant-Loeiz. Beb sul e vez lavaret amañ eun overenn e galleg evid an nebeudig Frañsizien a zo e kêr, lod en *«ambassade»,* lod all o sikour war-dro ar zoudarded, unan pe unan ivez o terhel kenwerz. N'eu s ket ouspenn 300 Frañsez er vro a-bêz. Eun hanter kant bennag a zo deuet d'an overenn, hag an darn-vuia anezo o-deus komuniet. Goude an overenn e chomom da gonta kaoz dirag ar porched; c'hoant o-deus saludi an eskob deuet euz Breiz.

Lein er presbital. An Tad Dorval euz Ploare hag an Tad Laouenan euz Plonevez-Porze, o-daou en eur hloerdi bihan en nord euz ar vro, a zo en em gavet dija da hortoz mond antronoz d'ar retred.

An Timiand.

Goude lein: «Deom d'an Timiand» eme din an Tad Leon. Petra eo an Timiand? al lizerennou kenta T.I.M. a dalvez evid « Thaïland in miniature», al leh m'hellit gweled en eur penn-devez ar pez a verk buhez an dud er vro-mañ, al labour, ar folklor, kuit da vond da haloupad amañ hag a-hont.

Dég kilometrad pe war-dro diouz kêr, evel eun atant vraz, paea a-raog antreal evel-just. Setu, da genta, eun doare liorz-loened enni naered braz ha bihan, pesked, laboused, marmouzien. Eun tañva euz ar micheriou: ar seiz ,azaleg ar preñved-seiz o tebri deliou -poania ' ra ar preñved avad!- penaoz e vez nezet an neud seiz dibunet diwar gronennou soubet en dour dalhet tomm gand tan-koad. Ken moan ha ken bresk eo eun neudenn zeiz. Pelloh e vez gwiadet an neud war sterniou-gwiader kaset en-dro gand an treid; gand an danvez seiz-se e vez greet a beb seurt euz ar pez a gaver da werza er staliou.

Eur vicher all a gaver en oll broiou paour, ar bodèrèz. Amañ ivez e weler poderien o turnia podou a beb seurt furm hag a beb seurt ment. Pri prad da ober podou, n'eo ket ar pez a vank er vro.

Deom pelloh...Setu olifanted o labourad. Ar bleinier pe ar hornag a zo pignet lijer war chouk an olifant hag e rén gand eur vazig. Daou olifant a zo, ar re a gar a bign warno evid eur foto. Med bremañ emaint o charread melladou gwez, gand o zrompill e tiluzont ar chadennou a zo lakeet en-dro d'ar gwez hag a e taolont ar gwez en eur poull dour. Goude-ze kemer dour gand o zrompil ha skuill dour war o horv da zistana, ar bleiner a dap e lod eñ ivez; ha da echui eul lastez dañs.

Deuet eo tro an dañsou war ar blasenn, dañsou klasel greet gand merhedigou 12 pe 14 vloaz, gwisket e giz ar vro. Ar re-mañ a zo bugale ar skol en Timiad; evid netra emaint nemed o-deus bemdez eun abadenn dañs da ober.

Deom bremañ en eur zal e leh ma vo ar c'hoariou. Leun eo dija ar zal, nebeud a dud euz ar vro, ha dreist-oll soudarded amerikan. Diouz eun tu evid an dañsou, hag e-kreiz eur blasenn houllo evid ar c'hoariou.

Kannou gand killeien; beteg ar gwad ez afent ma vefent lezet.

Bremañ eur boemer-serpanted a denn euz eur zah eun naer-gobra hag a stag da zeni gand eun doare bombard. An naer a zav he fenn hag he horv, boemet gand son ar muzik.: dond ha mond a ra he fenn da heul ar muzik; en-dro d'he fenn ez euz evel eur habig hag a zigor da ober dezi evel diouskouarn digor braz; an dra-ze a ra pa vez droug enni pa vez boemet; he flemm pe he zeod a ya hag a zeu...Setu eur vañgoustenn lakeet dirazi ha

kannou dioustu. Homañ, loenig dister koulskoude a zeu a-benn da gregi mort e gouzoug an naer hag e ranker ober diskregi paneve-ze e lazfe an naer. Ar boemer-naered a grog en eun taol e gouzoug an naer ha plouf! er zah en-dro.

Peurveuia e vez torret d'an naered binimuz, evel an naer-gobra, o dant, hag evel-se n'eus riskl ebéd. A-hend-all, tud ar vro o-deus louzeier da eva evid diarbenn
poezon an naer. An naer-gobra n'he-deus aon nemed rag ar marmouz, ar paun hag ar vangoustenn. Micher ar boemer-naered a zo diêz da zeski. Gwelet am-eus anezo ivez e Bro-Indez; mond a reont euz eur gêriadenn d'ebén, evel m'am-eus gwelet em bugaleaj tud o tiskouez ourzien ha marmouzien.

Bremañ «boxe» e giz ar vro, an treid o trifreta koulz hag an daouarn; heuliet eo an abadenn gand taboulinou.

Kannou gand klezeier, heuliet gand binviou-sonèrèz heñvel a-walh ouz ar biniou, da gredi e vefed bet en eur gouél folklorel bennag e Breiz. Strinka a ra ar flemmou tan diouz ar hlezeier. Da echui e teu ivez eur plah yaouank gand he hleze hag ez a an treh ganti evel-just!

An dañserezed a zo deuet o zro, plahed yaouank en o bleun. Gwelet ho-peus, n'on ket nehet, skeudennou euz dañserezed Bro-Gambodj; dem-heñvel int gwisket gand tokou begog, e penn o bizied ivinou hir nakr, nemed war o biz meud, gwiskamañchou a-liou, dremmou koant kinklet da lavared e vent e porselen, difiñv o dremm, lemm o daoulagad; eun Amerikan en or hichenn a lavare e oa greet o daoulagad evid beza sellet outo kentoh eged evid selled. Dañsal a reont kement gand o divreh, o horv, ha gand o zreid, da denna eun tammig d'an dañsou indian. Eun doare «sketch» ivez, savet diwar koñchennou koz ar vro Thaï, eun dudi evid an daoulagad.

Echu eo an abadenn.

A-benn an eil d'egile. Greet on-eus eta on troiad en Timiand. En eur zond en-dro on-eus bet eun taol dichañs. Eur moto a zeu a-benn deom ha patatra! ar paotr yaouank a oa o haoliata ar moto a zo strinket d'an douar hag e voto ouz kostez an hent. Gwell pez ' zo, ez eus bet muioh a aon eged a hloaz, eun dra bennag koaget, netra koulz lavared, n'ez eem ket buan. Med, e kreizkêr edom, ha dioustu an engroez o kreski en dro-deom, pep hini o lavared e zoñj, lod a du ganeom, lod all ha n'o-doa gwelet netra pa n'edont ket war al leh, a zo a-eneb. Piou' zo kaoz nemed an divroad-se, krohennet gwenn hag ouspenn eur groaz gantañ war e jupenn. Ar paotr yaouank, lent an tamm anezañ hag eun nebeudig badaouet moarvad, ne lavar netra. Eur hristen eo hag an Tad hen anavez. Setu ar polis o tond ivez...»Hop» eme an Tad, ema ar zoubenn o vond da dreñka, ar re wenn o-devez tor amañ atao, gwelloh eo deom sacha or skasou ganeom ahalenn, a-raog ma vezim debret gand ar re-mañ». Lavared a ra d'ar paotr yaouank ez afe beteg e di antronoz. « Kas da voto da renka ha me a baeo ar mizou.» Ha ni kuit! alïez ar holl gwella eo ar holl kenta.

da goan, marvaillou ha cholori; eun ugent bennag a dadou a zo en em gavet dija e Bangkok, a-benn mond antronoz d'ar retred. Keid all a zo n'o-doa ket en em welet. Diwezad en noz e chomint c'hoaz da gonta an eil d'egile doareou o buhez. Domaj eo n'o-defe ket gouezet ar hantik nevez a ganom gand an overennou e brezoneg.

Kaer ha plijuz meurbed
eo beva asamblez
evel breudeur unanet

gand skoulm ar garantez.

Lun 17 a viz Eost.

War hent ar retred. En abardaez-mañ e tigor ar retred. A-hed ar mintinvez ez eus kabalha fourgas er porz, n'eus nemed tadou o tegouezoud euz a beb tu gand gweturiou Land-Rover, trouz ha fromèrèz ganto. N'eo ket nevez-flamm ar gweturiou, heñchou fall ha stoñsuz a zo er vro hag an tadou dizamant ouz o foan e peb keñver n'int ket damantuz kennebeud d'o benviachou.

Lod anezo a zo en hent abaoe an derhent hag a-raog, greet ganto tost da vil kilometr; tadou Betharam eo ar re-mañ, o prezeg an Avïel e-touez ar bayaned anvet «Karianed», a gaver e nord ar vro, e-kreiz ar hoajou, war harzou ar Birmania.

Ar hirri ponner a jomo e Bangkok, otoiou-karr a zo bet fretet da gas an tadou beteg Shriracha, 110 km pelloh, war ribl plég-mor ar Siam. An Tad Louis ha me a ya a-raog en eun oto skañv; ezomm a vo anezi du-ze.

Ha yao! dioustu goude lein. Ar vro amañ a zo anezi eur blênenn izel, alïez dem-veuzet gand an dour chomet da lenna warni. Treuzet eo blênenn, a-dreuz hag a-hed gand kanoliou bet digoret en amzer goz, an dour enno evel maro. E-pad hir amzer n'oa ket a heñchou hag an darempredou a veze greet dre zour e bigi bihan plad, kill ebéd dezo; nebeud a zour a zo a-walh dezo evid diblas. Diwezatoh ez eus bet greet heñchou, dizavet eun tammig uhelloh eged ar blênenn. En douarou, keid ha m'heller gweled, parkajou riz. E mare ar piketa emaom hag e welom a-zehou hag a-gleiz kouërien o piketa riz, gwazed ha merhed, tokou ledan war o fenn da zisheolia, o zreid en dour.

Med ne gemerom ket an hent berra; heulia a reom an hent touristikel a-hed ar mor. Na kaerra traou a zo bet savet evid an dud a zeu da ziskuiza ha da aveli o fenn en hañv! Setu-amañ eun ostelari; e-kreiz eur zal-debri frank, eur zal-dañs pe zal—didui ker frank all. An dud, e-leh beza bern-war-vern ha goloet gand eun doare plouz, lochennou anvet « Bungalow», lod anezo bihan, greet evid daou zen, lod all frankoh evid eur famill. Savet int tro-war-dro, pellig a-walh an eil diouz ebén, e-touez ar gwez hag ar bleuniou. Peb tra a gaver enno, sklerijenn, dour, eun armel-yen ha kement'zo....Trouz ebéd war-dro, pep hini a zo didrabas en e di; n'int ket peorien toud, tud a vro-mañ! Pell emaom e Breiz diouz kaoud kement a êzamañchou en or hêriou war ribl ar mor.

Kouent ar yunerezed

Setu amañ avad eun dra souezuz a-walh harp ouz an hent braz: eur mell ti, dezañ furm eur vag vraz hag en-dro dezañ lochennou bihan ha striz dezo ivez furm eur vagig. Aze, eme an Tad Louis, ez eus eun doare kouent pe vanati. Merhed a beb stad a zeu amañ, eur wech an amzer, da ober evel eur retred, o pedi hag oh ober pinijenn en eur yuna. Pep hini a jom en he lochennig heb darempred ebéd gand ar re all. Bez ' ez euz aze evel eur genvreuriez relijiel heb beza stag ouz ar boudizm ofisiel. Lavaret am-eus ez eus «boñzezed» evel «boñzed», med n'eo ket c'hoaz ar memez tra. E peb bro e kaver evel-se tud hag a ya skuiz gand trouz ar béd hag a glask repu war ar mêz evid beva eun nebeud deveziou er sioulder ganto o-unan ha gand Doué. Setu perag e weler en on amzer Europeaned zoken, kristenien, o vond da veva e koueñchou Bro-Indez anvet «ashram».

Ganeom-ni ivez e weler an dud o vond niverusoh-niverusa da dremen o amzer vag e manatiou evel Landevenneg.

Ar retred

Emgavet om dirag Shriracha. An domani a zo e ano: Red cliff beach (Aod an tevenn ruz); war ribl ar mor ema, hag e weler an tevinier ruz, a-uz dezo uhelennou goloet a wez. An Tad Louis e-neus feurmet an domani evid ar zizun ha ne vo digoret nemed deom-ni; evel-se ne zeuio dén d'on direnka. Amañ adarre eur zal-debri vraz, eur zal-dañs ha lochennou bihan strewet amañ hag ahont war vord ar mor. Daou dad a vo lakeet e peb lochennig peogwir ez eus diou gambr. Me am-bo eul lochenn din va-unan evid ma vo êsoh d'an tadou dond d'am gweled m'o-devez c'hoant.

Tri-ugent Tad a zo deuet euz pemp eskopti ha d'o heul o eskibien, hag ouspenn kannad ar Pab e Bangkok a oar mad ar galleg, ganet ma'z eo er Beljik. Bretoned evel-just; an Tad Louis Leon, an Tad Dorval euz Ploare, an Tad Laouelan euz Plonevez-Porze, an Tad Tigreat euz Gwipavaz, an Tad Bezu euz Porz-Gwenn (eskopti Sant-Brieg).

Er penn kenta ez a bihan va halon em lochennig...Eun tamm enkrez evel-just o soñjal em-eus da brezeg eur retred d'ar visionerien-ze ken kaloneg, gwazed hag o-deus kuiteet pep tra, o zud, o bro, evid rei da anaoud Jezuz-Krist hag e Aviel ken pell all diouz a obro, tost da 20.000 km moarvad, e-touez tud ha ne anavezont ket, dezo eur yéz ken disheñvel diouz yéz o mamm! Petra on-me e-skoaz ar re-ze? « Spered Santel, a sklerijenn kargit o sperejou, a garantez tommit o halonou.»

Emaon gand va huñvreou, pa glevan o tond euz kambrig-an-dour evel eun harzadenn-gi, eun harazdennig...Peseurt loen divalo a zo aze 'ta? Kaer am-eus klask, ne welan netra...N'on ket dizoursi, serri a ran mad dor a gambrig. Eüruzamant am-eus e glevet en deiz rag adarre eh harzo a vare da vare en noz. N'eus nemed d'an devez diweza e ouezin petra eo: eur zourd braz kuzet a-dreñv ar sklasenn a zervij din bemdez pa vezan oh en em walhi. E hellit kredi n'am-eus ket e zirenket! ar zourd-se a zo anavezet mag hag anvet «touquet», an dud a blij dezo e vefe eun touquet en o zi, eul loenig da zegas chañs eo; ha me aon razañ!

Trouzou all a glevan en noz, e-kreiz ar sioulder, trouzou ha n'on ket boaz outo, laboused o klemm pe amprevaned o krignad, hag ar mor o tond da lipad ar voger harp ouz va lochenn. Eur vilin-avel a zo ivez em hambr da veska an êr domm ha d'am distana eun tammig. N'eo ket lavared e vefe tomm-tomm, war-dro 28° pa 32 ° dalmad.

Ne gontin ket deoh penaoz e tremenas ar retred. Gand an overenn e veze kantikou thaï; eun Tad Oblad a oa er retred hag e-noa savet eun overenn gand sonèrèz diwar soniou pobleg thaï. Diouz an noz e veze ar mor en e hourlenn hag an tadou goude koan a' z ee da neuñv a-raog mond da gousked. Gweled a reen e oant eüruz ha laouen, pell diouz o buhez kaled, diouz ao zrubuillou pemdezieg, o soñjal en o flanedenn, c'hoant dezo santellaad evid ma vefe santel ha frouezuz o labour.
An deveziou-mañ n'int nemed eun ehan, hebdale ez aint adarre pep hini diouz e du war e ero.

Da gomañs ez oan gwisket clergyman rik - eun tamm propriente evel ma lavar Tregeriz - med abred em-eus greet evelto: diarhenn e sandalennou dizolo, eur rochedig skañv hag eur bragez ker skañv all. Êsoh ' zo êsoh, a lavare ar re goz.

Ar gundu pe ar geusteurenn? ʼgiz ar vro: riz, sklêr eo, da beb pred, tamm bara ebéd nemed just d'an dijuni. A-hend-all eur pladad traou a beb seurt kemmesket: kig trohet a-dammou bihan- n'on-eus kontell ebéd - pesked, kranked ha traou all euz ar mor, legumajou, toud mesk-ha-mesk; kavet ma-eus mad va boued evelkent. Pegement bemdez on-eus paeet? war-dro 2.000 lur koz euz on arhant deom; eme an Tad ; n'oa ket kêr. Da eva, dour o tond war-eeun euz ar meneziou tost. An neb a gare a gave bier da brena. Ha setu echu ar retred!

Echu eo ar retred. Kuitaad a reom Shriracha el leh m'on-eus tremenet pevar devez a zudi. An Tad Leon ha me a gemer eun hent hirroh da zistrei, hed-ha-hed ar mor. War an tu-mañ eo e teu tud pinvidig ar hêriou da dremen o amzer vag en hañv pe e fin ar zizun. Stag-ha-stag dija e kaver ar hêriadennou bet savet evid ober degemer dezo war gilometrou ha kilometradou aod, gand trêz gwenn ha fin evel e Breiz; e skoaz an aod on-eus kuitet a oa goloet a gregin istr torret he brevet, diêz bale warno diarhenn. Chom a reom a-zav er gaerra euz ar hêriadennou-ze, anvet Pataya: lochennou kuzet er gwez hag er bleuniou; ha war ar ru, tiez a genwerz a beb seurt. A-hend-all tud o neuñv en eur mor sioul, re all o tomma o hrohenn war an trêz, re all o c'hoariellad war bagou skañv gand goueliou a-liou, lod all o rinkla war an dour da heul eur vag o vond gand ar foultr e-kreiz an eonenn (ski war vor), lod all o kemer plas e bagaou brasoh da vond da bourmen an inizi tosta, lod all, yaouankizou, o haoliata kezeg ar vro, bihan a vent, friantiz enno, o vond a vandennou, da haloupad war ar mêziou. Amañ eo e teu pinvideien Vangkok daoust m'emaom 120 km diouz ar gêr vraz. Ar zadorn a zo hag amañ ivez eo anavezet ar week-end. Souezuz eo! er vro-mañ; e leh ma' zeus ken nebeud all a gristenien, eo ar zul koulskoude devez an ehan. Bremaig, war an distro, e welim an otoiou o tond stank diouz kostez Bangkok. An hent a zo euz ar re gaerra, alïez gand pevar riboul, daou da zond ha daou da vond.

Marvaillou e-ser koania. An darn vuia euz an tadou a jomo e Bangkok eun devez bennag c'hoaz a-barz distrei d'o farreziou; ezomm o-deus da ziskuiza, da veva asamblez, da brena defotachou evel ma lavarer du-mañ. Plijaduruz ha frouezuz eo o hleved o honta kaoz diwar-benn o zud hag o labour. N'eus ket diou vro heñvel na daou zoare mision heñvel.

E ti ar perukenner.

Marteze eo poent din mond da lakaad da grenna va bleo. Pa oan bihan e lavare va mamm din « Kea da drouha da vleo, a-hend-all e vezi kemeret evid eur Herne!» . Moarvad oa chomet diwezatoh, e Bro-Gerne, ar hiz gand ar baotred da zelher hir o bleo. Bremañ e vez lavaret d'ar merhed: « Kea da drouha da vleo, a-hend-all e vezi kemeret evid eur paotr!».

«En tu all d'an hent ez eus eur perukenner boazet da drouha bleo d'an tadou; seiz bath a gousto deoh, da lavared eo seir real koz, n'eo ket kêr». Ha me e stal ar perukenner. Tri artizan a oa o labourad, med gortoz a rankis va zro, amzer da zigeri va daoulagad. Nehet maro e oan o weled pegement a chichi a veze greet. Krennet e vleo d'an dén, e veze greet d'e gador displega hag eñ astennet war e gein, eil-pennet e gador ha lakeet e benn a-uz d'ar gibell evid eur shampooing. Goude-ze eil-pennet adarre ar gador, trohet ar blevennou savet en e ziskouarn pe en e fri, skarzet e ziskouarn ha nêteet, e-keid ha ma oa eur plah yaouank o kempenn dezañ ivinou e zaouarn. Bremañ eur zerviedenn bet soubet

en dour tomm da floura dezañ e vleo. Goude-ze azezet adarre hag ar perukenner a zeu da verad dezañ e zivreh, e chouk, e gostezennou...arabad eo e vefe bet dég all em-raog! ar pez a zo sur eo ne vo ket greet kamend-all din! Lavaret oa bet din e vezent dijipitoh gand Tadou, gwella pez' zo. Nehet a-walh e oan koulskoude: gêr ebéd nemed thaï, hegarad e oa an dud avad a-hend-all.

Deuet va zro, e tiskouezin va bleo...Pa welis va fenn er sklasenn, e oen evel spontet gand va dremm livet fall e-skoaz an dud-se krohennet du; gwir eo e oan eun tamm enkrezet. Ganin-me ne oe dale ebéd, heñvel-poch e-giz e Kemper. « Seven»
(= seiz), eme ar paotr, seiz bath; 10 bath a rois dezañ ha «good-bye».

E Papeete ((Tahiti) am-bo tro c'hoaz da lakaad krenna va bleo; med pebez kemm gand ar priz: 180 lur «pasifik», da lavared eo bordig mil lur koz, a goustas din.

Sul 23 a viz Eost.

Hirio ez eom da weled skol gristen ar merhed, renet gand Seurezed Cluny, ouspenn 3.000 a vugale enni, ar halz anezo boudist a relijion. Ar seurezed a ouenn thaï a zo niveruz hag er skolaj-mañ n'eus mui nemed diou hag a vefe frañsez, unan anezo, Seurez Paola Miossec euz Landerne. Bez ez eus ivez eur skolaj braz evid ar baotred dalhet gand Frered Sant Gabriel.

War ar hargo «Indus «

War-dro unneg eur diouz ar mintin eun taol telefon evidon. A-berz piou da vihanna? A-berz ar homandant Quéguiner. E dad dezañ ha me a zo bet kamaraded skol e skolaj Kastell, ha klevet e-noa, e iliz Sant Loeiz, edon e kêr, e ti an Tadou. Dond a ra d'am gweled ha pedet om da goania er bourz, an Tad Leon, daou dad all ha me. An «Indus» a zo war e eor e-kreiz ar stêr Menam. Ar gêr «menam» a zinifi stèr hag an ano penn-da-benn eo Menam Tchao P'Raya. Deuet eo an noz; dirag ar hê ez eus eur vagig vihan ouz or gortoz . Pebez taolenn! Herr a zo gand an dour louz ha melen ar stèr; a beb tu bigi a beb seurt o tond hag o vond, goulaou tredan outo hag a-uz deom bolz steredennet eun oabl boull. N'eo ket braz ar hargo, 8.000 tonnel, 48 martolod er bourz; emaer o karga jut, eun doare kanab ar vro a zervij da ober seier ha n'eus ehan ebéd gand an dokerien, noz-deiz, beteg ma vo leun-barr strad al lestr. Ni a zo o koania war ar pont uhella, dirag kambr ar homandant; ganeom ez eus ivez daou ofiser. Eun taol lagad war roll ar vartoloded: an dri-farz anezo a zo Bretoned, evel-just. Hag adarre, a-dreuz al lavig da dapa ar hê. A-raog kuitaad ar porz, eur banne bier en eur ostelari vihan ha striz: « Mond a ra mad?» , an ostiz a zo eur paotr tregont vloaz bennag, dizemez, ginidig eur parrez Fouenn! Penaoz bennag eo deuet beteg amañ da hounid e voued!

Lundi 24 a viz Eost. Eun droiad er pagodennou.

Kêr Vankgog a zo evel ma vefe o neuñv war an dour. Ouspenn kanoliou ledan leun a zour hag a zervij da vond gand bagou euz eur penn d'egile, ez eus, a-dreuz hag a-hed e kêr, kanoliou strisoh anvet «klong», a vez freuzet war boñchou koad. Nebeud a zour enno er mare-mañ a zehor, dour-gwenn ha n'eus réd ebéd gantañ. A beb seurt a vez taolet

enno ha flêr a zav diouto. Da vare ar glaoeier e servijont moarvad da zastum an dour, hag a-hend-all da zizoura kêr.

Er mintin-mañ, ez eom da weled eur bagodenn bennag ha dreist-oll an templou anvet «wat» a gaver e peb pagodenn, el leh ma vez enoret Bouddha. N'eo ket seurt templou a ra diouer er vro, braz pa vrasoh, kaer pe gaerroh ivez. An doenn a zo dem-warront, dizavet diouz an traoñ; ar bevennou pe ar bordou anezo fichet gand priaj a-liou pe borselen. Dirag an nor-dal delwennou pe statuiou a beb seurt, evel gwardou dremmou iskiz dezo, o tivenn ar wat.

Setu wat « Palez ar Roue», unan euz ar re gaerra . Amañ ema ar Bouddha gwérvên, ar brudeta euz ar vro, degaset gwechall euz Vientian, kêrbenn Bro-Laos. Kalz devosion a zo evitañ ha dalhmad e kaver tud o pedi dirazañ, o tevi ezañs hag o kinnig provou. Harp ouz ar wat ez eus eun doare kloastr ennañ eur renkennad delwennou euz Bouddha e meur a stumm, en e zav pe war e azez hag e meur a vare euz e vuhez, pa oa yaouank ha pa oa eet war an oad. An delwenn genta war ar skeudenn a zo amañ a ziskouez Bouddha eet treud goude beza yunet.

Er bagodenn «wat Pho» e heller gweled ar «Bouddha astennet». Souezuz da weled, 45 metrad héd dezañ, goloet penn-da-benn gand deliennou aour.

Amañ hag a-hont boñzed koz pe yaouank, ha tud euz kêr deuet da zegas boued dezo.

Ouz taol e vo ganeom an Tad Vernières, euz kompagnunez an Tadou misioner diavêz-bro euz a Bariz (rue du Bac). Lakeet e-neus en e zoñj digeri eur manati katolik er Vro-Dhaï - ar henta e vo - Pevar dad e vezint: eñ, eur Beneadad hag eun Trapist euz bro-Zaoz hag unan all euz ar Beljik. Gwisket e vezint dem-heñvel ouz ar voñzed; petra'vo o reolenn-vuhez? N'ouzont dare c'hoaz; delher a raint kont euz stumm-spred tud ar vro evid chom heb feuka dén, med o zacha kentoh, heñchet avad gand an Aviel ha n'eo ket gand furnez Bouddha. Fiziañs o-deus e teuio gwazed euz ar vro da greski ar zikour ganto.

Goude lein ez eom da ober prenadennou e staliou kêr. Diouz an noz e teu skuizder warnon....Va gar dehou a zo eun tammig koeñvet war an uvern, gand pikou ruz; pounner eo va zroad da vale ha fall e kavan va boued....» An dra-ze a baseo!» a lavare ar re goz; eur ruill er gwele ha warhoaz ne vo ano ebéd kén...Siwaz!

25 a viz Eost. Gouél Sant-Loeiz, roue Bro-Frañs.

Parrez Sant-Loeiz a zo chomet gand an Tadou Frañsez. Hirio ema «pardon» ar barrez. An arheskob, euz ar vro, a zo o kana an overenn e yéz thaï ha d'e heul an oll visionerien chomet e Bangkok abaoe ar retred. N'eus nemed kannad ar Pab ha me ha n'hellom ket kenoverennna. Al laz-kana a zo euz an dibab, alïïez e vez klevet er radio.

Lein er presbital ha kanaouenn da heul.

26-27 a viz Eost.

Damanti a rankan d'am garr, anez e vefen eet gand an tadou beteg bro ar Harianed, 1.000 km uhelloh war harzou ar Birmani. Eno ez eus c'hoaz payaned ha n'int ket bet troet gand ar boudizm ha stank eo an dud a houlenn ar vadiziant. Domaj eo n'hellfen ket mond.

Mond a reom da weled eun Tad misioner koz, 90 vloaz, an Tad Tapa euz Bro-Vearn er Frañs. Roet ez eus bet dezañ en e gozni eun ti brao war ar mêz hag eur vatez da intent outañ. Daoust d'e oad eo c'hoaz lemm e lagad ha lemm e deod!

Ha va garr? Falloh ne da ket, med gwellaenn ebéd. Mond a ran da weled eur medisin da ospital Sant-Loeiz. Galleg mad a oar ar medisin. N'oar ket a-walh petra ' zo o c'hoari ganin.....marteze, emezañ, eun doare flebit...chom gourvezet an troad uhelloh eged ar penn! Setu aze avad eun abadenn! N'on ket deuet amañ da lonka kelienn! Eur zeurez a zeu d'am gweled: «N'eus ano ebéd, emezi, euz flebit, moarvad oh bet piket gand eun amprevan louz bennag, n'eus nemed ar hrohenn hag a ve taget.» Ha me lakaad muioh va fiziañs er zeurez eged er medisin! Anez am-befe kavet furroh kemered hent an distro eged mond donnoh war-zu ar zav-heol. Koulskoude, ne vezin ket distrob a-walh euz va foan nemed pa vezin distro e Breiz.

D'ar yaou 27 eo din kemer ar harr-nij evid Tahiti. O veza n'ema ar goueliou nemed d'ar zul 6 a viz gwengolo e kavan gwelloh chom e Bangkok da ziskuiza beteg goûd. En aeroporz ez eus roet asurañs din em-bo plas eiz devez diwezatoh, d'ar yaou 3 a viz gwengolo. Buan eun depech da eskopti Papeete (Tahiti). N'ema ket evid netra al lizeri-lijer-ze, 15.000 lur a goust in; med n'hellen ket chom heb kas kelou.

Gwener 28 a viz Eost. Da weled eun tiegez thaÏ.

An Tad Loeiz Leon e-neus kalz anaoudegez ha kalz mignoned, en o zouez eun Thaï, kristen mad. A-raog mond-tre en eun ti, thaï pe european, ema ar hiz da fila pe da denna ar boutou ha d'o lezel er-mêz. E diabarz an tiez e vez an dud diarhenn. Or mignon a zo intañv ha n'e-neus ket a vugale. Kemeret e-neus en e garg eur ginitérvéz vihan deuet bremañ da blah yaouank. Desket brao eo hag hi eo a rén an ti hag ar hoñvers, sikouret gand eur vatez yaouank. Resevet om gand ar brasa merkou a zoujañs, e-giz ar vro. Pinvidig eo or mignon ha ne vank en e di netra euz an êzamañchou a gaver en Europ. Unan euz ar hambreier a zo evel eur japel enni eun aoter vraz gand delwennou ar Galon-Zakr, ar Werhez ha Sent, bokedou e-leiz o ficha an aoter.

Tri devez goude e houlenn or mignon beza resevet ganin e ti an tadou. D'e heul e teu an diou blah yaouank gand paneradou traou da ginnig din e prov, traou da zebri ha traou da eva. Kement-se eo atao evid an Tad pourvezer. Med n'on ket evid displega gand pegement a zoujañs e teuont davedon: stouadennou ha gourhemennou...Ya, eur bobl hegarad ma'z eus!

Sadorn 29 a viz Eost. Martoloded Vreiz e Bangkok.

An Tad Loeiz Leon a vez atao war-héd evid gouzoud peur e teu, euz ar Frañs, batimañchou a-vrezel - pe re all - da borzia e Bangkok. Mond a ra er bourz el leh ma kav beb tro meur a genvroad. O veza ma'h anavez mad yéz ha boazamañchou ar vro e hell o zikour e meur a zoare.

Klevet e-neus eo erruet ar «Chevalier Paul» o tond euz a Vrést, ha ni on-daou d'ar porz-mor. Ar vatimant a-vrezel-ze a veze greet anezi «*La reine des quais*» e Brést ablamour ma n'ez ee ket da redeg ar mor ha ma chome dalhmad kluchet er porz a vrezel. Bretoned a oa warni e-leiz, êz dezo mond d'ar gêr da weled o zud. Setu, a-greiz pep kreiz, deuet urz

dezi da vond da foeta mor e kostez ar zav-heol pella. Ar brezel a oa deuet beteg bro-Gambodj hag eur bern tud ginidig euz Vietnam-ar-Su a glaske tehed ha distrei d'o bro. Med n'oa ket êz kas kemend-all a dud dre vor hag e oa aon e savfe trouz ha freuz, setu ma oa kaset eur vatimant a-vrezel frañsez da «bourmen» er hosteziou-ze.

Eur vagig a zo deuet d'or herhed beteg ar hae, an drapo triliou o ficha e bég ar wern, ha ni er bourz, resevet gand ar homandant, eur protestant. «Ho reseo a ran a galon vad, emezañ, ha c'hwi, Tad, deuit d'or gweled ken alïez ha ma karoh keid ha ma vezim amañ.»

Kalz martoloded yaouank a zo oh ober o hoñje ha n'edont ket e soñj ober eur veaj kêr plijuz; da vond o-deus c'hoaz beteg Diego-Suarez en distro. Unan anezo e-noa deiziet e eured! Med lezet e vo da zistrei, gwella pez' zo! ar Vretoned a zeu dioustu d'or havoud: «Ganeoh ez on bet koñfirmet!» a lavar lod euz Goueznou, Gwiproñvel, Landerne, Gwinevez-Lokrist, Fouenn...

Antronoz, d'ar zul, ez an da lavared an overenn war ar vatimant. Kantikou brezoneg, dijuni ouz taol an iz-ofiserien, tenna poltrejou evid derhel soñj.

D'ar meurz on pedet da vond da gemer perz en eur «h-cocktail er bourz. Pennou-braz an «ambassade» e Bangkok a zo pedet hag ivez an ofiserien war-vor euz kêr, eun daou-ugent bennag etre toud. Unan euz an ofiserien a zo bet er skol e Lañveog-Poulmig; gwreg unan all a zo bet oh ober he studi e Pariz e-pad seiz vloaz...ha galleg gand an oll.

Eiz eur diouz an noz eo p'on-eus gellet dispega, an Tad Leon, an Tad Le Duc ha me. Re ziwezad eo evid mond da goania da di an Tadou. Petra da ober? Va zro a zo deuet da baea o hoan d'an tadou hag ez eom da weled petra eo eun ti-debri chinoa. A beb seurt a zo servichet deom, lod traou a blij din, lod-all a gavan dizaour ha divlaz. Koulz am-befe kavet hig-ha-fars pe eur hovad krampouez!

Pa zeuom er-mêz, eo diwezad, med eur pez lavig a zo c'hoaz e kêr. Da beb mare e chom eun taxi a-zav, ennañ merhed yaouank oh ober sin deom da vond ganto. War ar poent-se eo brudet merhed Bangkok; n'eo ket lent eun tamm anezo!

31 a viz Eost. Eun droiad war ar hanoliou.

Ne heller ket beza bet e Bangkok heb beza greet eun droiad war ar hanoliou a dreuz hag a zidreuz kêr. An Tad Leon e-neus fretet eur vagig vihan anvet
«sampan», ha ni en hent. Tri om; ganeom ema an Tad Simonnet a zo o sevel eur film war doare beva an dud. Greet e-neus dija an heveleb labour er Japon hag e Bro-Gorea.

Euz a 7 eur da 10 eur e chomom da heulia ar hanoliou, strizig a-walh a-wechou, bas an dour enno, gand kroaz-heñchou, pe groaz-kanoliou amañ hag a-hont
Poñchou a zo war ar ganol, med er hreiz anezo ez eus eul leurenn houarn a heller da zevel pa zeu da dremen bigi re uhel, n'int ket stank.

Diouz an daou du, renkadennou tiez savet war bostou koad, o zreid en dour. Konta a reer ez eus evel-se an dredereenn euz an dud o veva a-uz d'an dour. Ar gambr vrasa a zo digor war an diavêz, hag eur pondalez dizolo ouspenn a-uz d'ar ganol. Dirag peb lochenn, eun diri pe skalierou koad da ziskenn en dour. Lod a zo oh en em walhi, setu eur vaouez, en-dro dezi eur «sarong» - eur seurt sae- en dour beteg he hazeliou, o walhi he dent, eur paotrig a daol «dour da yena»., eur vamm a walh he hrouadurig; lod a walh pesked prenet er marhad hag al loustoni a ya war-eeun en dour hag ar pesked war ar bilig; bugale o c'hoariellad e-kreiz ar ganol.

E-kichenn an tiez gwez-lieur ha gwez frouez. A-dreñv telou pe «wat» gand o zouribellou, a beb seurt stumm dezo, giz thaï, giz kmer (Kambodj), gis chinoad.

Dond ha mond a ra ra bigi, bigi-taxi gand moteuriou kreñv e lost ar vag, biiiigi all brasoh evid pourmen an diavezidi, evid kas an dud d'o labour, eur vaouez a zo gand he bugale o vond d'ar skol, unan all o vond d'ar marhad, gand eur vagad legumaj.

Hanter-hent e chomom a-zav; tomm eo dija an amzer hag eet eo seh or genou; ostaleriou a zo a-hed ar ganol; staget ar vag ouz pondalez an ostelari ha dao da eva eur banne.

Erruet om er marhad; amañ eo ledannoh ar ganol hag ar bigi stank, kostez-ha-kostez, enno dreist-oll fleur ha legumaj. Souezuz a-walh eo ar marhad da weled.

N'eo ket koustet kêr deom on troiad: 2.000 lur koz. N'eo ket kêr ar vuhez. 50 lur al litrad esañs, 25 lur eur gartenn-bost...An tadou o-devez 50 % distaol war an hent-houarn ha 25 % war ar hirri-nij. Ar Roue a blij dezañ rei skoazell d'an oll relijionou.

Med mall eo din soñjal mond pelloh war-zu Bro-an-Inizi.

A-raog kuitaad Bangkok.

Setu aze eta eun iliz hag a ra he labour didrouz o klask an tu gwella da rei da gleved Aviel or Zalver. Didrouz? N'eo ket gwir e peb doare rag ar brezel a zo o c'hoari laz war harzou ar vro; en ospitaliou e weler soudarded gloazet ha mahagnet. Daoust ha deuet eo ar peoh evid mad bremañ e broiou ar zav-heol? Doué a oar!

Ar relijion goz a zo c'hoaz gwriziennet don med rabat a zo ganti ha mall braz eo e teufe ar relijion goz da netra. Dija ez eus kalz paotred yaouank ha ne fell dezo mond da ober o «hoñje» en eur manati boñzed. Ar voñzed o-unan a zo nebeutoh a zoujañs evito, dreist-oll war ar mêziou; kaled e kav an dud - paour aliez - o maga gand o aluzennou.

Eun devez, uhelloh er vro, e oa bet galvet eur misioner gand an is-prefed da ober eur goñferañs a-eneb ar gomunisted; pedet e oa bet da zond pennou-braz ar hontre, ar vistri-skol, etc...D'o heul, daoust ma ne oant ket pedet, e teuas ivez eun ugent bennag a voñzed. N'oa ket sod a-bez ar misioner ha ne zavas kont ebéd euz ar gomunisted me kentoh euz stad an dud hag an doare d'he gwellaad.

Ha setu - perag ha penaoz? - an is-prefed oh ober rebechou d'ar voñzed.» C'hwi, emezañ, a zo dalhmad o klask ho poued; an Tad amañ n'eo ket ar memez tra, gand an dud ema euz eur penn d'egile d'o buhez; badiziant, eured, interamant, hag ouspenn e tesk dezo penaoz en em gleved, penaoz en em zikour, penaoz tenna muioh a vad euz o farkeier hag euz o loened.»

A-hend-all, kristenien ha Boudisted en em glev mad etrezo. Eur zoudard thaï a oa eet da vrezelekaad e bro-Gambodj, kristen mad e oa, dimezet d'eur vaouez voudist deuet da veza kristenez. Beb gwech ma skrive d'e wreg eh alie anezi da ober katekiz d'ar vugale ha da lavared bemdez ar pedennou diouz an noz evel p'edo er gêr. Lazet e oe er brezel ha degaset e gorv d'e barrez. Penn-rener Boudisted ar gêriadenn a zeuas d'an interamant hag a lavaras dirag an oll; « Soudard kaloneg e oa or mignon ha kristen stard ivez; aon ebéd n'e-noa da ziskouez e oa kristen, med gech ebéd n'e-neus disprizet ar Voudisted.»

Ouspenn 300 vloaz' zo eo bet kaset ar visionerien genta d'ar vro-Dhaï! Du-ze e nord ar vro, e Agouthia, kêrbenn d'ar mare. War 35 milion a dud e konter 0,5 % a gatoliked ha c'hoaz an dregantad-se a yelo war ziskar, ker buan ha ma kesk niver an dud, 50 % o-deus nebeutoh eged 20 vloaz.

En eur guitaad eur vro kér plijuz e lavaran bennoz Doué d'an tadou o-deus va degemeret evel eur breur, dreist-oll d'an Tad Louis Leon. Eun tammig gwasket eo va halon o lezel war va lerh eun dornadig misionerien beuzet en eur mor a dud divadez; med krennvoh eo o feiz eged an aveliou a-benn; daoust da beb tra, delher a raint da «brezeg ar feiz» heb damanti, ha tamm-ha-tamm, diwar o skuizder, o hwezenn, diwar o gwad marteze, e savo e broiou ar zav-heol kristenien stard hag a raio méz marteze d'ar gristenien goz a zo ahanom. Doué da venniga o labour!

War-zu bro an Inizi.

Yaou 3 a viz Gwengolo.

Hirio eo din kuitaad Bangkok ha nijal war-zu Papeete, kêrbenn Tahiti e «Bro an Inizi», da 17 eur ha 10 ema an diblas.»

- « Ho paperiou?» - Petra? N'oh ket piket a-eneb ar holera? Amañ n'eus ezomm ebéd, e Tahiti kennebeud, med da jom a-zav ho-peus eun deveziad e Sydney hag eno ez eus eur striz war ar poent-se». A-benn ar fin ez on lezet da dremen, en avañtur Doué! Beteg-henn eo eet mad an traou.

En aero-gar n'eus nemed Aziatiked, ganto a beb seurt yezou nemed ar galleg...hag ar brezoneg! Koulskoude, o veza ma kemeran eur harr-nij U.T.A. e vez roet aliou e galleg ivez hag e soñj din neuze ne vez greet kemend all nemed evidon. Fromuz a-walh eo beza evel-se, an-unan, e-touez diavezidi.

Hag adarre en êr, gand tost da deir eur war-lerh an eur verket. Med, n'eus ket a vilou da ober, rag eun hanter-devez ehan a zo e Sydney. An DCA a zibrad diouz an douar evel eul labous gand 150 beajour ha marteze 30 tonnell-bouez er bourz. Sevel a reom beteg 10.000 metr hag ouspenn hag e reom etre 900 ha 1.000 km an eur. Netra ne loh, sioul an dud, êz eo lenn, skriva, kousked. An ostizezed a zeu hag a ya, eur mousc'hoarz war o muzellou, gand bonbonnou. Kazetennou e saozneg, galleg, thaï. Kouezet mad on, e-kichenn eur prenestig uhelloh eged eskell al labous braz; med, petra ' welin eur wech savet ken uhel, pa vo eet diwar-wêl tiiez diweza ar gêr? Netra kaer nemed ar houmoul evel eur pallenn ehon o trei euz ar gwenn d'ar ruz ha d'an teñval dre ma'z ay an heol da guzed.

Trei a ra an amzer ha koan ebéd!....War-dro 1 eur goude hanternoz e vo servichet. Abaoe kreisteiz n'am-boa debret tamm; e hellit kredi e oa digor va skrin hag em-eus lipet mad va flajou. N'on-eus ket c'hoaz echuet mad ma lavarer deom « Stagit ho lurennou!» Eur gaouad amzer fall a zo dirollet hag ar harr-nij a zo hejet gand an avel. Echuet eo an abadenn hag e serviccher deom ar hafe; hebdale eo distaliet pep tra (pe «diahubet» evel ma lavarer e Bro-Gerne), ha roet deom da weled eur film a-liou. 12 lur (nevez) a goust eur zelaouéréz da lakaad war an diskouarn (galleg pe zaozneg, hervez c'hoant pep hini.).

Singapoore. Ne vo amañ evidom nemed eur pennad ehan berr en aeroporz. Kleved a ran tud o kaozeal e galleg ha me d'o havoud: daou bried gand tri a vugale o vond da Babete; eñ a zo implijad war an U.T.A; nehamant ebéd da gaoud, emezañ, evid ar holera, boaz eo da ober ar veaj.

Sydney. (Gwener 4 a viz Gwengolo). Da nav eur mintin eh erruom e Sydney. Ar harr-nij a ya bremañ da ober eur mond-ha-dond beteg Noumea a-raog sevel adarre en êr war-

dro 22 eur. Kaset om d'an otel ha roet eur gambr da beb hini evid en em walhi ha diskuiza. N'eus ket amañ moarvad ar memez tredan evel a zo ganeom rag ne gavan tu ebéd da ober implij euz va razouer. Deom eta da di eur perukenner (eun dollar a goust din); goude-ze da gousked e-leh mond da vale kêr; merenn a zo servichet war-dro 1 eur war goust an U.T.A.

22 eur, an diblas, nebeutoh a dud a zo; an ostizezed o-deus cheñchet mod d'en em wiska; emaint bremañ e doare an Inizi, sae hir beteg an douar, diarhenn, eur vleuniennnn en o bleo.

WAR ROUDOU OR MISIONERIEN E BRO AN INIZI.

Gwener 4 a viz Gwengolo.

Biskoaz kemend-all: daou zevez da ober unan! Diblaset om eta euz Sydney d'ar gwener 4 a viz gwengolo, da 8 eur diouz an noz. Goude beza nijet a-hed an noz eh en em gavom e Papeete, kêrbenn Tahiti, da 7 eur 1/2 diouz ar mintin - hag a zo brao- med adarre hag atao emaom d'ar gwener 4 a viz gwengolo. E-leh mond war-raog gand an amzer ez om eet war a-dreñv! Peadra da lakaad an dén da goll e benn, da vond e belbi evel ma vez lavaret.

Penaoz displega kement-se? Klaskit war ar geriadur galleg petra eo « *les fuseaux horaires*». Dre ma' z eer war-zu ar zav-heol e teu an deiz - pe an noz - abretoh; n'eus nemed mond da Bariz hag e santer kement-se, 20 munutenn a gemm a zo da vihanna. Koulskoude evid ma vo êsoh an darempredou e chomer war ar memez eur, euz eur penn d'egile euz ar memez bro. Pa jeñcher bro n'eo ket ar memez tra. Evid chom gand eur an heol e ranker kas ar montr eun eur war a-raog beb 1.600 km pa' z a-benn d'an heol pe war a-dreñv pa ' z eer da heul an heol. Emgavet e Sydney on-doa tost da 12 eur avañs war Bariz. Pa vez hanternoz e Pariz e vez dija kreisteiz e Sydney. M'am-befe kendalhet e vefent emgavet 24 eur re abréd e Pariz! Eun devez a zo da goll, en enezenn Nandi. Hanter hent etre Noumea ha Tahiti eo ema an disparti etre an diou lodenn euz an douar. Pa' z eer en tu all da Nadi, o tond diouz kostez an Azi e ranker lakaad daou zevez da ober unan.

Bro-an-Inizi

En noz eo e reom ar veaj etre Sydney ha Tahiti; netra nemed mor didannom, kuzet gand an deñvalijenn hag ar houmoul; netra a-uz deom nemed an neñv steredennet splann. Koan ha vo ha sinema...Tostaad a reom...Ma vefem bet war an deiz ha ma vefe bet lemm a-walh va daoulagad da dizoud beteg an Inizi pella, na kaerra taolenn am-befe gwelet!

130 enezenn, 110 pe war-dro a zo tud o veva warno, 4 milion a gilometrtadou karrez, kement , kement hag an Europ a-bez ma vefe tennet kuit ar Rusi; douar avad a zo nebeutoh, 4.000 km karrez evel enezenn Korsika. Gweled a rin lod euz an Inizi a-dostoh.

N'eo ket stank an dud: 100.000 dén etre toud, 62.000 en enezenn vraz Tahiti, ha dija 50.000 er gêrbenn.

Sellit ouz ar gartenn. Kement a welit a zo euz eskopti Papeete, nemed an Iniizi «*Marquises*» a zo 1.500 km bennag diouz Tahiti. Keid all ema «*Les Gambiers*», eno ema enez Mururoa e leh ma vez lakeet bombezennou atomik da darza. Trouz a vez ganto ha trouz diwar o fenn!

Daou seurt inizi.

Daou seurt a zo: an Inizi uhel, hag an Inizi izel.

An Inizi uhel: E kreiz ez eus eur menez, savet diwar eur volkan; war-ziribin krenn ez a ar menez da zouba e dreid er mor. Koulskoude eun tammig plênenn striz a gaver etre ar mor hag ar menez, ma heller gonid enni a beb seurt gwez ha drevajou. Ar mor a ra an dro d'an enezenn n'eo ket c'hoaz ar mor braz, med eur vreh-vor o hronna ar menez, diarbennet ouz ar mor braz gand eur hleuziad pe eur chaoser kerreg greet gand mein koural. Al lenn a zo etre ar menez hag ar renkennad koural a vez anvet «lagoñ». Ar pennadou chaoser ne vezont ket heñvel atao; lod anezo a vez goloet pa vez uhel ar mor hag ar bagou bihan, kein plad dezo, a gav an tu da lammed dreist da heul an tarziou; lod al la zo savet meur a vetrad uhelloh eged ar mor ha ne vezont morse beuzet; deuet int ivez da ledannaad beteg kaoud 200 ha 300 metr treuz hag ouspenn. Aze eo e vev an dud, aze e vez plantet gwez, dreist-oll gwez koko, ar bananez avad ne zeuont ket, n'eus ket a-walh a gondon ha treud eo an douar.

A-wechou ar chaoser koural n'eus ket anezañ war 400 ha 500 metr, hag ez eus eur ganol-vor a hell ar bagou mond ha dond euz ar mor braz d'al lagoñ.

An Inizi izel a vez anvet «atoll». Eun tammig ez int disheñvel o veza ma n'eus menez ebéd e kreiz, netra nemed eul lenn e-kreiz ar mor gronnet gand eur chaoser mein koural goloet amañ hag a-hont gand gwez koko. ar skeudenn-ze a weler alïez war al levriou. Eun atoll a hell beza frank hag ehon; mond a rin da weled ar brasa anezo, hini Rangiroa, e-neus 75 km hed ha 45 km teuz, 4OO km en nord euz Tahiti. An Inizi iiiiizel a zo e karter an Tuamatou.

Papeete, kêrbenn Tahiti.

Staget eo ar harr-nij da ziskenn: « Stagit ho lurennou ha paouuezit da fumi; emaom o vond da zouara war aeroporz FAAA e Tahiti; seiz eur hanter gand eur ar vro; 25 derez-gwrez a zo er-mêz.

Setu dindannom enez Moorea goloet a vrumenn....Treuzet ar vrumenn e welom Tahiti gand he menez goloet a wez hag ar hlazvez beteg ar bég. Tiez a zo tro-dro, war ribl al lagoñ, an aeroporz a zo savet war ar chaoser koural, nepell diouz Papeete. Dija e welom dour sklêr al lagoñ; bas eo an dour hag e weler beteg ar strad, al liviou o c'hoari war ar bokedou koural ouz bannou ar sklerijenn.

Pa zeu pennou-braz a-berz gouarnamant Pariz pe c'hoaz bandennou touristed - Amerikaned dreist-oll- e vez kaset en arbenn dezo d'an aeroporz eur bagad dañserezed, kolierou fleur en o divreh da ginnig d'ar re a zeu da weladenni an Inizi. Piou n'e-neus ket klevet ano euz ar «Vahine»? A-hend-all an Aotrou' n Eskob Coppenrath, Tadou Picpus, an Tad Urien euz a Gastell-Paol, an Tad Le Page euz a Bleiben, ar frer Louis Guillerm euz a

Gleder. Seurezed ivez. Seurez Renée Plouzennec euz a Vrieg.....» Mond a ra mad?» - « Ma ya koulz ganeoh! « Ha pep hini a laka eur holier fleur en-dro d'am gouzoug. Kolierou greet gand fleur ar vro anvet
«*Tiare*», kalz a frond dezo.

Harpet mad eo an iliz e Bro-an-Inizi gand ar vretoned! Daoust ha re all a vo da gemer o flas er bloaveziou da zond? Ha n'eus nemed tri beleg ginidig euz a vro! ha c'hoaz unan anezo a zo d'eur Chinoad a-ouenn hag an daou all a zo gallez o mamm! D'an 11 a viz Eost diweza e-neus an Ao n'Eskob Coppenrath (arheskob war-lerh an Ao. Paul Mazé) , roet eun doare urz da bemp katekizer: diesoh e vo kaoud beleien.

Treuzi a reom kêr evid mond war-eeun d'an eskopti, eun ti bravig a-walh, eun tammig oad dezañ dija, bet savet frank a-ratoz evid gelloud rei degemer d'an tadou a zeue euz an inizi da ziskuiza pe da hortoz kemer bag pe garr-nij. En-dro dezañ eul liorz gand bokedou ha gwez a beb seurt. E-kichenn eur japelig bet savet e bloaveziou kenta ar mision hag a vez miret ablamour da ze daoust ma n'he-deus nemeur a dalvoudegez arzel. Eno eo e lavaran va overenn a-raog mond da leina en eur zoñjal en niver braz a visionerien vreizad a zo tremenet amañ em raog.

Kontant braz on da veza degouezet a-benn ar fin er penn all d'ar béd. Moarvad am-eus greet war-dro 20.000 km abaoe Pariz hag ar veaj etre Bangkok ha Papeete a zo bet hir dresit: 36 eur en eur gonta an ehan on-eus bet e Sydney. Ha neuze leski a ra atao va garr pa ne vez ket astennet. D'an distro ez ya buannoh an traou; va zoñj a zo distrei dre an tu all, dre Los-Angeles, 18.000 km en eur ober netra nemed 23 euriad nijal pe war-dro.

Da weled ar medisin gand va garr. Netra hrevuz, emezañ, eun dra diwr-horre. « Koulskoude, gwelloh eo deoh delher ho karr astennet ha diskuiza.....Diskuiza? Skuiz n'oan ket ha n'eus forz penaoz n'on ket deuet amañ da ziskuiza keid all euz ar gêr. Kement ha beza deuet am-boa c'hoant da weled eun dra bennag. «Etre re ha nebeud ema ar furnez.»

An Aotrou 'n Eskob Paul Mazé.

Eet eur da gerhed an Aotrou 'n Eskob Paul Mazé, arhesbob c'hoaz d'ar mare, daoust ma e-neus roet peb galloud d'an Ao'n Eskob Coopenrath da houarn an eskopti. O chom ema e Taravao e presbital ar mision, 60 km bennag dioz Papeete. Penaoz eo bet eet da visioner? Selaouit kentoh: o chom edo war ar mêz e parrez Pleiben; eun devez e teuas beteg e di unan euz dizenerezed Breuriez ar Feiz da zastum an aluzennou ha da zegas al « Lizeri Breuriez ar feiz». Paolig, yaouankig c'hoaz, a oa war al leh. « Ha te, eme an dizenéréz, ne roi netra?» - «Nann, emezañ, n'am-eus netra da rei evid ar misionou, med me a yelo da visioner.» Hag e talhas d'e hêr. An dizenerezed ne zoñjont ket a-walh marteze o-deus hadet e kalon ar baotredou ha merhedou ar c'hoant da vond da brezeg ar feiz er broiou pell, e-touez an dud divadez.

Gwech pe wech, pa zeue da Vreiz, e oa bet ano ganeom ez afen d'e weled, deiz pe zeiz; dre farsèrèz e oa evel-just; ne zoñje nag an eil nag egile ahanom e vefen eet keid all da foeta bro. Laouen e oa an eskob ouz va gweled. 60 bloaz zo ema e Bro-an-Inizi hag eno ema e zoñj chom da vervel.

Diêz eo deom kompren petra 'oa buhez ar misioner d'ar mare-ze. Diblaset euz an Havr-Nevez d'an 13 a viz here 1910, eh en em gavas e Tahiti d'ar 4 a viz kerzu, goude beza treuzet ar mor Atlantel, douarou ehon an U.S.A. ha Mor-ar-Peoh.

Ha c'hoaz lod misonerien a lakee etre 6 pe 10 miz, dre vor penn-da-benn, en eur hoari an dro dre ar Hap-Horn. Bremañ ez eer euz Tahiti da Bariz gand 23 eur orolaj.

Evid konta buhez an Tad Paol Maze e vefe red skriva meur a levr, da zoñjal mond d'e heul, da genta d'an Enez Cock stag d'an ampoent ouz eskopti Tahiti. Eno e teskas ar saozneg hag unan euz rannyezou an Inizi. Goude-ze e oe kaset d'an Inizi Tuamotu, er penn pella euz an eskopti. Kleñved al lorgnez a sko stank er vro hag an Tad a zavas eun ti en enezennig Re a oa evid dastum an dud taget ha lakaad intent outo. Med e «barrez» n'oa anezi nemed eun aridennad inizi. Penaoz mond euz an eil d'ebén? Lakaad a reas ober eur vag a hweh tonell gouest da herzel ouz tarziou
anvet gantañ *«Saint-Pierre.»*

Er bloavez 1938 e oe anvet da eskob e Tahiti. Amañ adarre... med ne vefe fin ebéd! Eur misioner kaloneg eo bet deuet eo e weled da fallaad, med lemm eo chomet e spered. Plijet gand Doué e venniga en e gozni.

Sadorn, 5 a viz gwengolo.

Va overenn en iliz koz. Amañ da vihanna ez eus levriou e galleg. Goude-ze da leina d'an eskopti, eur mell pamplemous da waska ha da eva, netra gwelloh da zistana. N'eo ket ar frouezenn-ze eo a ra diouer, n'eus nemed mond da gutuill war eur wezenn e-kreiz al liorz; lavaret ez eus din e kaver outi frouez darev euz eur penn d'egile d'ar bloaz: ne vez fin ebéd d'an hañv.

Warhoaz ema an devez braz hag eo stank dija an tadou diredet euz an inizi pella; tro vrao dezo d'en em weled etre kenvreudeur. O kempenn hag o pourchas peb tra emaer evid lida ervad goueliou tri-ugent vloaz belegiaj an Ao 'n Eskob Maze. Pemp pe hweh eskob o-doa greet o zoñj da zond; padal on Tad Santel ar Pab a dle boda hebdale oll eskibien ar horn douar-mañ ha n'eus eskob all ebéd nemedon. Din e vo eta ober ar zarmon.

Ar zal dibabet evid an overenn eo an «O.P.E.L» ; frank a-walh da reseo 1.200 pe 1.400 dén, eul lodenn nemetken euz ar bobl a ziredo. Ar zal a zo fiichet kaer gand tapisou ha pareoiou fleuriennet a-liou, speget ouz ar mogeriou. War bord an hent braz, dirag an dachenn, ez eus bet savet eur volz a enor goloet a vokedou; med peseurt souez evidon gweled war dal ar volz eur skritell e lizerennou braz:»BENNOZ DOUE!» . Piou bennag e-neus savet ar skritell-ze? Moarvad unan pe unan euz ar seurezed a zo er skol, unan euz parrez Brieg moarvad, ampart war ar brezoneg. Plijadur a ray kement-se d'an Ao' n Eskob ha va-unan on eun nebeudig fromet.

Ar zul 6 a viz gwengolo.

Penaoz renta kont euz eur seurt gouél? Pell a-raog an taoliou eo leun-chek ar zal. *(Taoliou: en or parreziou e Breiz e vez teir zon a-raog an overenn, eun eur a-raog an overenn, eun hanter-eur, eur hard-eur; ha da nemed pemp an « taoliou «; an oll neuze a guita ar blasenn evid mond en iliz).* Er penn uhella ema pennou-braz an enezenn, ar gouarnour, gand kuzulerien Vro-an-Inizi, ar re a zervij da vêr e peb kornad, ofiserien a vor hag en o zouez komandant at vatimant a vrezel» De Grasse» a jom war an tu-ze e-pad an tarzadennou a vez greet e

Mururoa; daou aluzenner a vor gand eun dousenn vartoloded, en o zouez unan euz a Blougerne. An dud a vo er-mêz euz ar zal a hello heulia an overenn penn-da-benn: kan, pedennou, sarmon; eun uhel-gomzérèz a zo bet lakeet ha mond a ra mad en-dro.

Ar han a zo e yéz polinezianeg war doniou euz ar vro. Degaset am-eus diou bladenn warno an overenn. An oll dadou a zeu da genoverennna ganeom hag evid echui an Ao ʼ n eskob Maze a ra cʼhoaz eur zarmon verr, tro-ha-tro e galleg hag e polinezianeg. Euz a 17 eur da 18 eur 30 eo padet an overenn. Sioul an dud, beuzet er bedenn. Goude an overenn eo pedet an oll da eva ha da zebri diwar o zav. E hellit kredi e sav neuze engroez ha cholori.

Hirio ema ivez pardon ar Folgoad; perag nompaz lida an overenn er-mêz evel er Folgoad? Er mare-mañ euz ar bloaz ema mare ar glaoeier hag e vefe riskluz: just avad ez eus kouezet eur pil-dour e-kreiz an overenn!

Ar veilladeg

Arabad eo kredi e vefe echu an abadenn. Goude koan nʼeus ket amzer da goll. Leun kouch eo adarre ar zal vraz; ar gouarnour a zo er plas a enor, hag eur pez difret er zal. Da genta eur ganenn savet en enor dʼan Ao ʼ n Eskob, gand 4 pa 5 laz-kana euz kêr Papeete. Prezegennou gand an Ao Mêr ha gand an Ao ʼn Eskob e galleg hag e polinezianeg. Diêz eo kredi e-nefe 85 bloaz! Kement a feulz a zo en e zoñjou hag en e gomzou. Gwir eo ema dirazañ e oll barrezioniz koz deuet euz an Inizi pella, dreist-oll euz an inizi Tuamotu e-neus labouret enno. Pebez levenez e kalon ar misioner koz!

Bremañ ema tro ar parreziou, an eil goude ebén: eur gerig gand ar rener, eur han leiz-moueziet heb muzik, ha profou a beb seurt dʼan eskob koz. Pep hini e-no eur bennoz Doué digand an Eskob. Ped a zo anezo? 20 pe 25? Nʼeus fin ebéd. War-dro 21 eur 30 ar gouarnour a ra eur brezegenn hag a guita ar zal. Me a ya da heul, maro gand ar skuizder hag ar cʼhoant-kousked med an Eskob koz a jom beteg ar fin, ken barreg ha biskoaz! War-dro hanternoz eh echuo an abadenn gand eur banne kafe dʼan oll.

Lun 7 a viz gwengolo.

Da 6 eur 30 diouz ar mintin, krog adarre! An Aoʼn Eskob a gan eun overenn da drugarekaad an Aotrou Doué. Hervez ar hiz koz e vo, e latin penn-da-benn. Leun eo an iliz-veur gand dreist-oll beleien, frered seurezed.

Med, mall eo din gouzoud peur e hellin kemer hent an distro. Va billed am-eus, evel-just; med nʼeo ket deiziet va distro ha nʼam-eus dalhet plas ebéd. Deom dʼan aeroporz: netra da ober a-raog an 28 euz ar miz. Ar skoliou a zo o vond da zigeri ha kalz tud a rank kuitaad Tahiti; an oll girri-nij a zo leun. Mad! gwaz a ze! Pe gwell a ze, nʼeus dén ouz va gortoz e Breiz, hag an eskopti a droio mad hebdon. A-benn ar fin koulskoude e vo lavaret din, antronoz, ez eus eur beajour hag e-neus roet e zilez; plas a vo din dʼan 20; kement-se paket eo memez tra. Pemzeg devez a jom ganin da weladenni ar vro. Nʼeus ket a vilou da ober eta.

E peseurt stad ema ar misionou hag an iliz katolik.

N'eo ket bet tra êz avïela tud an inizi. Komprenit ' ta: 18.000 kilometrad diouz Pariz, gand an hent berra war-nij, ouspenn kant enezenn gand tud warno, strewet war eun dachenn-vor ken ehon hag an Europ. Bremañ n'eus dale e-béd: 24 eur war-nij, med gwechall! E 1923 eun Tad a lakeas daou viz hanter da vond euz Papeete da Nikitea, unan euz inizi «*Les Gambiers*» an Tad Maze e-unan er bloaz 1923, eur miz hanter euz Papeete da Reao, unan euz an inizi pella (1.500 km).

Ar Brotestanted eo a zegouezas da genta, er bloaz 1.797, kaset gand mision Londrez. Tregont misioner presbiterian a oe kaset, 18 da Dahiti, 2 en inizi Marquises ha 10 en inizi Tonga.

Ar gatoliked a oa degouezet en o raog, mar kirit; daou visioner frañsiskan kaset gand ar gouarnamant spagnol o-doa douaret e Tautira e 1.773 , med ne jomjont ket; n'o-devoe darempred ebéd gand an dud, aonig ma oant ha dientent krenn war ar yéz. Red e vo gortoz tri-ugent vloaz all.

E miz du 1.836, daou visioner Picpus, euz bro-Frañs, a zegouez adarre e Taudira, mond a reont war o zroad beteg Papeete, er penn all d'an enezenn, da ober o gourhemennou d'ar rouanez Pomare ha da ginnig profou dezi. Resevet mad e oant ha roet dezo frankiz da ober o labour. Med an tadou protestant ne blijas ket kement-se dezo hag a zeuas a-benn d'o has er-mêz euz ar vro. Gouarnamant Pariz a oe diskontant hag e savas freuz. Ahano e teuas ar Frañs da lakaad he hraban war an inizi.

D'an 13 a viz kerzu 1.841 e teu an Tad Caret en-dro; re abredig marteze! Beza war eun dro frañsez ha katolik roman n'oa ket aze peadra da veza gwelet mad gand ar Bolinezianed. Koulskoude tamm-ha-tamm e hounid an Tadou tachenn: « *Les Gambiers*» da genta hag an « Tuamotou» ; a oa nebeud a brotestanted enno.

An Aotrou' n Eskob Tepano Jaussen, eur pikpusian euz ar hreisteiz, eo a oe da gemer ar garg euz an inizi; chom a reas tost da hanter-kant vloaz. Poania a reas, e-ser avïela, da zegas gwellaenn e stad an dud. Lakaad a reas kas douar struz d'an inizi da holei ar vein koural ha planta enno ar gwez-kolo kenta. Evel-se, da vihanna, o-defe an dud estreged pesked da zebri. Prena a reas eun draonienn frank a bigne ouz ar menez hag e savas eno eun iliz hag eun ti evitañ er bloaz 1.855. Ha planta 8.000 gwezenn-goko, ha kalz plantennou all evid bevañs al loened pe an dud. Diwezatoh e tegasas loened-korn.

Lavarom ivez e roas amzer da studia ar yez polinezianeg, sevel a reas eur yezadur hag eur geriadur, skriva levriou kenteliuz evid ar feiz...Buan e teuas da gaoud levezon war an dud; mervel a reas er bloavez 1.891. Seurezed Cluny a oa dija e Papeete en ospital evid soudarded Frañs; digeri a rejont eur skol evid ar merhed. Frered Ploermel a zeuas er bloavez 1.860, er bloavez end-eeun ma varvas an Tad Lamennais.

Er bloavez 1.937 e oe anvet an Tad Paol Maze da vikel abostoleg hag er bloavez 1.966 e roio e zilez goude beza bet e penn an eskopti e-pad tregont vloaz. An Tad Michel Coppenrath a gemero e blas. Hemañ a zo ganet e Papeete, êzoh a ze e vo dezañ rén e eskopti, n'eus forz petra' zegouezfe. Desket braz e peb doare - e studi avokad e-neus greet e Pariz - mentet mad, helavar hag hegarad, eo diazezet brao e vrud e-touez e genvroiz, katoliked pe re all.

Ne lavaran ket e vo êz e labour! Dreist-oll er mare-mañ ma 'z eus, evel ma welim eun tammig, trouz en Inizi o klask gouzoud penaoz e troio an darempredou etre an Inizi ha gouarnamant Pariz.

An dredrerenn euz an dud - war-dro 35.000 - a zo katolik, ar re all a zo an darn-vuia anezo protestanted rik; eun nebeudig koulskoude a zo stag ouz ilizou all: Advañtised, Mormoned, Kanitaed, Testou Jehovah.

34 beleg, 30 pikpus frañsez ha 4 dahisian. N'eo ket fall a lavaroh, 34 beleg evid 35.000 katolik. Med, soñj o-deus eur hantad enezenn da zarempredi, lod anezo 1.000 kilometrad diouz Tahiti ha pell a-wechou an eil diouz ebén. Mond a rin da weled lod euz an inizi bihannoh-se hag e kontin deoh. E Papeete ivez ez eus krog a-walh! Cheñchamant braz a zo deuet e doare beva an dud gand an arhant ha heul ar bombezadegou ha gand an dud divroet euz an inizi bihan o tond niveruz da Babeete war-lerh o labour. An dén diwriziennet euz e zouar ginidig ne oar mui war betra en em harpa hag a goll buan e voazamañchou kristen da hortoz koll e feiz. Diou gazetenn a vez embannet: unan e polinezianeg « Vea Katolika» hag unan e galleg « Le Semeur tahitien». Gweled a raim pelloh stad ar skoliou kristen.

Koulskoude n'eo ket nerz-kalon a vank d'ar visionerien ha d'ar gristenien vad. Hir amzer eo bet treñk an darempredou etre ar gatoliked hag ar brotestanted. Gwelleet eo an traou war ar poent-e. Er bloavez 1.963, pa oa bet savet iliz protestant an Inizi e renk eun Iliz roet dezi en em rén heh-unan, an arheskob katolik a oa bet
pedet d'ar gouél hag a gasas e vikel-vraz. Abaoe, katoliked ha protestanted en em wél aliez evid studia o hudennou.

Eun droiad e enezenn Rangiroa.

Rangiroa a zo eun atoll pe enezenn izel, da lavared eo netra nemed eul lenn-vor anvet lagoñ gourizet gand eur chaoser mein koural, e-kreiz al lenn-vor n'eus menez ebéd evel ma vez kavet en enezennou uhel evel Tahiti.

C'hoant am-boa da weled eun atoll; nemed eo red mond d'ar blokad inizi Tuamotu, pellig mad diouz Tahiti. Amañ - en Tuamotu - eo e vez pesketet an istr kredin-perlez dezo, hag e vez kavet enno a-wechou perlezennou kaer a briz braz. Ar hregin a zo gwenn-lufruz en diabarz ha rouz en diavêz, evel istr or bro; pa vezont frotet ha rimiet avad e teuont da goll o gwiskad groz hag ar grogenn a zeu da veza lampr en diavêz hag ar sklerijenn a dreuz anezi . Neuze e vez engravet ha garanet warni gand tud a vicher a beb seurt taolennou: bigi, gwez-koko, tiez pe lochennou a hiz koz. Ouz sklerijenn an deiz e c'hoari a beb seurt liviou. A-wechou e vez speget ar grogenn en he sav war eun tamm koad ha lakeet en he diabarz eul lampr tredanel hag an daolenn engravet a skéd dirag an daoulagad. Eun tamm mad a arhant a hounezer diwar ar hregin-ze ha kavet e vezont da brena e staliou-kenwerz or hêriou.

An enezenn dosta euz an Tuamotu eo Rangiroa, war-dro 400 km diouz Tahiti. Êz a-walh mond di rag bremañ ez eus eur harr-nij hag a ra mond-dond diou wech ar zizun. E gemered a ran d'ar zadorn 12 a viz Gwengolo war eun DC4 *«Air-Polynésie»*. Ne laka nemed eun eur ha deg munut da ober ar veaj. Ar priziou a zo, war nebeud a dra, ar priziou a baeer e Frañs, 25.000 lur (koz) etre mond ha dond. Plijuz eo ar veaj, brao an amzer, ne bignom ket uhel hag eo êz gweled an douar. Dindannom ar mor braz amañ hag a-hont kerreg koural, ar mor oh eonenna en-dro dezo, evel ma weler pa dreuzer da vond d'an Inizi Sizun, Molenez pe Eusa.

Diskenn a reom war an enezenn, e-kichenn karter Avatoru, unan euz an diou gêridennig a zo en enezenn. An aeroporz a zo bet savet hervez ijin ar vro, eun doenn blouz

war postou koad. An Tad Mikael Auger, «person» Rangiroa, a zo ouz va gortoz. Ginidig eo euz Reims, e leh ema c'hoaz e vamm o chom, euz urz an tadou Picpus evel an oll dadou euz bro an Inizi. Anaoud a ra Breiz evid beza greet e studi e Sant-Ilan e-kichenn St-Brieg. N'eo na yaouank na koz, med dilu avad e spered hag e deod! War-lerh eur hleñved eskern eo chomet morzet e groazléz diouz an tu kleiz ha dalhet eo en e gerzed. Setu perag e vez dalhmad e varh-houarn gantañ. Eur paotr laouen, troet da farsal, kontant euz e lod, didroelll en e gomzou.

An Aotrou'n Eskob Coppenrath e-neus roet din daou bez biftek, frouez ha diou voutaillad gwin-champagn.

Atoll Rangiroa.

Rangiroa eo an atoll brasa euz Bro-an-Inizi, an drede er béd a-bez. Soñjit ' ta! al lenn-vor a zo 75 km hir ha 45 km ledan; pa vezer e-kreiz ne weler ket ar riblou. En-dro d'al lenn, glaz a liou, eur gurunenn wenn a zouar pe kentoh eur chaoser greet gand eun aridennad kerreg koural. Ar chaoser-ze n'eus anezi a-wechou nemed eur renkennad kerreg beuzet pa vez uhel ar mor; a-wechou all eo deuet da veza ledan beteg kaoud 800 metrad, n'eus ket andread ledannoh ebéd e Rangiroa - etre ar mor hag al lagon. Ar chaoser a zav beteg beteg tri metrad uhelloh eged ar mor en e hourlenn; tri metrad n'eo ket kalz a dra, hag eur gaouad amzer fall pe eun taol reverzi gwasoh a hellfe skuba peb tra. Gwir eo n'ema ket Enez Sizun kalz uhelloh. An dud a zo en em zastumet en andredaou uhella, diou gêriadennig: Avatonu, ha Tiputa, e leh ez eus nebeutoh a riskl. Da gomañs ne oa nemed kerreg koural ha sabl; nebeud-ha-nebeud ez eus deuet poultrenn da staga ouz ar vein, degaset gand an avel pe al laboused, lod yeotennou pe blantennou a zo deuet da ouenna, goude da vreina ha da greski ar gwiskad douar. Degaset ez eus bet ivez douar euz Tahiti hag an inizi uhel gand ar visionerien; ar re-mañ o-deus digaet ivez ar hraoñ-koko kenta, ken priziuz bremañ evid an enezourien. Tamm-ha-tamm ez eus deuet drevajou all: «gwez-bara» stank a-walh, gwez bananez- diêz a-walh da hounid o veza m'eo re vas an douar ha re dreud. Kavet e vez c'hoaz «kava» eun doare pebr; gand ar gwriziou flastret e vez greet eun evaj hag a gustum mezvi pa vez evet re anezañ.

Ped a dud a zo e Rangiroa? War-dro 800 dén en diou gêriadennig savet en eun tu hag en eun tu all d'eur vreh-mor a dreuz ar chaoser hag a gas euz ar mor braz d'al lagoñ. Don ha ledan eo ar vreh-vor-ze ha batimañchou a vrezel a hell tremen drezi.

En aeroporz a zo diouz kostez Avatoru, en tu all d'ar vreh-vor ema Tiputa e leh m'ema an Tad o chom, war-dro teir leo diouz Avatonu. Setu e vo réd deom eta treuzi ar ganol. Daou besketaer a ray deom mond en tu all gand o bag. Ne vo dale ebéd, fromal a ra ar moteur ha sioul eo ar mor daoust ma' z eus herr gand an dour o redeg euz ar mor braz d'al lagoñ; mare al lano a zo.

Doare beva an dud

Kalz tommoh eo amañ eged e Tahiti, dreit-oll da vare ar hreisteiz; gwella pez' zo e vez peurvuia eun tamm avel da zistana. Sec'hoh eo ivez an amzer; da eva n'eus nemed an dour-glao dastumet diwar an toennou; da walhi an dillad pe d'en em walhi an-unan e vez gret implij euz dour tennet euz puñsou, dour deuet euz ar mor ha kollet gantañ eun tammig e holen o veza m'e-neus treuzet eur gwiskad sabl pe zouar.

Petra ' zebront?

Kraoñ-koko ha pesked dreist-oll. E-giz kig eo treud a-walh ar geusteurenn. N'eus ket a loened nemed eur yar bennag, moh bihan du...Chas avad a zo diouz an druill hag ar hig-chas a zo ustumet kenañ gand an dud. Peb tra, a-hend-all a zeu euz Tahiti ha n'int ket marhad-mad, êz eo deoh kredi. An traou êz da vired; bleud, riz, sukr, boesttadou boued-mir a beb seurt. E-giz eval, ouspenn an dour glao, ez eus bier hag an dud n'int ket fall war ar bier! An êr-vad a zikour ivez moarvad rag ar ouenn dud a zo yah kreñv, mentet mad.

Ar meuziou a vez poazet er pez a anver en «himaa»: eur forn kleuzet en douar, evel eur bezig, en diabarz e vo renket bili koural tommet ruz-tan. Eno e vo lakeet eur pemoh bihan, re zruz alïez, gand legumaj ar vro: «maiore» pe «taro», bleudeg ha divlaz. Goloet e vo goude gand douar. Kredi a ran e teufed abréd da skuiza.

Ar pesked a zo mad. Pesked kriz trohet a-dammou bihan evel diñsou lakeet da drempa ha da eogi e dour sitron glaz, e-pad div eur; goude e vezont gwalhet mad gand dour sklêr ha sehet. Eun tamm holen warno hag ognon draillet, sitron c'hoaz ha lêz koko, n'eo ket fall.

Da echui ar préd ar «pore», eur meskaj frouez: «papay», «giraumont», gwriziou», «taro», a-wechou bananez. Ar meskaj eet da ober toaz, a vez lakeet da boaza er forn, en-dro dezañ eun delienn vananez. Trohet e vo ar gwign adarre e diñsou bihan, skuillet warno sukr ha lêz koko.

Evid an disterra digarez e vez greet leinou braz anvet «tamaraa». Warhoaz, goude an overenn-bréd, am-bo tro da dañva ar «zoubenn-ze».

Petra ' reont?

E-giz labour, nebeud a dra! Da ober petra labourad a-laz-korv? N'o-deus ket ezomm nemeur a dra evid sevel o ziez pe en em wiska, pe evid debri. Ne vez ket bemdez «tamaraa». Pesked a gavont el lagoñ ar pez a garont hag en inizi bihan n'eo ket êz kavoud gwerz evid ar pez a vefe a re evito o-unan. Ar gwez koko a daol frouez heb na ve soursiet aanezo. Dastum a reont kraoñ-koko da gaoud kopra da werza; ar hraoñ sehet a hell gortoz ar mare ma teuy eur vag d'o herhed. E peb enezenn ez eus Chinoaed o telher kenwerz; prena ha gwerza a reont. Ar hraoñ seh a vez gwerzet 26 lur a hirio, 4 graoñenn da ober eur hilo. Gand ar hraoñ gwerzet e hellont prena ar pez na gavont ket en o enezenn. Bagou brao o-deus, gand moteuriou «hors-bord» . Pesketa a reont el lagoñ gand higennou pe harponou. Eun doare all a zo c'hoaz: kloza eun andread er mor gand eur grillaj pe roued-orjal; ar pesked a hell mond e-barz med n'hellont ket tehed kuit. Eur wech m'emaint el las ez int êz da baka. Ar pesked a vez debret e-kriz pe lakeet da zeha evid o mired. Gwazed ' zo hag a labour a-hend-all da zevel tiez evid o amezeien pe evid ar gouarnamant, da ober heñchou, poñchou....6 km hent a zo goudronet, evid an heñchou all n'eo ket diêz peogwir e valeer war mein koural, riskl ebéd da vond el lagenn.

Ar merhed a zastum kregin war an aod; puill eo ar hregin en inizi Tuamotou, re vihan ha re vraz, a beb seurt liou ha furm. Gand ar hregin-ze e reont kolierou, pe draou all da spega ouz ar mogeriou, da lakaad war daez ar siminal pe da istribilla. Souezuz eo

gweled penaoz e teuont a-benn da ober eun toull er hregin heb o brevin; lod a zo bihan-kenañ; goude-ze d'o rolla war eun neudenn niloñ o kemmesk gand ijin ar hregin diouz o ment, diouz o liou, diouz o furm evid dudi an daoulagad, o skedi hag o tarza anezo heol Bro-an-Inizi.

Petra ' reont c'hoaz? Gweled a raim.

E Rangiroa adarre....

Diskennet om euz ar harr-nij e Avatoru. Mond a reom, daou enezour, an Tad ha me, en eur hanod bihan da dreuzi ar vreh-vor a zo etre ar mor braz hag al lagoñ evid mond d'ar gêriadenn anvet Tiputa e leh m'ema ar presbital. Ar vugale a zeu d'on diambroug. Kenta tra da ober eo distouva eur vouteillad champagn roet din gand an Aotrou' n Eskob. An daou dreizer a lip o mourrou; n'eo ket alïez ez eur seurt evaj ouz o staon. Evel en oll visionou, ar presbital eo ti an oll; ar vugale dreist-oll a ya hag a zeu evel ma karont. Eur vaouez euz ar barrez a zo deuet da aoza ar préd. Evel-se ema kont: pep hini d'he zro e teu merhed ar barrez d'ar presbital da gempenn en ti ha da aoza ar préd, diwar o houst o-unan. A-wechou e vez mad ar geusteurenn, a-wechou all disterroh, ne vez ket bemdez tamaraa! (Friko braz).

Eun dro da weled an tiegez ha da weled an iliz a-raog mond ouz taol.

Edon o lavared deoh: Petra ' ra an enezourien?

Mond d'en em walhi ha da neuñv evel-just e dour klouar ha sklêr al lenn-vor. Diouz an abardaez ez eom, ni ivez da zistana or horv; war ribl al lenn bigi bihan pesketa gand moteuriou «hors-bord» par d'ar re a gavom e porziou-mor Breiz. Êz eo lavared mond d'en em walhi! Dindan ho treid, e leh eun drêzenn flour, plijaduruz kerzed warni, n'eus nemed bili bern war vern; n'eo ket bili ront, uzet gand ar mor, med tammou koural, lemm alïez, mad da droha an treid; gwella pez ' zo e-neus an Tad roet din eun doare sandalennou da lakaad em zreid. Dinao krenn a zo gand an aod hag e kaver buan koll-sont. An neb n'oar ket neuñv ne day ket a-bell med piou ne oar ket neuñv en Inizi? Sellit ouz ar vugale o c'hoariella en dour evel houidi pe ganiked. Plên ha sioul eo ar mor avad, peogwir ne vez amañ na tre na lano.

Ar yaouankizou hag ar vugale a oar ivez c'hoari foot-ball.

Kana ha dañsal: an darn-vuia a zo ampart war ar han hag an dañs, hag ar c'hoari gand ar gitar. Soniou koz o-deus ha toniou dispar; pa vezont momedet stank ez int gouest da strobinella an dén. Ar zouezusa marteze eo an «ouie-ouie» kanet gand eur vaouez hepken, dezi eur vouez skiltr souezuz pe c'hoaz an «Himene Tarava» kanet gand oll dud ar harter.

Dañsal ivez, evel-just, heuliet gand ar gitar hag eun taboulin greet gand krohenn eur mor-bleiz. Helibini a vez etre an inizi da houzoud piou a gan hag a zañs ar gwella. Ar gouél braz eo *«14 Juillet»* e papeete. Euz an inizi e teu bagadou dañserien ha kanerien ken na zeu Papeete da veza evel ar meularjez e Rio. A-raog ar gouél, e-pad daou viz hag ouspenn e vo dañs en inizi diouz an abardaez evid klask mond atao war-well ha kaoud ar maout e Papeete.

D'ar goueliou-ze e vez an oll en o haera, ar merhed gand eur gurunenn bokedou gwenn war o fennad bleo du dem-hlaz, fuillet, war o diskoaz liou ar bara zegal, o bruched goloet hag o horv euz ar hroazléz beteg an douar gand ar «more», gwiskamant dañs greet gand rubanou o paillaoña, lod e gwenn, lod e ruz; eur holierad bokedou en-dro d'o

gouzoug hag o koueza war o bruched. En-dro d'o hroéz c'hoaz eur gouriz ledan, greet gand bokedou, mesket a-wechou gand kregin a beb seurt liou. Pa zañsont, sonn en o zav, o divreh huill astennet, anad eo deoh gouzoud eo eun dudi o gweled. Pa zeuas ar ministr d'an Inizi, e savas trouz en aeroporz etre an dud a glask distaga an Inizi diouz Stad Frañs hag ar re all. Petra da ober? Lakaad degas eur bagad dañserezed ha dioustu e oe peoh; a-walh a oa da ober o selled ouz an dañserezed.

Skoliou a zo ivez e Tiputa abaoe ar bloavez 1.963, skoliou ar gouarnamant. 225 a vugale e 10 klas hag a ya beteg ar *«certificat d'études»*. 125 nezo a zo o loja, deuet euz an inizi all tro-war-dro. Beb tri miz batimañchou ar gouarnamant a ya euz eun enezenn d'ebén da zastum ar vugale pe d'o has d'ar gêr. E-touez ar mestrezed-skol ez eus unan hag a anavezan mad he zud; dond a raio d'ar presbital da gonta kaoz ganin. Pa lavaren deoh e kaver Bretoned ha Bretonezed e peb leh.

An darempredou gand Papeete a zo êz a-walh. Eur vag a zegas beb sizun ar pez a zo red: bevañs, koataj, simant, tolennou evid sevel tiez hag esañs. En distro e vezont karget a besked hag a gopra.

Abaoe eun nebeud amzer ez eus eur harr-nij hag a ya hag a zeu teir gwech ar zizun. A-wechou zoken e kendalh gand e hent beteg an inizi *«Les Marquises»*. Mil kilometrad pelloh. An aeroporz a zo frank a-walh hag ar hirri-nij brasa a hell diskenn e Rangiroa.

Eun droiad en enezenn, hed-ha-hed war ar chaoser e-touez ar gwez-koko hag ar bokedou. An «daou varz» e Breiz a gan « a-zehou me ' wél meneziou, a-gleiz me ' wél ar mor». Amañ a-gleiz hag a-zehou n'eus nemed mor, diouz eun tu ar mor braz, trouz ha fulor gantañ a-wechou ken na venn beuzi an enezenn, en tu all al lenn-vor sioul. War an daou aod, mein koural fraillet ha brevet.

Dre ma' z eom, ar gatoliked a zeu da zaludi o Aotrou Person.

D'ar zadorn da noz an iliz a zo leun pe dost a dud deredet evid ar pedennou diouz an noz. An Tad ha me a zo er heur, hag eur hatekizer eo a zo o rén ar pedennou hag ar hantikou e polinezianeg. Ar vugale a zésk galleg er skol med an dud vraz n'int ket gwall varreg war ar galleg. Amañ ivez, evel e Breiz, ne glasker nemed mouga yéz ar vro evid astenn levezon ar galleg.

A-raog kuitaad Rangiroa.

Ar zul a zo (13 a viz gwengolo), kousket mad am-eus. Ar zav-heol evel ar huz-heol a zeu en eun taol diouz ar mintin pe diouz an noz war-dro seiz eur. Didrouz eo peb tra; souezuz eo beza don kreiz ar mor, menez ebéd da waskedi ha mouch avel ebéd!

An overenn genta a vo e Tiputa, e leh ema ar presbital. Deom d'an iliz; staget eur dija gand ar pedennou diouz ar mintin e polinezianeg, renet gand eur hatekizer, a-wechou war gan, a-wechou all dibunet plên.

War-dro 900 dén a zo war Rangiroa, dastumet en diou gêriadennig, e leh m'eo ledannoh ar chaoser, er peurrest euz an enezenn n'eus dén o chom nemed da boent dastum ar hraoñ-koko. An hanter euz an dud a zo katolik, ar re all protestanted, mormoned, kanitozed.

Frank eo an iliz, 250 a dud a zo en overenn, marteze 300, kalz a vugale o veza m'eo digoret ar skol-loja abaoe eiz devez a zo. An oll a zo war-héd. Che! va Doué! eun eskob! Biskoaz n'eus bet gwelet eskob ebéd en Inizi Tuamotou, nemed arheskob Tahiti. D'ar pedennou evid ezommou an oll e vo pedet evid eskopti Kemper hag e-neus roet kemend a

veleien d'ar vro. Goude an Avïel ema va zro da lavared «eur gomz vad bennag». An Tad a dro va zarmon e yéz ar vro dre ma'z an ganti.

Med n'eus ket amzer da goll! Bremañ da overenna d'ar gêriadennig all, Avatoru. N'eo ket ma ve pell da vond, teir leo pe evel-se, nemed ez euz eur vreh-vor da dreuzi. Dre vor ez eom eta; ar hateziker a zo ouz or gortoz gand e vagig, warni eur moteur «hors-bord». Mond a reom a-hed ar chaoser. Dirazom eun drêzennig striz a vili hag ar gregin, e-skeud ar gwez koko. War an tu kleiz, al lenn-vor ehon, difiñv an dour enni. Bas eo an dour hag er strad e welom aridennadou, plantennou koural heñvel a-wechou ouz bokedou spoue, al liviou anezo o c'hoari ouz bannou an heol. Ken sklêr ha boull eo an dour ma weler mad beteg 10 metrad donder. Azezet e penn a-raog ar vagig, e dreid en dour, ema mab an an treizer, eur hrennard a baotr, koant evel eun delwenn gizellet e koad ruz-moug. En inizi bihan eo mond moarvad, ha n'eo ket e Papeete, ma vez c'hoant santoud achantourez Bro-an-Inizi.

Degemeret om euz ar gwella. Goude an overenn eo poent mond ouz taol. Hirio e vo eur tamaraa (lein friko, mannjer braz evel ma kavar ar Vigoudenned). Aozet eo er-mêz. Med petra eo an doare-béz a zo e-kichenn ar gegin? Peoh! Aze ema ar pemoh bihan du o poaza war ar bili tommet.

Eun hanter-kant bennag a zo o leina, ar re oll a zo bet en overenn. Lavaret am-eus dija penaoz ema kont: pesked kriz, ar pemoh servijet diou wech e daou zoare disheñvel, bara euz ar wezenn-vara, dizaour a-walh, riz. N'on ket ki war ar pesked kriz med digoll a ran war ar pemoh! Da voeson; pamplemous gwasket. Pep hini a zach warni gwell-pe-well. Gouzoud a rit peseurt stad a ra ouz eur préd mad an dud paour boazet ouz ar zoubenn dreuuud!.

Da gomañs ar préd ez eus bet gourhemennou din ha kolierou diouz an druill. Penaoz ar foultr e hellin-me charread toud an traou-ze?

Distro om da Diputa. Deom da weladenni an tro-war-dro. An tiez anvet «fare» a zo frank, savet e koad goloet gand tolennou-gwagennet, en-dro dezo liorzou gand bokedou, an diabarz a zo dillasttez ha fichet. N'am-eus ket gwelet a lochennou a hiz koz distrantell goloet gand deliou gwez-koko; koulskoude an toennou-ze a oa gwelloh da herzel ouz tommder an heol, med gand an tolennou eo êsoh dastum an dour-glao a zo kemend a ezomm anezañ amañ. Kalz o-deus goulou elektrik a reont o-unan (mekanikou d'ober elektisite dezo o-unan). An Tad e-unan e-neus eur mekanik kreñvoh hag a ro sklerijenn d'eun nebeud mad a dud. Ar postou radio a zo stank en tiez; an Tad e-neus unan hag a glever gantañ ar heleier euz a Bariz, nemed emaom 11 eur war-lerh Pariz hag evid selaou ar heleier skignet da 8 eur diouz an noz e ranker beza war evez antronoz vintin da 7 eur.

Goude koan ez om pedet da vond d'eur zal a zo er vro, e leh eo bodet oll gatoliked Tiputa. Hag adarre gourhemennou soniou, kantikou. War an daol ez eus eur holoenn «tapa» (danvez greet gand rusk koko) o kuzed eun dra bennag. Petra ' zo? Kolierou kregin a zo taolet din dreist va fenn an eil goude egile beteg uhelloh eged va diskouarn hag a zeu da voucha din va daoulagad. Ar vugale a hoarz forz. Dond a ray ganin 60 luriad bouez a golierou. War linennn-nijèrèz Papeete-Orly n'am-eus droad nemed euz 60 luriad-bouez etre toud; n'emaon ket e chal koulskoude da lezel va holierou war va lerh; plijadur a raint d'ar vignoned; dond a raint diwezatoh dre vor.

D'al lun vintin, yao adarre da Avatoru dre vag da gemer ar harr-nij ha kenavo da Rangiroa, bennoz Doué d'an Tad Michel.

An douristed a zeu stankoh-stanka da Rangiroa, alïez dre avionou charter da dremen ar zul. N'eo ket avad evid mad an eneou. An enezourien o-unan, e-leh mond d'an overenn, o-deus a-walh da ober o vond da besketa pesked fresk, da brepari ar prejou ha da zervicha an dud.

Koan e presbital an iliz-veur e leh m'eo person breur an Aotrou 'n Eskob ha kure eur beleg ganet e Tahiti med chinoad a ouenn. N'eus nemed an tri beleg-se ginidig euz Tahiti.

Moorea (15 a viz gwengolo).

Moorea eo an enezenn an dosta ouz Papetee, 15 km; eun nijadenn verr. Dalhmad e weler anezi euz Paeete pe euz ar harr-nij o tiskenn pe o tibrada, evel eur hañval braz astennet war ar mor, ar bég euz ar menez oh ober kein an aneval. alïesoh eged bemdez e vez kirri-nij o vond hag o tond. 4.000 bennag a dud a zo warni, o veva dreist-oll diwar-goust an douristed.

An Tad Guevel, euz parrez Seran, etre Gwened ha Ploermel, a zo person e Moorea. Va fedi a ra da leina en e bresbital. Eun nebeud gwez-koko e-neus war e gont hag eur harrdi da lakaad ar hraoñ da zehi.

Goude lein ez eom da ober tro an enezenn, eun enezenn gaer gand plegou-mor o vond don en douar evel aberiou Goueled-Leon. Plegou-mor Cook ha Papetoai a zo euz ar re vraoa gand an dour difiñv enno e-harz ar menez o sevel er vann, krenn evel eur voger zu, du-glaz, mein volkanel goloet a strouez hag a wez, nemed just ar bég lemm o tarza en oabl glaz, bég Tohivea, 1.218 m uhelloh eged ar mor.

Amañ hag a-hont war bord an hent, ar pez a anver «marae» hag a zo dismantrou chomet a-zilerh ar pez a oa evel templou payan. Eno e veze greet sakrifisou tud en enor d'an doueou payan. N'eus anezo nemed mein berniet diskempenn. E-kreiz an enezenn, en eur harter digenvez, ema brasa marae a zo en inizi; kalz douar dindannañ ha bremañ c'hoaz tud an enezenn ne gredont ket kerzed war an dismantrou. E-giz testou euz ar hredennou koz e kaver c'hoaz en inizi ar pez a anver «tiki», delwennou koad pe vên, skeudennou an doueou, pennou iskiz dezo kizellet groz. Distrujet int bet kazimant oll p'eo deuet ar visionerien er vro. Gweled a rin meur a hini koulskoude, dreist-olll e mirdi Gauguin e Tahiti.

Mond a reom da weled eur skol wenanèèrèz war ar mêz, hanter-hanter katoliked ha protestanted enni e leh ma vez an Tad oh ober katekiz.

Raiatea. Bora-Bora. Tahaa (16-17 a viz gwengolo).

Hirio ez an da ober daou zeveziad; ganin ema an Tad Paccani euz Rom oh ober eun droiad en inizi.

Diskenn a reom e aeroporz Utoroa, 160 km diouz Tahiti. 5.000 a dud a zo en enezenn ha kalz lavig a zo er vourhadenn, kalz komersañted hag artizaned. Amañ e vez kavet dreist-oll lienajou (koton pe lin) fleuriennet a-liou hervez arz ar vro.

An Tad misioner eo an Tad Emile Dunot euz Lizio e-kichenn Ploermel, a anavez mad an eskopti hag a veze o sikour an Ao. Jezequel e-pad an hañv p'edo kure e Pleben. 5.000 a dud, 500 katolik! En inizi « *Sous le vent* « emaon hag ar Brotestanted a zo emgavet amañ

kalz a-raog ar visonerien gatolik. Med war a-raog ez a koulskoude al labour. An Tad Dubout e-neus eun iliz nevez, eur zal vraz evid ar bodadegou, kresket ar skol gristen evid ar merhed. Ar skol-mañ, renet gand seurezed Cluny, a ya mad en-dro, gand 60 a vugale o loja. Beteg an trede klas e kas ar vugale. En he fenn ema ar zeurez Marguerite Marie, euz Konkerne. Hegarad-kenañ eo bet ouzin an Aotrou Person hag ar zeurezed. E ti ar seurezed eo e kemerom or prejou. Diouz an noz koulskoude ez aim da gonia da di an Aotrou Rousselin, anaoudegez vad d'an Tad. Eno e kavim ivez eur helenner en eur skolaj euz a Bariz dimezet gand eun enezourez. Lakaad a ray homañ dillad kaer mod koz ar vro gand ar vroz beteg an douar ha na weler ket mui alïez.

Ouspenn Raiatea, an Tad e-neus ar garg euz eun enezenn all: Tahaa, 15 pe 18 km ahano, setu eo êz d'an Tad mond euz eun enezenn d'ebén war e vagig vihan, peogwir ne rank ket mond war ar mor braz. Eur vagig e-neus ha mond a raim beteg Tahaa goude beza greet an dro da Raiatea.

E Raiatea eo e kaver ar hosa «marae» euz mor braz ar Peoh. Ahalenn, war a lavarer, eo bet savet ar relijion goz.

Bora-Bora.

D'ar yaou vintin e kuitaom Raiatea evid mond da Vora-Bora. Konta ' reer eo homañ perlezenn an inizi hag a-dra-zur ar vrudeta hag an darempredeta gand an douristed pinvidig.

An aeroporz a zo bet savet war ar chaoser, pellig a-walh euz ar gêrbenn Vaitape. Tud a zo en aeroporz, gwazed gand shortou glaz ha tokou»pandamaus» (doare gwez palmez); merhed ivez gand o bleo hir fuillet, fichet gand eur boked «*tiare*». An Tad Evremont Urien, euz a Gastell, a zo person amañ . Kemerom ar vag evid treuzi al lagoñ ha mond da Vaitape. Lein a zo pourchaset deom e ti an Aotrou Picard, bet mestr-skol en enezenn; diou verh e-neus, unan mestrez-skol hag unan all o telher an ti-post.

Tro an enezenn. Amañ evel en inizi all uhel ez eus eun hent braz hag a ra an dro hed-a-hed ar mor, etre ar mor hag an enezenn, 2.000 a dud a zo med nebeud a gatoliked! Moarvad on-do stardet o daouarn dezo oll en eur ober on troiad. A-zav e chomom dirag ti ar Chinoad, eur hatolik hag a ro din eur gaer a golier kregin. A-zav ivez da weled otel brudet Bora-Bora. An Tad a anavez mad unan euz ar mitizien hag homañ a ra deom gweladenni an otel euz an traoñ d'an neh, al liorziou, an tiez-bihan (bungalow) da feurmi. Arabad eo deoh klask dond amañ da ziskuiza, nemed ha kalz a «dachou koz» ho-pefe (Diwar ar pez-c'hoari fentuz « Yann an Tachou koz»
« *L'avare* «, e galleg): klevit kentoh penaoz e oa kont gand ar priziou er bloavez 1970: eun devez gand eur bungalow: 20.000 lur; eur bungalow war postou koad a-uz d'ar mor: 35.000 lur. « Petra eo an dra-ze?» eme an Tad Paccani. E Mexico ez a beteg 50.000 ha 100.000 bemdez!» E hellit kredi eo an Amerikaned pinvidig eo ar stanka e Bora-Bora.

Kalz templou payan pe marae a zo e Bora-Bora, lod strizig evid ar famillou, lod all brasoh. Ar marae brudeta gwechall a oa e Bora-Bora hag e tireded di euz Bro-an-Inizi a-béz.

Eun dra a zo amañ kasauz a-walh: an «Toupa». Ar re-mañ a zo kranked douar, a vent gand ar hranked bihan a gaver war on aochou. Kleuza ' ront riboulou a-zindan an douar evel ar gozed, ha dibouch a n'eus forz e peleh, alïez war an henchou, an henchou meinet zoken ne harzont ket outo, n'o-deus dale ebéd evid o freuza. Peb tra a ya ganto: yeot,

legumaj, broñsou ar gwez, beteg an dillad lakeet da zehi a gouez war an douar. D'an disterra trouz emaint en o zoullou hag, a-veh tremenet an oto, ema adarre o fri er-mêz, war-héd. A-wechou ne vezont ket lijer a-walh hag e vezont flastret.

E Bora-Bora ema béz alain Gerbaut, ar mordead a reas tro ar béd e-unan war eur vagig. Tri bloaz e-neus bevet e Bora-Bora, o veva evel tud ar vro, gwisket gand eur pareo. Ne gouske morse nemed en e vag. N'e-noa ket brud vad e mod ebéd, kontet louz e pep doare. N'eo ket maro en enezenn, med e relegou a zo bet degaset amañ. Maro eo er bloavez 1941 d'an oad a 48 vloaz.

An Tad Urien a zo karget c'hoaz euz eun enezenn all: Huahine, tost da 100 km ahano, 3.000 a dud enni, gand hiniennou (nebeud) katolik.

E peseurt stad ema ar vro?

Papeete a zo deuet da veza eur gêr european, enni tost da 50.000 dén. Êzamant a zo e-touez an dud abaoe ma' z eus kemend all a frañsizien deuet da heul an tarzadennou a vez greet e enezenn Mururoa: soudarded, martoloded, kargidi a beb seurt. Konta ' reer ez eus ouspenn mil a vretoned en o zouez. Gand an diavêzidi ez eus kouezet arhant er vro hag eo êz gweled ne vank ket nemeur a dra: otojou brao er ruiou, staliou-kenwerz e leh ma kaver ouz ar c'hoant...nemed avad eo kêr an traou; war nebeud eo ken kêr beva amañ hag an U.S.A.

N'eus ket pell c'hoaz e oa paour an dud, koulz e Tahiti, an enezenn vraz, hag en inizi bihannoh. N'o-doa nemed ar pez ' zo red evid beva, evel morianed an Afrik; ha c'hoaz amañ o-doa ar chañs da gaoud pesked kement ha ma karent. Nebeud a dra da werza: n'edo ket ar prener e toull an nor; gellet o-defe avad gwerza: kopra diwar ar hraoñ-koko, mad da ober eoul, vanilla, perlez a-briz kavet e krogennou istr ar vro. En inizi Tuamoutou dreist-oll. Bremañ, evid an diavêzidi ha touristed, e tennont arhant euz bigerniel a rollont war eun neudenn nilon da ober dreist-oll kolierou. Ar re-mañ a zo kalz gwerz dezo peogwir peb diavezad a vez lakeet eur bern anezo en-dro d'e houzoug gand e vignoned euz Tahiti, pa zeu da guitaad an enezenn. Ouspenn ar holierou, e reont c'hoaz lamprou, doare toubierou da ficha an taoliou. Daoust ma oant paour, n'edont ket en dienez, nebeud a zispign evid sevel o lochennou, nebeud evid en em wiska, nebeud da zispign evid debri ouspenn ar pez a gavent war al leh.

Er bloavez 1.960, avad e stagas an ekonomiez da vond en-dro: greet e oe an aeroporz FAA e-kichenn Papeete, frank a-walh evid reseo kirri-nij brasa al linennou etrevroadel. Plaset mad eo Tahiti e-kreiz Mor-ar-Peoh d'ar hirri-nij da ober enni eun ehan.

An taol braz a oe er bloavez 1.963, pa oe dibabet gand gouarnamant Pariz enezenn mururoa - 1.200 km diouz Tahiti - evid tarzadennou atomel. Ahano e teuy ar binvidigez. Mil daou hant dén a gavo labour eno. Kalz a zeu beb bloaz da Dahiti euz an inizi bihan. En eur zizun e hounezont muioh eged e bloaz en o enezenn, ha c'hoaz n'eus ket a-walh anezo hag ez eus bet ranket goulenn digand Portugaliz dond da zikour.

Ar porz-mor a zo bet kresket e Papeete. Netra nemed er «pempved plañ» ez eus bet dispignet 19 miliard a luriou pasifik hag al lur-ze a dalv 5 lur euz moneiz Frañs. Setu eta an arhant o ruill hag ar priziou oh ober lammou braz. Siwaz! Dija kement a zo ezomm evid beva a zeu euz diavêz bro. Ne gaver nemeur a dra greet diwar ijin a vro, mouget eo

bet amañ ivez ar micheriou koz; priaj ha gwiadèrèz. Prena a hellit mezer ha lien fleuriennet ha kinklet e Raiatea med an danvez a zo greet e Frañs!

N'eo ket pinvidig an oll! An douarou bihan a zo bet perhennet nebeud-ha-nebeud gand tud pinvidig euz diavêz-bro. An dra-mañ a zegouez: ar houer dister a ra dle ha pa ne hell paea e zle e werz e zouar. Trouz a zav a-eneb ar Frañsizien a vez anvet amañ «popaia».

Eun dra all a zo hag a zegas arhant er vro: an Tourizm, an diavêzidi o tond d'an inizi da dremen o vakañsou. Er bloavez 1.970 e oa bet 70.000 tourist. 80 % anezo Amerikaned. Er bloavez 1.975 e konted war 135.000 dén. Ha petra eo an dra-ze? En Inizi Fidji e teu 400.000, en Enez HawaÎ ouspenn daou vilion. E Tahiti n'eus ket a-walh a girri-nij nag a vigi-beaj nag a oteliou.

Eun droiad e Tahiti.

Pedet on bet da vond da leina da d-Taravao, 60 km diouz Papeete. Eno ema o chom an Ao. 'n Eskob Maze, o chom hag o koza (ganet eo er bloavez 1.880. N'eus nemed eun hent hag a ra an dro hed-a-hed ar mor. A-zehou deom dour al lagoñ, pelloh ar renkennad kerreg koural hag en tu all ar mor braz. A-gleiz, ar menez hag e traoñ ar menez, war 200 metr, evel eul liorz leun a vokedou a beb seurt liou, c'hwez vad ganto: hibiscus, tiare, bananez, pebr gouez, papayezed, canna, eur seurt all gand deliou ruz voulouzennet....uhelloh mañgiezed, gwez-bara, hotu, peb boked dezo evel pomponou seir roz, gwez-koko evel-just, raden savet da wez, n'am-boa ket gwelet c'hoaz biskoaz, daou ha tri metr d'o garrenn.

Euz bég ar menez e tiroll an dour oh eonna gand her, dreist-oll da vare ar glaoeier, dre ribouliou striz a-walh.

A-hed an hent, tud o kerzed, gwazed ha merhed. Komzet e vez euz ar Vahine; ar gér «vahine» a dalv evid «maouez», na muioh na nebeutoh. N'eo ket ma vent koant, med ar pez a reseo enno eo ar horvet brao ma' z int gand o herzed soupl evel ar priñsezed hag o bleo du-pod, dem-hlaz, fuillet war o chouk piket enno eur fleurenn diare. Gwisket gand ar pareo; eun doare pez-koton a holo o bruched hag o divesker beteg pennou o daoulin; ar pareo a vez ruz pe hlaz, fleuriennet alïez e gwenn. Ar wazed a vez ganto tokou ledan greet gand deliou pandamuz, kerniou uhel dezo; dougen a reont ivez ar pareo koulz hag ar merhed.

Tremen a reom dre Bapeete e leh ema mirdi Gaugin e-kreiz eul liorz dudiuz. Taolennou al liver brudet a zo bet ivez o labourad e Pont-Aven. Amañ hag a-hont e-touez ar gwez ar pez a añver «tiki», delwennou mên euz an doueou koz.

Hag atao ar mor, mor al lagoñ difiñv, an heol o c'hoari warnañ hag o rei dezañ a beb seurt liiiviou hervez ar vein a zo er strad.

Kudenn an darempredou etre ar Frañs ha Tahiti.

Bro-an-Inizi a zo ar pez a anver «Douarou-Tramor». N'ema ket e renk an departamañchou tramor evel ar Gwadeloup pe ar Martinik. Muioh a frankiz o-deus e-keñver ar Frañs med nebeudig a-walh. Kont ebéd na vez dalhet euz boazamañchou ar vro el lezennou, kont ebéd euz ar yéz, ar polinezianeg, na vez ket desket er skoliou, na vez ket implijet er paperiou ofisiel. Eur gouarnour a zo bet dibabet e-touez tud ar vro med eur

hannad a zo ivez kaset gand gouarnamant Bro-Frañs. Gand hemañ ema an arhant hag an hini a zo gantañ an arhant eo ar mestr.

Petra da ober? Terri krenn an naskou pe jom stag ouz ar Frañs? Etre an daou emaint. E-pad m'edon du-ze eo deuet ministr an T.O.M. da Dahiti da ober eun droiad hag e oe eun tammig trouz. O tond hag o vond dre ruiou Papeete, paotred ha merhed yaouank gand jiletennou koton skrivet en danvez anezo; *lod «Polynésie Française»,* lod all «*Autonomie*», pep hini o vond diouz e du heb nemeur a dabut. Unan euz ar pennou braz a oa bet pedet da vond da aveli e benn da Noumea e-keid ha ma vefe ar Ministr en Enezenn.

Êz eo lavared! Kalz o-deus aon da veza evel eul lestr lezet da vond e-unan er gorventenn. Abréd moarvad e teufe eur vro all bennag da gabestra anezo e doare pe zoare. Lod all a garfe beza mistri en o zi ha goude ma vefent paourroh, penaoz eh echuo an abadenn, diêz eo her gouzoud.

An Iiz he-deus greet kalz evid ar yéz polinezianeg. An Aotrou'n Eskob Jaussen e-noa savet levriou evid deski ar yéz hag ar veleien er-mêz euz Papeete eo ar polinezianeg eo a implijont. An Aotrou' n Eskob Maze a a maout war ar yéz. An Ao 'n eskob Robert e-neus embannet ivez eul levr-overenn, eun Avïel hag eul levr-katekiz.

Er mare m'edon eno ez eus bet greet eun enklask e-touez bugale ar hlasou uhel. Evid ar re a gomze polinezianeg, piou a zo kontant d'her gouzoud? Ya; 71 paotr ha 74 plah. Dizeblant (amzer dazont ebéd evid ar yéz): 7 paotr, 4 blah. Piou a zo kontant d'he deski? 30 paotr; 56 plah. Nann: 7 paotr, 6 plah.

Ar skoliou kristen.

Skoliou a zo e Tahiti, en Inizi Marquises hag en eun enezennig all, Raitea. Renet int gand Frered Ploermel ha Seurezed Cluny; kalz anezo euza Vreiz. An darn-vrasa euz ar vugale a zo katolik; bez ' ez eus ivez Protestanted ha re all heb relijion ebéd. Kazimant oll an dud desket a zo bet er skol ganto.

Mond a rin da gemer eur préd koulz e ti ar seurezed hag e skol ar Frered.

An distro

Hag adarre en êr! Emaon ouspenn 10.000 m a-uz d'eur blênenn koumoul gwenn. Gwech pe wech e weler ar mor boull o holei kerreg o skedi. Eun ehan e Los-Angeles, ha war-eeun goude-ze da baka Pariz en eur dremen a-uz da vro Groenland, ar berra hent, 23 eur on-do lakeet da ober 18.000 km.

Kenavo Bro-an-Inizi!

Penaoz eo deuet ar gwez-koko d'an Inizi?

Evid an inizi bihan, atoliou, eo sur a-walh ar visionerien - katolik pe brotestant - o-deus sikouret digas enno ar gwez-koko. Med eur gontadenn a zo hag a zisplég an traou en eun doare all.

Kontadenn Hina.

Hina a oa eur plah yaouank koant ha diorroet euz ar henta; merh oa d'an heol ha d'al loar. Azaleg he bugaleaj e oa bet prometet da wreg da roue al Loh Vahiria.

Pa oa deuet dezi an oad hag ar mare da zimezi, pebez spont eviti pa glevas e oa he fried da zond eur mell silienn heuguz! Nann! N'helle ket en em rezolvi d'eur seurt planedenn, hag ez a da houlenn sikour digand ar galoneka euz tud a vrezel ar vro, anvet Maui, eun dén kadarn ma oa!

Maui, gand e nerz hag e ijin, a zeu a-benn da baka ar zilienn hag a zibenn anezi gand eun taol kleze. Lorh braz ennañ, e teu Maui da gavoud Hina ha da rei dezi e prov penn leun-wad ar zilienn. Frankizet diouz an tu-ze, e lavar Hina eur bennoz Doué kaloneg d'ar brezelour, hag hi en hent war-zu ar gêr gand ar prov iskiz-se.

Degouezoud a ra gand eur stêrig, hag e sav c'hoant ganti mond d'en em walhi (da neuñv). Hag hi pozi ar penn war ribl ar stêrig...Med pebez souezenn! ar penn e-neus greet gwriziou hag a zo savet da veza eur wezenn uhel....

Setu istor ar wezenn-goko kenta savet war douar Tahiti.

(Hervez eur gontadenn euz ar vro).

War roudou or misionerien e Bro-Antillez.

Echu eo ganin va beaj e Bro-an-Inizi pella, du-ze e-kreiz Mor-ar-Peoh. Hag ez an da weled Inizi all e Bro-Antillez.

Gwir e chom ar pez a skrive an Aotrou Kervarker er bloavez 1.847 diwar-benn « *Lizeri Breuriez ar feiz*»: « *cette publication qui offre au peuple une lecture peine d'enseignement et d'intérêt et où on lui donne des notions élémentaires d'histoire et de géographie.*»

Enezenn Haiti a zo e-kreiz inizi an Antillez. Ar gartenn a zo amañ a ziskouez deoh sklêr an doareou: eun aridennad inizi etre Bro-Florida euz ar Stadou-Unanet hag ar Venezuela, o koza eur mor disparti diouz ar mor Atlantel; ar mor-ze a zo anvet mor an Antillez pe c'hoaz mor ar Haraibed.

Ar Vretoned a zo bet, evid ar wech, desket war douarou ar béd, diwar kement a veze kontet dezo gand ar vartoloded, ar zoudarded hag ar visionerien.

Eur pez-c'hoari a oa bet savet evid ober goap euz ar Vretoned, diwar-goust eur vatez eet da zervicha e kêr *(Bécassine)*. Hag e oa bet savet eur pez c'hoari all da zislavared. E ti bourhizien emaom e Pariz, ar vatez a zo eur Vretonez, koef ganti evel-just, war urz ar Vestrez.

- « *Nous avons comme bonne une petite Bretonne, elle porte la coiffe, mais comme elle est bête!*»

Ouz taol emaer hag e sav kont euz beajou amañ hag a-hont dre ar béd. Med réd eo c'hoarzin a-wechou! Goulennom' ta digand « la Marie» e peleh ema Saïgon hag e vo gwelet peseurt penn a ray. Gwir eo n'ouzont ket a-walh o-unan e peleh ema.»

Ar Vretonez a zav eur mousc'hoarz faeüz war he muzellou:

- « Saïgon, emezi, an dra-ze ' zo en Iñdo-Chin, ha c'hoaz ez eus ganin em godell eur gartenn bet postet e Saïgon gand va breur martolod. Oh ober tro ar béd ema war ar *Jeanne*

d'arc, ha dre ma ' z a e tegas kartennou-post din. A-hend-all am-eus eun eontr misioner e Fort Lamy; an dra-ze neuze a zo e-kreiz Bro-Afrika, e-kichenn al lenn-vraz «Tchad», ma welit e peleh ema, just uhelloh eged Bro-Gameroun. D'ar bloaz nevez e teu deom kelou ivez digand eur hoar d'am mamm, seurez euz urz Picpus. Homañ a zo seurez-visioner e Bro-Bolivia e La Paz, demdost ouz al lenn-vraz» Titikaka», ma welit e peleh ema.»

An dud ouz taol, ne hoarzont mui...Piou a oa ar genaoueka?

Bro-Antillez.

War ar gartenn e welit eta an Inizi-Antillez, re vraz ha re vihan, an eil war-lerh ebén evel a gaver etre Konk-Leon hag Enez-Eusa. Lod anezo a zo anavezet mad evel Kuba gand Fidel Castro, Haiiti, a gomzin hirroh diwar he fenn. Gwadeloup ha Martinika, daou zepartamant stag ouz Bro-Frañs; lod al la zo bihannoh ha nebeutoh anavezet.

Inizi Bro-Antillez a zo bet kavet gand Kristof Colomb, er bloaveziou 1492-1493.

Ar ouenn goz a dud a oa Arawaked pe Karaibed, med eet int bet da netra diwar-goust eul labour re denn er parkajou korz-sukr hag ez eus bet degaset en o flas Morianed euz Afrika, evel sklaved; ahano e teu ar meskaj a gaver bremañ, krohennet lod du-pod, lod all kistin dare, lod all flammoh.

En hent war-zu ar huz-heol.

Lakeet am-boa em zoñj mond da Haiti da ober eur weladenn d'ar visionerien ginidig euz on eskopti: Tadou, Frered, Seurezed, tost da bevar-ugent anezo etre toud er mare-mañ. Ouspenn, ma' z eus eur mision hag a zo tomm da galon ar Vretoned, hini Haiiti an hini eo. An aotrou 'n Eskob Duparc a ree euz haiti ar «Vreiz Zu», o veza m'eo ar Vretoned dreist-oll o-deus poaniet da avïela an Haisianed abaoe ar bloavez 1860 m'eo bet sinet an emgleo etre gouarnamant Port au Prince ha Rom. Mad eo gouzoud e heller konta war-dro 700 a dadou euz urz Sant Jakez (Lambaol-Gwimilio) hag o-deus kemeret an hent da vond da haiti, Bretoned ar halz anezo, ha frered Lamennais, ha seurezed...Ped anezo ne dint morse deuet en-dro!

«E peleh ema an tonn ha n'eus ket pleget da dud va gouenn? An enezenn ouez ha ne gousk enni eskern eur Helt?»

(Y. B Kalloh - Tri neved , eur bedenn)

Beteg va zi oa bet an Aotrou Constant, eskob Constant, eskob Gonaïves:
« Deuit , emezañ, resevet mad e vezoh.»

D'ar mare-ze end-eeun an Tad Le Bot, euz Sant Jakez, e-noa embannet e klaske an tu da vond da Haiti, gand eun nebeud kerent d'ar visionerien, da dremen 15 devez e miz meurz war-lerh. Eun distaol a-zoare a helled kaoud, hanter-kant dre gant d'an nebeuta. Hag, a-hend-all an Tad a gemere soursi gand pep tra, billejou, lojeiz,ect...Gwech ebéd ne gavfen gwelloh tro ha me lakaad va ano gand daou warn-ugent a re all.

Petra ' rafen du-ze e-keid ha ma vefe ar gerent gand o bugale misioner? Bez ' e oa e Haïti eur beleg euz eskopti Kemper, eet war zikour ar visionerien 13 vloaz a zo. Hemañ a oa breur din dreist ar re all ha gouzoud a reen e vefe ouz va gortoz.

Lavaret e oa bet deom beza dirag ti-gar Montparnasse d'ar meurz vintin 4 a viz meurz; eun oto-karr bihan a oa bet fretet evid or has da areoporz Orly.

Piou a oam ha piou n'oam ket? - Landivizio a gomande, an Ao. hag an Itr. Inizan, an Ao. hag an Itr. Lemone, an AO. hag an Itr Peron, an Dell Mobian.

Re all euz an Eskopti: an Itr Treguer euz a Vrest, an Ao.Mallejac euz Plougastell-Daoulaz, an Ao Magadur, person Tremeog, an Ao. hag an Itr Le Guenn euz Brieg, an Itr Ferec euz Brieg.

Re all c'hoaz: an Ao. hag an Itr. Bigoin, euz Gemene (Morbihan), an Ao F. P. Lebastard euz St Aubin d'Aubigné ' Il-ha-Gwilen), an Ao. hag an Itr Le Porho, euz Lokellaz (Morbihan), an Ao. hag an Itr. Gatefait euz kostez Pariz.

Amzer da ober anaoudegez a-raog an diblas, koz ha yaouank. Ha goude ma vefeh oajet, arabad deoh kaoud aon da ober eur seurt beaj, an Itr. Treguer a zo 80 vloaz ha n'eo ket hi a glemmo gand ar skuizder.

Ar harr-nij a zo aze ouz or gortoz; ne vefe ket lavaret e vefe braz-braz. Koulskoude eo eur Boeing 747 ha bremaig e kavo plas da azeza ennañ 400 a veajourien! Beteg Cayenne er Guyane ez ay gand tud o sevel hag o tiskenn e Pointe-à-Pitre (Gwadeloup) hag e Fort-de-France (Martinik).

War-zu Pointe-à-Pitre.

Da nav eur eo deom loh, ha dija ema ar moteuriou o fromal a-zevri.

- « Paouezit da fumi! Stagit ho lurennou!»

Eur poent bennag, marteze, e klevim an dra-ze e brezoneg e aeroporz Kemper pe Vrest, med hirio n'eus nemed galleg ha saozneg.

Redeg a ra ar harr-nij war al leurenn vakadam hag, heb gouzoud deom peur, setu an avion o tibrada distroñs, evel eul labous, gand nousped tonnel a bouez! P'e-neus ar harr-nij kemeret mad e lañs ha pignet beteg 900 metr hag ouspenn en êr, e hellom neuze distaga ol lurennou ha dond ha mond evel ma karom. An darn-vuia euz ar veajourien a zo Europeaned o vond da dremen eun devez bennag a vakañsou er broiou tomm. Ar mare-mañ, tri miz kenta ar bloaz, eo ar mare gwella, o veza m'eo freskoh an amzer du-ze, hag êsoh an dommder da houzañv evid an dud n'int ket boazet outi.

Da nav eur om lohet hag eh erruom e Pointe-à-Pitre da 12 eur 30. An dra-ze a zo bet lavaret deom: «Kreisteiz hanter». Med gand va montr eo 17 eur 30; setu a ra eiz eur hanter beaj, pemp eur a gemm a zo etre Pariz hag amañ. Red e vo deom kas or moñchou 5 eur war a-dreñv.

N'on-eus ket kavet hir an amzer....etre konta kaoz an eil gand egile, debri or merenn, selled ouz ar sinema, lenn kazetennou roet deom gand an ostizezed, morgousked ives a-wechou. Da ober petra selled en divêz? Ne weled nemed mor ha koumoul. Nebeud a drouz, storlok ebéd gand an avion, dienkrez an oll.

Pointe-à-Pitre.

An avion 747 a jom a-zav e Pointe-à-Pitre, med evid kendelher gand e hent war-zu Fort-de-France ha Cayenne. Ni a rank eta diskenn. Sañset emaom c'hoaz er Frañs, peogwir Gwadeloup ' zo eun departamant tramor (D.O.M). Eun tammig furch a vo greet koulskoude d'or malizennou, med seven eo ar valtouterien. En aeroporz ema an Tad Autret, euz Kolloreg (urz ar Spiritaned) hag e gure an Tad Blaize, eun alsatian. Presbital

parrez Raizet a zo demdost d'an aeroporz ha di ez om kaset war-eeun. Pep hini a ouezo eno da beleh e-neus da vond da goania ha da loja. Me a vo resevet er presbital.

An Tad Autret hag an Tad Blaize a ra deom ar gwella degemer. Pa zoñjer e vez evel-se, bemdez pe dost, beajourien o skei war dor ar presbital evid klask bod, hag e vez an Tadou ken hegarad outo, e ranker lavared o-deus ar re-mañ kalonou aour. Doué o faeo!

Ne jomom ket re hir amzer da gonta kaoz diouz an noz; pep hini a zo mall gantañ mond da ziskuiza, war-lerh eun devez ken hir.

Kousket mad am-eus. Da 6 eur hanter e tihunan. Trouz ebéd er presbital; an Tadou a zo dija en iliz o kana an overenn. Deom da weled. Eun tri-ugent bennag a dud, merhed dreist-oll, gwiskamant ar vro gand lod anezo, kantikou galleg, ar re ez om kustum da gleved en or parreziou.

Stank eo an dud er barrez, war-dro 13.000. En o zouez 1.200 a vugale da gatekiza; penaoz dond a-benn? An oll a zo badezet, med n'eo ket troet kalz ar barrezioniz da zond d'an overenn da zul, marteze etre 1.200 ha 1.500, war ar poent-se ez eus kalz distaol, evel er Frañs.

N'eus ket gwall-bell edont o chom en tiez koad harpet an eil war egile, o skei war heñchou striz. Beva a reent evel er hêriadennou war ar mêz, an eil e ti egile pa droe en o fenn, an eil ivez o sikour egile pa veze ezomm, an eil o vond da heul egile d'an iliz, da zul. Tiez nevez a zo bet savet dezo, doare ar re H.L.M. ganeom-ni. Siwaz! bremañ pep hini a zo gantañ e-unan, heb nemeur a zarempred gand e amezeien, ar re a zo war ar memez pondalez zoken. Lavaret e vefe ez int bet diwriziennet a-blas. Ar pez' zo sur eo o-deus kalz anezo dilezet an overenn nemed d'ar goueliou braz. al lezenn eo: cheñchit bro d'an dud, cheñchit doare beva dezo, ne gollint ket o feiz, sur a-walh, med paouez a raint buan da zarempredi an ilizou, nemed hiniennou startoh en o feiz hag eet donnoh an Avïel en o spered, en o halon hag en o buhez. Sellit ouz ar Vretoned kuiteet ganto parreziou kristen diwar ar mêz evid mond da jom e kêr.

«Departamant frañsez!»Siwaz! kollet o-deus ar pez a oa a vad en o gouenn, ar boazamañchou a zalh eur boblad tud en he sav, boazamañchou ha n'int ket bet savet diwar an Avïel, gwir eo, med diwar lezennou koz, diwar ar relijion koz, harpet war ar skiant-prena ha war eur furnez bet goveliet gand ar vuhez. N'oa ket fall ar furnez-se, peogwir o-deus ar pobladou-ze maget ganti, padet a rumm da rumm, a-dreuz ar hantvejou. Ha petra o-deus gounezet diwar-goust beza stag ouz ar Frañs? A beb seurt modou nevez, menoziou nevez gand ar radio, an tele, ar sinema, ar hazetennou, fall ha mad toueziet....ha penaoz ober an disparti?Skubet eo bet ar hredennou kooz hag an Avïel n'eo ket deuet buan a-walh da gemer o flas. Broiou all a zo en Afrika hag ar gristenien n'eo ket a-walh dezo koll o feiz hag e tistroont d'o hredennou payan.

Ha penaoz katekiza 1.200 a vugale? Penaoz o avïela da vad hag ober anezo kristenien gouest da herzel ouz ar mor a gredennou faoz hag a hudurnez a venn beuzi ar vro?

War-zu Haiiti ha Port-au-Prine.

D'ar merher vintin e kemerom eur harr-nij bihannoh evid mond da Haiiti. Hag e klever goulennou: «Kousket mad ho-peus?» - « Lod: ya ha lod all falloh.

Kaer eo ar veaj, ne zav ket an avion ken uhel en êr hag e hellom gweled ar chapeledad inizi a nijom a-uz dezo. Dirag ar meneziou Arre ez eus bet lavaret e teu da darza ar vantellad koajou ha prajeier a holo ar vro hag e teu douar koz Breiz da ziskouez e

eskern. Amañ e welom tonenn wagennuz ar mor beteg ar pellder hag amañ ivez e tarz gwech ha gwech hag e saill inizi evel loened braz gourvezet pe re all bihannoh: an enezenn vihan-ze, daoust ha n'eo ket lagad eun naer euz an doñvor, eul lagad teñval endro dezañ o c'hoari e mor eonennuz evel malvennou beo?

N'eo ket gwall hir ar veaj, med a-zav e chomin diou wech da genta e Sant Martin ha goude-ze e San Juan.

Sant-Martin a zo hanter-hanter d'ar Frañs ha d'an Holland. San-Juluan a zo kêrbenn enezenn Porto-Rico, en he fez d'an U.S.A.

Goude-ze avad ne reom nemed nijal a-zioh ar Republik Dominikan, douar-ha-douar gand Haiti, med n'eus darempred ebéd etre an diou vro.

Da 11 eur 40 e tiskennom e aeroporz Port-au-Prince, ganeom avad eo 12 eur 40. Hag adarre ar montr war a-dreñv; bremañ emaom 6 eur war-lerh Pariz.

Port-au-Prince.

Na ped kwech ez eus bet ano euz ar gêr-ze e tiez ar Vretoned!

Tommder a zav diouz ar makadam. Amzer da gemer eur foto a-raog beza dispartiet bremaig. Med dija war doenn blad an ti-gar emaer o fichal an daouarn hag ouz or gelver: Tadou, Frered, Seurezed. Tridal a ra o halonou o weled o zud o skei war-zu an ti-gar; pep hini a anavez e re; hini pe hini euz ar visionerien e-neus greet 250 km evid dond d'on diambroug.

Amañ kennebeud n'eo ket kasauz nag hegas ar valtouterien, ha ni er-mêz. Laouen eo an dud, evel-just, hag an dour a zeu en o daoulagad. Biskoaz n'o-defe kredet kemend-all. Hag o-devo evel-se pemzeg devez da baseal asamblez, gweled e peleh ema o chom ar visionerien, ober tro an «tiegez» evel ma' z eer da weled ar mab person en e bresbital e breiz, gweled gand peseurt tud emaint o veva....pebez levenez!

Med n'eus ket amzer da goll. Lod a gemer dioustu an hent da vond d'ar gêr, pe en eur skol, pe en eu barrez don war ar mêz, e-kreiz ar meneziou pe ruiou anvet «momes» amañ. Ar re all a lojo e kêr; med da genta da ober eun ehan ha da goania e ti Tadou Sant Jakez e leh m'ema an Tad Uguen euz Plouzeniel. Koan vad, sur a-walh, n'am-eus soñj ebéd, med koan-leun a joa hag a gan, beteg diwezad en noz, daoust deom beza skuiz. Bennoz Doué deoh, Tad Uguen, - ha d'an Tadou all ivez, - e-pad pemzeg devez e veillo an Tad warnom evel eun êl gardian, ha ne vanko netra deom.

Petra vo bet ar pemzeg devez-se? Hir gontet e vo moarvad gand ar re a vo bet euz ar veaj. Beajou all a vo greet er bloaveziou da zond, med homañ eo ar genta hag eur vlazenn a zo ganti ha n'o-do ket ar re all. Eur bern traou a vo da lavared, rag arabad eo kredi e vefe chomet pep hini gantañ e-unan. Red oa mond da weladenni ar re all. N'eo ket alïez o-do servichet kemend-all heñchou fall ar vro! Ped kwech ez int en em gavet an eil gand eben, otoiou an Tadou! Êz e oant da anaoud: an darn-vuia a zo speget warno paperiou gand al lizerennou «BZH» hag eur penn artichaod glaz.

Hag a-zav, sklêr eo deoh, da houlenn keleier. Ped kwech ivez ez int bet pedet da leina euz eur presbital d'egile evel ma vefent bet kerent tost.

Me am-eus kavet an Tad Emile Gloaguen euz Plomeur, beleg euz an eskopti eet war zikour ar visionerien er bloavez 1959 evid rei tri bloaz d'ar misionou. Padal, setu 16 vloaz m'ema en Haiti ha n'eus ano ebéd gantañ da zistrei. Person eo e parrez Ennery e eskopti Gonaives. Med tro on-do da gomz anezañ, euz e barrez hag euz e labour.

Lein en arheskopti.

A-veh emgavet e Port-au-Prince, ez eus bet roet din eul lizer a-berz an arshekbob d'or pedi, Emile Gloaguen, an Tad Le Bot ha me, da leina en e di. Ouspenn e lavar din: « En eskopti e kavoh kambr e-keid ha ma vezoh er vro ha plas ouz taol pa garoh.». Eul lein a zo bet fardet en enor da gannad ar Pab a zo o vond da guitaad Haiti evid Dakar. Tro vrao din da weled oll eskibien Haiti ha beleien kêr Port-au-Prince. N'oa ket da lavared nann, e hellit kredi.

Med poent eo sacha evid en em gavoud e poent! An eskibien a zo aze gwisket kran ha me evel eun istrogell gand va rochedig ha va bragez skañv. Buan, eul lamm d'am hambr: eur zoudanenn wenn a oa deuet ganin, eur gouriz moug, va hroaz a eskob, ha setu-me deread ar pez ahanon evid mond e-touez ar re vraz-se. An oll eskibien a zo bremañ a ouenn Haisian, evel m'eo falvezet gand ar gouarnamant.

5 a viz meurz. Port-au-Prince.

Plijadur am-eus bet o konta gand an eskibien hag ar veleien euz ar vro e-pad lein en eskopti. Tud hegarad, sperejou digor hag a oar emaint en eur hroaz-hent e istor an iliz en o bro. Trubuilluz a-walh eo bet an amzer dremenet, abaoe ar penn-kenta ha beteg ar loaveziou diweza-mañ. Beteg-henn e oa renet ha poulzet an Iliz gand misionerien deuet euz diavêz-bro, eskibien, beleien, frered, seurezed. Deuet eo ar mare da lezel ar stur gand an Haisianed o-unan. Pa zeu eur hrennard da baotr-yaouank, e fell dezañ e vefe lezet kabestr gantañ da ober e benn e-unan, evel eun ebeul friant gand ar rañjennou war e voue; lezenn ar béd eo. Evid an Ilisou hag ar broadou eo ar memez tra; eur poent a zeu hag a fell dezo beza mestr warno o-unan. Labour ar visionerien eo sikour an Ilizou da veza gouest da vond gand an hent hepto. Setu ar pez a zo bet greet e Haiti hag an dra-ze eo enor ar visionerien. Piou a oar penaoz e vo kont warhoaz? Ma teufe - Doué ra viro - d'ar visionerien rankoud kuitaad ar vro, Iliz Haiti a zo bremañ gwriziennet don a-walh evid stourm ouz an aveliou; ar seiz eskob a zo bremañ bugale euz ar vro; d'o zikour beleien, frered, seurezed haisian, re rouez c'hoaz, siwaz!

Eun dro e kêr.

An eskopti a zo heñvel a-walh ouz an tiez bet savet gand an europeaned, frankoh avad o veza m'eo gret evid rei bod d'ar veleien a zeu e kêr da ober o frenadennou pe da hortoz ar harr-nij, pe c'hoaz da ober o retred oll asamblez. Ti an Aotrou' n Eskob eo ti an oll veleien, eno emaint er gêr evid loja ha preja pa garont. Daou estaj a zo; e pep hini oh ober tro an ti., eur pondalez digor d'an avel; war ar pondalez e sko ar hambrou. Bremañ, koulskoude, abaoe m'eo haisian an Aotrou' n Eskob, Tadou Sant Jakez hag an Tadou moñfortaned o-deus tiez-repu dezo o-unan e kêr, e leh m'en em gavont gwelloh kenetrezo.

War eun uhelenn euz kêr ema an Eskoppti hag o vale war pondalez an eil estaj e weler kêr Port-au-Prince beteg ar mor. E-kreiz al lodenn gosa euz kêr emaom, harp ouz

karteriou paour, lochennou koad, izel, truezuz, goloet gand tolennou houarn, debret gand ar mergl. Ha c'hoaz n'ez int ket da weled karteriou an dienez tro-war-dro da gêr.

Diou iliz-veur a zo, unan goz, hag an hini nevez, stumm european dezi, savet war batrom ilizou Bro-Frañs, gand daou dour evel-just, eun talbenn ledan livet e gwenn hag e dem-ruz, peadra da blijoud d'an Haisianed. Ehon eo an iliz-veur, med n'eo ket c'hoaz frank a-walh evid ar goueliou braz. A-hend-all n'eus forz pe da vare ez it d'an iliz, e vez dalhmad tud o pedi c'hwég, o divreh e-kroaz, pe oh ober hent ar groaz war o daoulin heb taoler kont ebéd ouz mond ha dond an dud.

War gostez an talbenn ez eus bet savet eur groaz vraz hag o-deus an dud kalz devosion eviti.

Kêr Port-au-Prince a zo war ribl ar mor o skei war bae ar «Gonaïve». Kempennet kaer eo bet an andread gand aleou ha leurgêriou plantet a wez hag a vokedi, glaz ha fronduz a-hed ar bloaz. Sioul eo ar mor evel bae-vor Douarnenez, batimannchou a genwerz ha bagou-pourmen, beb mintin e teu beajourien euz Bro-Amerika; eun dro a reont dre ar ruiou hag ar plasennou brao, mond marteze da weled eun abadenn « Vaudou « folklorel ha diouz an abaradez e tistroont d'o bro: « gwelet» o-deus enezenn Haiti! Siwaz! N'o-deus gwelet netra!

Ar marhad

Harp ouz ar porz ema ar marhad. Chezuz! pebez marhad! Bern war vern ema ar staliou pe, kentoh, stok-ha-stok, ar werzerien, o marhadourez dirazo: orañjez, kraoñ-koko, maiz malet, mil, korz-sukr, bananez ha me 'oar. Poan on-eus o tigeri hent e-touez an engroez, an dud o porteza war o fenn, an azenned sammet....evel azenned, broudet gand o ferhenn. Hag eur pez glabouz ha cholori gand pep hini o tivenn e lod. Glao a zo bet hag emaom o patrouillad er pri, aon deom atao da rinkla en eur poullad pe eur rolleh.

Eur marhad all a zo, eur seurt kohu braz, toenn warnañ. Amañ eo dilastez an traou: koatajou kizellet, lèrajou livet, seizennou, priajou a beb stumm hag a beb ment. Karet am-befe prena ha dre ma' z eom n'on-eus peoh ebéd defod prena ha prena; gwelloh e kavan gortoz ha gweled da genta ar priziou; buan a-walh e vefen paket e gêr goude kinnig netra nemed an hanter euz ar priz goulennet.

Diouz an noz ez om pedet da goania e skolaj ar Frered e Delmas, eur skolaj nevez savet er-mêz euz kêr, evid dizamma skolaj Sant Loeiz deuet da veza re striz. Frered Lamennais (Ploermel) eo a zo o rén ar skolaj, Bretoned ar halz anezo: ar Frered Corcuff euz Plobannaleg, Gélébart, euz Brelez, Scouarnec, euz Kombrid, Le Mat euz Kast....emaom e Breiz-Izel.

D'ar yaou 6 a viz meurz.

Abréd ez eom da overennna d'an Iliz-Veur. Overenn a zo dija ouz an aoter vraz ha kalz tud a zo diredet evel beb mintin. Kana ha pedi a ra an oll, lod o divreh er vann, lod all stouet izel d'an douar, lod-all oh ober hent ar groaz war o daoulin en-dro d'an iliz beb derhel an disterra kont euz an dud a zeu hag a ya. Peb tra a zo e galleg daoust m'eo haisian ar veleien, pe ablamour just a-walh ma ' z int haisian! Yéz ar vro n'he-deus ket c'hoaz he flas en Iliz-veur. Komprenit' ta! Kreoleg e iliz-veur ar gêrbenn! N'emaoh ket mad? Eur bloavez, da geñver goueliou Pask, e kredas eur prezeger, haisian a ouenn, eet da

eskob goude-ze, komz e kreoloeg. Hopala! Dond a reas bourhizien hag a ouie kreoleg kenkoulz pe welloh eged ar galleg, da ober rebechou kaled d'ar prezeger: « Gwech ebéd, emezo, n'eus bet prezeget e kreoleg enn iliz-veur.

- « Daoust ha c'hwi, eme ar beleg, a intent ar hreoleg?»

- « Ya, mad tre!»

- «Ahanta, eme ar beleg, ne zoñjit ket en darn-vuia euz ar zelaouerien ha n'eo ket ar galleg o yéz, ar re baour, ar re zizesk....ar re-ze o-deus ar gwir da veza kelennet en o yéz.» Hag e kendalhas gand e zarmonou e kreoleg.

Da greisteiz ez eom da leina, Emile Gloaguen ha me, da di an Tadou Monfortaned. An Tad Prigent, euz Gwipavaz, an Tad Vourc'h, euz Sant Derhen, on-eus anavezet mad p'edo o chom er Rodi hag o prezeg misionou e parreziou an eskopti , an Tad Ligen, euz Plogonneg. Ganeom ema ivez an Tad Gayot anvet nevez' zo da eskob er Hab-Haisian. Poan a-walh a oa bet, gwir eo, o klask kaoud asant ar re a zo e penn ar vro. Ne blije ket nemeur an Tad dezo. A-du edo evid prometi beza leal ha doujuz da lezennou-diazez ar vro, med nann da eun dén. Rom a zalhas penn ha, goude eun nebeud miziou, e kilas ar gouarnamant. Eun dra nevez e oa kement-se en darempredou etre an Iliz hag ar Gournamant, eun nor korn-zigor d'ar frankiz evid an Iliz.

E skolaj Delmas.

Mond a reom diouz an abaradez d'ar skolaj nevez savet gand frered Ploermel er-mêz euz ar gêr, e karter Delmas. Skolaj Sant Loeiz e kreiz kêr a oa deuet da veza re striz ha plas da zegas kresk ennañ ne oa ket; n'helled ket mui reseo an oll vugale o-doa c'hoant da ober studiou. E Delmas avad ez eus dija savaduriou frank ha fesonet brao, kaer zoken; douar braz a zo en-dro ha gellet e vo c'hoaz kreski ar skol. Sant Loeiz ha Delmas eo a ro deskadurez ha kelennadurez d'an oll pe dost euz ar re o-do levezon er vro; setu eur gaer a bromesa evid an amzer da zond.

Diouz an noz e tistroom d'an Eskopti, o treuzi an iz-karteriou paour ha truezeg a gaver tro-war-dro d'ar gêr vraz.

D'ar gwener 7 a viz meurz.

En hent war-zu ar menoziou bremañ, poent eo deom kuitaad Port-au-Prince. Bordig 180 km on-eus da ober evid mond da Gonaïves warhoaz da noz. N'eo ket kalz a dra war heñchou koltaret Breiz, med amañ, siwaz! War eun hent braz emaom, lavarom eun hent *«imperial»* a ya euz Port-au-Prince d'ar Hab-Haisian, med pebez hent! arabad eo d'ar voeturiou skañv avañturi mond warnañ, riskl braz o-defe da derri o ahelou abréd. N'eus nemed an otobusiou boutin hag a zarempred an hent ha Landroveriou an Tadou misioner; nebeud a re all. Ar blenier a dle digeri mad e zaoulagad ha beza war evez dalhmad evid mond e-biou d'an toullou, skei a-gleiz hag a-zehou da glask an tamm gwella. Storloket om avad heb ehan.

Eur gompagnunez frañsez a zo a-zevri oh ober eun hent nevez.

Tro da veza enouet n'on-eus ket avad na da gavoud hir an amzer. A-walh eo selled en-dro deom. Da genta e treuzom eur vro digeñvez hed-ha-hed ar mor, anvet eo «savane déserte». Ne zav netra nemed eun doare geotenn dreud ha gwez kaktus uhel amañ hag a-hont. Tremen a reom dre Duvallier-Ville, eur gêriadenn nevez flamm, dre Arcahae, e leh

m'ema ar seurez Olive Esvan, euz Arzano, oh ober skol, Sant Mark e leh m'eo bet Elile Gloaguen kure; eun ehan evel-just.

Med amañ e cheñch doare an douarou; tostaad a reom euz ar stér artibonite. An Amerikaned o-deus lakeet kleuza kanou, azaleg ar stér, da zoura ar parkeier. Gand tommder ha dour e teu ar vro da veza evel baradoz an douar. Peb tra a zav, gwez koko, bananez, pamplemous, butun, avalou-douar, kaol, riz....parkajou riz.- Paour e chom, er memez tra, an dud, rag n'o-deus nemed douarou bihan, daou zevez-arad d'an hirra eveid peb tiegez, hag an dud a zo stank. Pa zoñjer ez eus diou wech muioh a dud dre zevez-arad eged er Frañs, daoust d'ar meneziou a holo an darn-vrasa euz an enezenn!

Ouspenn, ar ruiou o-unan emaer oh ober anezo goulehiou; trohet e vez diwarno ar gwez evid ober glaou-koad ha goude-ze an doureier a gas ganto an douar beteg lezel ar vein noaz. An dud n'o-deus ken evid ober tan nemed glaou-koad ha keuneud seh dastumet war ar ruiou. Koulskoude ar ruiou o-unan a hellfe beza bet labouret med gand kemer poan, sevel kleuziou da zelher an douar; amañ hag a-hont e klasker hen ober gand sikouriou deuet euz an diavaêz. Nebeud a bres a zo avad gand an Haisianed da ober kemend-all!

Bremaig e chomin a zav er barrez *Petite Riviére de l'arbonite* e leh ma kavim an Tad Le Roy, euz Lanarvili. An Tad e-neus sikouret kalz an dud evid o buhez pemdezieg hag o labour. Deuet e oa ar mare hag ar haniou da gas dour a oa stanket gand ar pri hag al lehid, pa ne felle da zén o riñsa. Evel e leh all ema amañ pep hini gantañ e-unan. An Tad Le Roy a zeuas a-benn da ober dezo en em gleved ha setu saveteet ar parkajou riz.

Re alïez e vez diskanet deom sonenn ar «mond war raog». An Tadou misioner bet gand ar re genta ha gand ar re wella da labourad war an dachenn-ze. Kleved a rin c'hoaz ano euz an Tad Gw. Poupon euz an Erge-Vraz a boanias ivez da zikour an dud da zevel o hein ha da zegas gwellaenn en o buhez. Marteze e reas re, rag ar pennou braz n'emaint ket kement-se a-du evid ma teufe ar gouërien baour da wellaad o stad. Esoh eo kaoud afer ouz tud dizesk hag heb êzamant buhez.

Degouezet om e Petite Riviére. Degemer kaloneg evel ma kavim en oll bresbitaliou. Na c'hweg d'an Tadou en em weled keid all m'emaint diouz Breiz, ha keiid all an eil diouz egile ablamaour d'an heñchou fall.

Gwener 7 a viz meurz.

Goude beza leinet er presbital an Tad Le Roy, euz Lanarvili, yao adarre en hent war-zu Dessalines el leh ma kavim an Tad Allix euz Kameled; eno e chomin da gousked.

War ar blasenn eun delwenn, hini Dessalines. Hemañ a zo chomet brudet er vro, o veza m'eo eñ e-neus roet he frankiz d'an enezenn ha tennet anezi a-zindan yeo ar Frañs.

Dessalines a oa eun Afrikan ganet e Bro-Hinea, bet skrapet gand marhadourien sklaved ha gwerzet du-ze e Sant-Dominig (ano Haïti d'ar mare). Ne ouie na lenn na skriva, med da vond d'an emgann e oa eur maout. Er bloavez 1.803, Dessalines en em zav gand eun nebeud mignoned ouz Rochambeau gouarnour ar vro en ano Bonaparte; dond a reas an treh gantañ hag eh embannas e oa libr ar vro en eur rei dezi heh ano koz; Haïti, ar genrta frankizet euz an oll vroiou du. Dén a vrezel dispar, n'oa ket dornet avad evid gouarn. Kriz e oa hag urz a roas da laza an oll re wenn a oa er vro ha da zevi o ziez. « An oll ilizou, nemed e Port-au-Prince, Sant Mark ha Gayes, a oe losket; an oll. visionerien, pe dost, a oe lazet pe kaset kuit euz ar vro. Ha setu an noz war Iliz Haïïti.

Dessalines a oe lazet d'e dro er bloavez 1.806 gand ar re a oa o klask kemer e blas.

Goude Koan e teu buan ar c'hoant kousket deom, med ken plijuz eo d'an Tad kaoud kenvroiz da varvaillad! Poent eo koulskoude mond da ober eur ruill.

Sadorn 8 a viz meurz: Gonaïves.

Abréd diouz ar mintin e lohom war-zu Gonaïves. A-gleiz hag a-zehou d'an hent, lochennou paour goloet gand deliou gwez-banaez. N'eo ket an ootojou a zo o stanka an hent, med an dud, a-vlokadou, e-kreiz an hent pa vez plênnoh; riskl ebéd da weled otojou o tremen. Pa erruom, e teh an dud war bord an hent evel eur vandenn yer.

Gonaïves. An eskopti a zo bet savet gand an Aotrou'n Eskob Robert. Êz eo gouzoud eo bet savet gand eur Breizad; gwintet war greiz ar fasadenn ez euz eur mell kroaz keltieg. Soñjal a ran er paouer-kêz Eskob taolet er-mêz goude beza gouestlet e vuhez d'an Haisianed. Ouspenn e bresbital, an Aotrou 'n Eskob e-noa c'hoaz savet eur zal e leh ma vez greet bodadegou a beb seurt evid ar yaouankizou.

An Eskob a-vremañ, an Ao. Constant, a navezan; bet eo o koania em zi e Kemper, en hañv diweza. Hegarad kenañ eo hag em êz eh en em gavan dioustu. Emile Gloaguen e-neus kuiteet ahanon kerkent ha degouezet, evid mond d'e barrez, Ennery, da bourchas peb tra evid ar zul.

Me a ya da ober eun droiad e kêr. Da genta d'an ospital renet gand ar seurez M.J.Malabous euz a Witalmeze(euz seurezed Cluny). Eun nebeud seurezed du a zo ouz he skoazella. Ha beh d'ar brezoneg!

Goude-ze da skol ar merhed, renet gand ar seurez Stanislas Le Louet, euz Brieg.

Bez ez eus e kêr ruiou a-zoare gand staliou-kenwerz, a beb seurt enno. Deom da brena kartennou-post. Kavoud a ran a-benn ar fin, med ar priz! E Port-au-Prince am-boa peet 0,75 lur ar pez hag amañ e houlenner 4 lur! Eet er-mêz euz ar ruiou braz, e kouezer avad war heñchou fall, diskompez, goloet a etredou, a deil, ar moh o haloupad eno evel war ar mêz, garviged a zo ivez, distag o klask o boued. En daou du, tiez bihan e koad, digor war ar ru, staliou dirazo o kinnig traouigou dister.

Dalhmad ivez kirri boutin o tremen, a beb seurt liou, ruz, melen, glaz, gand anoiou souezuz: *«Puissance de Dieu, Bethel, Abraham, Notre Dame de...., Sainte Claire, Saint Jude, La volonté de Dieu»* ha me oar. Ne deuont ket a-bell war ar mêz, netra nemed e-keid ma n'eo ket re fall an hent. Nebeud a otojou skañv, med kamionou braz ha bisikletou.

Amañ hag a-hont e kêr eo stank an templou euz a beb seurt Ilizou; moarvad ez eus ouspenn kant rummad disparti a gristenien an Haiti, hag ouspenn an templou Vaudou (ar relijion goz deuet euz an Afrik) ; ar re-mañ a zo êz daanaoud o veza ma'z euz war o hern eun drapo anavezet mad.

Lein a vo ganeom en eskopti gand an Aotrou'n Eskob hag an Tad Pélissier. Ano euz Breiz peogwir an Ao.'n Eskob a zo bet e Sant Jakez hag e Kemper.

Eur pennadig kousk goude lein, ken bah eo an amzer ma n'heller ket herzel...N'eo ket lavared e vefe tomm spontuz, 27° en disheol, med ar voazamant a vank. Gwella pez' zo e kavan mad va boued hag e kouskan didrabas.

Goude ar housk eun dro d'ar marhad. Plijuz e vez atao gweled ar marhad n'eus forz e pe vro e vefed. Ar gwerzerézéd a zo amañ kluchet dirag o zammm-stalig: frouez ha legumaj, keuneud seh dastumet war ar ruiou, tammou dillad...Ped kwech on bet mennet da gemer poltrejou, paneved an doujañs am-eus evid an dud. Kasaüz e kavan ivez e-pad an hañv gweled paotred Pariz, deuet da aveli o fenn e Breiz, o fotografia or merhed gand o hoefou.

Diouz an noz, ez eom da goania da di ar Frered, - Frered Ploermel- Pebez laounedigaez a ra deom ar breur Jean Poulelaouen euz Combrid rener ar skol! Ouz e zikour ez eus daou frer all, Yves Gabel euz Landreger ha Julian Gollot euz Henbont. Or mignon Jean a gouezo klañv eun devez bennag war-lerh hag e kavim anezañ en ospital war an distro. Eur skol all o—deus en eur harter paour euz kêr, bet savet gand sikour ar Frered euz eskopti Kemper.

Ar zul 9 a viz meurz.

N'eus ket amzer da goll, red eo dibikouza abréd. Da 6 eur 1/2 em-eus da gana eun overenn «babel», skignet beb sul gand ar radio. An Ao 'n Eskob Constant a zo er heur, gwisket en e gaerra. Teir overenn all a vo c'hoaz; homañ eo overenn ar yaouankizou. Leun eo an iliz-veur gand ar vugale, dreist-oll bugale an diou skol gristen. Eur seurez a zo o rén ar han; peb tra a vo e galleg; eun hanter-kant vloaz bennag eo ar zeurez ha n'eo ket troet kalz gand yéz ar vro, ar hreoleg.

Trouz a zo: taboulinou, gitarou elektrik, harmoniom. Gwisket brao eo ar vugale ha kana a reont a-bouez-penn gand o moueziou skiltruz.

Bet om ivez beteg ti an Dimezell Marcelle Wiss, eur gristénéz euz an dibab, mad ouz an Tadou, bepred digor he zi d'o degemer. He gweled a rin e Sant Jakez er bloavez war-lerh.

Da 4 eur e teu an Tad Pélissier d'am has da Ennery; an Tad a zo haisian, med dezañ gwad kemmesket, krohennet sklêroh eged an darn-vuia. 33 km on-eus da ober, atao war an hent «imperial» a ya euz Port-au-Prince d'ar hap-Haisian, med ken fall ha ken penn-da-benn. Tri hard eur a lakaim da ober an hent; n'eo ket fall.

E-ser ober hent war-zu Ennerye e troidell c'hoaz em spered ar zoñj euz an overenn-bréd e Gonaïves, ar vugale gwisket heñvel gand dillajou a-liou, ar vasikoded embreget mad, al laz-kana, an taboulinou, an aoter fichet, al lennadennou distaget frêz gand eur paotr hag eur plah. Goude ar zarmon, seiz plah yaouank, gand manegeier gwenn, loereier gwenn beteg o daoulin, a bign dirag an aoter da ginnig ar provou. Kalz yaouankizou o komunia.

Eun Iliz yaouank, entanet, leun a esperañs.

Dond a ra war va muzellou ar barzoneg savet gand an Ao; Gwillou «Tad -Koz da zul».

«Ni' gar ar zul...
Ni etrezom, tud koz a gar son ar hleier
sae ruz ar guruusted, ar fleur ouz an aoter,
an ezañs hag ar hantikou.
Ni ' gar ar zul, en templ ni' zo~j er baradoz
er zent, en or breudeur, en neñv ouz or gortoz.»

Erruet om eta e Ennery, parrez an Tad Emile Gloaguen, euz Plomeur, unan euz ar veleien euz Eskopti Kemper prestet da vond war zikour a visionerien. Evid marhad tri bloaz e oa bet prestet ha padal ema e Haiti abaoe 1.959 hag ano ebéd gantañ da zistrei e-keid ha ma hello padoud.

Eur barrez ehon eo Ennery, braz an douar dindanni; stankennou ha ruiou (anvet amañ «momez») a beb eil, koajou, fraostaj ha parkeier labouret, pelloh menoziou.

Ouspenn an iliz-parrez ez eus eiz chapel, war-dro diou leo hanter an eil hag ebén anezo diouz an iliz. Med gand al landrover e-neus e hell an Tad mond beteg c'hweh anezo; evid tizoud ebén e rank ober hent war varh, a-dreuz ar gwenojennou. N'e-neus marh ebéd dezañ e-unan med prestet e vez dezañ dre m'e-nevez ezomm.

Kavoud a reom an Tad dirag e bresbital, paourig a-walh an tamm anezañ....ar presbital savet eur pennad 'zo e mein. Diou gambr hag eur bureo, n'eus estaj ebéd. O sevel eur presbital nevez emaer avad: an Tad e-unan eo a ra ar brikennou en e amzeriou vag. Savet e vo war stumm ar presbitaliou all a welim: eun estaj a vo roet dezañ evid gelloud degemer an Tadou a dremen, gand peder gambr hag eur garid-koad tro-dro evid dishoeliañ traoñ hag ar hambreier, pourmen warnañ pe c'hoaz ober eun diskuiz ouz red sevel warno ar gwele pa vez re domm an amzer. Ar gegin a zo eun tiig bihan disparti. Diou vorianez a zo o servicha er bresbital; a-ziouiou ez eont evel-se peurvuia. Boued o-devez da zebri da vihanna hag eun dra bennag ouspenn.

18 eur 1/2 eo. Ema an noz o tond pa zon ar hloh-galv evid an overenn. An heol amañ n'eo ket hedro: hañv-hoañv e sav war-dro 6 eur hag ez a da gousked war-dro 19 eur.

D'an eur-ze ivez e vez lakeet da vond en-dro ar moteur a ro goulou d'ar gêriadenn. Beteg n'eus ket pell n'oa ket a dredan, nevez ' zo e-neus ar gouarnamant roet eur moteur ha renket peb tra evid sklerijenna ar blasenn hag an tiez. Med piou a daolo evez? Goulennet ez eus bet digand an Tad hen ober: mond da gerhad esañs dre ma vez ezomm, lakaad peb tiegez da baea e skodenn hervez an niver a lamprou e-neus. Ma chom unan bennag heb paea e vo nahet krenn ar goulou outañ. Ar moteur a ya en-dro etre 18 eur 1/2 ha 21 eur 1/2. E-pad an nemorant euz an noz da bep hini mond da gousked pe en em zibab!

Overenn ha koan. Pell a-raog m'eo marvet ar goulou ez on eet e bro an huñvreou. Skuizuz eo bet an devez.

Toussaint Louverture.

O vale dre ar vourhadenn e tremenom dirag eur monumant savet d'eun dén brudet: Toussaint Louverture.

Emaom er bloavez 1.793 e Sant-Domingo, ano koz an enezenn en he fez. Ar Spagnoled hag ar Frañsizien a oa oh ober o mistri war ar vro. Toussaint Louverture, eur sklav, en em zav en o eneb; dond a ra an treh gantañ hag e kemer an ano a *«Gouverneur Général à vie»,* gand ar gwir da eñvel an hini a zeufe war e lerh.

Bonaparte ne deas ket an dra-ze dezañ tamm enéd: 86 lestr a vrezel, gand 22.000 soudard a sko war-zu Haiti er bloavez 1.802. Toussaint a zo trehet ha kaset d'ar Frañs. Lavared a reas:» En eur daoler ahanon d'an traoñ, n'eus diskaret nemed ar hef euz gwezenn ar frankiz; diwar ar gwriziou e savo kreskennou nevez, rag niveruz ha don eo ar gwriziou.

Mervel a eure d'ar 7 a viz Ebrel 1.803. N'e-noa ket bet koñje zoken da weled nag e wreg nag e vugale. Eun istorour a laka anezañ e renk gand an dud vrudeta: Bouddha, Platon, Charlemagne, Washington.......

Gwelet on-eus eur sklav all, Dessalines, o tond war e lerh hag o sevel en-dro banniel ar frankiz eun nebeud amzer goude.

Eun overenn en eur japel (10 a viz meurz).

Antronoz e lohom da zeiz eur da vond da overennna da japel «*Savane carrée*». Tri hard eur a lakom da ober an hent treuz-didreuz. Eur stérig a zo war an hent hag a hoari koukoug ganeom; ne ra nemed troidella e-keid ha ma' z a an hent war-eeun; setu ma vo red deom he zreuzi seiz gwech euz a-zehou da gleiz hag euz a-gleiz da-zehou, a beb eil. Bas eo an dour er mare-mañ, med naoz ar stèr a zo don hag e tiskennom e-barz a-blomm pe dost, kuit da grapad en tu-all war an hent-karr, ar moteur o fraoñval euz e wella.

N'emaom ket on-unan; diou vestrez-skol a zo ganeom o vond du-ze da dremen ar zizun, rag eur skol houarnamant a zo - n'int ket stank! - gand 400 a vugale evid teir mestrez-skol, bugale euz a 7 pe 8 vloaz bteg 13 ha 14.

El lun emaom, med an overenn a zo bet goulennet gand eur famill e kañv. Deh n'oa ket bet a overenn med eun ofis renet gand katekizer ar harter, anvet amañ «sakrist»: pedennou evel beb sul pa vez an Tad war al leh, katekiz, kantikou, med evid c'hoaz ne vez ket roet ar gomunion.

Ar japel a zo nevez flamm, frank, savet e mein. N'eo ket ar vein eo a vank!

Ar zakrist a zeu davedom. Dija ez eus tud er japel hag an Tad Emile a grog gand ar hovesionou, azezet war eur gador e penn uhella ar japel, en tu all d'an aoter. N'eus kador goves ebéd, an dud a zeu an eil goude egile da zaoulina dirazañ.

Ar zakrist a lak an dud da gana kantikou e kreoleg. Embannet ez eus bet eul levr gand 300 kantik nevez e kreoleg war doniou haisian. Beb sul e vez desket eur hantik muioh pe zaou ha dindan eñvor e teuer ganti.

Echu ar hovesionou, e tigor an overenn; din-me eo ober ar zarmon, nemed e vo troet e kreoleg gand an Tad dre ma' z an.

Ped a dud a oa? 150 pe 200, bugale hag all. War-lerh ar zarmon, daou baotr yaouank a gemer taboulinou kuzet dindan an aoter, evid eila ar hantikou. Souezuz eo gweled penaoz e skoont gand eun dorn war an daboulin, o stegna kalz pe vuioh al lér evid uhellaad an ton. Kreñv ha skiltruz eo ar moueziou ha kana ' reont a galon vad.

Goude an overenn n'eo ket echu an abadenn. Ezomm o-deus lod da gaozeal gand an Tad; a-hend-all koz ah yaouank a jom da varvaillad kenetrezo. Amzer' zo! Laouen braz ez int ivez o veza m'am-eus kemeret fotoiou. Gwelet e vez ez int gwisket brao ha n'ema ket tres an dienez warno.

11 eur 1/2 eo p'emaom war an distro, hag atao kalz a dud war an hent o tistrei diouz an overenn, - lod a zo euz ar vourh - pe o vond d'ar marhad.

N'ema ket a hiz gand an Tad dazastum tud war an hent; ne vefe fin ebéd! Setu amañ koulskoude azezet war bord an hent eur vaouez gand he merhig, en o hichenn parkajou pounner. «Savit er harr» eme dezo an Tad. N'eus ket leh da refuz evel-just. Greet o-deus dija eun tamm mad a hent hag emaint o vond d'ar marhad da Poteaux, eun tammig a-raog Gonaïves; war-dro 40 km o-devo greet, war o fenn paneradou heiz malet ha frouez. Erruet

e Ennery an eil hag ebén a laka en-dro o faneradou war o fenn ha yao en hent, skañv o bale daoust d'ar zamm.

Striz eo al lezenn gand an Tad.

N'eo ket gwriziennet don ar feiz er halonou hag ouspenn ez eus eur meskaj mantruz etre ar relijion gristen hag ar relijion Vaudou, kredennou ha boazamañchou koz deuet gand o zadou-koz, sklaved skrapet en Afrika. Badezet e veze ar vugale hag echu toud. Rouez ar re vadezet a zeue d'an overenn, rouez ivez ar re a veze eureujet en Iliz. Red e oa d'ober eun dra bennag.

Bremañ e-neus pep hini e «gartenn a gristen» a vez lakeet eur merk warni pa zeuont d'an overenn. Pa zeu ar gerent da houlenn badezi o bugale, e rankont diskouez o hartenn. Ma n'int ket aketuz da zond d'an overenn, an Tad koulz hag ar vamm, ha da ober o fask, e vez nahet outo badezi o hrouadur. Diwezatoh ar paotrig pe ar verhig deuet da 10 pe 12 vloaz, a zav c'hoant gantañ da veza badezet hag a lavar d'ar zakrist pe d'an Tad.»Amzer!» a vez respontet dezo, da genta tri bloaz gand overenn ha katekiz beb sul. A-benn tri bloaz ar zakrist hag a zo ivez «katekizer» a lavar d'an Tad ma'z int bet aketuz ha ma'z int prest da veza badezet.

En hent-se ez euz nebeutoh a vadiziantou eged gwechall, med kalz muioh a dud en overenn ha kalz muioh goublajou eureujet en iliz.

Er bloaz-mañ adarre e-neus an Tad badezet eun ugent bennag a dud yaouank ha kemend all a zo oh en em brepari da veza eureujet en iliz. Fiziañs a zo evel-se da weled ar feiz kristen o startaad hag ar Vaudou o koll tachenn.

Port-Margot - Petit-Bourg (12 a viz meurz)

Bremañ emaom o vond da skei war-zu an nord, trema Port-de-Paix ha Kap-Haisian, war bord ar mor. Tro-ha-tro e pignom war uhelennou beteg 500 ha 1.000 m, evid diskenn goude-ze er stankennou. Troidelluz ha kammigellet eo an hent. Mar deo seh ha moal an torgennou, ar stankennou avad a zo goloet a wez, a vleuniou hag a frouez.

War an hent e kavom an otobusou a ya bemdez euz Port-au-Prince d'ar Hap, pe c'hoaz kamionou braz . Ne vez ket atao êz mond an eil e-biou d'egile: ledan eo an hent, med a-wechou n'eus nemed eun dachenn striz a heller darempredi gand fontigellou a-gleiz hag a-zehou hag e ranker tremen pep hini d'e dro.

Eun ehan e Plaisance. Amañ ema o chom an Tad Olliero euz Gregam (Morbihan). E hoar hag e vreur kaer a zo deuet ivez da Haiiti. Pebez souezadenn oh erruoud! an Tad e-neus lakeet da zeni en on enor eur bladenn e-leh m'ema Eliane Pronost euz Lezneven, o kana « Kousk Breiz-Izel». Med n'on-eus ket amzer da strani, en em weled a raim c'hoaz.

A-zav en-dro e Campcoq da ober or gourhemennou d'an Tad Jehannin euz eskopti Roazon.

Hag ar fouet d'ar gazeg evid erruoud e Limbe. An Tad Mallejac euz Plougastell-daoulaz a béd ahanon da zond da goania, med n'eo ket echu or mintinvez ganeom. E Port-Margot eo deom mond da leina da di an Tad Poulhazan euz Privell. N'emaon ket on-unan: an Tad Mallejac a zo deuet ivez, an Tad Olliero hag e dud, an Ao. Magadur, person Tremeog; setu ma ' z om eun toullad brao hag ar marvaillou a ya en-dro, gwech e galleg, gwech e brezoneg.

Goude lein ha goude ar housk ez eom beteg Petit-Bourg-de-Port-Margot, war bord ar mor. Amañ on-eus eur gempenn all! ar stér on-eus da dreuzi, nebeud a zour enni er mare-mañ, med ledan eo ar plas a gemer; war 400 pe 500 me. Emaom war an trêz hag ar bili digompez, o tibaba on hent euz or gwella. A-drugarez Doué eo kaled goueled ar stér; diblên eo avad ha storlok deom kement ha ma karom, goude mond war-bouezig. Pa vez braz an dour, arabad eo klask treuzi, ha Petit-Bourg a zo evel eun enezenn disparti diouz an douar braz.

Roger Buzare euz a Gerlouan a zo person amañ, unan euz an tadou yaouanka, ar joa e-neus bet da gaoud e vamm gantañ e-pad eun nebeud sizunveziou. Poania e-neus greet en e barrez: sevel eur presbital, renevezi an iliz. O paouez prena eur moteur ema evid kaoud sklerijenn ha just pa' z om en em gavet edo o klask e lakaad da drei; med mouzet e chome, kaer e-noa poania war e dro. Red e vo dezañ klask eur micherour.

Poent eo deom hasta, an Tad Mallejac a zo ouz or gortoz da goania ha da loja. An Tad Leroux euz ar Morbihan a zo deuet ivez da gemer perz e joa an oll; nao om ouz taol ha goude beza chomet diwezad da veilla, pep hini a zo kontant da vond da gousked.

Merher 13: war-zu ar Hap-Haisian.

C'hweh beleg om oh overennna asamblez diouz ar mintin dirag eun ilizad a dud, dreist-oll bugale an diou skol gristen.

Eur weladenn a reom d'an diou skol a-raog kuitaad an Tad Mallejac. Renet eo skol ar baotred gand Frered Lamennais ginidig euz Bro-Euskadi.

Ne vo ket hir on hent hirio (28 km). Pedet om da vond da leina d'an Eskopti gand an Ao 'n Eskob Gayot. Chañs on-eus bet, n'e-noa nemed an devez-mañ evid or reseo.

En eskopti e kavom an Tad Michel Guyomar, euz Landelo. Eñ eo a zo e penn *«La voix de l'Ave Maria»,* post-radio an eskopti. Mond a reom d'e weled en e vureo hag e stal-labour gand mekanikou euz ar re nevesa bet digand an Amerikaned. Eun Tad all euz Loguneh (Morbihan) a zo ouz e zikour hag eun teknisian euz ar vro. Hegarad kenañ e roio din war vinikasetenn toniou ar hantikou nevez kreoleg.

A-raog lein c'hoaz ez eom da skol ar seurezed, ar seurez Louise Bouguennec, euz Skaer, a zo o rén ar skol. Anaoud mad a ran anezi. Diouz ma lavar eo bet ganin er hatekiz hag er bloavez 1.935 eo eet da zeurez (urz Cluny) p'edon o kuitaad ar parrez. Eur seurez all a zo euz Ploneiz, seurez Tereza Cornec. Seurezed urz Sant Jozef Cluny a zo eur 80 bennag anezo e Haiti; nebeud avad a zeurezed haisian, diou nevez nemetken er bloavez 1.974.

Eur skol all a zo e kêr, skol Itron Varia Lourd, gand seurezed *«Marianistes de Sainte Croix du Mans».* Eno ema seurez Colette Mahe, ganet e Tregourez.

A-raog lein c'hoaz - n'eus ket amzer da goll - eun droiad Hermitage er-mêz euz kêr, eun ti bet roet da dadou sant Jakez gand an Ao 'n Eskob Coustineau. Doué d'e bardono, evid rei repu d'an Tadou deuet war an oad pe glañv, hag vez evid an Tadou a zeu dezo tremen eun devez bennag er Hap.

En Hermitage eo deom koania ha loja, hag ez eom da weled e peleh ema or hambr. Eun tiig brao eo, frank ar plas ennañ, e-kreiz eul liorz didrouz. An Tad Yves Coatena euz Poullan, n'eo ket koz mar kirit, 74 bloaz, med dirapar a-walh eo e yehed. P'eo bet eskobet an Ao. Gayot eo eñ e-neus bet an enor da rei dezañ e vaz a eskob ablamour m'oa ar hosa

euz beleien an eskopti. Eet eo da anaon abaoe. En heveleb overenn eo ar houblad diweza eureujet en iliz-veur eo e-neus roet d'an eskob nevez e walenn.

An Tad Antoine Caroff, euz a Zizun hag an Tad Guyomar a zo o loja en ti-mañ ivez.

Eun Tad all a zo c'hoaz er Hap, anTad Felix Breton, euz a Vrést, - ganet er bloavez 1.881! - hag a zo en ospital, fall kenañ e zoare. Hemañ ivez a vo galvet da vond d'ar béd all a-raog fin ar bloaz.

Kreisteiz eo, poent mond d'an Eskopti.

An Ao 'n Eskob Gayot a zo bet e Sant Jakez meur a wech hag anavez ar pardoniou braz. E Kerlouan e oa bet eur zulvez o prezeg. En eur echui e zarmon e-noa distaget en eur brezoneg sklêr ha flour: «Ha bremañ , piou e-neus c'hoant da ober ar gest? Te marteze, Fañch?» - « Ya, ma karit;, Tad, a galon vad!» Kredi a hellit e oe frouezuz ar gest!».

An Tad Le Bot a oa eet diouz e du, azaleg Port-au-Prince, da weled an Tadou, med hirio e-neus kavet an tu da veza ganeom. An Tad Menard euz Sant Jakez a zo ivez e Haiti o vond euz eur mision d'ebén abaoe daou viz. Pedet eo bet ivez med n'eo ket bet êz dezañ beza en on touez.

Goude lein eun droiad e kêr.

Ar Hab-Haisian, anvet da genta *«Le Cap français»* a zo bet savet er bloavez 1.665 gand Bertrand D'Orgeron, ar gouarnour kenta anvet gand Roué ar Frañs, Louis XIV. Er gêr-mañ eo eet an donna levezon ar Frañs. Eur gêr vrao, par dija da hini Port-au-Prince, deuet da greski diwezatoh, p'eo deuet da veza ar gêrbenn.

D'ar yaou 14: Milot hag ar Roue Kristof.

Overenn asamblez en Hermitage, an Tad Emile, an Tad Guyomar ha me. Yao bremañ war-zu Milot. N'eus dale ebéd, 18 km nemetken da ober. Amañ emaom e parrez an Tad Jean Peron, euz Landivizio. E vreur, e hoar-gaer hag an Dimezell Mobian a dremeno pemzeg devez gantañ. Nevez eo ar presbital ha kempennet brao; en-dro dezañ eul liorzig gand frouez ha bleuniou; eur stérig a réd en o zouez hag a daol freskadurez. Plijuz an demeurañs, plijuz hag hegarad an dud. Breur ha c'hoar-gaer an Tad a zo desevet nêt. Bremañ p'o-deus lezet o homers, perag ne jomfent ket da vad gand o breur?

Milot a zo eur gêr anavezet mad, kêr ar roue Kristof, roue war nord an enezenn. Gwelet on-eus Toussaint Louverture e Ennery, frankizet gantañ e vro ha trehet d'e dro er bloavez 1.802. Prest goude Dessalines a zeu gantañ an tu gonid, mestr war Haiti, med ar roue Kristof a jom da roue war an nord. Sevel a reas e Milot eur maner kaer hirio dismantret hag ouspenn, evid divenn ar vro, e savas eur hastell-kreñv, *«La Citadelle La Ferriére»,* war bég eur menez uhel; 1.000 mm a-uz d'ar blênenn. Lavaret ez eus bet e koustas maro eun 20.000 bennag evid e zevel. Unan euz ar savaduriou kaerra euz ar béd e oa. Savet er bloavez 1.810, eo bet dizahet diwar eur hren-douar, med an dismantrou anezañ a zo souezuz da weled bremañ c'hoaz ; kalz tud a zeu d'e weled a-hed ar bloaz med dreist-oll beb lun ha beb merher, touristed deuet dre vor beteg ar Hap. D'an daou zevez-se e teu paotred yaouank ar barrez gand kezeg bihan friant ha ginidig d'an douristed evid pignad beteg ar hastell, n'eus tu ebéd da vond da benn gand eun oto. Lod ahanom a bigno d'ar hastell, ahano e weler eun dremmwél dispar.

An iliz koz he-deus eun doare iskiz a-walh; ront evel eur mell kouldri ponner. Ar krén-douar n'e-neus greet droug ebéd dezi. Harp ouz an iliz, dismantrou ar pez a zo bet

maner ar roue. Kristof gand marchosiou ha tiez-labour a beb seurt; eun tamm mad a zouar a zo dindanno.

War blasenn, tud o werza d'an douristed traouigou e-giz *«souvenirs»;* kolierou greet gand greunennou plant, tokou ledan en eun doare, kraoñ koko divoueded ha treset warno linenou gand an houarn ruz, stammajou ha lienajou.

Tadou kanadian a zo ivez pell' zo e Milot. Lakaad a reont da dalvezoud douar braz hag ouspenn o-deus tiez-labour artizanal e leh ma labouront ar hoad hag al lér. Eet om d'o gweled: peb tra a zo a-ratre ganto, dour war gaz, - n'eo ket diêz pa ziskenn an dour euz ar meneziou, - elektrisite ha peb êzamanchou. E-keid-se an dud er gêriadennig a zo ken paour ha tra gand o lochennou distrantel. Moarvad e hellfent, diwar skouer an Tadou ha sikouret ganto, degas gwellaenn en o buhez, med perag en em jala, perag en em skuiza? Mad eo an traou evel m'emaint.

Lein e Milot, oll asamblez ha goude-ze e tistroom d'ar Hap. Or zoñj a oa mond beteg Robillard, parrez an Tad Marcel Kerveillant euz Tremeog, med n'ema ket er gêr, e Plaine-du-Nord ema er zizun-mañ; an daou berson a zo a-zaou-hanter gand an diou barrez. Warhoaz ez aim d'e weled.

Erruet er Hap e reom eun dro vale e kêr ha tro-war-dro. Ar porz-mor, eul lestr braz amerikan a zo ouz ar hhae, war-nes kuitaad e-keid ha ma' z eus eul lestr frañsez war e eor er mor, o hortoz kaoud plas. Eur bagad sonerien du a zon en enor d'an douristed da lavared kenavo dezo. Ar veajourien diweza a bign er vag, eur pez lavig ha pigell a zo war ar hae.

Tost d'ar porz, eur zal vraz. Eno e vez greet lidou ha dañsou Vaudou pa zeu an douristed. N'eus anezo nemed folkloraj ar vro.

War harzou kêr ar Fort Magny gand eur renkennad kanoliou koz, aochou ha trêzennou gwenn.

Parrez Karacol n'ema ket pell. Aze eo bet lazet an Tad Joseph Scao euz Brieg en noz euz ar 24 d'ar 25 a viz even er bloavez 1963. Daou zen o-deus lammet warnañ en e bresbital a-daoliou kontell.

En eur zond d'ar Hap ez om chomet a-zav e Vertiéres; eno ez eus eur monumant a zegas da zoñj euz an emgannou kriz a oa bet e 1803 pa rankas ar jeneral Rochambeau kila dirag Dessalines ha digeri dezañ doriou kêr ar Hap. Trehet e oa ra Frañsizien hag an Haisianed mistri war o douar.

E-kichenn ti an Tadou ez eom da weled eun ti-labour da gizella koad akajou ha da labourad al lèr. Koan ha lojeiz en hermitage.

D'ar gwener 15: Petit-Bourg-de-Port-Margot.

Hirio ez aim da leina da Petit-Bourg, e ti an Tad rené Buzaré. Er bloaz-mañ ema e zoñj dond d'ar Frañs da dremen eur pennad amzer, da genta da zsikuiza e Kerlouan ha goude-ze da studia. Atao e vez ezomm da zeski.

Sikour vad ez om adarre ouz taol: An Ao. Person, an Tad Mallejac hag e vreur, an Tad Olliero hag e dud, an Tad Emile ha me. Ouspenn ez eus eur houblad yaouank a Frañsizien deuet e-giz *«coopérants»:* o labour eo deski d'an dud penaoz en em vataaad gwelloh euz o douarou, dreist-oll war ar ruiou. Gwechall ar ruiou a oa goloet a wez; re droet eo an dud da zigoada ar ruiou evid kaoud keuneud tan pe c'hoaz da lakaad an tan enno a-raog turiad an douar. Med pa vez digoadet ar ruiou, an doureier braz a gas ganto

an douar d'ar stankennou ha ne jom nemed ar vein noaz evel bili war an aochou: kollet eo an douar-labour. Paouez da zigoada ha sevel mogeriou izel evid delher an douar ha rei d'ar parkeier war-ziribin doare eun dereziou braz, tri pe bevar metrad hag ouspenn da beb derez; war meneziou an Andez en Amerika-ar-Su, an dud a zo ampart da ober kement-se; a-hend-all gwir eo n'o-defe netra pell' zo en o douarou.

Plaine-du-Nord. Ar Vaudou.

Warhoaz, ar zadorn, ez eus marhad braz e Ennery hag e rank an Tad Emile beza er gêr da reseo e dud.

A-zav e Plaine-du-Nord, el leh ma kavom an Tad Marcel Kerveillant. Amañ ez eus eun dra da weled, unan euz ar pevar leh sakr brudeta euz ar relijion Vaudou. Lavaret am-eus eo ar Vaudou eur meskaj euz ar relijion gristen ha kredennou koz Afrika degaset amañ gand ar sklaved. Eur meskaj e peb doare: or zent deom-ni a zo bet kemeret gand an Haisianed evid o doueou koz; ar pevar leh sakr brudeta a zo gouestlet d'ar Werhez Vari, da zantez Anna, da znt Jakez ha da zant Erwan. E Plaine-du-Nord e vez enoret sant Jakez, patron ar barrez.

Evid diarbenn euz ar meskaj-ze o-deus an Tadou tennet kuit statuiou ar zent e meur a iliz.

A-hed ar bloaz e teu da Plaine-du-Nord e pelerinaj, Vaudouisted, - beb yaou e vez pedennou ha lidou. - med d'ar pardon braz e tremen beteg ouspenn 10.000 adud euz a ziavêz parrez ar halz anezo. Petra ' zo ouz o zacha? Ar pez a zo eo eur poullad dour, dija e kreiz ar vourh, nebeud a réd gand an dour, setu ma teu da veza evel dour-gwenn, hanter-vrein. Michel Magadur a oa deh amañ hag e-neus gellet tenna fotojou: lod a zo o pedi, o divreh e kroaz, lod a ya d'en em walhi en dour en eur zibuna pedennou. Bas e vez dalhmad an dour er poull. Ar polis a zo war al leh evid diarbenn peb dizurz; eñ eo e-neus roet aotre da Aotrou Person Tremeog da gemer fotojou e-kreiz an engroez ha diwallet ne vefe greet droug ebéd dezañ.

Da geñver ar gouél braz, da bardon sant Jakez, e vez leun an iliz: lod a zo kristenien vad deuet da enori or sant Jakez deom-ni, lod all tud ar Vaudou. Eun ofis a vez greet: lennadou, kantikou, sarmon...., med overenn ebéd. Er bloaz-mañ, e-leh prezeg e-unan, e-neus an Tad Kerveillant goulennet digand ar sakrist hen ober en e blas. Ha klevet o-deus o «jeu» ar bardonerien Vaudou: « Petra, emezañ, c'hwi a zeu d'en em walhi en dour brein-ze, el leh ma welom ar moh o fringal a-hed ar bloaz!»

Eet om da weled ar poull...Dond a reas eun dén en oad. Eñ a grede d'ar Vaudou ha da vertuz dour ar poull. Eur paotr yaouank a dosteas:» Evidon-me, emezañ, n'ez in biken d'en em walhi er poull-ze.»

Kaer'zo, ar Vaudou eo kleñved braz ar vro e haiti; e veleien e-neus(*chougan*), e zorserien (*bokor*) hag e demplou, rag bremañ eo aotreet al lidou Vaudou. Penaoz diwrizienna? Penaoz imbouda war ar hef koz kredennou kristen? Aze emañ an abadenn; nehet a-walh eo an tadou.

En eur ziskenn da Ennery e kavom tro c'hoaz da jom a-zav e daou bresbital da zaludi ar visionerien, laouen o weled beleien o tond daveto.

D'ar zadorn 15 a viz meurz: ar marhad e Ennery.

Eur pez difret a zo hirio, deiz ar marhad. Harp ouz ar presbital ema ar blasenn. Dirag ar presbital an hent da vond d'ar blasenn, hag an Tad e-no tra-walh da ober beteg ar pardaez da reseo an dud.

Heb ehan tud o tremen, tud diwar ar mêz gand o marhadourez war o fenn, war o zroad kazimant oll.

An dougen war ar penn a gaver en oll vroiou paour. N'eus ket ken pell'zo edo ar hiz-se ivez e Breiz. Ar re ziweza am-eus gwelet eo ar hannerezed o vond d'ar poull-kanna gand eur banerad dillad fank war o fenn pe o tistrei diouz ar poull gand dillad difanket ha gwalhet.

Otojadou merhed ha gwazed a vez dislonket ivez dirag ar blasenn. Marhadourien euz Gonaïves deuet da brena pe da zispaka a beb seurt war ar blasenn, kement o-deus ezomm an dud diwar ar mêz da brena e kêr. Ar memez tra a welom ivez e marhajou Breiz.

Eun droiad d'ar marhad....Med n'eo ket êz mond dre douez an dud ken stank ha ma'z int.

Sul 16 a viz meurz. An overenn e chapeliou Puylboreau ha Passe-Reine.

Hirio e vo evidon eun devez misioner e gwirionez. Diou overenn da lida e chapeliou war ar mêz: da 8 eur hanter e Puylboreau d'ar Hap; eben da 18 eur hanter e Passe-Reine, war hent Gonaïves.

Puylboreau a zo eur japel nevez. An Tad Emile eo e-neus bet da beurechui al labour war he zro. Abréd eh en gavom, med n'emaom ket da genta. Ha dioustu e krog an Tad emile gand ar hovesionnnou. N'hellan ket sikour, rag n'oar an dud nemed kreoleg. Nebeud ha nebeud e kresk an dud er japel, bordig 300 anezo, deuet diwar ar ruiou tro-war-dro. 15.000 bennag a dud a zo war douar ar barrez, med arabad eo konta kalz ouspenn 1.500 a gristenien vad. Ar re a hell a zo azezet war skiñvier, ar vugale er penn uhella; ar wazed a rank chom en o zav, er heur al laz-kana. Ar «zakrist» a renk an dud stard hag a ziloj ar wazed hag ar baotred yaouank o-deus kredet mondda azeza.

Ar hantihou a gomañs, eilet gand taboulinou; sarmon gand an Tad, e kreoleg. Amañ e plij d'an dud e ve hir ar zarmon ha diouz e du an Tad a gemer tro da rei dezo eur gentel gatekiz, danvez enni ha saouruz. N'eo ket beb sul e hell mond da beb chapel, ahanta neuze planta feiz en o fennou! Ano e vo euz ar «bokor» (sorser vaudou) eviddiarbenn ar barrezioniz diouz ar hredennou hag ar boazamañchou digristen. Ar Vaudou eo ar gwasa enebour d'an Iliz; marteze ez eus 80% euz an dud hag a zo troet gand ar Vaudou hag ar re all eun tammig ivez.

E pemped sul ar Horaiz emaom gand avïel Lazar savet a varo da veo. « arabad eo deoh kredi e-neus ar bokor galloud war ar hleñved pe ar maro. Doué eo ar mestr!»

Alïou bremañ evid ar zizun zantel. Petra eo ar zizun zantel? ar sul fask? - A houlennou ez a an Tad. Goulennou ha respoñchou a zav en iliz evel ma vefe bet eur gentel gatekiz d'ar vugale.

En iliz-parrez ne vo overenn ebéd hirio nag er pemp chapel all. Ar hatekizer eo a reno an ofis (kantikou, skritur zakr, katekiz), med ne vo ket a gomunion.

Deuet om er-mêz euz ar japel, an Tad e-neus c'hoaz tra pe dra da renka gand e dud, ar hatekizer e-neus lakeet e verk war ar hartennou a gristen hag an oll a jom war al leur-gêr, dirag an iliz, da gonta kaoz. Eun doare marhadig a zo ivez evid eur hermes gand

dreist-oll traou da zebri ha da eva. Ni a brén ivez eun tamm galetez maniok, 10 sañtim an tamm, warnañ eun doare koñfitur pistaj (kakaouet) hag eur banne d'e gas d'an traoñ.

Fotojou? Kement ha ma karoh, eur blijadur eo evito gweled kemer o foltred.

Chapel Passe-Reine.

Diouz an abardaez ez eom da Passe-Reine. Deuet eo an noz, n'eus ket a elektrisite ha ne vo nemed lamprou ouz or sklerijenna.

A-raog an overenn, e-keid ha m'ema an Tad Emile o koves, ar zakrist e-neus greet din ober tro ar gêriadennig ha mond d' e di da eva eur werennad dour koko. « An Tad, emezañ, a zo gwelet mad gand an dud, daoust dezañ beza striz war al lezenn. War gresk ez a atao niver an dud a zeu d'an overenn. Bennoz Doué deoh da veza hen degaset deom, emichañs n'oh ket deuet d'e gerhed da vond ganeoh!'»

«Bezit dineh! an Tad en em blij amañ ha kredi a ran e chomo kaid hama hello.»

Aliou bremañ: soñj sakrist Passe-Reine a zo mond gand e dud, - war o zroad evel just, - beteg Savane Carrée d'ar merher santel, eun ugent kilometrad ahano, d'en em brepari evid goueliou Pask. Ar zakrist a brezego dezo, tremen a raint an noz e Savane Carrée ha d'ar yaou-Gamblid e teuint en-dro en eur jom a-zav e Ennery da gaoud overenn ar Yaou-Gamblid lidet gand an Tad. E-keid-se e-no an Tad roet eun devez retred d'ar houbladou a dle beza eureujet da Bask.

Passe-Reine n'ema ket pell diouz Gonaïves. Kaer eo ar vro, gwez ha bleuniou a beb seurt, ha tud pinvidig pe da vihanna en o êz, o labourad e Gonaïves, o-deus amañ o eil demeurañs el leh ma teuont da dremen fin ar zizun.

Echu an overenn, ez a pep hini diouz e du, rag noz-teñval eo. Provou a zo bet degaset d'an Tad: kraoñ koko, viou lakeet en eur zahadig hariko, kuit d'ar viou terri.

Lun 17 a viz meurz. War-zu Port-de-Paix.

Abréd en hent, kerkent ha goulou-deiz. Kant kilometrad hent on-eus da ober, peder eur hent da vihanna.

A-zav e Gros-Morne, el leh m'ema ar zeurez Félicienne Mallejac euz Plougastell-Daoulaz, euz urz ar Seurezed Cluny.

Kreisteiz hanter eo pa erruom e Port-de-Paix; war eeun ez eom da bresbital an iliz-veur. An Tad Joseph Gourvennec euz Plouzane, a zo person amañ ha dezañ eo on-doa skrivet. Med cheñchamant a zo, hag an Ao ' n Eskob Augustin a zo fellet gantañ ez afe d'an eskopti evid or préd kenta. «D'an eskob, emezañ, eo reseo eun eskob.» An Ao ' n Eskob Augustin a zo bet gwallgaset, e Port-au-Prince edo evel eskob skoazeller an Ao.'n Eskob Poirier, pa zavas ar freuz ha daoust dezañ beza haisian a-ouenn - hag a liou! eo bet pedet da guitaad ar vro da heul e arheskob er bloavez 1.960. Tro e-neus bet neuze da zond d'ar Frañs hag anavezet mad eo e eskopti Kemper. A-benn ar fin koulskoude e-neus gellet distrei d'e vro hag eo anvet da eskob skoazeller e Port—de-Paix. An eskob dre wir eo an Ao Guyot, eet koz dija ha roet gantañ peb galloud d'an Ao. Augustin. Marvet eo er bloavez 1.976.

Ouz taol e kavom an Tad Gourvennec. Frered ar Skol gristen, ar Frer Jean Kerfourn, euz Gouesnou, Morfotan, eñ ivez, evel oll visionerien an eskopti, re all c'hoaz a zo o

labourad en eskopti. An Ao. Augustin a zo eun dén laouen hag hegarad, evezieg ouz an oll, mad da farsal ha da varvaillad, daoust ma n'eo ket dreist e yehed. An oll a zo en o êz en e zer, n'eus ket a «zioupleou» gantañ! n'eo ket braz e eskopti, med mond a ra mad ar bed gantañ.

Ar frer Jean Kerfourn a zo evel sekretour braz an eskopti. Gantañ ema ar yalh; dezañ da daoler evez war an dispignou hag al labouriou. Dornet mad e pep doare, ema o sevel eur mell ti e-kichenn an eskopti. Daou estaj, 26 kambr gand tri gwele e peb kambr, an eil a-uz d'egile, setu a ra 78 gwele, eur zal vraz evid ar bodadegou -
120 plas - eur japel, eur zal-debri, eur gegin. Amañ e vo greet reunionou evid ar gatekizerien, ar veleien, ar seurezed, renerien an emgleviou katolik. Peb tra a zo frank ha pourvezet a beb êzamant, ne vo ket moarvad e Haiti netra kaerroh er stumm-ze. Jean Kerfourn a zo o kas al labour en-dro. Er mare-mañ eo tro ar gatekizerien da dremen eun nebeud deveziou daoust ma n'eo ket peurechuet a-walh al labouriou. E kreoleg eo e vez greet ar henteliou ha peb tra a zo skrivet e kreoleg war an taolennou-du. Poania vez greet dreist-oll en eskopti evid kelenn a-zoare al laiked e pep keñver evid an Iliz da zond. Ar visionerien diavêz-bro a yelo war zigresk moarvad er bloaveziou da zond ha beleien ar vro n'int ket c'hoaz stank a-walh.

Da goania d'ar presbital, adarre ar memez re ouz taol pe dost, Frered hag all.
Lavared e vefe e vefem bet en eur presbital e Breiz. Kanaouennou a vo ivez e brezoneg.

Etre daou, ez om eet da weled skol a Frered: eno e kavom ar frer Maurice Kervarrec, euz Douarnenez, ar frer Robert Leaustic, euz Plougonvelin, hag ar frer Raphaël Bernard euz Gwinevez-Lokrist. Warhoaz ez aim da goania d'ar skol.

Eur hant bennag a frered a zo e Haiti; Frañsizien, Kanadianed, Spagnoled. N'eus nemed c'hweh hag a vefe Haisianed. Poan a oa ouz o sacha.

Mond a reom ivez da weled eur skolaj renet gand tadou ha frered kanadian. Souezet om o kleved eo diêz amañ rei deskadurez kristen d'ar grennarded. A beb seurt sorhennou inkantet gand ar Brotestanted a zeu ganto: ar Werhez Vari, breudeur Jezuz, an Iliz hag ar Pab, etc....

Da weled ivez skol ar seurezed (Monfortanezed), toud haisian neme diou.

Meurz 18 a viz meurz. Sant-Louis-du-Nord.

Hirio on-eus lakeet en or penn mond beteg skol ar Frered e Saint-Louis-du-Nord, war bord ar mor, just dirag enezenn La Tortue.

N'hellem ket chom heb ober or gourhemennou da rener ar skol, ar Frer Francis Mear, eur henvroad euz a Gleder. N'eo ket ma vefem bet alïet kalz da vond gand Frered Port-de-Paix: «Taolit evez ouz an hent!» N'eo ket hir ar pennad da ober, 13 pe 14 kilometrad, med ar falla eo euz ar re on-eus greet; tri hard eur horolaj. Hardiz e ranker beza, med Emile a anavez mad e oto ha gouzoud a ra he bleinia! Heulia a reom ar mor, eun aod euz ar re gaerra gand trêzennou gwenn-kann war meur a gilometrad! En tu all d'ar ganol, Enezenn La Tortue evel eun aneval braz gourvezet, hanter veuzet er vrumenn.

Pakajou a zo roet deom da gas d'ar skol, d'ar presbital....sklêr eo deoh n'ez eer ket bemdez euz Port-de-Paix da Zant-Loeiz, setu e vez fiziet komisionou da vond ha da zond da gement hini a gred ober an hent. Ganeom ez eus ivez eur zeurez infimeriez- euz Bro-Suis eo ginidig- hag a vo lezet hanter-hent e leh m'ema he labour.

An Ao. Person a zo euz an Naoned, pedet eo ivez da leina e ti ar Frered. Hag ivez an Tad Colimon, aluzenner e ti ar seurezed. Ar frer Francis Mear a ra deom ar gwella degemer, ne vez ket aliëz Klederiz ouz e weled.

An Tad Colimon e oan kontant braz da gaozeal gantañ. Haisian a ouenn eo ha greet e-neus eul labour talvouduz war dachenn al lidèrèz e yéz kreoleg. Desket braz eo war ar skianchou sakr, bet e skol e Rom war ar Skritur Zakr, hag ar hreoleg eo e yéz kenta. N'edod ket evid kavoud gwelloh da drei ha da embann e kreoleg al levriou evid al lidèrèz. N'e-neus ket kollet e amzer na damantet d'e boan. Embannet e-neus an Testamant Nevez, ar zakramañchou, overennou ar zul ha bremañ e kas beb miz d'ar parreziou kement a zo réd evid ar goueliou hag an overennou pemdezieg. Embannet e-neus ivez ar Salmou penn-da-benn hag eul levr kantikou e kreoleg savet lod anezo diwar ar salmou. Da heul ar hantikou ez eus toniou nevez hervez mod ar vro, savet gand an Tad Colimon pe muzikanerien vrudet haisian.

En distro euz Sant Loeiz, eun ehan hag eun azez dirag ar mor braz, hag enezenn La Tortue. Brudet braz eo an enezenn ablamour d'al labour souezuz e-neus greet eno an Tad Riou, eur Morfotan, ganet er Havr-Nevez, med Breizad a famill, sklêr eo diouz e ano; med n'ez aim ket d'an enezenn.

Eun harp all e hloerdi bihan; n'ema ket fall ar stal amañ, 32 a baotredou a zo. Beb sul ez a an Tad rener e parrez pe barrez da brezeg war ar velegiaj. D'e heul ez a 4 pe 5 euz paotred ar hloerdi hag a zispleg o zoñj dirag an ilizad tud: perag o-deus c'hoant d'en em rei penn-da-benn da Zoué e servij o henvroiz. Fromuz kenañ e vez o homzou ha merka ' reont don ar halonou. Fiziañs o-deus an Tadou en amzer da zond.

Deuet en-dro da Port-La-Paix ez eom gand an Aotrou Person da ober eun dro-vale e kêr. Ar porz a genwerz a zo disterig a-walh; nebeud a vone-done ennañ e-skoaz gwechall. Ar porz pesketa, ar memez tra. Eur vag pesketèrèz a oa dres o tond en aod hag o stleja war he lerh eun hir a roued. Treud avad e oa an eost: netra nemed eun nebeudig pesked bihan na dalveze ket ar boan o dastum.

Da goania da di ar Frered gand an Aotrou 'n Eskob, an Tad Gourvenneg, ar Frer Kerfourn. Emaom adarre e Breiz.

Pardon Sant Gabriel e Lascahodas. (18 a viz meurz)

An Tad Jean Bloc'h euz Sant Tegonneg a zo e penn ar barrez. Prometet am-boa mond hirio d'ar pardon, eur pardon euz ar re gaerra, par d'ar pardoniou Rumengol pe ar Folgoad. Ne houlennen ket well, e hellit kredi. Allaz! daoust ha me a ouie e peleh edo Lascahodas? Ne ouien ket muioh da beleh e vefen kaset ha degaset! Réd e vefe bet diskenn en-dro da Port-au-Prince hag ober tost da gant kilometrad ouspenn ha distrei goude-ze da Port-de-Paix (257 km diouz Port-au-Prince) peogwir on-doa divizet mond da weled an tadou Monfortaned. Ar paour-kêz Emile n'e-nefe ket harpet. Setu oa bet kaset kelou d'an Tad Bloc'h n'hellem ket mond d'ar pardon. Diêz e vez kavet atao mond eneb ar gêr med amañ oa bet roet daou hêr.

Kaer 'zo, n'heller ket chaseal diou had war eun dro! An Tad Bloc'h e-no, n'on ket nehet, va digarezet. Gwella pez' zo edo Aotrou arheskob Port-au-Prince o rén ar pardon; nehamant am-eus bet koulskoude gand kement-se.

Merher 19 a viz meurz. Gouél Sant Jozef.

Hirio ema gouél Sant Jozef; réd eo merka an dra-ze peogwir eo Sant Jozef patron skol ar Frered ha patron an aotrou Person: Job Gourvennec, euz Plouzane. Goulennet ez eus diganin kana an overenn. Leun pe dost eo an iliz gand ar vugale.

Med setu eun dra ha n'edom ket o hortoz. Deh d'abardaez eo deuet ar Prefed da houlenn digand an aotrou Person ma vefe lavaret an overenn evid ar «Genta euz Itronezed ar Republik Haisian» mamm ar Prezidant, a zo Jozefin heh ano. Beb an amzer e vez roet urz evel-se gand ar gouarnamant da lavared eun overenn pa da gana eun «Te Deum».

- Da eiz eur, eme an Tad, e vo eun overenn; dond a hellit d'an overenn—ze.

Ar pennou-braz a zo e penn-uhella an iliz: Prefed, koronal hag ar re all da heul. Dinme oa ober ar zarmon; n'am-eus savet ano ebéd euz Sant Jozef ar Skol ha Sant Jozef-an-Aotrou-Person, Tad mager da Jezuz. An Tad avad e-noa lavaret eur gerig da gomañs an overenn da zegas da zoñj euz an itron vraz.

Eun dudi e oa kleved ar vugale o kana.

An Aotrou 'n Eskob Guyot (79 vloaz) a vo ganeom da greisteiz en eskopti (Maro eo abaoe).

Deuet eo bremañ poent an distro war-zu Port-au-Prince. A-zav e choman e Grosmome da lezel daou zahad sukr malet gand ar zeurez Félicienne Mallejac euz urz Seurezed Cluny, ginidig euz a Blougastell.

18 eur 1/2 eo pa erruom e Gonaïves. N'eus dén en eskopti nemed ar mitizien, diou vorianez. Unan anezo he-deus eur pennad bleo iskiz, rodellet ha savet uhel en êr. Or hambr a ouzom e peleh ema ha gouzoud a reom e vo peadra da goania. Emile a zo amañ er gêr. Eur zell a daolom war ar zal-debri: plajeier a zo dija war an daol evid eun eiz a dud. Re all a zo gortozet 'ta? Padal ne vo dén nemedon. Amañ e vezer atao prest da rei degemer da gement hini a hell digouezoud; pebez kentel!

War an henchou.

Meur a wech am-eus komzet deoh euz an heñchou. Gwir eo ez int fall gand rollehiou pe sodalou evel ma lavar Kerneviz, rollehiou don, diskompez, leun a zour a-wechou ha n'eo ket êz gouzoud pe zon int. Ar surra eo mond gand ar rollehiou a zo tremenet ar re all a-raog dreizo.

Plijuz eo ar memez tra mond gand an heñchou; ne vezer ket enouet, ne gaver ket hir an amzer daoust d'ar storloket ma vezer. N'eus nemed digeri an daoulagad.

Dirazom evel eur sinema beo hag eur sinema a-liou, an dud o vond hag o tond e-kreiz an hent, med lijer da baka ar hosteziou pa zeu d'eun oto mond e-biou. Gwazed ha merhed an darn-vuia war o zreid noaz pakajou ha paneradou a beb seurt war o fenn: lod all war ar gein eun azen pe eur marh a ouenn vihan, dezo sternajou lérennou blañsonet ha dibrou a-liou. Ar stanka koulskoude eo ar merhed, lostennet berr, med gwisket deread, gand eun tammig kinklèrèz zoken: dillad koton skañv a-liou ha moucheriou o fichal war o fenn. Kerzed a reont sonn o fenn hag eeun o horv ablamour d'ar beh a zo war o fenn, mibin o herzed. Merhed a zo hag o-deus daou pe dri liou war ar memez pez-dillad, liviou ar banniel broadel: glaz ha moug; ar re-ze eo ar re a zo gouestllet d'ar Vaudou. Eur gwaz bennag, dre douez, e-neus ivez ar memez akoutramant.

Edon o komz deoh diwar-benn heñchou. An heñchou? Eur barz e-neus o livet.

Distro war-zu Port-au-Prince.

Heñchou Haiti, lod koltaret, lod pavezet,
Lod all war ar roh noaz.
Warnoh en em astenn koroll al labour,
Merhed o vale, o vale....
Divreh ha divesker oh heja
Treid o paota.
O skei war-zu ar marhad...
Koroll divent ha dibaouez.
Samm ponner an neñv
War gorv ar vaouez a gouez.
Koroll divent....
Da vorzi e teu an nerz ha tu ebéd d'e vaga.
Merhed du, evel delwennou prenn-ebena
Kizellet ha neuziet'vel priñsezed.
Sonn o fenn, mibin o bale,
Pe zoner trist a ra dezo kerzed?

D'ar marhad emaint o vond...euz ar marhad emaint o tistrei. Gwechall ivez - ha bremañ c'hoaz - pe vaouez diwar ar mêz he-defe manket marhad Kastell pe hini Kerhaez, Lezneven....»Mond a rankan, eun dousenn viou da werza pe daou lur amañ....ha neuze n'eus ket mui a zukr en ti! Mond a rankan....»

War an hent, setu moh du, bihan a vent, o treuzi a-benn-herr, ha c'hoaz graviged, eun trebez koad en-dro d'o gouzoug, ar varrenn d'an traoñ euz an trebez a zo hirroh hag a vir outo a vir outo dad reuzi ar sklooturiou o kaea ar parkeier diouz an daou du.

Amañ hag a-hont, er hroaz-heñchou, marhajou bihan anvet «Ajoupa». O paouez ober eun dro emaon e marhad Kemper hag on bet souezet o weled ivez pegen dister e vez a-wechou ar varhadourez kinniget: amañ eur vaouez a zo dirazi eur banerad avalou, eun nebeud piz bihan da zibaba, eun dousenn viou, bokedou kutuillet el liorz...heñvel a-walh euz ar pez a gaver en eur ajoupa.

A beb tu d'an hent braz tiez pe lochennou anvet *«cailles» pe «cayes»* . N'eo ket frank an tamm anezo, marteze 3,50 m war 2,50 m. Diou zor peurlieusa war an talbenn berra, eur prenestig war an talbenn hirra; dond a reer koulskoude a-benn da zispartia eno teir pe beder gambrig. Êz eo eo deoh kredi ne vez dale ebéd evid sevel eur seurt ti! C'hweh post sanket en douar, gourtazennou tachet warno, pe staget gand neudennou diwar kefiou bananez, chiket goude-ze gad pri-prad. An ti a vo goloet gand deliou bananez pe eun doare plouz ha mad pell' zo!

E bro-Haiti eo bet, beteg nevez' zo, striz a-walh al lezennou: n'helle ket n'eus forz piou beaji dre ar vro evel ma kare. Bremañ c'hoaz e kavom beb an amzer eur «stop-police». Réd eo diskenn ha diskouez ar paperiou; ar valtouterien a ra an neuz da lenn med n'ouzont ket lenn peurlieusa! «Pe ano out?» - «Gloaguen» - « Petra?» -

«Gloaguen» eur gêr diez da zistaga ha da intent evito. Med an Tad Emile a gomz dezo e kreoleg: «Person Ennery». Mad eo ar stal. Tremen a reom, hag ar maltouter en-dro da hourvez dirag ar post! Nann! n'eo ket rust ar polis.

Yaou 20 a viz meurz, Sant Mark.

A-raog kuitaad Gonaïves e reom eul lamm beteg an ospital da weled ar Frer Jean Poullelaouen: gwelloh ez a ha n'eo ket ar wech-mañ c'hoaz e lako an Ankou e graban warnañ.

Ha bremañ tro er rod e-pad an deiz; or zoñj a zo mond hirio beteg Port-au-Prince.

A-zav da leina e presbital Sant Mark, hanter-hent d'ar gêrbenn. An Ankou'n Eskob Constant a zo deuet da goñfirma ar vugale, 300 a zo anezo, diouz ar mintin. Goude lein e vo c'hoaz eur hantad a baotred. Ar re-mañ a zo er skol el lise hag o-deus goulennet euz o fenn o-unan beza koñfirmet.

N'eo ket diwezad p'en em gavom e Port-au-Prince, en Eskopti. Eul lamm da weled or hambreier, da zistana ha da ziboultrenna or horv er zal-emwalhi - ezomm a-walh a oa - a-raog mond da goania da di Tadou Sant Jakez.

Amañ e kavom Yvon Guiavarc'h, eur paotr yaouank euz Lanniliz, gouestlet gantañ eun nebeud bloaveziou da zikour an Haisianed paour da zevel eun tammig o hein hag o daoulagad. E Laborde ema o labourad, e eskopti Les Cayes.

An dra-mañ a zo eun istor all. An Tad Ryo, euz eskopti Gwened a zo euz beleien Sant Jakez. Person oa er parrez Laborde, er bloavez 1964, pa zirollas war ar vro eur gorventenn euz ar re wasa. Peb tra a zo distrujet, tiez ha trevajou, war 75 ha 80%. Neuze am-eus gwelet, eme an Tad, pegen brésk ha pegen dihalloud e oa an dud-se da stourm evid beva. Kernez ha kleñvejou a gouez. « Petra fell deoh, emezo, Doué eo a ra ar gorventenn!» N'ouzon nemed plega o hein dirag ar garo m'eo o flanedenn ha dond da gavoud an Tad.

Petra da ober? Réd eo savetei ar boblad tud-se. Goude beza bet oh ober eun droiad e Roazon o klask sikour e tistro d'e barrez. Anezo o-unan , eme an Tad, e rankont en em zikour. Doué e-neus lavaret e penn kenta ar béd: « Rei a ran deoh an douar, ha c'hwi a lakaio anezañ da blega deoh ha da rei deoh ar pez ho-peus ezomm.» Med al labour ne daol nemed frouez treud! Petra? 700 lur a winiz dre zevez-arad? N'eus ket falloh e neb leh! Red eo deski dezo labourad ha poania.

A-hend-all c'hwi' zo sklaved, gwasket gand ar zorser, gand ar spont, ar gernez, an dienez. Doué a zelaou ho pedennou p'ho pezo da genta torret ho chadennou ha kavet ho frankiz; evel m'e-noa benniget pobl Israel tehet kuit euz Bro-Ejipt. An oll a zo en em lakeet da labourad asamblez, heñchet gand tud deuet euz an Europ, laiked ha seurezed. War well ez a peb tra, war dachenn al labourad-douar, war dachenn an doare-beva, tiez-skol a zo bet savet, puñsou kleuzet, emgleviou a beb seurt evid prena ha gwerza. Sikouriou a zo deuet. Atao ez eer da skoazella ar re a zo an tu gonid ganto.

C'hoant a-walh am-befe bet da vond beteg Laborde, med n'ema ket an tu-ze euz ar vro war va hent er wech-mañ.

Echu on-eus bremañ da foeta bro...an Tad Emile a zo skuiz ha n'eo ket souezuz. Ha ni abréd da gousked.

Gwener 21 a viz meurz.

E Port-au-Prince. Overenn on-daou asamblez, an Tad Emile ha me, da bemp eur hanter. Leun eo an iliz-veur. E-pad ar gomunion e kaner e galleg litaniou Gwener-ar-Groaz.

Deuet eo evidom mare an disparti, mare ar himiad; an Tad Emile a zo mall braz dezañ distrei da Ennery da bourchas peb tra evid Sul ar Bleuniou hag ar zizun zantel. Eur bennoz Doué kaloneg am-eus da lavared dezañ. Roet e-neus din e-pad pemzeg devez e amzer hag e boan. Gras dezañ em-eus gellet gweled eur guchenn vad euz or misionerien, gras dezañ em-eus bet tro da vond e-touez an dud diwar ar mêz, ar geiz euz ar vro baour-ze; gellet am-eus bet komparachi gand tud keiz all euz Afrika ar Re-zu pe euz an Indez. Siwaz, dienez a zo atao, dienez nemed e vez gwall stokadou a-wechou, evel er bloavez 1978 e eskopti Port-de-Paix: eur zehor spontuz da skarnila an douar, tud o vervel gand an naon, mammou o vond e kostez Gonaïves da werza bugaligou...N'eus ket bet avad kalz a ano a gement-se war ar hazetennou e Bro-Frañs!

Eun droiad e kêr; emaom e mare ar marhad. Tud e-leiz o vond hag o tond. Ne zeuer da skuiza o selled outo, nemed amañ a-benn ar fin eo falloh gwisket an dud eged war ar mêz.

Da 11 eur ez eus eun overenn. Leun adarre an iliz hag eur bern tud o pedi dirag eur halvar braz savet harp ouz an iliz. Beb gwener e plij dezo dond da bedi dirag or Zalver e Kroaz.

Lein en Eskopti.

Da greisteiz ez an da glask va lein d'an Eskopti. Ezomm ebéd da gas kelou en a-raog. Dond an neb a gar ha pa gar. Braz eo ar zal-debri, pourchaset ez eus plas ouz taol evid eun daouzeg pe bemzeg. N'eus evid c'hoaz nemed eun Tad haisian. Krog mad dija gand e bréd. «Deiz mad deoh!» . Ha me krog d'am zro, n'eus ket a ardou da ober! an dud a vez servichet dre ma tegouezont. An Tad a zo kelenner er hloerdi braz ha war boent a veleien yaouank n'eus ket da glemm. Eur pemzeg bennag a baotred yaouank a zeu d'ar hloerdi braz beb bloaz ha 60% anezo a ya beteg penn hag a vez beleget. Studiou hir evel er Frañs: 6 bloavez studi er hloerdi. Eun Tad all a zegouez er zal-debri, kelenner iverz er hloerdi....hag an Aotrou 'n Eskob Constant, Eskob Gonaïves, chomet mouzet e oto. Re all c'hoaz. Ha pep hini a ya diouz e du p'e-nevez echu.

Seurez Marie-Charles Ferec, euz Brieg (urz Cluny), a zo oh ober skol e Santez Rosa Lima hag a zeu d'am gweled d'an Eskopti. Amzer da vond beteg he skol n'on-eus ket avad rag da 17 eur e rankan beza e ti an Tadou. Seurez Marie-Charles a zeuio d'am has. Ar blijadur he-deus bet da gaoud he mamm ganti e-pad pemzeg devez: joa vraz d'ar verh ha d'ar vamm!

Amzer on-eus c'hoaz, an Tadou ha me, da vond da weled an Tad Joseph Coathalem euz Brieg, person e Bizoton, war harzou kêr. Just ema oh echui ar pedennou diouz an noz en iliz. « Deom d'ar presbital» emezañ. Amañ avad am-eus eur zouezenn: an Tad a zo ampart kenañ war ar hizella koad. Ar bresbital a zo eun ti-labour hag eun ti-diskouezadeg gand eur bern koatajou kizellet hervez ijin ar vro. Eur micherour haisian a zo o labourad gand an Tad.

Eur banne a vo evel just da zigeri ar skrin hag an Tad a zeu ganeom da goania. An Tad Peron, person Millot, ginidig euz Landivizio, a zo deuet ivez gand e dud. Beilladeg a

vo hag eun abadenn hoari domino. Paotred ha merhed Bro-Leon, ha goude ma vefent divroet, a jom atao tik gand an dominoiou.

Sadorn 22 a viz meurz. Skol Sant Loeiz.

Goude an overenn e kavom an Ao 'n Eskob Augustin, Eskob Port-de-Paix, o tijunia ganeom en Eskopti. Eun droiad diwar-herr e-neus da ober beteg Pariz hag eo deuet da zelher e blas er harr-nij.

Hirio am-eus prometet mond da skol Sant Loeiz e kreiz-kêr. Va devez diweza eo; da bemp eur goude lein eo din dibrada evid mond da enezenn Gwadeloup.

Ar frer Jean Cariou, euz Brieg, eo rener ar skol; gantañ ema Pierre Quinquis, euz ar Faou; F. Cavarec, euz Sant-Tonan; Joseph Bergot, euz Lokouarn-Leon. An diweza-mañ a zo rener skol Petionville, harp ouz Port-au-Prince.

Skol Sant Loeiz a zo euz ar re gaerra; eno eo bet skoliet an darn-vuia euz ar re a zo bremañ e penn an ekonomiez pe ar politikèrèz.

Ar Frered Lamennais a gavom e Haiti kerkent ha m'eo bet sinet an emgleo etre an Iliz hag ar gouarnamant er bloavez 1.860. An Aotrou Testard du Cosquer, person parrez Karmez e Brest eo a oa eet da Haiti da renka an traou, hag anvet arheskob Port-au-Prince er bloavez 1.863. Dond a reas da Bloermel da houlenn Frered evid ar mision. Pevar Frer a zegouezas e miz ebrel 1.864 hag a zigoras eur skol e Port-au-Prince. E 1.883 o-doa dija 550 a skolidi. Re striz e oa deuet an ti-skol da veza hag e oe savet eur skolaj nevez, skolaj Sant Loeiz, bet kresket goude-ze tamm ha tamm.

Er bloavez 1935 e oa eur milier a baotred o tarempredi skol Sant Loeiz, deuet da veza re striz adarre ha tu ebéd da greski.

Hag adarre eur skolaj nevez (1973-1974) med er-mêz euz kêr evid nompaz beza enket, e karter Delmas. Eno ema bremañ an oll vugale a heuill studiou an eil derez e-kreiz eun dachenn ehon a-walh a hlazvez, a wez hag a vleuniou.

En eur vond da skolaj Sant Loeiz, e tremeno dirag eur skol savet evid reseo minored ha bugale dilezet. Seurez Madeleine Rannou, euz urz Seurezed Cluny, ginidig euz Brieg, a zo amañ aboae 40 vloaz! Diskenn a reom da ober anaoudegez ganti ha da rei dezi kelou euz ar vro.

Deuet eo ar poent da dostaad ouz an aeroporz. An diblas da bemp eur 1/2 hag adarre o nijal a-uz d'an aridennad inizi bihan: Sant Juan, da hweh 1/2, Sant Martin da zeiz eur, hag erfin Pointe-à-Pitre da eiz eur. Ne zeuer ket da skuiza o weled dindannor ar mor hag an inizi.

War an distro emaon hag eo réd deom kas or montr eun eur war a-raog.

Gwadeloupa

Sadorn 22 a viz meurz. Enezenn Wadeloupa.

Emaom o vond da ziskenn eur wech c'hoaz e Gwadeloupa. Eur gerig d'ar réd diwar-benn an tamm douar-ze.

D’ar 4 a viz du 1.493 e tiskennas Kristof Colomb war Gwadeloupa hag e tisklerias perhenna anezi en ano roue ar Spagn. An ano-ze a oe roet dezi evid trugarekaad ar Werhez enoret e Bro-Spagn dindan an ano Intron Varia Gwadeloupa.

D’ar mare, tud ar vro a oa Karaibed, tud kriz, hag an enezenn a oa anvet Karukera (an enezenn he dour braz)

D’ar XVIved kantved eo e teu an Europeaned da jom en inizi bihan Antillez euz an Normandi hag euz Bro-Touraine. Trevajou nevez a zo gounezet, dreist-oll korz-sukr. Mad e oe ar gonid med re nebeud a zikour. Petra da ober? Amañ ez eus eur bajenn euz ar re vezusa e istor ar béd. Milieri ha milieri a sklaved a oe skrapet war douarou Afrika diouz tu ar huz-Heol, ha gwerzet da dud hag a oa perhenn da zouarou braz. Setu perag eo krohennet teñval ha beteg du-pod an darn-vuia euz an dud.

Sevel a reas ar vro da binvidig hag e savas sach-dizach diwar he fenn etre ar Frañsizien hag ar Zaozon. Er bloavez 1.763 e oe staget ouz ar Frañs da vad; d’ar 27
a viz ebrel 1.848 eo roet o frankiz d’ar sklaved. Ar vorianed n’int ket tik gand al labour, o frankiz o-deus bet, perag labourad? Hag e oe galvet Indianed da gemer o flas er parkeier korz-sukr.

D’an 19 a viz meurz 1.946 e teu Gwadeloupa da veza eun departamant frañsez heñvel ouz ar re all.

Gwadeloupa a zo diou enezenn anezi, dispartiet gand eur ganol striz a zour mor.»*La Rivière salée*». Diouz tu ar zav-heol ema an Douar-Braz, eur gompezenn izel a-walh gand trêzennou kaer ha parkeier goloet a gorz-sukr, pe a vananez. Eno ema an aeroporz (Raizet), hag ar gêr vrasa: Pointe-à-Pitre, ouspenn 80.000 dén. Diouz an tu all, Basse-Terre, anvet evel-se daoust m’eo kalz uhelloh ha menezieg, beteg 1.467 metrad e La Soufriére, eur menez-tan pe volkan. Amañ ez eus kalz a wez a beb seurt ha trevajou ar broiou tomm evel ar bananez.

Pemp enezenn all a zo stag ouz Gwadeloupa: Sant Martin, Sant Barthélémy, La désirade, Marie Galante, les Saintes; an diou genta ne welom ket war ar gartenn, a zo war hent Haiti. 330.000 dud etre toud. Diou yez: galleg ha kreoleg.

Pointe-à-Pitre.

An Tad Auffret a zo adarre enn aeroporz ouz or gortoz. Lavaret am-eus dija pegen mad eo da reseo ar veajourien, a dremen dre Wadeloupa, tud eveldon hag a rank chom a-zav eun nozvez evid tremen euz eul linenn garr-nij d’unan all. Ne houlenn ket well an Tad evid rei bod din en e bresbital evel m’e-noa greet er veaj mond; gwelloh e kavan mond da loja e kreiz-kêr- amañ emaom e Raizet - ha kinniget ez eus bet din beza resevet e presbital parrez Massabielle, hag a zo, war eun dro, ti Tadou a Spered Santel e Gwadeloupa. Ahalenn e vo êzoh din gweladenni kêr hag ar vro. An Tad rener, pe kentoh ar «provincial» eo an Tad Driant, euz Loguneh er Morbihan. Degemeret on evel eur breur. Eur gambr a zo roet din, plas ouz taol pa blijo ganin hag a-hend-all lezet didrabas.

Er bloavez 1.968 oan bet dija e Gwadeloupa war an distro euz Amerika-ar-Su. Va hoant a oa dreist-oll gweled an Aotrou Pierre Cariou euz Plogoneg, unan euz beleien eskopti Kemper, a oa person e parrez vraz ar Galon Zakr, gand 30.000 a barrezioniz. An istor-ze am-eus kontet dija.

Sul 23 a viz meurz. Sul ar Bleuniou e Pointe-à-Pointre.

Goude beza lavaret va overenn e chapelig ar presbital, ez an d'an iliz parrez da ofis ar Bleuniou. Skourrouigou palmez gand an dud, bugaligou niveruz, kantikou galleg, ar re a glever er Frañs.

Arabad ankounnac'haad emaom amañ en eun departamant frañsez. N'eo ket diêz da weled. Pebez kemm etre Haiti, bro ar baourentez hag an dienez! Amañ ne vank ket nemeur a dra: heñchou koltaret, heñchou frank, a-dreuz hag a-hed an enezenn, stank warno an otojou, otojou krannoh c'hoaz, an eil eged eben, eged er Frañs. Ha goude ma vefe dismantret an ti, treud ar zoubenn war an daol, eun oto a ranker da gaoud, hag ar vrava posubl. A-hend-all, pep tra evel er Frañs, elektrisite, dour war-gas, pellgomzer beteg an inizi.

An Tad Pedromo a béd ahanom da ober eun droiad en enezenn diouz kostez Petit Canal, el leh m'ema an Tad Julien Gayet euz Kloarz-Karnoet, e-giz person. Tremen a reom dre Les Abimes el leh m'ema an Tad Strullu euz Plozeved, deuet dija war an oad, aluzenner en eur gouent seurezed.

An Tad Robin euz Lokornan-Kerne a welin va-unan en ospital, el leh m'ema aluzenner. Ganet er bloavez 1899, eo stard c'hoaz war e gillorou, lemm e lagad ha lemm e deod.

E ti an Tadou e kavan c'hoaz an Tad Masle euz ar Morbihan, e-neus eur breur sekretour en eskopti Gwened.

Lun 24 a viz meurz.

An Tad Barbotin, euz Sant-Malo, a zo aluzenner ar zoudarded. Pédi a ra ahanon da vond gantañ da ober eun droiad all d'an enezenn. Mond a reom beteg ar bég a sko war La Désirade.

Ano a zav ganeom euz ar yéz kreoleg. Troet kenañ eo an Tad gand kudenn ar hreoleg, yéz anavezet amañ ivez, gand an oll pe dost, evel m'eo en Haiti. Nemed e Gwadeloupa ez eus muioh a zeskadurez e-touez an dud, an oll a ya d'ar skol hag a anavez ar galleg kalz pe nebeud. Deuet an dud da veza faeüz e-keñver ar hreoleg, deuet da veza yéz an dud dizek diwar ar mêz! ar hreoleg ne vez ket implijet el lidèrèz. Koulskoude a-nevez' zo eo cheñchet an traou, ha stankoh e teu da veza ar Wadeloupaned hag a fell dezo savetei o yéz. Ar hreoleg a zeu da veza evito evel eur banniel, marteze e vefe mad delher kont euz an dra-ze gand aon da gaoud rebechou deiz pe zeiz.

Evid an Tad Barbotin, ar hreoleg a zo eur wir yéz ha n'eo ket eun trefoaedaj; talvezoud a ra beza miret ha beza studiet. An Tad e-unan a zo bet e Pariz o studia war ar yezou hag e zoñj a zo sevel eul levr war ar yéz kreoleg.

Meurz 25 a viz meurz.

An Tad Pedromo a fell dezañ ivez beza hegarad dreist em heñver. Skrivet am-boa d'an Aotrou 'n Eskob Ouali, kenta eskob du an eskopti abaoe 1.970. An Eskopti a zo, n'eo ket e Pointe-à-Pitre, med e Basse-Terre, el lodenn all euz an enezenn. Pedet e oan bet da vond d'e weled hirion. An Tad Pedromo a zeuio 'am has. Basse-Terre a zo er penn pella,

hag on-do da genta da dreuzi ar « Stér-Sallet», la Riviére Salée, a zisparti an diou lodenn euz ar vro.

Amañ eo souezuz ar vro, koajou gand gwez uhel, stankennou enno, richeriou o sourral hag ar pez n'am-boa ket gwelet biskoaz: radenn savet da wez, 4 pe 5 metrad d'o garrenn, koadet kaled ha skalfeg. Kerreg bihan goloet a ginvi o saillad e-touez ar strouez, heñchou striz hanter-holoet gand ar bleñchou a beb tu. Dour a zo ha gwrez, ar vuhez neuze o tarza eston! Dindan gwarez ar gouarnamant ema ar harter-mañ euz an enezenn evel ganeom-ni « Park an armorik».

A-zav e chomom en eun ospital el leh ma vez louzaet an dud lor. An Tad Yves Salaün euz Daoulaz, o chom e ti an Tadou e Pointe-à-Pitre, a zo amañ o tiskuiza.

Ken souezuz all koueza e-kreiz an enezenn war eur harter e-leh ma kavom eur rummad tud krohennet gwenn flamm, gand bleo sklêr ha melen, anvet « Petit Français» pe « Français Matignon». Diskennidi int euz ar Frañsizien a oa eno gwechall, hag a zo chomet. Gwelet am-boa e Pointe-à-Pitre meleganezed o bleo dirodell fuillet war o diskoaz. Euz a ouenn dud-se e oant. N'eo ket fellet ganto dimezi gand ar Vorianed hag ez int chomet kenetrezo. Med n'int ket eet war a-raog e doare ebéd, beva a reont evel ar vorianed, an hanter-Vorianed pe an Indianed, e lochennou dister, paour pe baourroh, disprizet gand ar Vorianed o-unan. Dizesk ez int chomet, abaf ha diampart war o micher; ne zarempedront ar re all nemed an nebeuta posub, hag am-eus bet truez outo o tremen dre o harter, ar Frañsizien keiz-se, aniou koz dezo bet enoret gwechall.

En inizi Saintes ez eus chomet ivez Bretoned ha Normanded da ouenna goude m'oa bet peñseet o batimant. O veza m'oa nebeutoh a gorz-sukr en iniezi-ze, ez eus bet degaset enno nebeutoh a sklaved afrikan hag an dud a zo chomet digemmeskoh p gwad.

Indianed a zo ivez, ken du pe dost hag an Afrikaned, med dremmou european dezo; gand o bleo plad ha dirodell ez int êz da anaoud e-touez ar re all.

E Basse-Terr, an Ao.'n Eskob Oualli n'ema ket er gêr; eet eo da Pointe-à-Pitre. Du-ze ez eus ivez freuz. Poent braz eo troha ar hor-sukr hag ar vicherourien o-deus diskroget diouz o labour. Evid petra a gav deoh? Evid kaoud kresk war ar pae ha kaoud labour dizammoh evel just! Lod euz ar vicherourien o-doa divizet chom heb debri abaoe disadorn diweza beteg ma vefe renket an traou. Eun Tad gwadeloupan a zo en o zouez, person e Lamentin war harzou Pointe-à-Pitre. Aon a zo na drofe fall an traou hag an Ao 'n Eskob a zo eet da weled hag e-neus embannet eul lizer.

Setu distro an Ao 'n Eskob euz ar gêrbenn. Mentet mad eo ha kreñv, yaouank c'hoaz p'eo ganet e 1928. N'eo ket dén da gaoud aon rag e skeud. Beb bloaz e teu da Lourd gand oll eskibien Frañs peogwir eo e vro eun departamant frañsez. An teodou a ya en-dro. Ar pez a houlenn an Eskob diganeom, europeaned, eo sikour beleien ha tud ar vro da nompaz kaoud ezomm euz diavezidi. Pellig emaint c'hoaz avad! Er bloavez 1.974, evid 335.000 a dud, katolik war-bouez 25.000, o-doa 47 beleg gwadeloupan, 53 beleg misioner, 7 kloareg er hloerdi braz.

Poent eo deom kemer hent an distro oh ober an dro d'an enezenn hed-ha-hed ar mor el leh ma kavom heñchou euz an dibab.

A-raog kuitaad Pointe-à-Pitre e fell din mond da ober evel eur pelerinaj beteg iliz vraz ar Galon Zakr gand ar zoñj euz an Aotrou Pierre Cariou a oa person eno pa oan tremenet er wech diweza. Pebez cheñchamant er harter! El leh n'oa nemed lochennou koad dirapar, savet war douarou bouk, gand kanoliou dour-gwern o treuzi ar riboulou etre an tiez...bremañ tiez braz simant gand 10 ha 15 estaj evel en Europ. Ha, da heul an

tiez, an dud a zo cheñchet, daoust dezo beza chomet er memez karter. A-raog an dud a oa tomm an eil ouz egile, en em zaremprede, en em zikoure.......
Bremañ pep hini a vev diouz e du, gwasoh eged tud estren.

E Bro-Vartinika

Me a gonte din e oa echu ganin mond a-bell da foeta bro. An oad a bermet, neketa.

Ha padal, war-dro hanter miz du (1979), e teu beteg ennon dre a bellgomzèrèz eur vouez euz Enez Vartinika: an Aotrou Chaloni Ivon Reungoat e oa, beleg ginidig euz Gwitevede, eet du-ze da brezeg ar feiz abaoe ar bloavez 1.937. Klederiz ha ha Gwitevediz a zo kerent tost hag en em anaoud a reem.

- « Daoust ha ma teufeh, emezañ din, da dremen ganeom goueliou Nedeleg hag ar bloaz nevez? «.

N'on ket chomet hir amzer da dorta ha me lavared: «Ya «.

War-eeun da vureo ar hirri-nij; d'ar poent-mañ euz ar bloaz e vez kalz pres, dreist-oll war linennou Bro-Antillez. Kemend-all a dud a zeu euz ar broiou-ze da labourad da Bariz, heb konta ar re a deh rag yenienn ar goañv evid mond d'ar broiou tomm. Siwaz! n'eus plas ebéd ken e-kerz miz kerzu! Koulskoude, a-forz da glask, e oe kavet eur plas din just d'ar pevar warn-ugent; eul lunvez, derhent gouêl Nedeleg. Setu-me rekouret! Va harr-nij a loho euz Orly-Sud da 16 eur 30 evid diskenn e Fort-de-France eiz eur war-lerh, da hanternoz-hanter, med du-ze ne vo c'hoaz nemed 19 eur 30. An eur a zo amañ 5 eur war-lerh hini Pariz. Abréd a-walh eta evid ar pellgent.

Pariz, d'al lun 24 a viz kerzu.

Eun eur a-raog an diblas, e ranker beza en aeroporz da verka ar plas ha da boueza ar pakajou. Beteg 50 lur pouez a heller kas ganeor evid netra, heb konta ar pakad a zougenner an-unan er harr-nij. Petra 'gasan ganin? Peadra da zegas da zoñj euz ar vro: anduill euz Witevede, fourmaj moh e boestou....

Kalz mone-done a zo en ti-gar; an dud a-liou zo stank o vond war-zu Bro-Antillez. Pa zoñjer e vo 400 a dud, 450 marteze ouspenn er harr-nij 747 emaon o vond da gemer. Bremañ e vez roet ar pez a anver «billejou vakañsou» war hanter-briz pe dost, nemed e vez karget muioh a dud hag a-hend-all kemeret nebeutoh a vizou: na sinema, na préd aozet, na kelaouennou.

Savet on en estaj kenta da hortoz ma vo digor an nor n° 7, an hini a zo merket din. E-kreiz ar zal, petra' welan? Eun armelig-gwér, enni eur hraouig-Nedeleg gand ar Mabig Jezuz, ar Werhez Vari, Sant Josef, hag ar skritell-mañ e galleg:

- « Aotrou Doué, c'hwi hag a zo ken braz, petra ' ra deoh beza ken bihan? ar garantez!». Peadra da brederia evid ar re oll a ya e-biou. Moarvad eo Aotrou Person, pe aluzenner aeroporz Orly eo e-neus renket an armelig-mañ, rag eur beleg a zo karget euz an aeroporz hag eur japel a zo, el leh ma vez lavaret an overenn hag el leh m'hell overennna ar veleien a dremen.

Eet om er harr-nij, n'eus ket eur plas goullo. Em hichenn eur Vartinikanez yaouank a zo o labourad e Pariz e bureviou ar P.T.T. Fiziañs he-deus da gaoud labour en he bro eun deiz da zond. Ar peb brasa euz ar veajourien a zo martinikaned; an avion a ya war-eeun da Fort-dr-France ha ne da ket larkoh. Lod euz ar baotred o-deus pennadou bleo uhel iskiz, evel pennou artichaod du digoret mad.

Tostaad a ra mare an diblas; kleved a ran: - « *Stagit ho lurennou! Paouezit da vutuna; mougit ho sigaratennou!*» - N'eo nemed eun huñvre; n'eus nemed galleg, saozneg ha spagnoleg. Marteze e teuio va huñvre da wir er wech kenta ma teuin war an douar, evel ma lavare Fañch an ti all.

Dibrada on-eus greet distroñs, evel heb goûd deom, ha setu-ni o nijal didrouz. Hag e pignom, e pignom e-keid ha m'ema an diskouarn o voudinnellad eun disterig.

Eur zahig a zo bet roet da bep hini gand peadra da derri an naon hag ar zehed. E-ser debri ez a an amzer en-dro; e-ser kousked ivez ha setu-ni en em gavet e Fort-de-France, pe kentoh e Lamentin: amañ eo, diou leo bennag euz Fort-de-France, ema an aeroporz, eul leo nemetken euz Ducos, el leh m'ema an Tad Reungoat person.

Hanternoz hanter eta e Pariz, seiz eur hanter diouz an noz amañ. Gweled a ran dija an Tad Reungoat e-pad m'emaon o hortoz ar pakajou da zond d'an ti-gar. Alo! en hent war-zu ar presbital, n'eus dale ebéd evid erruoud. Kuzet eo an heol ha n'eo ket re domm an oll, brao anamzer.

Ar presbital a zo frank, savet e mod ar broiou tomm, gand eur pondalez digor war an diavêz oh ober tro an ti er henta estaj, bokedou ha glazvez war e dro; harp ouz an iliz.

Eun tamm koan d'ar réd, eur vorenn verr; poent eo tostaad ouz an iliz; da unneg eur e tigor eun eurvez a bedennou ha da hanternoz overenn ar pellgent. Leun chék an iliz, eul laz-kana hag a ya brao kenañ en-dro, renet gand eur gwaz euz ar bourk; gwazed ha merhed ha n' ema ket o micher ganto da zeski.

Echu an overenn eo pedet al laz-kana da zond d'ar presbital; eur pevar warn-ugent bennag, «punch» d'ar wazed evel just, ha d'an oll kig-moh ha dreist-oll gwadigennou Nedeleg. Evid an askoan-ze n'eus ezomm na kontell na fourchetez na plad...daouarn ha bizied a zo bet roet deom gand Doué. Da heul: kanaouennou, soniou ar vro, kantikou Nedeleg e galleg hag e kreoleg.

Div eur eo diouz ar mintin, seiz eur e Pariz; poent eo din mond da gousked, 24 eur a zo emaon war zao.

Petra eo Bro-Vartinika?

Unan euz inizi bihan Antillez. N'eo ket braz a vent: 1.100 Km karrez, p'e-neus departamant Penn-ar-Béd 7.000, 64 km a-hed euz an Nord d'ar Su, etre 19 ha 22 a ledander.

An Nord euz ar vro a zo enni uhelennou, stankennou, meneziou, en o zouez ar Menez-Pelée (1.397 m - Tuchenn Vikêl e Brasparz : 391 m) a zo eur volkan hag e-neus tarzet er bloavez 1.902 oh ober kalz dismantr hag o laza war-dro 30.000 a dud. Er Su ez eus plênennou evel hini Lamentin el leh eo bet savet an aeroporz.

Tomm ha soubl e vez an amzer, evel ma vez kont peurvuia er broiou trovanel.

340.000 a dud a zo o veva en enezenn, 300 dén dre gilometrad-karrez pa n'eus nemed 100 e Bro-Frañs. 90 % a zo tud a liou, euz an du-pod d'al liou kistin sklêr; ar re-ze a zeu, kalz pe nebeud, diwar ar sklaved, degaset gwechall euz Bro-Afrika.

5% a Indianed deuet ivez gwechall da labourad war ar horz-sukr.

2% a dud wenn kreoled, anvet «béké», a zo er vro abaoe hir amzer.

1% a re all; Chinoed, Sirinaed, etc....

Ar galleg eo a vez desket er skoliou, med ar yéz kreoleg a zo anavezet ha komzet gand an oll.

Azaleg ar bloavez 1.650 ez eus bet degaset sklaved prenet pe skrpaet e Bro-Hinnea, kement ha kement ma konter e oa 86.000 anezo en enezenn, er bloavez 1.830.

1.848: ar sklaved a zo roet o frakiz dezo gand gouarnamant Frañs. Tehed a reont neuze euz an atañchou braz hag e oe réd klask tud all da gemer o flas euz o fenn o-unan. Indianed euz Bro-Indez eo a zeuas.

1.946: Enezenn Vartinika a zeu da veza eun departamant frañsez. N'eo ket an oll a zo aviz euz an dra-ze. N'int ket stank ar re a zo a-du evid ma vefe distaget an enezenn diouz ar Frañs; med lod a garfe kaoud muioh a frankiz da rén o aferiou hervez o hoant.

Beteg nevez' zo ar horz-sukr a oa an trevad stanka; abaoe ar brezel diweza ez eus bet roet muioh a lañs ha muioh a blas d'ar bananez ha d'a ananez. Med labourerien-douar Martinika n'emaint ket o-unan war ar marhad, ha poan o-deus o telher penn d'ar gonkurañs.

Sevel chatal, pesketa....

Ar yaouankizou a rank kuitaad evid klask labour war-zu Pariz dreist-oll, eun 3.500 pe 4.000 ar bloaz, ha c'hoaz ez eus kalz a dud dilabour.

Kure e parrez Ducos e-pad teir zizun.

En eur lavared d'an Tad Reungoat ez afen d'e weled, n'edo ket em zoñj mond da bourmen nemetken, med ivez da zelher kompagnunez dezañ ha d'e zikour euz va gwella war dachennn ar barrez. Êz a-walh a vefe en eun doare, peogwir ar yéz implijet en iliz eo ar hreoleg.

Ho krog dioustu, kerkent ha degouezet, war-dro teir eur diouz an noz, gand eur ar vro. Amzer da gemered eur banne zoubenn, da ober eur vorenn, ha da 11 eur e tigor eun eurvez pedennou da hortoz ar pellgent: lennadennou, sarmoniou berr, kantikou...Prosesion da gas ar Mabig Jezuz d'ar hraouig kinklet brao.

Leun eo an iliz hag al laz-kana a zo euz an dibab, sikouret gand eur muziker ampart ouz an ograou; gwazed ha merhed moueziou flour, don ha skañv kemmesket.

Da hanternoz, ar pellgent, fur ha sioul an dud, an oll o komunia pe dost, trouz ebéd e kêr ha tro-war-dro. Da overenn-bréd an deiz e vo kalz a vugale.

Gouél an Inosanted Zantel (28 a viz kerzu)

Amañ ema gouél ar vugale hag ar vugaligou. Fichet ha gwisket kaer int, ar merhed gand rubanou a-liou en o bleo kordigellet. Doareet mad int e peb doare, krohennet du pe liou kistin yell; muioh a ze e lintr ar gwenn euz o daoulagad hag euz o dent. N'eus ket trés an dienez warno. Gwir eo e vez roet d'ar gerent sikouriou evel er Frañs evid sevel o bugale. Ar re goz ivez a vez sikouret gand ar gouarnamant.

Goude an overenn e roan bennoz an Aotrou Doué d'an oll vugale, hini hag hini.

Eurejou.

D' ar zadorn ema devez an eurejou. Diou eured a zo da ober ha din e vo ober unan anezo; hini Silvére ha Nicole. An ozah a zo e gwenn penn-da-benn, bragez ha justin, ar verh gand eur mell tok hir a dro. Tud en o êz int moarvad rag lakeet o-deus dond laz-kana parrez Le François, gwazed ha merhed, eun tregont bennag anezo, gand gwiskamanchou gouél, oll heñvel a liou hag a stumm, ijinet diwar arzou koz ar vro. Eul laz-seni gand a beb seurt muzikou a zo ivez da heul.

Eun nebeud all am-bo c'hoaz da ober a-raog kuitaad. N'eo ket avad evid lavared e vefe an oll goubladou a veve asamblez diskleriet en iliz, na zoken en ti-kêr, marteze an hanter anezo!

Konfirmasionou.

Da zul diweza ar miz ema sul ar badeziantou. 24 badeziant a vo da ober war-lerh an overenn-bréd. Eur pez engroez a zo en iliz, med a-benn ar fin ne vo ket re ziwezad pa vezim ouz taol.

Tro am-bo ivez da gonfirma. Eur vamm a zo deuet da weled an Aotrou Person. Kuiteet he-deus an Iliz Katolik evid heulia unan euz ar briz-ilizou ken stank e broiou Antillez. Savet ez eus bet keuz ganti, anzao a ra he-deus faziet hag eo bet tromplet. C'hoant he-deus da zond en-dro en Iliz-Katolik. Tri a vugale he-deus, bet badezet o—zri med n'int kt bet koñfirmet. En overenn e vezont avad hag ar verh, ar gosa euz a vugale, a vez o kana en iliz. Gand aotre an Aotrou 'n Eskob, e roan dezo sakramant ar goñfirmasion, ha n'eo ket dre laer eo med e-kreiz an overenn-bréd da zul (8 a viz geñver). Da zadorn oant bet o koves ganin, hag o komunia.

Ar brud euz an dra-ze a yeas dre ar barrez ha setu eur gwaz deuet war an oad, hag oh ober ar hlañv, a lavaras d'an aotrou Person n'oa ket bet koñfirmet hag e-noa c'hoant da reseo ar zakramant. Beteg e di om eet; peseurt micher a ra? Eun doare kouracher, oh ober eul lastez medisinèrèz koulz evid ar horv evel evid ar spered; kalz a zeu da houlenn ali digantañ. Ne vez ket fall e aliou: lavared a ra beza aketuz da bedi ha da zenti ouz lezenn Doué. « Penaoz e teufeh da veza pare mar dema an diaoul en ho kalon?»

Antronoz e oa koñfirmet ivez a-raog an overenn-vintin.

O weled a dud.

Eur person mad a dle ivez mond da weled e dud, tud klañv ha tud yah. An Tad Reungoat a zo mad war ar poent-se. Bet on ouz e heul, meur a wech e ospital Lamentin, o weled parrezioniz, dreist-oll eun Tad-koz hanter-zeizet, kristen mad, laouen ouz or gweled.

Re goz all pe re glañv on-eus gwelet e kêr ha war ar mêz. E kêr an tiez a zo frank a-walh, dalhet a-ratre gand arrebeuri brao. War ar mêz nebeud a diez nevez - nemed ar blokad tiez nevez emaer o sevel, peadra da loja 600 famill - an tiez a zo e koad, strizig gand prenestou bihan, hag en-dro dezo bokedou gwez bananez ha koko. Plijuz eo pourmenn war ar mêz gand tro-war-droiou diskompez, stankenn ha krehenn a beb eil.

Paour pe binvidig, gouzoud a reont degemer en eun doare seven hag hegarad.

- « Eur banne punch a yelo ganeoh?»

Eun nebeudig siro korz-sukr en eur werenn ha da heul daou gemend-all, tri gemend-all...a romm gwenn. Lakit ouspenn eun delienn plusk sitroñ buhan glaz ho-po gwasket a-zioh ho kwerenn a-raog he lezel da goueza; ma karit, lakit c'hoaz eun diskolp skorn....N'eo ket fall da derri ar zehed ha da zistana. Ar hiz a zo da eva dioustu goude eur bannig dour sklêr. Arabad e vefe koulskoude mond re alïez dezi! Pa vez merhed war al leh eo unan anezo a brepar ar punch.

E Haiti n'eo ket punch a vez greet gand ar rom med cocktail. E-barz eun héjéréz, c'hwi a laka eul loaiad sukr malet dre benn, eur werennig rom dre benn, skolpadou skorn da garga an héjéréz ha goude heja...heja. Yén sklas e teu da veza an héjéréz, setu eo mad dastum an héjéréz en eun torch pe eur zerviedenn: servija a-raog ma vo teuzet toud ar skorn, a-hend-all e vefe divlazet ar rom.

Ar bloaz koz hag ar bloaz nevez.

Tremen euz eur bloaz d'egile a zo eun dra hag a ranker da verka. Hag amañ Doué e-neus e blas. Da zeiz diweza ar bloaz, leun an iliz da 6 eur diouz an noz. Eun eurvez pedennou a vo: trugarekaad Doué evid e hrasou hag e vadelez; goulenn pardon digantañ evid ar pehedou. Lennet e vo parabolenn ar Mab-Prodig. Bennoz ar zakramant da echui.

D'an deiz kenta 'r bloaz, an oll adarre war zao evid an overenn da bemp eur. Felloud a ra d'an dud dond da lavared bloavez mad d'an Aotrou Doué ha da houlenn e vennoz war ar bloaz nevez.

Bodadegou all.

Oberou all hag emzaviou all a zo.

Koñferañs Sant Visant a Baol, Légion de Marie - Tri strollad - bodadeg beb siizun.

Bodadeg evid ar re a zo karget euz ar hatekizou en o harter. Ar gerent a ra katekiz d'o bugale. E pep karter ez eus eur hatekizer pe eur gatekizéréz desketoh, hag ar re-ze a vez ivez o teski beb miz gand unan uhelloh ha desketoh deuet euz Fort-de-France. Beb sizun e teu ar vugale d'an Iliz da zal an euvrou da heulia eun eurvez katekiz. 500 a vugale a zo evel-se da gatekiza. Ne vo ket kemeret da Bask ar vugale nemed ar re a vo bet aketuz.

Bez ' ez eus ivez eur strollad J.A.C. (Yaouankizou Kristen ar mêziou). D'ar zul 6 a viz geñver, gouél ar Rouaned, e oe galvet ar baotred hag ar merhed yaouank euz ar harter da zond da La Rivière Salée. Overenn a oa bet diouz ar mintin, ar yaouankizou a zo o kas ar han en-dro, sonerien hag all; med n'am-boa ket gellet kuitaad Ducos a-raog kreisteiz. An Tad Michel, a zo e penn an oberèrèz katolik en eskopti, eñ eo e-neus savet ar J.A.C., 40 vloaz a zo. Dond a ra d'am herhad da Ducos. War-dro 80 a re yaouank a zo, paotred ha merhed, bodet e sal ar barrez. N'eus ket ano euz eun eun abadenn studi, med eun abadenn zidui da verka gouél ar Rouaned. Koulskoude evid digeri, e vo eur gér diwar-benn an abostol hag an avïel a zo bet lennet diouz ar mintin en overenn gand gouél ar Rouaned. Eur Frer spiritan eo a zo karget euz ar J.A.C. e traoñ an eskopti evel aluzenner pe guzulier. Eñ eo en em garg euz ar gêrig-se. Da houde e tiroll an abadenn hoari; soniou, rimadellou, sketchou e galleg ha dreist-oll e kreoleg (troet e vo evidon pep tra e galleg), laz-seni. Da echui e vo ingalet kouignou ha boeson d'an oll hag e vezin pedet da lavared d'ar yaouankizou-ze eur gomz vad bennag.

Da echui, eur hantik d'ar Werhez e kreoleg: « Mari eo mamm Jezuz; Mari eo or mamm.»

Eur strollad C.M.R. a zo ivez (Chrétiens dans le Monde Rural). Eur vodadeg a zo bet en eur harter euz Ducos, anvet Mome vert. An Aotrou Person hag aluzenner an eskopti evid ar C.M.R a oa deuet, 25 pe evel-se a wazed- diou vaouez a oa ivez - oll gonideien gorz-sukr, med douarou bihan dezo, etre 10 hag 20 devez-arad.

Ar beziou er vered.

Bet on bet beteg ar vered. Eun dra zouezuz: beziou savet evel tiez, e mên pe zimant braz hag uhel. Diou vaouez a gavan er vered hag e lavaran dezo va zoñj-
« Ya, emezo, n'eo ket fin a-walh an dud; gand priz eur béz evel-se o-defe gellet sevel eun ti dezo kaerroh ha sasunnoh eged an hini emaint o chom ennañ!». Med evel-se ema kont e Bro-Antillez; en Haiti am-boa kavet ar memez tra.

Eun Tad euz Haiti e-noa skrivet e galleg diwar-benn an dra-ze.

Ar re veo hag ar re varo.

Ar re veo hag ar re varo, amezeien,
Stok-ha-stok ema o ziez;
Tiez ar re varo strisoh med kaerroh fichet,
Gand aon na vent dizoñjet
Kantreal a reont eurveziou, miziou, bloaveziou, o klask o hent.

Bezit dineh, n'eo ket echu ganto o zroiadou,
Test int euz al labour, ar boan, an aner,
Anez ho peziou er vered
Ez afe buan ar zoñj ahanoh da get...
Stard eo mond da netra heb esper da zasorh,
Aze emaoh, sïoulderiou beo ha mud,
C'hwi hag a zeu da vrouda kreizenn dall ar re veo,
Peur eta e teuoh da vrouda ha dazigeri o spered?

N'eo ket otoiou a vank e Ducos nag e Bro-Vartinika. Leun eo al leurgêr hag ar ruiou a otoiou oh «ober parking». E-touez departamañchou Frañs, departamant Martinika eo e-neus ar muia a otoiou diouz an niver a dud a zo. Ha koulskoude ez eus 300 a dud dre gilometrad karrez, ma n'eus nemed 100 e Frañs, pe er metropol evel ma lavaront.

D'an Eskopti e Fort-de-France.

D'an deiz kenta euz ar bloaz ez om pedet an Tad Reungoat ha me, da leina d'an Eskopti, peogwir Eskob Fort-de-France a zo Arheskob abaoe 1967 evid Martinika. Gwadeloupa ha Guyana. Gwelloh eo loh abréd; eur hard eur om bet o klask mond e kêr Fort-de-France, stanket an hent gand an otoiou an eil war-lerh eben. En-dro da gêr ez eus meneziou ha ne vo ket êz digeri eun hent da ober tro kêr dre an diavêz.

An Aotrou ‘n Eskob Marie-Sainte a zo yaouank c’hoaz, ganet er bloavez 1928, daoust dezañ beza bet eskobet unneg vloaz ‘ zo (1968). Hegarad kenañ eo ouzom. En em anaoud a reom an eil hag egile o veza ma teue beb bloaz pe dost da vodadeg eskibien Bro-Frañs e Lourd. Ouspenn ema ouz taol ganeom an Aotrou Vikel Vraz Julien Daniel, beleg euz ar vro; hag an Aotrou Picard, beleg euz eskopti Sées. Sekretour e oa gand eskibien Bro-Frañs e Pariz, deuet amañ evel kuzulier ar feiz ha kelenner e servij ar veleien, ar seurezed, al laiked ivez. Ober a ra deveziou hag abadennou studi, digor d’an oll, war kudennou pouezusa an iliz en on amzer.

O kempen emaer hag o kreski an eskopti evid an eskob hag eun nebeud bureviou.

Bet o-deus bet ivez da renevezi an iliz-veur a oa eet dirapar. Ar gouarnamant hag ar huzul-jeneral a zo kouezet ar mizou war o hein; war a gonter, eur miliard eiz kant milion a luriou koz. Eur gaer a labour a zo bet greet avad, koulz en diabarz evel en diavêz.

Penaoz ema kont gand an Iliz e Martinika?

300.000 a dud pe war-dro.

90 beleg, 38 anezo Martinikaned, ar re all Tadou spiritan, dreist-oll.

230 seurez euz meur a urz.

47 parrez. Ar memez darempredou etre an iliz hag ar gouarnamant, evel er Frañs. Sikour ebéd digand ar gouarnamant.

Daou vanati gand Tadou benediktan ivez, evel en eskoptiou all.

N’eus ket a-walh c’hoaz a veleien euz ar vro; med evel a welim, emaer war an hent mad.

Seurezed a zo ivez. War 122 Zeurez euz urz Saint-Paul de Chartres, ez eus 119 Antillezadez; Notre-Dame de la Délivrance, eun urz bet savet e Mome Rouge er bloavez 1.868: 42 a Antillezadezed war 43, Cluny; 14 a Antillezadezed war 25.

Eur bartiad domino.

Goude an overenn-bréd, eur zulvez, an Aotrou Person e-noa labour da ober. «N’ho-peus , emezañ din, nemed mond da eva eur banne punch gand kuzulerien an iliz ha da hoari domino.» Ne hoariont ket eveldom-ni. Tri nemetken o c’hoari e-leh pevar. Pep hini a gemer seiz pioñ; ar seiz a zo ouspenn a jom er pod hag a jomo; ne vo ket piochet. Hag ar pioñou an eil war-lerh egile. An hini a gas e oll bioñou er-mêz da genta e-neus gounezet. A-wechou setu an tri c’hoarier boud asamblez, stanket ar jeu. An hini a jom an nebeuta a doullou en e jeu a zo gantañ ar gonid. N’eo ket ken plijaduruz hag ar jeu a-bevar.

O pourmen on bet ivez

Da genta eun dro e kêr. War-dro 7.000 a dud a zo er barrez, med ar bourk n’eo ket braz.War ar mêz eo ema an dud stank an tiez o veza m’eo bihan an atañchou, daou zevez-arad lod, beteg 6 hag 8 lod all. Konta ivez an atañchou braz a hounid korz-sukr pe ananez hag a implij kalz mevelien. Nebeud a diez a genwerz, diou apotikèrèz, eur medisin. Hebdale avad e kresko an dud eun tam mad. Emaer o sevel tiez nevez harp ouz kêr, eur 6.000 bennag a lojamañchou. Med poan a zo o kredi: tiez H.L.M evel er Frañs, gand

kambreier iizel ha striz en eur vro ken tomm! Pa vefe ezomm da gaoud lojamañchou digor d'an êr vad!

Morne-Rouge, da weled an Tad Michel L'Hostis.(31 a viz kerzu).

Hirio e raim tro an enezenn. Pedet om da vond da Morne-Rouge, e-harz La montagne Pelée (1397 m). Ar menez-mañ a zo eur volkan hag e-neus tarzet evid ar wech diweza er bloavez 1902, o tistruj kêriou Saint-Pierre ha Morne-Rouge.

An Aotrou Person amañ eo an Tad Michel L'Hostis, Tad spiritan euz Kernouèz. Eur breur hag eur hoar e-neus e Lezneven, hag eur hoar e Kermouêz. Bet on ouz o gweled.

Daou dad spiritan all a zo gantañ en e bresbital, an Tad Francis Mao hag an Tad Jean Laurent, o-daou ginidig euz a Gemper. Eun Tad all euz a Gemper a zo bet ivez er Vartinika, an Tad Ludovic Hultric ,a zo bremañ e Fouenn. O zri int bet heñchet war-zu ar belegiaj gand an Aotrou Chaloni Joseph Cadiou, a oa d'ar poent-se kure e Sant Korantin. Eur gatenn-bost a vo kaset d'an Ao. Cadiou hag e-no bet ar joa da lenn a-raog kuitaad ar béd-mañ eun nebeud deveziou war-lerh.

Daou hent a zo da vond da Morne-Rouge: pe skei dre greiz an enezenn a-dreuz stankennou ha ruiou, pe hoari an dro en eur heulia ribl ar mor diouz tu ar Haraibed. An hent-mañ eo a gemerom, lakeet e renk an heñchou touristikel gand eun hent-braz e stad vad beteg Saint-Pierre.

Ha yao en hent! Lamentin, Fort-de-France, Schoelcher, Case-Pilote, Belle-Fontaine, Le Carbet....war ribl ar mor penn-da-benn; med n'eus ket a drêzennou, a aochou, evid gelloud neuñv ha pourmen; ar menez a gouez beteg an dour hag ar mor a ya don dioustu. Trêzennou a gaver muioh e Su an enezenn.

E Belle-Fontaine ez eus savet c'hoant ganeom da gaoud eun tañva euz ar haer m'eo an argoad, kreiz ar vro, hag on-eus greet eur mond-dond beteg Morne-Vert. N'on-eus ket bet leh da gaoud keuz. War an uhel emaom, 624 m hervez ar gartenn: meneziou Le Carlet (1.196 m) a zo evel ma vefent harp ouzom hag en-dro deom eur pallenn diskompez a hlaster, evel gwagennou goloet a vrouskaojou glaz pe demhlaz, peogwir n'eus, er vro-mañ, goañv ebéd. Amañ ivez a beb tu d'an hent, raden skalfeg savez da wez.

E Morne-Vert e welom dija labour distruj an avel-dro-veur, gwasoh eo bet c'hoaz e Morne-Rouge. E argoad ar vro eo gléb ha mouest an amzer.

A-zav e chomom e Sant-Pierre: amañ edo an Eskob o chom a-raog tourmant ar menez Pelée; mond a reom da weled an dismantrou a jom euz ar gaer a iliz-veur a oa bet savet.

Ha bremañ adarre war-zu kreiz ar vro evid paka Morne-Rouge. Amañ eo e-neus skoet an avel-dro «David», ar wasa. Beteg 200 km an eur a veze gantañ. E miz gwengolo, e-keid ha m'edo an Tad L'Hostis dizoursi kaer e Kermouèz pe Lezneven. Pebez rann-galon avad pa zistroas en e barrez! An toennou hanter zammet diwar an iliz, ar presbital, sal ar bodadegou. Etre-daou e oa deuet glao da ober gaou ouz ar peñturajou, ar hoatajou, al linennou tredan. An darn-vuia euz an tiez-annez o-doa paket ivez o lod. Kerkent hag erruet e krogas an Tad gand al labour ha pa'z om tremenet e oa dija gwelloh ar stad.

Marvaillou ganeom e-pad lein evel-just. An Tad Laurent dreist-oll a zo eur marvailler kaer ha ne baouez ket.

E Morne-Rouge ez euz eur pelerinaj brudet d'ar Werhez.: Notre Dame de la Délivrance. Koz eo amañ an devosion d'ar Werhez hag er bloavez 1920 eo bet lakeet N.D de la Délivrance e renk patronez an eskopti gand Rom. Deiziet eo he fardon d'an 30 a viz eost. Eur mor a dud a ziréd euz a beb korn da geñver ar pardon. C'hoant e-nefe an Tad

L'Hostis e chomfen daou pe dri devez da vihanna en e bresbital, med dija eo deiziet peb tra gand an Tad Reungoat.

Evid an distro e raim evel ar Rouaned eet da weled ar Mabig-Jezuz, hag e kemerim eun hent all. Kenderhel a raim war-zu ar mor atlantel da goueza war Le Lorrain ha goude héd-ahéd ar mor: Sainte Marie, La Trinité, Le Robert, hag adarre Le Lamentin ha Ducros.

Krohennet du pe wenn?

Tud ar vro-mañ ne gavont ket diêz beza livet teñval. Eun itron am-eus kavet war va hent, eun tammig sklêrroh a liou - he zad a oa gwenn - «Med, emezi, va mamm n'he-deus ket kemet a joa ouzin ablamour ma n'on ket du a-walh evelti.» Koulskoude beza sklêr - n'eo ket c'hoaz beza flamm evel Europeaned- a zo gwelet mad gand an darn-vuia hag an dra-ze a gont ivez evid an dimeziou.

Soñj am-eus beza klevet an Aotrou' n Eskob Zoa, arheskob Yaounde e Bro-Gameroun, o konta: Oh ober katekiz d'ar vugale edo en eur barrez euz Rom p'edo war ar studi. Lavarom da genta eo an Aotrou Zoa eur gwir Vorian, krohennet du-pod. Eur verhig vihan a lavaras dezañ:

- Tad, me a béd evidoh alïez.

- Hañ ya? Ha petra a houlennit digand Doué evidom?

- Ma teufeh da veza gwenn, emezi, evel an Italianed.

- Gwelloh eo deoh goulenn eun dra bennag all, rag ma teufen da veza gwenn, n'he-defe mui va mamm joa ouzin!

Ar Vorianed-se, deuet euz Bro-Afrika gwechall evel sklaved da Vro-Antillez, d'ar Guyana, d'ar Brezilia, a zo evid an Europeaned evel eur rebech beo. Istor ar béd.

An Tad Yves Saout, euz a Blouedern, misioner er Hameroun, e-neus skivet eul levr kaer: *«Le grand souffle de l'exotisme».* Ano a zav gatañ euz an doare m'eo bet gwasket pobladou Afrika gand ar sklavourien deuet euz Europa. Méz e-neus bet, mêz ruz: eun devez, e kloerdi braz Yaounde, el leh ma oa kelenner, edod o lenn e-pad ar préd, dirag ar gloagered, oll Afrikaned, eul levr: « Mére Afrique», skrivet gand Basil Davidson (1963), diwar-benn darempredou etre Europa hag Afrika. Er bajenn 79 e lennom: « *En ce qui concerne la traite atlantique des esclaves, il paraît raisonnable de suggérer que, d'une façon ou d'une autre, avant et après l'embarquement, elle a coûté à l'Afrique au moins cinquante milion d'âmes. Cette évaluation peut représenter à peu prés un quart de la population actuelle de l'Afrique Noire d'aujourd'hui, et elle est certainement plutôt en dessous de la vérité.*»

Eur manati meneh venediktan.

En tu all da Fort de France ez eus eur manati savet gand meneh Sant-Benead euz Solesmes er Frañs, er bloavez 1947. War gomun Schoelcher ema, war eur run diêz da zarempredi. Eur wech degouezet avad e vez an dén en e vleud. Sïoul peb tra; diouz eun tu lennvor Fort-de-France, diouz eun tu all, stankennou don, ha pelloh meneziou Le Carbet, eun dudi a daol lagad.

C'hwezeg manah a zo er manati, eiz beleg hag eiz frer, oll euz inizi Antillez, nemed pevar beleg, a zo Frañsez. Daoust m'eo fall an hent e vez koulskoude kalz tud ouz o gweled da zul hag o pedi ganto. Petra 'ra ar veneh ouspenn pedi? Eun dra a ouzon; sevel

gwenan a reont ha gwerza mél. E meur a di e vez lakeet mél, e-leh siro korz-sukr, da heul ar rom da ober punch; war ar boutaillou e welan merket: « Miel des Pères «; ar mél-ze a zeu euz ar manati. Da genta oan bet souezet o weled e chome ar mél atao tano, êz da skuilla, pe da ziskenn er werenn. Ha me goulenn ouz eur manah petra veze lakeet er mél evid ober dezañ chom evel-se tano. - « Netra, emezañ, nemed gwrez an amzer.»

«Eun dra a vank deom, eme an Tad Priol, eur hlohig evid ar manati.» Hervez a zo bet lavaret din, gand eun dén gouizieg war ar poent-se, e vefe mad eur hloh a 140 lur bouez pe war-dro. Lavaret am-eus d'an Tad e klasfen. Hini pe hini euz va lennerien a helffe marteze va zikour? *(Selaouet on bet....An Aotrou Calvez, person-kanton Kraon, e-neus kavet unan din. Eur vazoulenn a vanke d'ar hloh hag eur maout; peb tra renket hag e penn kenta miz even eo eet ar hloh war-nij euz an Oriant da Fort-de-France, war unan euz aviönou ar vordeadurez a vrezel e-kichenn Fort-de-France eur hloh kinniget gand parrez Kraon, o tintal hag o volea tro-ha-tro, da helver ar veneh d'ar bedenn ha d'al labour. War an uhel ema ar manati ha mouez ar hloh, gand an Anjelus mintin ha noz, a gaso ar helou mad tro-war-dro, dreist runiou ha stankennou, ar helou mad kaset da Vari gand an êl Gabriel. E brezoneg eo e komzo evel-just ar hloh, peogwir eo e brezoneg e-neus desket ar hantik:*

«Ni ho salud gand karantez
Rouanez ar Zent hag an êlez...»
Hag an oll a intento! N'eus nemed an diaoul ha n'e-neus ket gellet deskei brezoneg!

Leanezed ha seurezed.

Antronoz gouél Nedeleg ez om eet d Fort-de-France - 120.000 a dud enni, war 300.000 a gont an enezenn.

Seureze Cluny o-deus amañ diou skol; en unan anezo e kavan seurez Marie-Amélie Lespagnol euz a Vrést (Externat Saint-Joseph de Cluny). Laounedigez gand an oll hag evid kalanna e roer din eur voutaillad rom: giz ar vro eo. Ar genta eo din da gaoud men n'eo ket an diweza....400 pe 500 a verhed a zo amañ er skol.

Eun devez all ez aim da weled eur skol all brasoh: «*Pensionat Externat*» rue de Cluny, ouspenn 1.000 a verhed enni, eur skol hag a gas beteg ar vachelouriez, hag he-deus a-hend-all klasou teknikel evid deski micheriou. Amañ e kavom Seurez Françoise Viliman euz a Golloreg ha Seurez Reine Esvan euz an arhanaou. Eur skolaj nevezig a-walh eo ha renket e peb doare, koulz ha skolajou ar Frañs.

Seurezed all a zo euz a urziou Benediktan en eur manati: Prieuré Sainte-Marie des Anges. Gellet or-befe bet mond beteg enno en eur gêriadennig vihan anvet Bourbois e-kichenn Le Carbet war ribl ar mor-Karaib just a-raog Saint-Pierre. En eur vond da Morne-Rouge da weled an Tad L'hostis, e tremener dre Le Carbet. Savet eo bet ar manati gand leanezed euz Abati Sainte-Cécile de Solesmes, er bloavez 1975. Seiz seurez a zo hag o-deus greet o le, 5 anezo Martinikanezed; re all a zo war an hent.

Daoust ha beleien a vo en amzer da zond?

E-ser mond da leina da barrez Gaschette e-kichenn Le Robert, e ti an Tad Morland, ez om en em gavet gand an Tad Theon. Hemañ e-neus eur breur vikel vraz e eskopti Sées. Karget eo gand an Aotrou'n Eskob da ren ha da heñcha ar baotred a vefe en o zoñj mond

da veleg. Eun ti e-neus «Ti Dominique Savio» e Fort-de-France, eun doare kloerdi bihan. Pedet on bet gantañ da vond da goania ha da gaozeal gand e baotred.

N'ema ket re fall ar stal gand an eskopti evid ar pez a zell ouz ar veleien da zond: 15 a zo er hloerdi braz: 2 e Vienne er Frañs (Séminaire d'Estressin), eur hloerdi evid ar baotred o-deus komañset o studiou diwezad, 8 a zo e kloerdi Toulouse, ha 5 oh ober o bloavez staj. N'eo ket fall evid eun eskopti hag e-neus 300.000 a dud. Daou gloareg a zo euz parrez an Tad L'Hostis hag unan euz parrez an Tad Reungoat.

E Dominique Savio ema ar re a dle mond d'ar hloerdi braz da fin o studi, 12 a zo anezo. O loja emaint hag ez eont da heulia kenteliou studi e skolajou kêr, azaleg an trede klas hag uhelloh. Bemdez diouz ar mintin, overenn ha prederiadenn war ar pennadou Skrtitur-Zakr a zo bet lennet. Beb oaz, evid digeri ar bloavez e vez eur retred. Goude ar retred e vez dibabet daou anezo karget da deurel evez war an doare ma tro an traou en ti. Dibabet e vezont gand ar baotred, pep hini o rei an anoiou a blij dezañ.

Paotred int hag a lavar sklêr ema o zoñj mond da veleg, ma plij gand Doué. Da zul, hini pe hini anezo a ya - a-zaouiou peurvuia - da brezeg d'ar parreziou. Goude beza displeget al lennadennou santel, e tisklerient emaint war an hent da vond da veleg hag e lavaront perag. Eur gest a reont ivez evid ti Dominique Savio. Unan a zo bet e parrez Ducos hag ez eus bet dastumet 600.000 lur (koz). Ar hiz-se da gas paotred ar hloerdi bihan da brezeg er parreziou am-eus kaset ivez en eskopti Port-de-Paix e Haiti.

Ouspenn an daouzeg-se ez eus c'hoaz 35 all, anvet «extermes». Ar re-ze a zo o hortoz beza kemeret, - er hlasou izel emaint c'hoaz - hag a zeu beb miz da dremen eur zulvez da di Savio, da bedi asamblez.

Beleien a zavo? Ya, heb douetañs ebéd!

O weled an dud amañ hag a-hont.

Da genta an Aotrou 'n Eskob Varin de la Brunelière, ganet er bloavez 1900, a zo bet anvet da eskob e bloavez 1941, arheskob er bloavez 1967. Roet e-neus an dilez euz e garg er bloavez 1972, goude beza renet an eskopti e-pad 31 bloaz. Fellet eo gantañ chom en eskopti hag ez eus bet fiziet ennañ parrez La Régate, e-kichenn Riviére Pilote. Bet om ouz e weled en e bresbital. N'eo ket braz ar barrez, eur 1.500 dén bennag, med labour a-walh da eun dén en e oad. En em anavezoud a reom abaoe Koñsil Vatikan II. Plijadur on-eus greet dezañ o vond beteg ennañ.

Bet om o weled an Aotrou Delage e Lamentin. Eñ a zo prezidant an unvaniez gwirou ar vugale hag ar re yaouank a zo ampechet en o jemed. Eñ e-unan e-neus eur verh n'eo ket valabl a-walh. Eun dén gouizieg eo war ar pez a zell ouz e garg ha selaouet e vez er hendalhou er broiou estrañjour, marteze muioh o veza m'eo kreol ha ma komz mad ar galleg.

An Aotrou Jamin a zo amañ a-berz an ti Bodet euz ar Frañs, a labour war ar hleier da gas en-dro dre dredan.

Ar medisin, eur Frañsez dimezet d'eur Greolez teñval a-walh a liou.

An Tad Feval, beleg euz ar vro, Kreol, person Vert-Pré, nebell euz La Trinité, a sko war ar mor atlantel. Eun nebeud beleien a zo ganeom ouz taol hag en o zouez an Tad Alain, person Marigot, a zo euz Loguneh, er Morbihan.

En eun ti paour war ar mêz.

Pedet om da leina war ar mêz, e ti eur pesketaer hag e-neus ivez eun tammig douar. O pesketa e vez e-unan war e vag, o sevel kevell da baka grilled ha legistri. Ar gêriadenn a zo anvet Bois Soldat, e parrez Le Français, war bord ar mor atlantel. Pedet om bet gand unan euz ar famill, eun intañvez hag a vez o sikour war-dro ar presbital pa vez ezomm. Pemp pe hweh a vugale he-deus o labourad e Pariz ha pemzeg a vugale vihan. An itron-ze he-deus digoret, e kêr Lamentin, eur skol brevez evid ar vugaligou a vez fiziet enni gand o herent war an deiz penn-da-benn.

Ar vamm-goz amañ a zo 84 bloaz, du-pod a liou. Da gredi eo ez a an dud amañ war zuaad gand an oad. Rouvenna ha kriza a reont ivez evel e leh all.

An ti, e koad, a zo e-kreiz ar mêziou, eun hent fall, striz ha diskompez da vond beteg ennañ, war ribl eun tarroz sonn a-zioh eur stankenn zon. Tro-war-dro, n'eus tamm douar labouret ebéd, med traou a boulz er memez tra: gwez koko, bananez, amandez, grenadez....mesk-ha-mesk.

O veza m'he-deus peb famill nemed nebeud-tre a zouar, a-wechou daou zevez -arad nemetken, eo stank an tiez kluchet e-kreiz ar hlazvez.

Daouzeg a vugale a zo en tiegez, oll seder, ha diampech nemed marteze eur paotrig, e harr eun tammig a-dreuz. Laouen an oll; ar mehed hena a zo war ar studi.

An diabarz euz an ti a zo dilastez, ha renket brao, gand skeudennou relijiel, speget ouz ar mogeriou hag ivez poltrejou. En tiez e kaver atao kalz poltrejou; marteze ablamour ma'z eus kalz euz ar vugale eet da labourad d'ar metropol. Da lein e oa pesked, euz ar seurt n'am-boa bet biskoaz: «pesked-nij» a vent gand sardined pe brezelilli bihan.

An ekonomiez.

Beteg nevez ' zo, ar horz-sukr a oa an trevad stanka abaoe ar brezel diweza ez eus bet roet muioh a lañs d'ar bananez ha d'an ananez. Med n'emaint ket o-unan war ar marhad ha labourerien-douar Martinika o-deus poan o telher penn d'ar gonkurañs.

Sevel chatal a vez greet ivez ha pesketa, med paz a-walh evid ezommou ar vro.

A-hend-all nebeud a uzinou....hag ar yaouankizou a rank kuitaad o bro evi klask labour, e kostez Pariz dreis-oll, 3.500 pa 4.000 ar bloaz! Ha c'hoaz e chom kalz a dud dilabour.

Konta a reer ez eus eun drederenn euz an dud eet da labourad da Bariz ha marteze eun drederenn all a garfe mond.

Ar gwez koko.

Ar gwez-se a weler o vrañsigellad a beb tu, kostezet gand an aveliou; eur harrenn voan diskalf dezo gand eur bouchad deliou er bég anezo. Etre peb bloaveziad deliou eur bloaveziad frouez, eur bloaveziad kraoñ. An Aotrou Person e-neus plantet gwez-koko en e liorz, harp ouz ar presbital. Eur wezenn a daol he bloaveziad kenta a graoñ a-benn pemp bloaz ha goude n'eus ehan ebéd ken. Ouz peb gwezenn ez eus eur rummad kraoñ melenet dare mad da gutuill, uhelloh eur rummad all, glaz pill, uhelloh eur rummad kraoñigou, poan dezo o tond da graoñ. Dalhmad;, a-héd ar bloaz, e kaver ouz peb gwezenn kraoñ dare. Pa vezont dare mad e kouezont anezo o unan, med evid eva an dour anezo e ranker

o diskar pa vezont glaz. Med penaoz o zapoud? Gweled a ran eur wezenn goko hag hedeus sur a-walh ugent metrad, lod a zav beteg 25 metr. Evid krapad - ni a lavar skrimpa - beteg bég ar wezenn, e ranker beza soupl ha gweñv, ha nompaz beza re goz....Kontet e vez edo ar hiz e bro-Afrika da lakaad ar re goz da bignad ouz eur wezenn goko. Ma hellent dond a-benn, gwell a ze dezo, ma n'hellent ket, e vezent lezet da vervel.

E Bro-Vartinika adarre!

Kerzu 1984- Geñver 1985. Eil beaj.

Adarre a zo eur rebech, a vez lavaret; med petra a fell deoh? Echu e oa ganin konta va beajou....n'oa ket mui a winiz da vala...petra da ober? Berra kont oa mond adarre da foeta bro hag ober evel ar Boudoudeo:

«Ar Boudoudeo a valeo
E-keid ha ma vo beo.»

Hag ouspenn, n'eo ket pa vezin koz e vo din mond da haloupad a-bell bro!

Just ma teu din taoliou telefon a-berz an Tad Reungoat, euz a Witelvede, misioner e Martinika, defot ma'z afen da dremen eur pennad amzer gantañ en e barrez nevez *La régate.*

Ar barrez-mañ a oa person enni an Aotrou'n Eskob Varin de la Bruneliére, eur spiritan, ginidig euz an Normandi. E-pad 31 bloaz e oa bet eskob Fort-de-France ha goude beza roet e zilez e teuas da veza person e La Régate hag e chomas eno e-pad 11 vloaz, beteg e varo er bloavez 1984. Interet eo bet e iliz-parrez La Régate e keur an ItronVaria.

E hellit kredi n'oa ket êz kemer plas eur seurt person, dreist-oll o veza m'oa chomet eun tammig «mod koz» evid al lidèrèz hag evid an doare da rén eur barrez. Lod traou a oa da veza cheñchet abaoe ar Hoñsil-Meur Vatikan II. Lod tud a oa a-du gantañ, lod all ne oant ket! ar person a zeufe war e lerh a gavje avel a-benn n'eus forz penaoz.

Piou lakaad da berson? Eur beleg yaouank euz ar vro a vefe bet re grenn e tu pe du hag e-nefe lakeet freuz. An Tad Reungoat, oajet a 72 vloaz, eun dén a benn hag a furnez a oe kavet mad gand an Aotrou'n Eskob hag asanti a reas kemer ar garg euz ar barrez e-keid ha ma padfe e yehed.

La Régate a zo e traoñ an eskopti, 3.000 bennag a dud strewet oll war ar mêz, lod anezo pellig mad diouz an iliz. N'eus bourk ebéd. Ti ebéd e-kichenn an iliz nemed ar presbital. Er penn-kenta moarvad ne oa euz La Régate nemed eur japel savet war douar parrez Riviére-Pilote.

War gern eur run - *mome* a vez lavaret er vro - ema an iliz, troet war-zu ar mor, eur mor euz ar re gaerra, en em astenn war lennvor Fort-de-France, unan euz ar vraoa euz ar béd. War mor ar Haraibed e sko, eur mor sïoul gand nebeud a dre hag a lano. Eun dudi eo gweled an heol o vond da guzad, bemdez d'ar memez eur, hañv-hoañv eun tammig a-raog 6 eur pe eun tammig war-lerh - an dremmwél o trei d'ar ruz, d'ar glaz-ruz hag o

teñvallad. Hañv-hoañv am-eus lavaret, med ar geriou-ze ne zinifiont netra amañ. Ganeom-ni, e Breiz, e vez tro-ha-tro nevez-amzer, hañv, diskar-amzer ha goañv. Amañ amzer hañv bepred gand bleuniou o tigeri, gand frouez dare pe a zo da gutuill dalhmad. Ha n'eo ket bokedou a vank: hibiskus a beb seurt liviou, arom-ruz, bougeñvillez, dalia, «flamboyant»...ha n'eo ket ar frouez a vank: bananez, orañjez, avokadez, sitroñ, mañdarin, goayav, konkombrez...Traou all a zo ha ne gaver ket e Breiz, traou da rei saour ha frond pe hwez-vad d'ar boued: pebr, vanilla, kanella, pimañ, kachimañ...Ouspennnn, legumajou a beb seurt: ananazez, korz-sukr, kraoñ-koko...

Daoust d'ar pez a vez lavaret ne vez ket re bonner an amzer, dreist-oll er mare-mañ euz ar bloaz, mare ar glaoeier: 17, 18 derez tommder diouz ar mintin, 25, 26 goude kreisteiz, barrajou ha strinkajou glao meur a wech bemdeiz da zistana an amzer.

Lein ar presbital evid an tadou euz eskopti Kemper. An Tad Reungoat a zo mad da zegemer ouz e daol e vignoned. Setu m'e-neus pedet ar veleien vreton. Êz eo dezañ reseo o veza m'e-neus tud d'e zikour. Eur gegineréz a zeu beb mintin, eun itron all, an itron Amalir , bet mestrez-skol gwechall e Lamentin a ro ivez heh amzer war-dro an tiegez. Ouspenn ez eus daou baotr yaouank e-neus an Tad resevet en e bresbital dre druez outo, hag a rent ivez sikour war-dro an iliz ha war-dro ar presbital. Unan anezo dreist-oll n'eo ket braz ar chemed e-neus bet digand Doué. Hag an oll en em glev mad en-dro d'an Tad Reungoat.

Hirio ez eus eta lein.

Setu an Tad Michel L'Hostis, euz Kernouéz, person e Morne-Rouge. An Tad Michel Thomas a zo niz d'an Tad L'Hostis, ginidig euz Plouzeniel, spiritan eveltañ. Ganet et bloavez 1946, n'eus nemed eun Tad all, an Tad Jean-Pol Moal, ganet e 1947, hag a vefe yaouankoh egetañ e-touez or misionerien hirio war an dchenn. Er Hameroun eo misioner, nemed eo deuet da studia da Bariz e-pad bloaz hag e-neus kavet tro vrao gand goueliou Nedeleg da zond da weled e eontr. An Tad Felix Belec, ginidig euz Gwiler-Brést, spiritan eñ ivez, a zo kure e parrez Bellevue, e Fort-de-France. An Tad Mao, euz a Gemper, n'eo ket yah a-walh ha n'eo ket deuet.

C'hoant am-befe bet da vond da weled seurez Marie-Amélie Lespagnol, euz a Vrést, euz urz seurezed Cluny, ha seurez Renée Esvan, euz arhano. Siwaz! N'eo ket bet êz deom.

Penaoz eo poblet Martinika?

Istor ar Vartinikaned n'eo ket tamm ebéd heñvel ouz hini Kanaked Kaledonia-Nevez. An Aotrou David, person parrez Diamant, nepell diouz La Régate, e-neus embannet eul levrig: *« Les origines de la population martiniquaise au fil des ans (1.525 - 1.902).*

Eun nebeud a-raog donedigez or Zalver e teuas arawaked, eur rummad Indianed o tond diwar riblou ar stêr Orenok en Amerika-ar-Su. War-dro an XIved kantved, eur rummad all a Indianed: Karaibed.

Kristof Colomb a zouaras e Martinika d'ar 15 a viz even 1502. Euz kêr Genoa e oa ginidig, med e servij rouanez Bro-Gastilla edo. Dioustu e savas darempredou etre broiou Antillez hag en Europ. D'ar mare-ze e welom roue ar Spagn, Ferdinand o lakaad kas klaved da Haiti da veza gwerzet.

War-dro 1639, e stager da hounid korz-sukr hag e teu an Hollandiz gand ar re genta da ober kenwerz.

Pa zegoueas ar Frañsizien, e oa war-dro 1.000 pe 2.000 Karaib e Martinika hag er bloavez 1.684, ne jome mui nemed 114.

Beuzet e oant e-touez eun nebeudig Europeaned hag eun nebeud mad a Vorianed. Er bloavez 1.660 e oa kontet 1.720 etre Morianed hag hanter-Vorianed skrapet e kosteziou ar Senegal, Ginea, Kap-Glaz, Añgola.

Mond a raim c'hoaz war gresk ablamour ma houneze ar horz-suk tachenn, eun trevad hag a houlenn kalz da dud da labourad. Euz 1.708 da 1.742 e vezint beteg 80% euz an dud deuet euz an diavêz.

Indianed euz an Indez a zo deuet ivez, 25.509 war 55 batimant o tond diouz kostez Madras, Poñdicheri.

Piou a hell lavared eo bet ar henta oh aloubi pe o perhenna ar vro?

Paour pe binvidig an dud?

Tud pinvidig a zo, evel e peb bro, ar re o-deus douarou braz da hounid korz-sukr, bananez, ananez Re all o telher kenwerz. al labourerien-douar bihan n'hellont ket beza pinvidig. An douarou, displên evel ma' z int en tu-mañ euz ar vro, n'hellont ket gouzañv mekanikou braz da labourad, setu n'eus nemed atañchou bihan, 4, 6 devez-arad. Pinvidig n'hellont ket beza, med n'emaint ket en dienez. Pa weler an dud da zul en overenn e kaver ez int eüruz, gwisket kran a-walh, ar vugale dreist-oll; n'ema ket trés an dienez warno, gwella pez a zo.

A-hent-all ez euz ivez kalz tud dilabour daoust ma teu eun niver braz da labourad da Bariz.

Petra eo eur «zombi»?

Eur wech edom on-daou, an Aotrou Person ha me o kompren en daou baotr yaouank am-eus komzet anezo. Unan, emeve, a vefe kemeret evid eur «zombi» *(gér kreoleg a dalvez kement ha spes, tasmant).* Ha savet kaoz diwar-benn ar zombied, am-boa klevet ano anezo en Haïti. E Martinika, eme an Aotrou Person, ar zombi a zo eur spes pe eur spered. En Haïti n'eo ket ar memez tra.

Eun dra souezuz ha diêz a-walh da intent. Eun dén heñvel ouz ar re all eo med n'eus bolontez ebéd dezañ e-unan, pe drezañ e-unan, evel ma vefe e dalh unan all, peurvuia eur sorser. Hemañ a ra dezañ ober ar pez a gar, evel eur «robot». Kouezet eo en eur renk izelloh eged eur sklav.

Klasket am-eus gouzoud hirroh war goust ar zombied med n'eo ket kalz a dra ar pez a embann al levriou.

Hag ar pez a gont an dud? Amañ emaon en amhoulou dija war dachenn ar skiañchou kuz.

Setu-amañ eur sorser hag e-neus c'hoant lakaad unan all dindan e zalh, pe, ma kirit, perhenna anezañ. Rei a ra dezañ eun doare louzou hag e teu an dén da veza evel maro - eur maro bihan. A-wechou e ra al louzou-ze buan e efed, a-wechou all goustatoh. Er mare-mañ ez eus Amerikaned o klask gouzoud petra eo al louzou-ze. Kavet e vez e lod pesked evel an tetrodon ha re all c'hoaz moarvad. Klevet am-boa lavared e Tahiti e oa eur ouenn besked ha n'oant ket mad da zebri.

Neuze e vo interet an dén ha greet interamant gantañ evel gand ar re all peogwir e kréd d'an oll eo maro mad. En noz war-lerh e teu ar sorser d'ar vered da zizinteri an dén; rei a ra dezañ eul louzou all hag e tistro ar vuhez ennañ. N'eo ket avad evel a-raog; chom a ra evel boemet, e spered evel beuzet er vrumenn, n'oar ket mad a-walh petra' zo gwir ha petra zo faltazi; señti a ra ouz ar sorser heb klask enebi an disterra. Ar sorser a gas gantañ an hini a zo deuet da veza zombi dezañ. Hemañ a labour en ti hag er park e servij ar sorser pe servij e hini pe hini all mar deo bet gwerzet dezañ.

Perag lakaad eun dén er stad-se? Alïez moarvad dre gasoni. Eur wech, e Haïti, eur sorser a gredas lavared, en tele, e oa aze an doare da gastiza an dud o-doa greet eun torfed pe eur mank d'ar justis. N'eo ket gwir, evid en em veñji pe evid gonid arhant. Eur zombi a zo eur sklav, ha ne goust netra nemed e voued. Pa vez lakeet eun dén er stad-se, arabad eo e teufe dezañ debri holen rag an holen a zistruj efed al louzou.

Tra souezuz: an dud-se a zo bet kaieret maro, en ti-kêr hag en iliz; a-wechou koulskoude e teuont enno o-unan da vad ha ma n'eo ket bet re wasket pe re zizehet o spered gand al louzeier, e kaozeont hag e kontont o istor. Tra dibaot koulskoude med hag a blij d'ar hazetennou ha d'ar radio embann; an tele broadel e-unan a zo bet ano gantañ euz kement-se.

- Bremañ z eus dég vloaz , e parrez R..., e oa eur vaouez war an oad hag a gonte ar pez a oa bet erruet ganti. Bet e oa bet louzaet da ober eur maro bihan, soñj mad he-doa, an arvest, pe an noz-veill, penaoz e oa bet archedet, kaset d'an iliz evid an interamant, diskennet er béz. Ha goude divorfilet o rén eur vuhez a sklavez e ti eur sorser euz ar harter. Frankizet e oa bet euz dalh ar sorser e-kerz eun emzao a-eneb ar briz-kredennou war-dro ar bloavez 1940. Diskleriet pe flatet e oa bet ar sorser, an Tad misioner a oa deuet d'e gavoud hag e-noa gellet kaoud he frankiz d'ar plah kêz. Marteze ivez e oa deuet ar sorser da drei mad euz e benn e-unan. Hag an istor a zo gwir hervez ar pez a lavar an dud hag ar plah heh-unan n'he-deus ket en em zislavaret gwech ebéd.

Lod Haisianed a zo hag a gréd dezo zokén ez eus zombied ha ne weler ket, a-wechou bugale, desket da vond da laerez. An dud diavêz-bro o-deus poan o kredi.

Ano a zo rag seurt traou; ha ma tegouez eur maro trumm pe eur maro ha na weler ket mad euz a beleh e teufe, e sav aon na vefe ket maro mad hag e vo tennet, euz e greiz, kalon ha kouraillou; evel-se ez eur sur ne vo ket greet eur zombi gantañ.

Traou souezuz all a hellfed da gonta. Setu-amañ eun Tad misioner galvet da vond da weled eur glañvourez, 30 pe 40 vloaz. Homañ ne ra nemed kastiza, koll pouez a zeiz da zeiz. Pemzeg devez goude e varvas. Eun nebeud amzer a-raog he maro he-doa greet eur goulenn iskiz ouz he mamm: « Péd a vugale az-peus?» - « Te a oar mad am-eus pemp! « - «N'eo ket gwir, emezi, me ne gontan ket ken, n'ez-peus nemed pevar!» . Petra a ouie ar vaouez-se? E oa prest da vervel? E oa ampoezet dre guz?

Eur zeurez vizioner a lavar e vez kontet ano euz zombied e Madagaskar.

Hag an darempredou gand ar Metropol?

Gand aferiou Kaledonia-Nevez e sav kont ivez euz an darempredou etre Pariz ha depatarmanchou Antillez, statu quo pe eun dra bennag all?

Tud a zo a-du da derri o naskou, med n'int ket stank. Eun dra a zo hag a gont: stag ouz ar Frañs evel departamant frañsez, Martinika he-deus an dud enni ar memez rikouriou, pe dost, evel er Metropol: evid ar vugale, an dud oajet, an dud klañv. An dra-ze

a zo kalz dija evid tud hag o-deus nebeud a ezommou evid en em loja, en em wiska, en em vaga. Ma kemeront ar garg anezo o-unan e teuint da veza abréd paour-raz. Setu-amañ ar pez a zo bet embannet e miz c'hwrevrer 1984 diwar-benn ar gonid diaoz dre vloaz ha dre zén. Aze e welom sklêr ar hemm a zo etre stad on departamañchou tramor hag ar broiou all diwar-dro bet frankizet da vad euz peb beli.

An dra-mañ a zo bet embannet gand ar gazetenn « Guadeloupe 2.000», miz c'hwrevrer 1984..

« Martinique: 27.000 - Guadeloupe: 15.000 - Cuba: 7.000 - La Jamaïque: 6.500 - Grenade, Haïti, La Dominique: etre 3.400 ha 1.800.»

Êz eo klemm a-raog kaoud poan. Med ar gêr *frankiz* e-neus kemend a levezon war sperejou an dud. Anavezet eo mojenn La Fontaine. Eur hi lard, eur holier en-fro d'e houzoug, en em gav gand eur bleiz treud gagn. « Deus ganin, eme ar hi, hag ez-po da zebri leiz da gov.» - « Ya, eme ar bleiz, med petra eo ar holier a zo en-dro d'az kouzoug?» - «Ar holier-ze a zervij d'am staga.» - « D'az staga? eme ar bleiz. Gwelloh e kavan va frankiz!» . Hag eñ en-dro d'e goajou.

An dra-ze a zo evel lod yaouankizou. Eun oad a zeu e teu c'hoant ganto terri o naskou ind-i ivez ha kuitaad ar gêr. O zad a lavar dezo: « Taol evez, brao eo kuitaad ar gêr, med kaled eo ar vuhez; marteze ez-pezo kerse, va faotr, pe va merh!». Hag a-wechou n'eus netra da ober evid o delher, tehed a rankont...Eun deiz bennag marteze e tistroint.

Evid ar broiou eo ar memez tra. Kaoud o frankiz e peb doare. D'ar Frañs taoler evez! Marteze eur poent a zo bet n'eus ket bet dalhet kont a-walh euz tud ar vro. Arabad ankounac'haad eo ar Vartiniked pe dost bugale sklaved dindan galloud ar re wenn. Gouliou a zo hag o-deus poan o parea. Bremañ c'hoaz marteze e vez lezet re nebeud a gabestr gand tud ar vro evid rén ar vro. Traou da studia piz.

Ha perag n'ez afeh ket, c'hwi ivez, da weled Bro-Antillez?

Amzer a ranker da gaoud, sklêr eo, med tamm ebéd muioh eged evid mond e tu pe du e diavêz bro. Eun nijadenn a 9 eur ha kard ha c'hwi bannet euz Pariz da Fort-de-France.

Eun nebeud moneiz eo réd kaoud ivez. Kerig mad e koust moarvad mond keid-all? 6.489 km a zo da ober. Kér eo ha kér n'eo ket. Keraouez a vez e lod mareou euz ar bloaz, er miziou hañv pe gand goueliou Nedeleg hag ar bloaz nevez. Me a oa lohet d'ar 14 a viz kerzu, just a-raog ar geraouez, gand eur billed «vakañsou» e-neus koustet din 4.175 lur, war-dro hanter briz.

Er Boeing 747, ennañ 450 beajour, n'eus ket eur plas goullo, e-kreiz ar prés emaom. Ouspenn 10.000 metrad uhel emaom en êr. Nebeud amzer goude ma vezim lohet e tremenim a-uz da Gemper, a-raog kuitaad an douar-braz evid mad ha nijal a-zioh ar mor atlantel.

Er poent-mañ euz ar bloaz, e vez beteg seiz avion bemdez etre Pariz ha Fort-de-France. Eur préd a vez servijet e-kerz ar veaj, sinema ha muzik d'ar re a blij an dra-ze dezo. A-hend-all e vez sioul an dud, pep hini a gaoze gantañ e-unan. Pa vez deuet an noz, e vez mouchet ar prenestou, ha disterreet ar goulou. Plas neuze d'ar housked ha d'an huñvreou.

Kreoliad, kreoleg.

Me a grede din e veze anvet kreolad an dén a veze teñval e liou, morian pe hanter-vorian. N'eo ket gwir. Kreolad eo an dén a zo ganét er vro, n'eus forz pe liou e-nije, ha goude ma vije european e dad hag e vamm. An dud avad deuet euz, lakom Haïti, n'int ket Kreoliz. Tud du-pod deuet euz ar Surinam a zo Morianed, n'int ket Kreoliz.

Ar hreoleg eo yéz ar vro, yéz pemdezieg an dud e broiou Antillez, Bro-Guyana, Haïti, ar yéz o-deus komzet war barlenn o mamm.

Komzet am-eus diwar-benn ar hreoleg gand an Aotrou'n Eskob Robert a zo bet eskob e Gonaïves (Haïti) euz 1936 da 1962, beteg ma oa bet pedet da guitaad ar vro gand ar Prezidant. An Aotrou 'n Eskob Robert a zo unan euz ar re genta o-deus studiet da vad ar hreoleg hag o-deus greet uzaj euz yéz ar vro evid al lidèrèz hag ar brezegèrèz. Embannet e-neus eul levrig «*Premiére initiation à la langue créole*» da zikour kloareged Sant Jakez da zeski eun nebeudig ar yéz a-raog mond da Haïti.

Er pajennou kenta e lavar deom petra' zoñj Serge Denis euz ar hreoleg *(Les Antilles, Paris, 1935).*

N'eo ket, emezañ, eur yéz diod savet evid tud berr a spered. Savet eo bet gand tud ar bobl a gomz anezi.

Ar sklaved deuet euz Bro-Afrika o-doa ind-i ivez eur yéz. Dond a raio da veza eun doare meskaj etre o yéz hag ar galleg, meskaj evid ar geriou, evid an doare d'o distaga, evid ar gramadeg. Ar gouarnamant ne zalhe kont ebéd euz ar hreoleg, n'oa nemed ar galleg hag a gonte. Er skoliou e oa ar memez tra hag en ilizou. An Aotrou' n Eskob Kersuzan, euz ar Morbihan, eskob e Kap-Haïtian, e-neus lakeet embann eul levr katekiz e kreoleg er bloavez 1.893.

An Aotrou'n Eskob Robert eo e-neus labouret ar muia evid ar hreoleg.

Da genta, eul levr katekiz e kreoleg, gand kantikou.

Er bloavez 1.950, avïel Jezuz-Krist, troet e kreoleg, embannet e Port-au-Prince.

Er bloavez 1.952; al levr overenn e kreoleg evid ar zuliou hag ar goueliou, embannet e Issy-les-Moulineaux.

An dra-mañ a oa a-raog ar Hoñsil-meur a zigoras an nor d'ar yezou all estreged al latin evid al lidèrèz.

Beteg peur o-deus servijet labouriou an Ao ' n Eskob? N'ouzom ket! Mad e vefe gouzoud péd skwerenn a zo bet moullet.

Ar yéz kreoleg a zo tremenet euz eur rummad tud d'egile dre gomz ha n»eo ket dre skrid. Treud eo al lennegez e kreoleg; netra nemed soniou, krennlavariou, kontadennou. N'eo ket souezuz peogwir n'eus en Haïti nemed 15 pe 20 ugent dre gant hag a ouezfe lenn ha skriva.

An Aotrou' n Eskob Robert e-neus embannet 218 krennlavar kreoleg en e levr «Initiation».

Ar hoñsil-Meur Vatikan II e-no roet eul lusk nevez d'ar hreoleg en Haïti.

Kavet am-eus war va hent en Haïti an Tad Colimon, ginidig euz Haïïti, desket braz war Skritur Zakr ha barreg en e yéz, ar hreoleg. Deuet eo abaoe da veza eskob Port-de-Paix. Laket e-neus en e benn embann e kreoleg kement a zo réd evid al lidèrèz: pennadou euz ar Skritur Zakr, kantikou....

Da genta eul levr katekiz evid ar vugale, savet hervez stumm-spered ar vro gand taolennou, 72 pajenn litho, e kreoleg evel just peogwir ne oar ar vugale nemed ar yéz-se.

Eul levr lidèrèz evid ar vadiziant roet d'ar vugale vihan. 32 bajenn.

An overenn evid an dud fidel (1971).

Eul levr kantikou (1972). Tri-hant salm pe gantik war toniou nevez diwar muzik ar vro (312 pajennad). Bandennou magnetik ha pladennou a gaver da brena.

An Testamant Nevez hag ar Salmou (1973). 718 pajennad.

Etre-daou e veze kaset d'ar parreziou peadra evid an overennou war ar zizun dre ma tibune an deveziou.

Tremenet am-eus eun nebeud deveziou e parrez Ennery, hanter-hent etre Port-au-Prince ha Kap-Haisian. An Tad Emile Gloaguen, euz Plomeur, a oa eno person; eur barrez a 15.000 a dud, gand seiz chapel war ar mêz. al lidèrèz a veze e kreroleg penn-da-benn, heuliet gand an daboulin hag an akordeoñ. Eur blijadur e veze gweled gand pegement a galon e vez pedet ha kanet. An Tad Emile a zo bremañ person e parrez Sant-Mark.

Er hêriou, ne blij ket d'an dud e vefe kemend-all a greoleg en ilizou. E Martinika, e Gwadaloupea hag e Bro-Guyana, eo ar memez tra. Evel ma oa kont ganeom-ni Bretoned gwechall evid ar brezoneg. Deuet eo an dud da gaoud mêz euz o yéz o-unan.

Petra eo amzer da zond ar hreoleg? N'oar dén. Réd e vo skriva hag embann e kreoleg, sevel eul lennegez. An Tad Barbotin, aluzenner e Gwadeloupa, a zo bet e Pariz war ar yezou hag a zo en e zoñj embann eur geriadur braz kreoleg hag eur yezadur skiantel. P'am-boa e weled e-noa savet dija daou vil fichenn war ar yyéz.

War dachenn ar yézou, kalz labour a zo bet greet er vro-mañ gand ar visionerien. En or bro Gbaya - brasoh eged Breiz -, eur yéz komzet gand 200 pe 300.000 dén, euz Bangui (R.C.A) beteg Tibati ha Bertoua (Kameroun). Eur geriadur meur a zo bet savet gand an Tad Yves Blanchard (ganet e Poullan), skoazellet gand e vignon, ar pastor protestant Philippe Noss (U.S.A), ganet e Betare e-kreiz ar vro Gbaya. Embannet eo bet ar geriadur-ze en Amerika; frouez 20 pe 25 bloaz studi ha darempred eo.

Kenavo da oll amezeien al Lizeri.

Y.Le J.

Eun eured-aour e Ducos.

Kement ha m'emaom gand Bro-Vartinika, e lavaran deoh ez on distroet da barrez Ducos gand goueliou Pask er bloavez 1982. D'ar zadorn war-lerh ar zul Fask ez eus bet eur gouél kaer.

Ar priejoù Mirand-Nay euz Ducros a zo bet eureujet hanter-kant vloaz a zo. Trizeg a vugale a zo deuet hini hag hini da laouennaad o zi. O-zrizeg int dimezet ha bugale dezo; o zrizeg o-deus labour hag a hounid mad o buhez; n'eus nemed unan hag e-neus ranket kuitaad e vro evid mond da hounid da Bariz; o zrizeg int chomet kristen mad, stag ouz o feiz. Eürusad tiegez!

Eun overenn a vo evel just evid trugarekaad an Aotrou Doué. Hag ar 26 a vugale ha bugale-gaer a zo aze, er heur, oh ober eur gurunenn d'o zad ha d'o mamm; 42 a vugale-vihan e penn uhella an iliz, du-pod evel o zud. Kan a vo gand laz-kana brudet ar barrez hag an oll o komunia, kerent ha mignoned diredet niveruz.

Merenn a vo e ti ar re goz ha me hen asur deoh, ne vanko netra da zebri na da eva. An Aotrou Mêr ha rénéréz ar skol bublik a zo er penn kenta. Daou euz ar vugale-vihan a zeu da gonta meuleudi d'o zad-koz ha d'o mamm-goz.

«Meuleudi deoh, papi, mami! a lavaro unan, C'hwi a zo asamblez hanter-kant vloaz a zo; bremañ ez eus priejou ha ne jomont ket tri miz asamblez!».

Teodet mad eo dija ar verhig vihan! Gweled a reer eo gwriziennet don ar feiz kristen er famill-ze. Ra blijo gand Doué o benniga!

***

E broiou an Antillez eo ar merhed yaouank mistr a gorv evel ar wespedenn, gand eur herzed skañv ha mibin, eun tammig chorgell, just a-walh evid beza plijuz, muioh a vefe re!

Pa zeuont war an oad e sav kemm enno hag e teuont da veza pounneroh. Ar greoled pur a zo disheñvel krenn diouz Morianed Bro-Afrika. Krohennet teñval int, beteg beza du a-walh; o bleo a zo rodelleg, med o dremm a zo muioh europeanel gand muzellou tano, eur fri moan ha beget.

Ne deuont ket a-benn da zistaga an «r». «M. le Curé « a zistagont «M.le Cu-é» , evel ma' zeus parreziou e Breiz el ma vez lavaret:» Aotrou Ku-a».

Diskennidi ar Vorianed heb meskaj a zo gwir Afrikaned gand o muzellou teo, o friou plad ha togn, ledan, gand fronellou digor. E-pad ar miziou kenta euz o buhez, int bet war gein o mamm; o fri a zo bet pladet ouz kein o mamm moarvad!

Boazet da gerzed diarhenn peurvuia, o-deus treid plad hag eur bale displijuz.

An dud a zo merket abréd gand an oad, ridet ha duet o dremm; pa weler asamblez yaouankizou ha tud en oad ne vije ket lavaret e vent euz ar memez gouenn tud.

Stankoh-stanka eo an Europeaned a zeu da hañvi da vroiou Antillez. Da genta, tud ar vro ha n'oant kt bet er-mêz euz an enezenn a oe zouezet ouz o gweled, flamm a liou gand pennadou bleo-sklêr ha soupl evel stoub-lin, pe evel seiz, e-leh o re, korfigellet ha rust. Dond a reent da douch outo.

Daou lizer deuet deom e brezoneg

Meneh Landevenneg en Haïti.

A-viskoaz Kerbenead ha Landevenneg a zo bet war-evez ouz galv ar Spered da vond d'a broiou pell da gas ar vuhez a vanah.

Er bloavez 1950 dija, an Aotrou 'n Eskob Robert euz urz tadou a Zant Jakez e-noa goulennet ahanom. D'ar poent-se n'oa ket posubl, edom oh adsevel Landevenneg.

Meur a vloavez goude, daou eskob euz Bro-Hall a zeuas beteg ennom da ober ouzom ar memez goulenn. Sklêr e oa dija ne hellfem mond nemed da «Vreiz-Du» *(Gand an Ao.'n Eskob Duparc e veze greet « Breiz-Du» euz Haïti, pa oa eno kalz a Vretoned e-giz misionerien).* Koulskoude e resevem galvadennou kazimant euz peb korn euz ar béd. Ouspenn-ze, en

on touez, ez oa eur manah, an Tad Maur Tanguy, ginidig euz Plouvorn, bet misioner er vro-ze e-pad 17 vloaz. Bemdez e-no pedet evid ma'z afem d'ar vro e leh oa chomet e galon. On dibab a zo bet eun dibab a garantez.

Er bloavez 1977, meneh Sant Benead, med euz famill Mont Olivet, bet kaset kuit euz al Liban, a zo erruet e Bro Haïti. Goude kalz trubuillou, an Tad Bernard de Smel, priol, gwall-glañv hag e-unan hiviziken, a daol eur halvadenn beteg Landevenneg.

D'an 3 a viz meurz 1981, deiz gouél Sant Gwenole, an oll vreudeur en em vodas. Kredi a reont stard eo ar halvadenn-ze eur halvadenn o tond a-berz Doué e-unan. Gand feiz, evel Abraham, e lavarom ya da guitad or Bro evid mond d'eur vro all ha ne anavezom ket. Ne hellom ker enebi ouz mouez an Tad. Setu treuzet ganeom ar mor evel meur a visioner breizad en on raog.

E-pad eur bloavez om chomet e Port-au-Prince, kêrbenn Haïti. Med anad eo bet deom dioustu n'oa ket posub chom eno. Setu hebdale on-eus klasket eun dachenn-zouar. Dibabet eo bet etre ugent kinniget deom. Ne oa dén ebéd o chom warni, rag ne zav nemed reier ha mein. Eun dorgenn eo hag a ra tost da bemp devez arad warn-ugent. He uhelder a zo etre daou-hant ha daou-hant hanter kant metrad. Euz he hribenn, dirazom, war-du ar hornog, ar mor Karaib, glaz atao, gand an enezenn vraz Gonav. War-du ar zav-heol hag an hanternoz, meneziou uhel, sec'hoh c'hoaz eged ar
Menez-Hom! Anvet eo bet ganeom al leh-se: « Mome Saint Benoit», da lavared eo
«Menez Sant Benead». Eur baradoz dudiuz evid sevel eur manati.

A-raog sevel on ti on-eus ranket ober hent-karr azaleg an hent braz beteg kern ar menez. On ti bihan, savet e tri miz, a zo gret gand brik ha toet gand tolennou.

Savet an ti, e krog ar vuhez war Menez Sant Benead, rannet etre al labour hag ar bedenn. al labour ne vank ket deom! Da genta toud, eo mall planta gwez: n'eo ket êz kenañ e-touez ar vein ha ken seh ma' z eo! Kalz a goll on-eus, med kendelher a reom. Plant bihan a reom da werza. E lerh ma kavom muioh a zouar e reom eun tammig legumach. Plantet on-eus ivez gwez frouez euz ar vro.

Kestennou gwenan on-eus ivez, eun ugent bennag. Mél diouz ar henta a roont deom, setu ma hellom e werza heb poan.

Med n'eo ket hepken evid an dra-ze om deuet da Vro-Haïti. Deuey om da genta toud da zegas ar vuhez a vanah. Eur vuhez leuniet gand ar bedenn, eur vuhez gouestlet en he fez da Zoué. Gouestlet ivez da zervich ar beorien. Amañ ar beorien ne vankont ket! Mar deo bet dibabet ganeom Haïti etre ar broiou all, eo ablamour d'an dra-ze, beza e-touez ha gand ar beorien, evid rei kalon dezo da genderhel en o fiziañs en eur béd gwelloh. Med da genta, ind-i o-unan a ro skol deom. Kemend a draou o-deus da zeski deom! Deom-ni da veza digor ha war evez da zelaou ar helou mad a lavaront.

Manati Menez Sant Benead a gont bremañ pevar manah euz Landevenneg ha daou novis haisian. Kalz paotred yaouank all a zo o hedal e toull an nor. Med amzer ' zo!

Eur gér c'hoaz a-raog kloza va fennad. Na pebez levenez eo bet evidom an degemer vad greet deom gand an iliz a zo en Haïti, a-berz an eskopti, ar veleien, med dreist-oll a-berz ar visionerien, ar frered hag al leanezed breizad.

Doué da rei deom nerz-kalon da gas da benn al labour e-neus kinniget deom en e vadelez.

Frer Patrick.

Digand an Tad Joseph Bernard, euz Plougerne, o chom er Brezil. (12 - 4 - 85).

Job n'eo ket evid e déch, e brezoneg e rank skriva.

Kerent ha mignoned,

Trugarez deoh evid ho keleier c'hwék ha kaloneg: gouzoud e vezer gortozet a laka ar gwad da biltrotad. N'ouzon ket avad peur e tistroin. Amañ an traou a zo diêz da zirouestla. Ar hloerdi evel ar barrez o-deus ezomm eun taol rastell.

Da genta, gwelom penaoz ez a an traou er skoliou beleien. Warlene em-boa bet eur gwall grogad gand eur guchenn vihieien. Ne oa ano ganto nemed euz «Stourm ar rummadou». Réd e oa bet din, e-giz Rener, c'hweza o fri dezo gand eun torch foenn. Er bloaz-mañ ez a gwelloh an traou diouz tu ar gloareged. Bremañ eo tro ar «re Vraz» anvet « Provinciaux» e yéz Vro-hall. N'en em glevont ket an hanter re. Pep hini a blijfe deañ kaoud muoih a gloareged eged ar re all. « Ra vezo kalz beeleien, med euz da urz», a lavar Paol Gorneg. « Aotrou Doué, on diwallit ouz ar youlou fall! Kendelher a ran, koulskoude, d'o zikour, rag kelennerien war ar skiant-furnez pe skiant-Doué ne redont ket stank er vro-mañ.

Eun avel skañv ha mad a hwez war ar barrez. Savet tri bloaz ' zo, an iliz a vez leun bloh d'an teir overenn (700 dén azezet), ha kalz tud er-mêz, d'ar goueliou braz e vez muioh a dud er-mêz eged e-barz. Setu ma' z eus ano ganeom da zevel chapeliou. Daou damm douar a zo, unan gounezet, egile prenet. Gwelloh marhad avad eo an douar amañ eged e Breiz. 3.200 lur evid 420 m karrez. An overenn a vez lavaret en daou gorn-ze e skeud eur wezenn, pe en eun ti, pa vez fall an amzer.

Ar Skrtitur Zakr a vez displeget beb sizun da 70 dén, heb ankounac'haad bodadenn ar C.E.B- ou (Communautés ecclésiales de base) . Beb sizun ivez, e peb korn euz ar barrez, e vez kelennet an Aviel da 600 krouadur gand 45 mamm pe tad a famill. Warlene ne oa nemed 50 marmouz o heulia ar hatekiz. Kement-se a zo nebeud, rag ar barrez a zo enni 35.000 dén. Doué e-neus benniget ahanom, rag abaoe Pask ez eus deuet peder leanez da jom ganeom, raktal eo bet rannet al labour, e lod da bep hini.

Med poan a zo bet gand an «isted»: Focolares, Cursilstas, Carismaticos, Encentinos, Mundor melhor (Béd gwelloh). Opus Dei, Comunione e Libetratione, Vicentos, Sagrado, Coraçao, etc...Pep hini a gav dezañ e-neus lonket ar Spered Santel! Setu, beb an amzer, ar person uhel e gribell, a zav e vouez ha skouarniou an dud fidel sonn ivez, o selaou ar huzuliou (ar re-mañ ne vezont ket heuliet gand an an oll!).

N'emaon ket on-unan o prezeg an Aviel...Forzig Protestanted a labour tro-war-dro; kas a reont ar Gatoliked d'an ivern.» Ar Person ne oar nemed konta gevier.»

Gweled a rit ez eus reuz amañ, e Bro Vrezilia. Bihan ez a va halon pa nij va spered war-zu Breiz. Hag e sellan ouz an ero nevez boulhet, harp c'hoaz ouz an talar. Daoust hag ar marh penn-karr a hell lezel ar hezeg kleür ha blein da vond o-unan beteg penn? Nehet on o weled Yann en e behed! Dibab unan a zo lezel daou! Eun taol ral e vefe din distrei da Vreiz er bloaz-mañ. Dalhit al lêz-ribot eur pennadig all c'hoaz. Va yehed dre hras Doué a zo disheñvel. Labour, ha louzou ebéd! Amañ, Job laouen evel eur pesk o neuñv e-kreiz ar mor braz, a lavar deoh: eüruz an hini a zo sklerijenn e noz an dud, hag a halv ar re all evid o bleina d'al levenez.!

Tolennouigou

Bannou war Haïti

Haïti « Perlezenn Bro-Antillez»

Gweled a ran ar skrin,
Glaz-oabl, treuzweluz, ennañ al lviou o c'hoari.
Amañ eo bet moarvad ar vein-a-briz
O klask o lufr hag o skéd:
Opalenn, turkaozenn, berikenn....

A-uz d'ar skrin, ar harr-nij o fraoñval
A zo heñvel ouz eun heol teñval
O rinkla flour a-zioh ar herreg koral
A-zioh ar bagou skañv o askellou gwenn-kann.

Kaer eo ar skin, dudiuz....
Da gredi e-nije ar Hrouer skuillet amañ eun daer a garantez.

Med e peleh ema ar berlezenn?
E Mor-ar-Peoh, war a lavarer,
E lez ar besketerien-berlez an istrenn da vrein
Da hortoz ma tispako ar berlezenn,
Amañ ema an istrenn ouz an heol,
O labourad warni ar vreinadurez gwenn ha du.
Abaoe pemp kantved
Daoust ha red e vo c'hoaz gortoz kantvvedou
Evid ma tinodo
Ar berlezenn lugernuz a hor ar skrin.

Port au Prince

Heñvel eo kêr ouz eur jidourenn o virvi
Klogorennou du a-vordill
Klogor iskiz o stleja d'o heul klogor all...
Chidourenn o virvi
O lezel da nijal êzennou,
Êzennou a hwezenn ar broiou tomm
Êzennou a vreinadurez...
Chidourenn o virvi, an tan en he hreiz,
Chidourenn o trei warni heh-unan
Warhoaz marteze e tarzo!

An heñchou

Heñchou Haïti, lod koltaret, lod pavezet,
Lod all war ar roh noaz,
Warnoh en em astenn koroll al labour
Merhed o vale, o vale....
Koroll divent ha dibaouez
Divreh ha divesker oh eja,
Treid o paoata,
O skei war-zu ar marhad....
Koroll divent ha diabouez,
Samm pounner an neñv
War gorv ar vaouez a gouez,
Koroll divent....
Da vorzi e teu an nerz ha tu ebéd d'e vaga
Merhed du, evel delwennou prenn-ebena,
Kizellet ha neuziet 'vel prinsezed
Sonn o fenn, mibin o bale...
Pe zoner trist a ra dezo kerzed?

Ar re veo hag ar re varo.

Ar re veo hag ar re varo amezeien,
Stok-hstok ema o ziez;
Tiez ar re varo strisoh med kaerroh fichet,
Gand aon na vent dizoñjet.
Kantreal a reont eurveziou, miziou, bloaveziou,
O klask o hent.
Bezit dineh, n'eo ket echu ganto o zroiadou,
Test int euz al labour, ar boan, an aner.
Anez ho peziou er vered
Ez afe buan ar zoñj ahanoh da get...
Stard eo mond da netra heb esper da zazorh,
Aze emaoh, sioulderiou beo ha mud,
C'hwi hag a zeu da vrouda kreizenn dall ar re
veo,
Peur eta e teuoh da vrouda ha da zigeri o spered?

Paour ha pinvidig.

Douarniou astennet da houlenn,

Hed-a-hed an henchou, hed-a-hed ar ruiou;
- «Naon am-eus, naon du!»
Pobl he hov goullo e prizon an aluzenn,
Peur eta e teski krañchal war an dollar
Hag e vresa gand kounnar
D'ober mez d'an dén hen stlap?

Bez' ez eus en Amerika eur verienenn sklavelourez
Dibab eur blantenn ha warni e laka
C'hwenn-gwez da veva.
Eviti neuze n'eus mui a arvar:
Suna ' ra 'vid ma hello c'hoaz labourad,
Ne re nebeud 'vid n'hello ket tehed.

An dud amañ a zo heñvel;
Gand lezenn an natur eo heñchet ar veriennenn,
Gand lezenn ar gonid eo pulzet an den:
Gonid atao muioh, heb kont euz ar penaoz,
Nag euz yehed an dud nag euz yehed an douar
Suner didruez, gouenn war ziskar,
O tond en-dro da hanter-houez,
Dén diboell, gouzoud a rez koulskoude,
Bremañ ' z eus daou vil bloaz,
Ez eus bet flastret eun dén evel eur preñv;
Gouzoud a rez eo bet savet a-uz da beb tra.
Daoust ha kaled mên e vefe da galon?
Perag e sunez evel-se da vreudeur?

Ar visionerien

Beleg, va breur,
Te hag a zo krog-ha-krog dalhmad
Gand ar pez a zo ha n'hellez ket diarhenn
Te hag a labour, a houzañv, a stourm
Heb konta,
Te hag a zo da unan-penn,
Gronnet gand eur voger a vêz hag a hloar,
Da vreudeur hena n'o-deus ket gwelet ar vleunienn
Digoret diwar an hadenn;
Te hag az-peus savet da iliz war ar run
Evid ma vo evidoud, e-ser skuizder ha poan,
Eur zin a esperañs.
Goud a rez eo kaer bepred labour an hader
Ha goude ne zeufe ket da gellida an hadenn;
Buhez a hell dnd diwarni, eun devez...
Pegement a hadennou taolet en douar!

Douarou ' zo o hortoz dihun enno ar vuhez.
Euz pe du e teuy ar glao benniget?
Euz ar gwalarn pe ar gevred?

Krouidigez

Haizian, va breur,
Te hag a hell dond da veza
Momentèrèz ha sonèrèz,
Koroll an tan,
Pa zeu an taboulin
Da lakaad luh ez taoulagad
Ha gwrez en da wad;
Te hag a oar merad ar hoad evel ar poder e bri,
Marteze e nij da hoant trema ar Yankezi;
C'hwek eo kounnaad Haiti pa vezer e Miami.

Diwar ***Miniatures****, la lettre de St Jacques, miz meurz 1976.*
Brezoneg gand ***V. Favé.***

War roudou or misionerien e Bro-Guyana.

Pemzeg devez a zo emaon e Bro-Vartinika. N'eo ket inoui a ran na gand ar vro, na gand an dud, med lakeet am-eus em fenn mond pelloh.

Komprenet am-eus edon harp ouz Bro-Guyana...mil eiz-kant kilometrad, eun nijadenn a ziv eur orolaj ha netra ken! Eet war an dra-ze, perag n'ez afen ket da ober va gourhemennou d'an Aotrou François Morvan, Eskob Cayenne, kenvroad ha mignon din? En em anaoud a reom mad, ginidig eo euz parrez ar Zent, e kanton Gourin, e Kerne-Uhel, nepell diouz Skaer el leh on bet kure. Beb bloaz e teu a Lourd da gemer perz e bodadenn Eskibien Vro-Frañs peogwir e oe eskopti eun departamant frañsez. Pa vezom asamblez e teu alïez brezoneg ganeom.

Tro vrao ivez da weled eur vro ha na anavezan ket; n'am-bo ket a dro, ahann da bell amzer, da dremen ken tost all. Skrivet am-eus d'an Aotrou 'n Eskob: « Deuit'ta, emezañ, beteg amañ, resevet mad e vezoh, plijadur a reoh din.»

Da renka ema avad va faperiou-beaj; war hanter-briz pe dost e vez roet ar billed gand ma vo deiziet dioustu an nijadenn distro. Evid an disterra cheñchamant e vez 20.000 lur (koz) da baea. Evel-se ema kont! - A-hend-all peogwir n'ez eus dén na netra ouz va gortoz

- brao eo beza e retred! - eo êz din hiraad pe verraad va beaj hervez va hoant diweza. Eun droiad eta da Fort-de-France beteg buroiou ar hirri-nij ha mad pell'zo!

Merher 8 a viz geñver 1980
War-zu Bro-Guyana.

Hirio eo din eta loh euz aeroporz Lamentin da 17 eur 45. Petra' zo deuet euz Ducos da Lamentin? Marteze eun tri-hard leo bennag; dale ebéd! Abréd emaon, an Tad Reungoat ha me, ha mad on-eus greet rag prés a zo en ti-gar. War-dro Nedeleg hag ar bloaz nevez e vez atao evel eur reverzi vraz a veajourien, etre an Antillez hag ar Metropol. Ne lavaront ket «mamm-vro» euz ar Frañs! Stank eo an Europeaned o vond du-ze war lerh gwrez ha diskuiz; stank ivez an Antillezidi oh ober mond-ha-dond etre o bro ha Pariz el leh m'emaint o labourad. Bemdeiz, er mare-mañ euz ar bloaz, eun avionad a 450 beajour, netra nemed etre Pariz ha Fort-de-France, kemend-all etre Pariz ha Pointe-à-Pitre. Etre Pariz ha Cayenne ne vez nemed daou avion ar zizun.

Evid kemer ar harr-nij e tiskenner en eur zal-hortoz, izelloh eged ar buroiou, a-rêz gand leurenn-diblas ar hirri-nij. Abaoe eur pennad a zo eo strisoh al lezenn, sellet e vez pisoh ouz ar pakajou hag ar malizennou gand aon na vefe gand hini pe hini armou pe bombezennou. Ouspenn e rank peb beajour tremen a-dreg eur speurenn; ma'z eus warnoh tra pe dra metal e vo merket kement-se war eur hadrañ. Pa zeuas va zro e lohas an nadozenn! N'oa ken kaoz nemed va hroaz a eskob! Droug ebéd eta!

Da 20 eur 45 eo deom erruoud e Gayenne; teir eur hent eta, a lavaroh! N'eo ket gwir, n'eus nemed div eur; réd eo avad kas ar montr war a-raog euz a eun eur. D'an distro e vo ar hontrol, an diblas euz Cayenne da 7 eur evid en em gavoud e Fort-de-France da eiz eur. N'eus forz penaoz, ez eus div eur amzer a veaj. Eun torr-penn ar cheñchamañchou eur-ze. Gwasoh a zo erruet ganin: loh euz Sydney (Aostralia) da Dahiti (e Bro an Inizi) d'ar 6 a viz gwengolo diouz an noz ha degouezoud e Tahiti - atao pe adarre! - d'ar 6 a viz gwengolo diouz ar mintin.

Etre-daou on-eus bet amzer da zebri koan. E Fort-de-France e oa bet roet deom eur «baner», enni peadra da derri on naon hag or zehed ouz or hoant. Berroh on-doa kavet an hent.

Amerika

A-raog douara war zouar Amerika, e teue soñj din euz komzou or barz Yann-Ber Kalloh:

Kristof, Douger-ar-Hrist, da zizoloas gwechall
Amerik, ha payan e oas;
E gwez da goadeier eñ a lakeas ar vouhal
Da zevel war da zouar ar Groaz,
War e lerh ar mor braz' zo deuet da veza kanol:
Gwelet az-peus o tonddavedout,
Evid da aourgleuziou pinvidig ha da neñv dous,

Mibien ar Zaoz hag ar Spagnol.
Ar gwir Doué a ziskiueznt heukia e lezennou
Med tamm ha tamm en o halonou,
Ar Feiz, ar garantez, ar Goanag' zo marvet;
Aoteriou all o-deussavt,
Gwaz d'an neb a ra evelto! Rag du-hont ne zougont
Mui 'bri ' med d'eur mestr: an arhant,
Al leue aour a vez leun ganto e venedou,
Beb eur war e dreuzou e kresk an engroez...
Hag heb ne zav hini da vond war e roudou,
E kêriou Amerik, Jezuz a slej e groaz.

Gwir eo moavad en Amerika; evel el leh all eo deuet an arhant da veza doué kalz a dud, dreist-oll en Norz-Amerika, med war ar Su, ma' z eus lod tud hag a zav da veza pinvidig, o diwar goust an darn-vrasa, peizanted heb douar, kondaonet d'ar baourentez ha d'an dienez.

Cayenne.

Deuet eo an Aotrou'n Eskob d'am diambroug d'an aeroporz, daoust ma ne blij ket kalz dezañ rén e oto pa vez deuet an noz. O veza ma n'eus ganin nemed eur pakadig skañv, e vo kuit din gortoz ar bagajou hag e hellin kuitaad an aeropoz war-eeun heb mui dale.

17 km on-eus da ober. Ledan ha brao eo an hent, gwella pennad hent-braz a zo er vro moarvad; ar muia darempredet eo ivez.

Lavaret ez eus bet din e vefe an amzer amañ bah ha ponneroh; muioh a hlao, muioh a wrez ivez, gwelet e vo! D'an eur-mañ eo sasun an amzer.

Koan a zo bet dija er harr-nij, setu goude beza kontet kaoz eur pennad diwar-benn Breiz, e kas an Aotrou' n Eskob ahanon d'am hambr ha pep hini d'e glud.

Eur bedennig verr a-raog en em rei da gousked, an hini a zo bet desket din gand va mamm pa oan bihannig.

Va Doué d'am gele ez an,
Tri êl gwenn a zaludan:
Daou em zreid, unan em penn
Ha Jezuz Mab Doué em-herhenn.

Va êl mad pa'z oh din gardian depûrusted,
Karget gand Doué d'an has d'an eürusted,
Sklêrait va spered, diwallit va halon
Ha kendalhit bepred da gaoud soursi ahanon.

Petra eo Bro-Guyana?

Gwelom da genta peleh emaom.

Eur vro euz Amerika-ar-Su eo Bro-Guyana, o skei war mor ar Haraibed, etre ar Brezil hag ar Surinam. Ar stêr Maroni diouz eun tu (Surinam) hag ar stêr Oyapock diouz an tu all (Brezil), a verk an harzou. 90.000 Km karrez a zouar - ar Frañs a zo c'hweh kwech brasoh - Nebeud a dud avad: 66.000, en tu-mañ da unan dre gilometrad karrez. N'eo ket plas eo a vank dezo da fringal!

E kêr Cayenne ema an hanter euz ar boblañs pe dost, an hanter all a-héd ar mor pe war ribl ar stêriou. Goloet eo a vro gand koajou don, enno nebeud-tre a dud, chomet a-zilerh an Indianed koz.

N'eo ket brud ar vro euz ar henta! Evid péd a dud n'eo Cayenne ha Saint-Laurent-du-Maroni nemed bro ar galeou hag ar halouerien?Pa oan krouadur em-eus soñj e veze hopet war an dud kriz ha divergont: «Da Gayenn! Da Gayenn!»

A beb seurt tud a zo bet kaset da Vro-Guyana pe evid klask tuda ha pobla ar vro, pe evid o harlua.

Ar roue Loeiz XIV a gasas di merhed a vuhez fall.

An Dispah braz a harluas eno an dud a oa eneb ar gouarnamant hag ar veleien a nahas toui plega dezañ.

En amzer Loeiz XVIII ha Charles X e vo tro ar sklaved du a veze kavet war batimañchou skrapèrèz sklaved.

Gand Napoléon kenta e vo tro ar republikaned ha gand ar Republik tro tud ar «Gomun» ha tud euz ar holoniou: Anamited, Malgached...

Ar galeou a zo bet digoret war-dro 1852, en amzer Napoleon Trede. Kaset e veze da Vro-Guyana pe d'ar Galedonia-Nevez (Nouméa), an dud kondaonet d'ar galeou. Péd a dud a zo tremenet dre amañ? 75.000? Martez 100.000, beteg ar bloavez 1956 m'eo bet serret an tiz-galeou.

Peseurt poblañs a zo hirio?

Kaer a zo bet ober, beteg nevez ' zo, n'eo ket eet ar boblañs war grésk. Bremañ avad eo lohet mad; med nag eur boblañs mesket!

63% a zo anvet Kreoled, gwad mesket, o tenna muioh d'an Afrikaned, deuet euz Bro-Antillez.

11% krohennet gwenn, Frañsez a ouenn, degouezet er vro n'eus ket pell lamzer c'hoaz.

9% Morianed pe Afrikaned a ouenn, krohennet du pe zuoh, deuet diwar ar sklaved o-doa kuiteet o mistri pa oa bet roet dezo o frankiz er bloavez 1.848. Kavet o-deus en-dro an doare-beva ma oa o hini en Afrika.

8% euz broiou Azia: Chinoaed, Hindoustaned, Javaned, Vietnamaned.

5% Amerikaned, anvet evel-se evid o digemmeska diouz Indianed Bro-Indez. Ar re-mañ a zo diwar kenta poblañs ar vro, nebeud anezo bremañ evel ma welom.

Lakom c'hoaz 4% a ziavêzidi all, en o zouez H'Monged (distaget: Hmongued), nevez emgavet (1.977-1979), marteze eur milier, komz a raim hirroh diwar o fenn.

Pebez meskaj! Eur «melting-pot» braz a lavarfe ar Zaozon. N'ouzer ket avad petra ' deuio da veza a-benn ar fin poblañs Bro-Guyana.

An Iliz Katolik e Bro-Guyana.

War 66.000 a dud, ez eus 55.000 badezet katolik. N'eo ket êz d'an Iliz pourvei da ezommou spirituel an dud.

E Kêr Cayenne ema an hanter anezo, med hag ar re all! Eun ugent parrez bennag - en eur gonta Cayenne - , a-wechou 50 km ha beteg 120 km an eil diouz ebén, a-héd ar mor etre Cayenne ha Sanit-Laurent, pe war ribl an diou stér vraz.

Evid servij an Eskopti ez eus tost da 30 beleg, 8 anezo beleien euz an eskopti (daou pe dri ginidig euz ar vro), ha war-dro 20 Tad spiritan; tost d'eur hantad a zeurezed.

Er bloavez 1.791 e oe anvet eur prefed abostoleg ha c'hoaz n'oa ket eskob ar Prefed. Kenta hini a zo bet eskobet eo an Aotrou Pierre Gourlay euz Kastellin anvet da vikel abostoleg er bloavez 1.932 hag eskobet e Kemper d'ar 25 a viz meurz 1.933.

D'an deiz kenta a viz meurz 1.973 e oe anvet an Aotrou François Marie Morvan da eskob Cayenne.

Ar Hmonged: euz Bro-Laos da Vro-Guyana.
Yaou 10 a viz geñver.

Eun deveziad mad on-eus da ober hirio:» Abréd e-barz (diouz an noz) hag abréd er-mêz (diouz ar mintin)» setu ar pez em-eus klevet alïez gand va zad pa oan bihan. N'oa ket fall al lezenn, fur e oa zokén. Bremañ e vez cheñchet penn d'ar vaz:
«Diwezad e-barz ha diwezad er-mêz». Ne gréd ket din e vefe gwelloh.

Hirio, eme din an Aotrou' n Eskob, ez aim beteg Cacao da weled eur rummad tud anvet «Hmonged», duet euz Bro Laoz, en Asia pella. Kaset int bet kuit euz o bro gand ar Vietminh - marteze o-deus tehet en o raog - ha kavet repu ganto da genta e Bro-Thailand, en tu all d'an harzou. Péd kwech ez eus bet ano gand an tadou misioner a zo en andread-se euz ar hampou el leh ma veze resevet ar repuidi. An tadou Louis Léon, Joseph Trébaol, Jean Dorval, Marcel Laouenan, tadou hag a zo war-dro Ubon, en Thailand, tost da harzou al laos. Tro o-deus bet da zond war zikour kalz euz an dud reuzeudig-se.

N'eo ket savet kampou an Thailand nemed evid degemer ar repuidi da hortoz ma hellont kaoud dor zigor e broiou all. Bro-Frañs he-deus ivez he lod da zegemer, ouspenn m'eo bet Bro-Laos eun drevadenn d'ar Stad frañsez. Ar rummad Hmonged a oa deuet d'ar Frañs; petra da ober ganto?

Lod a zo bet kaset e kreisteiz ar Frañs da labourad war ar mêz, famill ha famill.

En taol-mañ oa soñjet kas eur vandenn vad anezo asamblez d'eur harter koajou e Bro-Guyana, dezo d'en em denna diwar goust o labour hag o foan. Sikouret e vefent er bloaveziou kenta. Eun doare oa ivez da bobla ar vro.

Eur strollad skoazell «France-Laos» a yeas da ober eun enklask evid choaz al leh gwella hag ez int kouezet war barrez Roura, en eur harter anvet Cacao ,war ribl eur stêrig anvet Comté en em daol er mor e-kichenn Cayenne. D'o gweled emaom o vond. E miz gwengolo 1.977 ez int degouezet.

War-zu Cacao.

Ha yao eta!....Da genta gand hent an aeroporz; eeun ha kompez....eur blijadur. Goude e troom plomm war ar Su a-dreuz douarou geoteg, a-raog beza lonket gand ar hoajou don

ha kevrinuz. N'emaon ket pell diouz ar heheder. Digort ez eus bet eun hent braz ha ledan gand ar bulldozer. Siwaz n'eus ket a vein da starda an hent nemed eun doare douar ruz kaledet a vez greet «laterit» anezañ, a gaver ivez e Bro-Afrika. Ne vezont nemed heñchou diêz da zarempred, rinkluz pa vez glao, mad da zevel poultrenn bonner pa vez sehor; gwaz a ze evid ho soudanenn wenn, intret e vo abréd gand ar boultrenn ruz a zav pa dremen an oto. Heñchou brésk ivez a zeu buan da zizaha pe da ober toullou gand ar glaveier.

E-kreiz ar hoajou.

Bremañ emaom e-kreiz sioulder ar hoajou. Trouz ebéd! al laboused zokén n'eus ket kalz anezo. Ar pez a zo kaoz, eme din an Aotrou' n Eskob, eo an diouer a vevañs; e-kreiz ar hoad n'eus ket a blant o tougen greunennou bihan da vaga al laboused. Komprenet amboa ivez gwechall n'oa nemeur a laboused e-kreiz koad «Koadloh» e Skaer, med ne welen ket perag. N'eus ket kennbeud amañ a loened pe a loenedigou mad d'ar chase; re stank eo ar gwez hag ar strouez ha n'eo ket êz d'al loened digeri o hent. Ar pez a zo eo naered o ruza o horv hag oh en zila didrouz, pe marmouzed war ar skourrou oh ober goap ouz an tremeniad.ar balafennou a zo er béd moarvad. Greet e vez taolennou kaer gand o diouaskell.

A-gleiz hag a-zehou d'an hent ema dioustu ar hoad gand e wez renket stank evel da ober eur sklotur, eun doare troell gouez teo ha gweñv a ya hag a zeu, euz an traoñ d'an neh, euz a-gleiz da zehou, euz eur wezenn d'unan all evel ma ve bet poulzet gand eur ramz a wiader. Uhel ha moan eo ar gwez eur pallennad teo a zouar, a zeliou brein, a skourrouigou torret, a wez koz diskaret...Nebeud a blant, a yeot...Ne zeu gwech ebéd eur barr-héol da daoler sklerijenn ha gwrez e bro deñval an amprevaned.

Chomet om bet a-zav, gwech ha gwech, da zelaou ar zioulder, da dañva an dudi a gaver o veza «pell diouz an trouz hag oll zafar ar béd», da estlammi ivez dirag ar béd evel m'eo bet krouet gand Doué, a-raog ma teuas an dud d' e vastari.

Amañ hag a-hont, andreadou digoadet el leh m'eo bet turiet an douar. Klaskerien aour eo a zo bet o skrabad. Gwechall e oa stank an dud war ar vicher-ze a-dreuz Bro-Guyana; war rouesaad ez int eet eur pennad'zo.

Tostaad a reom, netra ken nemed peder leo da ober. Cheñchamant a zo avad gand an hent. Eur wenojenn striz ha dirapar, gand rollehiou don ha diskompez, gwella pez a zo on-eus sachet mad warni beteg-henn: 60 km en eun eur. Abréd emaom.

Peogwir on-eus amzer, deom da genta da di ar seurezed. Peder a zo anezo, euz urz St Paul de Chartres, diou euz ar Vietnam, unan euz Martinika, unan all euz er Frañs. En o harg ema ar skol hag an ti-louzaoui.

An iliz a zo e-kichenn..., deom da zaludi ar Mestr. Gouestlet eo an iliz daz Itron varia ar Peoh. Eur bedenn evid goulenn ma kouezo bennoz an Aotrou Doué war al labour a vez greet e Cacao.

Ti an Tad Charnier a zo war an uhel hag en eur vond di e hellom gweled gand eun taol lagad ar gêriadenna-bez; an iliz , an ti-louzaoui, ti-annez ar seurezd, tiez all, unan evid peb famill, savet a-dreuz hag a-héd, heb urz ebéd, hervez c'hoant pep hini evel du-ze e bro-Laos, eun ti-skol 6 klas, eun templ protestant, eun ti evid an archerien; ar re-mañ a ro sikour dreist-oll evid ar paperiou hag an darempredou gand ar buroiou; eun ti evid an

emgleo prena ha gwerza boutin (ar hoperaztiv) hag eun ti evid ar renerien hag ar renèrèz evel-just. E koad ema pep tra ha n'eo ket ar hoad a ra diouer!

Tro-war-droiou ar gêriadenn a zo bet digoadet ha renket brao; digoret ez eus bet ivez eun hent nevez evid darempred ar parkajou riz.

Etre daou om bet gwelet gand an Tad Charnier a ziwar dreuzou an nor ouz or gortoz. Eur beleg e-kreiz e vrud, posteg, laouen ha dibikouz, doare dezañ da houzoud mad war-zu peleh ema o vond. Sikouret eo gand an Tad Brix, eun Oblad eveltañ, ar seurezed hag eun nebeud laiked , en o zouez eur micherour H'Mong a ouenn, karget da rén al labouriou, er parkeier koulz ha war ar chantierou; dén ampart ha desket eo war e vicher. Daoust da ze eo souezuz hag estlammuz ar pez a zo bet kaset da benn gand ar 4.000 lur (koz) a reseo an Tad dre zevez ha dre benn. E miz c'hwrevrer da zond e vo paouezet rei sikour dezo gand ar gouarnamant hag e vint lezet d'en em denna o-unan.

Ouspenn sevel tiez o-deus difraostet meur a gant devez-arad koad hag ar re genta a zo bet dija gounezet enno a beb seurt; riz, maniok, marakuja, dachin, bananez...Heb dale ne hello ket marhad Cayenne prena kement a vo bet eostet e Cacao. Ha n'eo ket echui 4.000 devez-arad a zo bet roet dezo. E boutin e vez labouret an douar nemed ez eus bet roet da beb famill c'hweh devz-arad war heh ano evel perhenn. En em vataad a reont euz o lodenn evel ma karont, dezo e vo ar gonid. Soñj a zo ez afe war grésk, nebeud-ha-nebeud, al lodenn zouar roet evel-se da beb famill.

Kaloneg eo an dud, fiziañs o-deus en amzer da zond. Komprenit' ta! Goude beza diwasket kement a boan, a enkrez e kampou repuidi du-ze en Thailand, setu ma vevont bremañ e peoh, dizoursi; ne vank netra dezo hag e welont e vo ebatoh c'hoaz o stad er bloaveziou da zond, ebatoh c'hoaz evid o bugale. Hag e sav skiltruz kan ar fiziañs, kan ar vuhez: 70 a vugale a zo ganet abaoe m'int erruet; 40 netra nemed er bloavez 1979. Ken na reont aon dija da dud ar vro:» Emaom o vond da veza debret gand paotred ar Zav-Heol-Pella!». Gwir eo n'eo ket sod an dud amañ gand al labour. E-leh ar H'Monged, bihan a vent, a zo difrae gand o labour. Da beder eur diouz ar mintin e son ar hloh da lavared eo poent sevel ha da 6 eur ema an oll er parkeier nemed eun nebeud merhed a jom da intent ouz ar vugale.

Peseurt relijion eo o hini?

Al lodenn vrasa a zo badezet katolik, eun daou-hant-bennag. Eur hantad a zo protestant hag e teu beb sizun eur pastor da rén an ofis. Ar re all n'int ket dizoué, med divadez, oh heulia kredennou koz o zud, boudisted moarvad. Meur a hini a garfe beza badezet. Gweled a reont pegement a boan a gemer ganto ar veleien hag ar seurezed. Gwir ha mad e tle beza ar relijion a laka kement a garantez en o halonou!
Med an tadou a ra dezo gortoz ma vent desketoh war o hreañsou ha ma vo troet o halonou da anaoud ha da gared or Zalver Jezuz-Krist.

An tiez-skol

Goude lein ez eom da weled an daou di-skol, hini ar vugaligou vihan da genta, evel eur skol-vamm. O taoler evez ouz ar vugaligou ez eus eur zeurez, med d'ar mare-mañ euz an devez eo sioul an dudigou, kousket an darn-vuia anezo. Farsuz eo o gweled hanter-

hourvezet pe troet warno o-unan. N'eus ket warno na trés an dienez na trés ar hastiz, pell ahano.

E skol uhelloh eo ingalet ar vugale dre oad etre 6 klas, paotred ha merhed e peb klas. Speredeg o-deus an êr da veza, lemm o daoulagad. Gand an nebeud a skolidi a zo e peb klas ez eont buan war a-raog. E galleg e vez greet ar skol ha n'eo ket en o yéz dezo, med da vihanna n'int ket dispartiet diouz o zud evel ma vefent bet kaset d'ar skol-loja da Gayenne. Dija er bloaz-mañ eo bet kaset da Gayenne bugale ar hlas uhella dre urz an departamant, war zigarez ne veze ket greet mad a-walh ar skol e Cacao - ar pez n'eo ket gwir! - C'hoant a zo - e Cayenne - gallekaad anezo hag o frañseza buannoh ha surroh. E Cacao ne vezont ket diwriziennet a-grenn diouz o zud ha ne vez ket mouget enno sevenadurez o gouenn hag o bro goz. Eun abadenn all eo an dra-ze!

O paouez reseo emaon eul levr-skol implijet e Bro-Gameroun Afrika: «Feg Beri», eul levr deski galleg hag «evondo», daou-hant pajennad a gontadennou hag a grenn-lavariou e wondoeg, en diou yéz, keñver-ha-keñver. Eur poent ' zo bet e veze kemeret skridou La Fontaine pe Victor Hugo.

Kuitaad a reom Cacao en eur zoñjal e planedenn an dud-se hag e planedenn kemend all a dud divroet, dre ar béd a-bez. Meuleudi d'ar re a zo aze, sikouret gand beleien ha seurezed, o tigeri eur vuhez nevez hag eur béd nevez, diwar goust poan ha c'hwezenn med er joa, el levenez, o veza ma welont sklêr e teuio da vad o mennad.

Mond a raim ivez da weled eur rummad H'Monged all e kostez Saint-Laurent-du-Maroni.

Gwener 11 a viz geñver. Skoliou Cayenne.

Eun devez diskuiz a vo hirio evidon. An Aotrou 'n Eskob a zo goulenn dezañ el leh all ha setu-me vag.

Gwella 'm-eus da ober eo mond da weled ar seurezed ginidig euz eskopti Kemper. Teir a zo anezo e tiez-skol Cayenne, seurezed euz urz Sant-Joseph de Cluny.

Azaleg ar penn-kenta koulz lavared, ez eus bet seurezed euz eskopti Kemper e Bro-Guyana. War al liziri n° 653-45 on-eus embannet roll ar 24 seurez Cluny a zo bet du-ze abaoe ar bloavez 1.822, ma oa erruet e seurezed Cluny kenta.

«Foyer de la Providence»

Tost kenañ d'an eskopti ema « *Foyer de la Providence*». E-giz superiorez ema Seurez Alain Le Goue, euz Brieg, gand peder seurez all. Piou a vez resevet amañ? Paotred ha merhed azaleg 2 pe 3 bloaz beteg 12 ha 13 vloaz evid ar baotred ha beteg 17 ha 18 vloaz evid ar merhed. Bugale emzivad pe dilezet gand o zud, pennou kaled hag o-deus bet krog dija gand ar polis, re all riskl evito da drei fall; fiziet e vezont er seurezed gand ar gouarnamant. Famillou' zo ivez hag a houlenn ma ve kemeret bugale diêz da lakaad da zuja. E hellit kredi n'eo ket plijadur memetken a vez ganto! Ouspenn ema an darn-vuia anezo o loja euz eur penn d'egile d'ar bloaz; da beleh ez afent pa n'o-deus dén a-hend-all? Ha d'an ehan-skol neuze? Mond a reont - hag ar seurezed da heul- d'eun ti dezo e Montabo e-kichenn Cayenne war bord ar mor. Soñjit'ta peseurt samm eo evid ar

seurezed: dalhmad war al leh, noz-deiz, bepred war evez gand 130 a vugale euz ar seurt-se!

Renket eo pep tra euz ar gwella er «Foyer». Nevez flamm eo eul lodenn anezañ hag e kaver eno peb êzamant evel er skoliou nevesa euz ar Metropol, ken na vefed mennet da gaoud eo re gran an traou.

Externat Saint Joseph»

Goude lein ez an beteg «Externat Saint-Joseph», eun ti-skol braz e kreiz-kêr, gand 1.200 a vugale, netra nemed merhed. Beteg ar vachelouriez e heller pourchu amañ ar studiou. Setu ouz va degemer, ar zeurez Renée Le Page, euz Kemeneven, yaouank c'hoaz ha desket braz; hi eo a zo o rén ar skol, sikouret gand dég seurez all. Pa vez echu ar skol e weler eur mor a vugale o tiruill dre ar ruiou. Eun doare gwiskamant heñvel a zo gand an oll vugale; evel-se eo bet divizet gand ar skol. Ha c'hoaz n'eus nemed an danvez hag a vefe ar memez hini. Ar gerent a laka sevel an dillad gand ar gemenerien hervez o hoant.

Skol Anne-Marie Javouhey.

Er-mêz euz kreiz-kêr ez eo savet an ti-skol-mañ e karter Mirza (les Gambiers). Seurez Renée he-deus bet ar vadelez da gas ahanom beteg eno gand heh oto. N'he-deus bet he faper «Mad-da-gas-karr» nemed en deveziou tremenet, med n'he-deus dale ebéd evid ober hent.

Seurez Yvonne Coustance euz Brieg eo a zo e penn ar skol amañ. N'eus nemed ar hlasou izel, klasou kenta derez ha teknik, tost da 70 a vugale. N'on ket nehet ez a mad ar skol en-dro gand eur seurt renéréz: penn a zo ha dorn!Teir zeurez all a zo ganti.

Eur zeurez all euz Ckuny a oa c'hoaz e Mirza beteg nevez 'zo: Seurez Anne-Marie Le Foll, euz Brieg. E Klegereg (Morbihan) ema bremañ en eun ti-diskuiz da zeurezed Cluny.

Apatou war ar stér Maroni

Peogwir emaon gand ar seurezed, lavarom dioustu ez eus c'hoaz unan all, seurez Anne-Marie Gourlan, euz Sant Nig, Frañsiskanez. E Apatou ema, war ribl ar stèr Maroni, pellig brao diouz Saint-Laurent ha n'am-bo ket a dro d'he gweled.

Euz Cayenne da Saint-Laurent-du-Maroni.
Sadorn 12 a viz geñver.

Hirio e lohom abréd da ober tri deveziad e kostez Saint-Laurent-du-Maroni, 248 km diouz Cayenne.

Da gonta am-bo deoh diwar-benn ar galeou, Indianed ar hoad, Seurez Anne-Marie Javouhey he-deus savet urz seurezed Saint-Joseph de Cluny ha labouret kalz e Mana, Kourou hag ar fuzeen Ariane, Kounamana hag ar veleien frañsez bet harluet e-pad an Dispah braz....eur bern traou eta.

A-héd ar mor war-zu Saint-Laurent.

En hent...Hebdale e treuzom ar stér Cayenne war eur pont a 1.250 metrad, savet e 1976; kuit deom da ober eun dro hir evid treuzi ar stèr uhelloh. War ar «rue nationale n°1» emaom, da hortoz ma vo eun n°2! Pe da vare avad? Homañ a ya euz Cayenne da Saint-Laurent. N'eus ket pell c'hoaz e oa tammou fall en hent braz a veze peñseliet euz ar gwella. Bremañ n'eus ket da glemm. Evid mond donnoh er hoad n'eus hent ebéd avad nemez ar stériou.

Treuzi a reom douarou fraost gand yeotennou treud ha brouskoajou, takajou gwez. A-wechou e troh an hent eeun dre eun andread koajou don gand gwez uhel ha stank.

A-zehou deom setu Kourou-ar-Fuzeen, les Iles du Salut (ar galeou). En distro eo e chomim a-zav. Setu Sinnamray.

Sinnamray

Eun ehan amañ da ober or gourhemennou d'ar seurezed frañsiskan - 10 a zo anezo - N'eus ket a skol ganto; ober a reont katekiz, dond war zikour an dud en o ezommou, taoler evez ouz ar vugaligou vihan war an deiz, mond da weled an Indianed er hoad, eun ti-louzaoui. Bez ' o-deus ivez war o hont eur «Home Indian»
(Pelloh e livirin eur gér diwar-benn an dra-ze). Bez o-deus ivez eur stal-labour el leh ma vez greet bokedou gand pluñv labouret, bokedou paduz avad! Eur zeurez a zo, seurez Primael, hag a ra zokén taolennou gand pluñv. Desevet on bet gand unan euz an taolennou greet ganti hag em-eus he frenet: 25.000 lur (koz) he-deus koustet din, eun doare da rei eun tamm sikour d'ar seurezed ha war eun dro eur *«souvenir»* brao da gas ganin. Er porz, dirag an ti, ez eus daou beroked «Ara» braz en eur gaoued, al laboused-se hag o-deus pluñv ruz-tan. Selled a reont a-gorn ouzom en eur ragachad en o yéz, goapauz an tamm anezo. Laeret e vez diganto beb an amzer o fluñv ruz.

Gwerzet e vez c'hoaz kolierou greet gand perlez pe berlezennouigou rollet war neudennou nilon, aze ema labour merhed indian a zo o chom er hoad tosta. Ar holierou a gaver enno al linennou hag an tresadennou savet diwar ar gwiskamañchou indian.

Iracoubo

Chom a reom da leina e Iracoubo el leh m'eo person an Tad Drollée euz parrez Evran e eskopti Sant Brieg. Daou gi-bleiz a zeu war on tro er presbital, med n'int ket droug.

1.370 a dud a zo er parrez, an iliz a zo bet klaset, da lavared eo lakeet war roll ar savaduriou istorel ablamour d'al livaduriou diabarz greet gand eur galeour. Semplig a-walh int, eun tammig bugelel. Plijoud a reont da lod euz an dud. Eur vizit ivez d'ar seurezed.

Eur pennad kousk goude lein ne ra ket a zroug er vro-mañ. Diwar Iracoubo e kuitaom kostez ar mor evid skei war-eeun trema Saint-Laurent-du-Maroni, a-dreuz ar hoad. Amañ hag a-hont Indianed o chom; êz eo o lojamañchou da anaoud, ne lavaran ket o ziez. Mond a rain d'o gweled.

Saint-Laurent-du-Maroni

Ar geriadenn a zo bet savet pa oa digoret an ti-galeou er bloavez 1.852. Ar presbital a oa neuze unan euz tiez an implijidi uhel er galeou. Paza am-eus greet anezañ en diabarz hag am-eus kavet war-dro 25 metrad a hirder, muioh eged a-walh evid tri beleg a zo o chom ennañ: an Tad Boyer, person ar barrez, an Tad Lutz hag an Tad Weber. Tadou Spiritan o—zri. 5.500 a dud a zo er barrez en eur gonta Saint-Jean-du-Maroni ha kêriadennou indian tro-war—dro. Terre-Rouge, Paddok, Balatée (Rummad Galibis ha Morianed arawak) hag Apatou (rummad Bonis)

An Tad Weber, eun alzasian, a zo e labour war-dro ar re reuzidika, Morianed hag Indianed héd-a-héd ar stèr Maroni beteg Apataou. Penaoz dond a-benn da avïela an dud paour-ze? E-unan n'edo ket; réd eo dezañ kaoud skoazell ha sikour ar gristenien o-unan. Setu ma tatsum eun nebeud a dud a volontez vad; e-pad 8 miz e chomint er skol, gand 8 eur studi bemdez. Paeet e vezont war briz ar «smig», peogwir n'hellont ket labourad war o hont e-pad an amzer-ze. Echu an abadenn-studi, e tistroont d'ar gêr, war o micher, med er memez amzer e reont katekiz. Evel-se eo
e-neus soñj dond a-benn da ober kristenien euz e barrezioniz.

Da 19 eur, overenn ha sarmon. Savet en amzer ar galeou, eo deuet an iliz da veza re vihan. Leun eo an iliz med nebeud a wazed...bugale dreist-oll. Madig a-walh ez a ar han en-dro.

Sul 13 a vis geñver.

Da eiz eur on-eus da overennna e Mana, 42 km diouz Saint-Lurent, tost d'ar mor, war ar stêr Mana en em daol er mor mesk-ha-mesk gand ar stèr Maroni. Livet ha pentet eo bet an iliz en diabarz gand eur galeour.

Amañ e kavom Seurezed Cluny, 6 anezo gand eur skol a 130 a skolidi hag ouspenn eun «Home indian», gand 80 a verhedigou indian a zo o zud o chom er hoad.

N'eo ket braz kêriadenn Mana, eur milier a dud en eur gonta chapeliou Awara ha Les Huttes. Eur poent' zo bet ez eus bet kalz ano anezi, en amzer ar zeurez Anne-Marie Javouhey, an hini he-deus roet ar peb gwella euz heh amzer hag euz he halon d'ar harter-mañ euz Bro-Guyana.

E-kreiz al leugêr ez eus bet savet dezi eun delwenn en arem war eur zichenn vên-greun.

Anne-Marie Javouhey, 1.779 - 1851.
Elle fut de Mana la fondatrice et la mère.

Pa vo echu konta deoh va zroiad e Bro-Guyana, e roin da anaoud buhez ar zeurez Anne-Marie.

An Tad karget euz ar barrez eo an Tad Texier, ginidig euz Credin (Morbihan). N'ema ket a-walh war e du er mare-mañ hag eo eet da ziskuiza. Fiziet eo ar barrez er Frer Timoté, eur Spiritan. Karget eo ivez er Frer Timoté euz eun «Home i,dian» gand 80 a baotred. Eñ eo a reseo ahanom er presbial hag a rén ar han e-pad an overenn.

Indianed ha H'Monged c'hoaz
«Home indian»

Mad eo displega petra eo eun «Home indian». Bugale an Indianed n'oa ket êz dezo kaoud skol, dreist-oll ar re a oa e lochennou strewet amañ hag a-hont er hoad, pell an eil diouz ebén.

Setu deuet ar zonj d'an Aotrou'n Eskob dond war o zikour. Goulenn a reas digand tadou ha seurezed digeri tiez-loja evito; an ano a «Home-indian» a zo bet roet dezo. Ar vugale a vez lojet, bevet, gwisket, skoliet evid netra. Resevet e vez digand ar gouarnamant eur zikour a 1.600 lur koz dre benn ha dre zevez. Chom a ra eno ar vugale a-héd a bloaz nemed e mare ar vakañsou. N'int ket diêz da loja, n'eus gwele ebéd, pep hini - paotr pe blah - a zegas gantañ eun amak.

N'eus ket pell e oa c'hoaz 6 home-indian gand 300 a vugale, med ano a zo da zerri home Maria er bloavez a zeu. Bet om o weled ar mêr diwar-benn ar gudenn-ze; kuzulier jeneral eo ivez ha n'e-neus ket c'hoant ebéd da weled serri an home.

Lein a vo bet e ti ar seurezed hag ez eom beteg home ar merhedigou indian, med n'eus trouz ebéd, renket int brao en o amak, evid o housk kreisteiz.

Indianed ar hoad, Awara.

A-raog lein on-eus bet amzer da vond da weled eur gériadenn Indianed e Awara, 17 km diouz Mana; ar re-mañ a zo euz rummad Galibis.

Tro on-eus bet dija da dremen dirag o lojamañchou war bord an hent p'edom o treuzi ar hoad. An «ti» n'eo nemed eur harr-di braz war postou koad, goloet gand deliou seh. Ne vez stanket ar hosteziou nag ar pennou hag e hell peb dén euz an diavêz gweled pez a dremen en diabarz. Gwir eo n'eus ket kalz a dra da weled, na gwele nag arrebeuri...netra nemed amakou a-istribill euz eun tu d'egile d'al lochenn. Dindan an doenn ez eus eun doare grignol el leh ma vez renket ha gorrennet kement a vez aon na'z afe gand al loened.

Da genta n'oa er vro nemed Indianed; bremañ e vez lavaret Amerindianed evid o dispartia diouz Indianed Bro-Inde. E Bro-Guyana ne jom mui nemed eur pevar mil bennag anezo war ribl ar mor pe ar stèriou. Ha c'hoaz n'int ket euz an heveleb meuriad: Galibis, Roudouyenned, Valikoured,Awakawed, Oyampied...Eur mare a zo bet, en XVIII ved kantved, e oa war-dro 30.000 a Indianed e Bro-Guyana. E-pad eur pennad amzer e oa eet an niver anezo war vihannaad diwar-goust ar hleñvejou, dreist-oll war ar vugaligou ha diwar an eva-re e-touez ar re vraz. Ar seurezed o-deus desket d'ar merhed penaoz intent ouz ar vugaligou ha d'ar wazed beva dereatoh. Setu ema o kreski poblad an Indianed.

Evid al lojamant e teu chañchamant ivez; priejou yaouank a zo ha ne blij ket dezo beva evel-se e lochennou digor d'ar pevar avel, a-wél d'an oll hag a zav tiez e mod an Europeaned, dizavet diouz an douar war bostou koad.

Broiou a zo el leh m'eo stankoh an Indianed evel e broiou Equator,Kolombia, Perou, Bolivia, Paraguay, Surinam.

Awara eo ar gêriadenn vrasa a Indianed e Bro-Guyana, war-dro 400 a dud a zo enni.

P'en em gavom eo didrouz peb tra evel ma vefe eur gériadenn zilezet. Setu ma tibouch, a-benn ar fin, unan bennag euz eul lochenn hag a gas ahanom da gavoud ar «habiten»; war-dro e vag ema en eur porz-mor. Eur «habiten» a zo e peb kêriadennig evel ma vez eur mêr e peb komun; anvet e vez gand an departamant.

Dond a ra ar habiten hag eur mab dezañ en arbenn deom, daou waz solud hag hegarad; roched ebéd, med bragezet «leopard»; restachou euz dillajou soudard moarvad. Ar habiten a zeu mad ar galleg gantañ. Eñ hag an Aotrou'n Eskob en em anavez mad

pell'zo. Badezet katolik eo an oll amañ . Eur japel a zo bet savet dezo; e koad hag a zervij evid an overenn da zul hag a-hend-all da voda ar merhed pa zeu ar seurezed da rei dezo kenteliou war an doare da gempenn o zi, pe da ober katekiz.

Eur skol a zo gand diou glas nemetken. N'eus ouz o darempred nemed ar vugale vihan; ar re vrasa, paotred ha merhed a zo o loja hag er skol e bourk Mana en «home-indian». Ma vez serret an home e rankint sevel klasou nevez e Awaka pe kas ha degas bemdez ar vugale da V-Mana.

Acarouni - Javouhey - H'Monged c'hoaz.

Leinet on-eus e ti ar seurezed e Mana.

Goude lein ez eom da weled eur gêriadenn all a H'Monged etre Mana ha Saint-Laurent war gomun Javouhey. Eno e oa bet dastumet gand Seurez Javouhey 300 a vugale lor deuet euz Iles du Salut. Setu perag eo bet roet heh ano d'ar harter. N'eus eno bremañ nemed nebeudig-tre a dud lor.

Ar H'Monged a zo amañ a zo euz ar memez gouenn dud evel re Cacao, med nevesoh deuet er vro, ar re genta d'an 10 a viz du (1979). Deuet int a-vandennou, 60 beb tro, ha bremañ ez int dija 43 famill. C'hoaz a zo da zond.

Fiziet eo bet ar gêriadenn en Tad Bertrais, eun Tad oblad a oa misioner e Bro-Laos hag a anavez mad yéz ar H'Monged. Savet e-neus eur geriadur H'Mongeg hag eur studiadenn war boazamañchou ha sevenadur an dud-se.

A-laz korv e labouront amañ ivez: 15 ti echu, ha kemend all hanter-zavet, eun ti-skol a 6 klas- 110 a vugale a zo en oad da vond d'ar skol - douarou brraz difraostet.

Eul lizer skrivet e miz eost 1.980, euz Cayenne, a lavar din: 80 ti nevez, eun ti-louzaoui, 2 glas evid ar vugaligou, 100 devez-arad koad difraostet hag hadet enno riz hag a beb seurt legumaj.

Eun Tad a famill a zo o charread pleñch gand e garrigell, e vugale vihan d'e heul; pa zeu en-dro e goullo, e pign ar vugale er garrigell ha c'hoarz gand ar vugale! Tud eüruz....

Eur plahig, pe oad eo? 8 vloaz, 9 bloaz, ne goll ket heh amzer...d'ar réd ez a gand eur zahadig riz war he chouk. Krommet eo eun tammig, just ar pez a zo réd evid ne zacho ket ar beh na re war-raog, na re war a-dreñv. Krommet evel eun dén a vicher. Hi ivez a labour evid sevel ar gêriadenn.

D'ar zul war-lerh, 19 a viz geñver, e vo gouél braz e Javouhey, en enor d'al labouriou kenta. Pa zoñjer petra ' zo greet netra nemed e daou viz! Euz Cacao e teuio eur vandennadig evid kemer perz e levenez o breudeur hag o henvroidi.

Nepell ahann ema an drêzenn pe aod «Les Huttes», el leh ma teu ar baoted, baoted braz, da zozvi ha da guzad o viou en trêz.

Koan a vo e presbital Sant-Laorañs.

Lun 14 a viz geñver - Kêr Sant-Laorañs.

Amzer e-neus an Tad Lutz da ober din gweled kêr er mintin-mañ.

5.500 a dud a gont ar barrez evel m'am-eus lavaret. Evid mond euz Sant Laorañs da Apatou ez eus teir eur hent gand eur vagig skañv (eur pirog). Amañ eo Kreolad an darn-vuia euz an dud, med muioh-mui a Vorianed anvet «primitiv»; Bonis, Saramacas, Djukas. Ouspenn ez eus 4 gêriadenn Indianed tro-war-dro kêr. Ar Re Zu a zo eur milier anezo hag

e vevont e stuziou truezeg, tiez striz, klpz; e leh an Indianed o-deus lochennou frank ha digor a beb tu. Daou zoare beva disheñvel krenn o-deus, diou boblad alïez oh en em gia. Gand ar Vorianed ez a peurvuia an treh. Kreñvoh int ha prim da skei, aon a reont d'an Indianed, tud sïoul ha boazet da veva kenetrezo.

Dond a reas eun devez da Vro-Guyana eun eskob afrikan hag a zeuas an dour en e zaoulagad pa welas e peseurt stad edo e genvroiz, bugale ar sklaved bet skrapet gwechall en e vro.

Ar Hardinal Gantin a oa bet kaset er bloavez 1.981 da Vro-Golombia en ano ar Pab evid goueliou 400 ved St Pèr Claver, abostol ar sklaved. Ano a oa bet euz an dra-ze gantañ e Kendalh ar Zakramant e Lourd (1981).

Komz a reas euz an overenn e-noa lavaret war an aod dirag Carthagène, porz-mor euz Kolombia, a oa bet gwechall brasa foar ar sklaved euz Amerika. Taolet e vez er mor korvou an dud paour a veze marvet e-pad ar veaj hag ar re o-doa gellet harpa a veze gwerzet, gwazed ha merhed, evel chatal. *(Péd a sklaved a zo bet skrapet e bro-Afrika? Raymond Mauny, en e levr « Les siécles obscurs de l'Afrique Noire « , a lavar ano euz 30 milion, an hanter gand an arabed, an hanter gand an Europeaned. Jean Furé «Histoires des Missions et églises en Afrique occidentale des origines à 1.884» a lavar ouspenn 15 milion.)*

Ano a zavas gantañ ivez euz eur vizit a reas en eur gêridenn el leh e oa evel-se kalz morianed, bugale ar sklaved.

Yéz ar stèr Maroni eo an «Taki-taki», eun doare rannyéz hollandeg implijet er Surinam.

Ti ar galeou.

Saint-Laurent-du-Maroni a zo brudet dreist-oll evid an Ti-Galeou a zo bet savet eno gand gouarnamant ar Frañs goude Dispah 1.848, ha padet war-dro kant vloaz. Ar Prezidant Lebrun eo a lakeas fin d'ar galeou gand eul lezenn euz 1.938; med goude e tigoras ar brezel ha ne oe serret an ti-galeou nemed war-dro 1.955. An Tad Lutz e-neus anavezet mad bloaveziou diweza ar galeou; deuet eo zoken, er Frañs gand ar vatimant a zegase d'ar gêr ar haleourien ziweza, en o zouez e oa eur Breizad anavezet, Seznec e ano.

N'oa ket fall toud ar zoñj da zevel an ti-galeou. Bro-Guyana a oa bet perhennet gand Bro-Frañs hag eno e oa douar-braz da zifraosta, koajou da bilad, heñchou da zigeri, tro d'an dorfedourien da rén eur vuhez onest e-ser labourad. Péd a dud a zo bet kaset di? 70.000 a lavar tud ' zo. 100.000 a lavar lod all. An hanter marteze o—deus kavet o âmro war douar Sant-Laorañs, diwar-goust al labouriou kaled, ar hleñvejou ha terziennou; mond a raim beteg ar vered. Eun 10.000 benag marteze o-deus tehet pe klasket tehed, med chomet a-dreuz alïez. Kalz euz ar warded a oa martoloded o veza ma oant, a-raog karget euz ar brizonerien war ar batimañchou «galeriou». Med n'eo ket a-walh beza martolod evid beza ampart da zegas war an hent mad tud diheñchet.

Mogeriou ar bagn a zo c'hoaz en o zav med a venn koueza en o foull. An toennou n'int ket brao da weled, an avel hag ar glao o-deus greet o reuz. Gwerzet eo bet an dismantrou evid tri milion koz; med n'eo ket gwall zoursiet ganto ar perhenn nevez. Gwelloh e vefe bet o lakaad war gont ar gouarnamant. Lezet e vezer da vond en ti-galeou, n'eus o chom ennañ nemed Morianed paour a glask repu e korn pe gorn.

Er bloaveziou kenta eo deuet an tadou Jezuist e servij ar haleourien, war houlenn Napoleon III; beteg 3O Tad a zo bet asamblez, ar pez a ziskouez e oa kalz a dud. Er bloavez 1.873 eo bet taolet an tadou Jezuist er-mêz.

Ar vered .

Deom da weled ar vered. Truezuz a-walh eo da weled lodenn ar gaelou. Evel eur foenneg pe eur park leton, n'eus na mên-bez, nag ano, na kroaz, nemed ar groaz vraz a zo etre an diou vered. Diouz eun tu d'ar groaz ema bered ar galeou ha diouz eun tu all bered ar barrez, gand beziou evel e n'eus forz peseurt bered. Na kleuz na moger da zispartia an diou dachenn. Beziet dizano eo bet eta ar haloeourien. E-kreiz ar haleourien ez eus koulskoude teir groaz war tri mên bez, beziou tri dad bet amañ aluzenner hag a zo maro e Saint-Laurent goude beza goulennet beza beziet e bered ar Haleourien.

Eun dra fromuz: ouz ar groaz vraz, e-kreiz, etre diou vered, eun dachenn varbr skrivet warni:

D'an dén kondaonet hag eñ didamall, e vugale.

N'oa ket sklêr an traou pa oe kondaonet an dén-ze d'ar galeou; gellet o-doa ar vugale dond en-dro war ar prosez hag e oe kavet an dén didamall. Kaset e oe kelou dezañ e Saint-Laurent, siwaz re ziwezad. Maro e oa.

Gweled a raim pelloh e oa c'hoaz galeourien e Iles du Salut, dirag Kourou.

Bez ' e oa ivez anezo e Kaledonia-Nevez, ha l'île des Pins, dirag Nouméa. Er bloavez 1.871; goude Dispah La Commune, e oe kaset di 2.000 galeour. E buhez «Seurez Marie-Raguenes» euz Plouzane, e lennom e oe ar vro-mañ he flas kenta. E miz kerzu 1.882, d'an oad a 24 bloaz, e oe fiziet enni, e-pad ar veaj, 20 maouez kondaonet d'an divroa. Ganto war an deiz ha c'hoaz en noz pa veze he zro. Ne oa ket aonig ar vretonez vihan!

Eun taol lagad war ar stèr Maroni. Louz eo dour ar stèr, louzet gand a beb seurt atrejou, a zeu d'en em daoler er stèr. Louz eo ivez dour ar mor, louzet gand dour ar stèriou. Douriou an Amazon zokén, euz ar Brezil, a zeu evel stèriou braz da vastari a mor, gwelet mad e vezont euz ar harr-nij. Setu perag ne vo gwech ebéd Bro-Guyana eur vro evid an hañverien a fell dezo neuñv er mor.

Da greisteiz, lein e ti ar seurezed, e Sinnamary. An Ao. Person, gand beleien all an eskopti, a zo oh ober o retred.

Lun 14 a viz geñver.
Ar marhad

Plijuz e vez atao ar marhad da weled. An Tad Lutz a anavez anoiou an oll legumaj a zo e gwerz hag an darn-vuia anezo euz ar Surinam, en tu all d'ar stèr. Anaoud a ra ivez kalz euz ar gomersañted, rag eñ eo a vez er marhad beb mintin.

Marhad ar pesked a zo war ribl ar stèr. Heuguz kentoh eo ar pesked, teo, gwag, ponner. Plijusoh e kavan gweled sardined arhantet o lammad pe brizilli o fringal e porziou-mor Douarnenez, ar Gilvineg pe Sant-Gwenole.

Penaoz ema an amzer amañ?

Ar pez a zo souezuz amañ , evel et broiou euz an Antillez eo gweled tro ar miziou an eil war-lerh egile heb nemeur a jeñchamant.

An nevez-amzer dalhmad; ar bokedou o tigeri gand o frond hag o lviou.

An hañv dalhmad; ar frouez o tarevi.

An diskar-amzer dalhmad: ar frouez da gutuill, an deliou melen o koueza.

Ar goañv ...n'eus ket anezañ.

Koulskoude ez eus kemm etre an diou varevez: an amzer zeh euz miz kerzu da viz mae, anvet «ar horaiz» e Martinika hag an amzer-hlao anvet «goañvèrèz» euz hanter-houere da hanter-here, gand glaoier, barraou-avel, avel-droiou. Eur wech dre vare e vez avel-droiou hag a ra gaou braz d'an tiez ha d'an trevajou.

An heol o sevel hag o vond da guzad d'ar memez eur euz eur penn d'egile d'ar bloaz. Ha pa'z a da guzad ez a en eun taol, ar zerr-noz ne bad ket.

Gwelloh e kavan avad gweled an traou o cheñch a-héd ar bloaz gand hañv ha goañv beb eil tro; ar beilladegou-goañv gand ar hiistin o poaza, pa yud an avel er-mêz ha ma kroz ar mor. Ha goude, an hañv gand al labouriou tenn med ivez ar pardoniou, an abadennou pourmen en argoad pe en arvor.

Ar H'Monged c'hoaz.

Lod euz al lennerien a houlenn marteze outo o-unan: petra eo deuet da veza ar H'Monged deuet amañ er bloavez 1.977(Cacao) hag er bloavez 1.979 (Javouhey).

An aotrou.'n Eskob Morvan a ya atao beb an amzer d'o gweled, setu ar pez a skrive din nevez'zo:

Cacao. An Tad Brix a zo marvet d'an oad a 56 vloaz hag e chom an Tad Charrier e-unan. 654 a dud a zo bremañ er gêriadennig. 310 a zo katolik, 150 protestant, ar re all a zo chomet stag ouz o hredennou koz. 200 a vugale hag a vugaligou er skol; eur skol gristen eo, renet gand eur zeurez vietnamienez ha pemp seurez all d'he sikour, euz seurezed Saint Paul de Chartres.

War-gresk ha war-well ez a atao ar béd ganto: 1.000 devez-arad koad difraostet da hounid dreist-oll riz ha legumaj. Kement a zo réd evid dizamma al labour war-dro an ti ha didui an dud; radio, tele, gweturiou....

Koulskoude lod anezo n'emaint ket en o bleud hag anaoe 5 bloavez ez eus bet 250 o kuitaad evid mond d'ar Frañs da gavoud tud nes dezo. Re all a zo deuet a galon vad euz an Thailand da gemer o flas.

Javouhey: 550 a dud. Eur skol gristen evid ar vugaligou, unan all a-berz Stad evid ar re vrasoh.

6.000 devez-arad difraostet, riz, marakuja, frouez, legumaj. Amañ, beteg-henn, n'eus bet dén ebéd o kuitaad. Bourra a reont eta, evel ma lavar Kerneviz. Eur stal-galveza renket brao evel e Cacao. 200 pemoh a ouenn vad. Douar ponner hag a houzañv temzou ha ludeier a beb seurt.

Pebez kemm etrezo hag an Indianed (krohennet ruz), chomet stag ouz o doare-beva a-viskoaz; pesketa, chaseal, kutuill frouez, ha gonid just ar pez a zo réd dezo a vaniok.

Beleien Frañs divroet hag harluet e Counamama.

Ha bremañ en distro. En hent e kavom douarou fraost geotennou, koajou tro-ha-tro, tachennou maniok ha riz el leh ma oa geotennou, ria ha korz-sukr el leh ma oa «mangrovou». Tremen a reom dirag Counamama, etre Iracouba ha Sinnamary, war bord ar mor. Eno ez eus bet savet eur halvar; hag evid petra'ta?

Amañ eo maro ar veleien frañsez harluet e mare an Dispah braz (1.789). Trei fall a reas an traou evid an iliz hag eur bern beleien, relijiuzed, seurezed - Karmelitezed zokén - a zo maro war ar chafod. E-pad meur a vloavez goude-ze e oe greet brezel d'ar relijion hag heskinet ar veleien chomet fidel d'ar Pab. Lod beleien a oe kaset da Rochefort. Ahano, dreist-oll er bloaz 1.797, e oe kaset, en eur ober teir beaj, 263 beleg, harluet e Bro-Guyana. Fiziañs a oa e vefent eet buan da anaon diwar-goust kleñvejou ar vro.

Amañ eo, e Counamama, e oent forbanned. A-benn eun nebeud miziou, e oe maro eur hantad anezo. Pa zoñjer penaoz e oe kont ganto! C'hwibu ha kruged warno, naered binimuz, dizehet gand an naon, gwall-gaset ouspenn gand o gwarded. Gand ober daou vloaz e varvas 150 euz ar veleien baour-ze. Bonaparte eo a lakeas degas en-dro er Frañs, er bloavez 1.800, ar re o-doa harpet.

Beb bloaz, e miz du - miz an anaon - e vez lavaret eun overenn e Counamama dirag ar halvar. Er bloaz-mañ adarre (1979) edo an Aotrou'n Eskob oh overennna gand eun nebeud beleien en-dro dezañ ha kalz a dud fidel, aketuz da enori ar verzerien a zo maro amañ.

Setu ar pez a lavaras an Aotrou'n Eskob Morvan:

« Ar re a reom memor anezo amañ a oa beleien, beleien bet toullbahet, gwall-gaset, harluet, dizehet gand an naon, ablamour d'o feiz katolik, ablamaour d'ar fidel ma oant chomet da Zoué, d'an Iliz ha d'on Tad Santel ar Pab. An dra-mañ a oa en amzer an Dispah braz, er Frañs; komañset e oa an dispah dija e-kreiz al levenez e kalonou an oll, en esperañs euz eun amzer eurusted nevez; ha padal setu ar gwad o redeg, gwad tud didamall...Beleien, relijiuzed, seurezed, Karmelitanezed o-unan, a zo maro war ar chafod. Ha goude ma oe torret an derzienn a lakee skuill ar gwad, e oe kendalhet koulskoude e-pad meur a vloavez c'hoaz da heskina ar relijion ha da waska ar veleien chomet fidel d'ar Pab.

Anne-Marie Javouhey, yaouank d'ar poent-se, neuze o chom e Chamblanc, a roas repu da veur a hini anezo, o huzas hag a zaveteas dezo o buhez.

Ar veleien o-doa tehet a-raog ar willotin pe chomet heb beza beuzet e Naoned war urz Carrier, a oe kaset da Rochefort. 263 anezo, er bloavez 1.797, a oe harluet e Bro-Guyana, fiziañs a oa e vefent sammet abréd euz ar béd-mañ diwar-goust temz-amzer ar vro, dreist-oll goude an darvoud degouezet e Kourou er bloavez 1.763.

Dond a rejont a-benn euz o mennad evid kalz euz ar veleien; eur hantad a varvas e-doug ar miziou kenta; o relegou a zo amañ e douar Counamama. Beva a reent e stuziou n'hell dén intent. Ar re a harzas ouz ar c'hwibu, an digalon, an naered, a oe peurecheut gand an naonegez, gand o gwarded digalon ha fallagr. Gand ober daou vloaz e varvas 150 anezo ha ma ne vefe ket deuet Bonaparte er bloavez 1.800 da rei urz d'o distrei d'o bro, ar re all ivez, oll pe dost, a vefe eet d'ar béz war o lerh.

Abaoe pell'zo e Counamama, test a gement-se eo ar halvar savet amañ. Iliz Bro-Guyana a rent enor d'ar veleien-ze harluet, gwir goñfesored ar feiz. Ar veleien-ze hag o-deus gouzañvet, hag a zo maro evid chom fidel da Iliz or Zalver Jezuz-Krist; kredi a reom eo o fedenn a briz braz dirag Doué. N'int ket bet lakeet c'hoaz war roll ar verzerien nag an

dud eüruz, med ni a gréd emaint bremañ e-kichenn o mestr e gloar an neñvou, ind-i hag o-deus roet peb tra evid or Zalver Jezuz-Krist.

Meurz 15 a viz geñver.

An Tad Bernier a zegouez hirio e Cayenne. Spiritan eo, rener ar gazetenn «Pentecôte sur le Monde». Skrivet e-neus dija dég vloaz a zo eur pennad hir ha kenteliuz war e gazetenn hag eo deuet da aoza eun niverenn all gouestlet da Vro-Guyana, 10 vloaz war-lerh. Plijuz kenañ eo e gelaouenn da lenn, hag aotreet e-neus ahanon da gemer fotoiou evid al Lizeri. Bennoz Doué a lavaran dezañ. (Marvet eo er bloavez 1.981).

Merher 16 a viz geñver. Kourou-ar-Fuzeen.

Hirio ez aim on-tri, an Aotrou 'n Eskob, an Tad Bernier ha me, da ober eur weladenn d'ar *«Centre spatial Guyana»*, e parrez Kourou, 65 km diouz Cayenne, war bord ar mor. Ne vez aotre da antreal nemed da verher.

Euz amañ eo bet bannet ar fuzeen «Ariane», en oablou don, d'ar 15 a viz kerzu diweza (1.979), da 11 eur 30 (eur Bariz). 25 a zo ahanom, deuet da weled ar «Centre», oll Europeaned, nemed eur vaouez kreoladez. Netra da paea nemed e ranker lezel en antre ar paeriou idañtite a vo roet deoh en-dro da houde. Kreolad eo a, hini a zispleg deom peb tra, moarvad euz Martinika pe Gwadeloupa. Anaoud mad a ra e gentel ha gouzoud a ra distrapa sklêr ar pez a oar, ken ma kréd deom intant ar pez a lavar! Ha kouslkoude! Teir euz orolaj a ya ganeom da weked peb tra.

ar greizenn a zo 7 pe 10 km diouz kerig koz Kourou.

100.000 devez-arad a zo bet miret evid ar greizenn: amañ ema ar buroiou a zastum an oll geleier a zo réd kaoud, pelloh al laeh m'eo bet bannet ar fuzeen ariane. Eet om zokén ediabarz ar gaoued m'edo enni ar fuzeen (ar fuzeen he-deus 47 metrad hag ar gaoued 50). Peb tra a zo displeget azaleg ar mare ma vez karget ar fuzeen a esañs beteg ar poent ma vo bannet.

Ne vez greet e Kourou netra euz ar pez a zervij; ne reer nemed lakaad en o flas an tammou pe berziou deuet euz uzinou broiou all: Frañs da genta ha dreist-oll, med ivez Beljik, Danmark, Spagn, Breiz-Veur, Holland, Iwerzon, Suis, Italia, Almagn ar Hornog, Suèd.

D'ar mare-ze - hag abaoe - o-deus ar hazetennou hag ar helaouennou komzet euz ar fuzeen.

200 tonell a bouez a zo en Ariane, war an 200 - se ez eus dija 140 tonell a esañs.

Eur satellit a zo ennañ 1.800 lur hag a dro 36.000 km diouz an Douar. Kas a hell war eun dro 4.000 taol telefon ha diou abadenn dele.

Displeget ez eus bet deom peseurt servij a hello renta ouspenn, eur poent a zeuio, evid kalz traou; ar beskèrèz, al labour-douar, evid klask ar pinvidegeziou kuzet e kondon an Douar. Paperiou zo bet roet deom med siwaz! gregaj toud evidom!

Eur zell war kêriadenn Gourou a-raog kuitaad.

Da genta Kourou koz. Amañ ema an iliz kenta zo bet savet e Bro-Guyana gand an tadou jezuist er bloavez 1.728. Setu perag eo bet lakeet war roll ar monumañchou da vired.

An Aotrou Person eo an Aotrou Paul Choisne, beleg «Fidel donum» - euz Gwened (Morbihan), deuet amañ er bloavez 1.976. N'ema ket er gêr d'ar mare-mañ; oh ober e retred ema e Cayenne.

Eur gêr nevez a zo bet davet e-kichenn abaoe m'eo deuet amañ ar greizenn spasial ha d'heh heul kalz tud da labourad war he zro. Ne vank netra dezo: tiez renket brao, daou otel, unan a 100 kambr, egile a 200, skoliou, ospital, staliou-kenwerz, kement ' zo evid ar sportou, sinema, kazino...War-dro 7.000 a dud a zo bremañ o chom e Kourou.

E Kourou nevez ez eus eur hazarn «*Légion étrangère*» hag eun iliz nevez evid servijoud d'ar gatoliked ha d'ar brotestanted. D'ar gatoliked dreit-oll e servij. Emaon d'ar 15 a viz geñver hag an ofis protestant embannet a zo euz ar 26 a viz du 1.979.

Bez ez eus ivez e Kourou nevez eur gouent frañsiskanezed gand peder zeurez ha di ez eom da leina. N'eus diou ebéd euz ar memez bro: dond a reont euz ar Frañs ,ar Brezil, ar Martinik , ar Hanada. Ar seurezed frañsiskan a blij dezo evel-se meska seurezed euz meur a vro; komprenet am-boa an dra-ze dija e St-Laurent hag e Sinnamary. N'eus ket a skol ganto ha war o hont ema muioh al labour abostolèrèz war-eeun: ober katekiz, soursial euz ar Vrezillaned divroet ha deuet da Gourou da labourad, soursial ivez euz Indianed ar hoad (eur rummad Saramacas), dond war zikour an dud en dienez en ano ar «Secours catholique».

Ar Frañsiskanezed a zo ivez e Apatou, uhelloh war ar stér Maroni, med n'on-no ket tro da vond d'o gweled.

Merher 16 a viz geñver.
Les Iles du Salut.

Er mor, dirag Kourou, ema «Les iles du Salut».

N'ez aim ket beteg eno, med setu penaoz e kont an Aotrou 'n Eskob Morvan eun droiad e-neus greet en Inizi.

E Kourou o-deus kemeret ar vag hag eun eur war-lerh e touaront e «*L'Ile Royale*», el leh m'ema chapel ar Bagn. Pentet eo bet diabarz ar japel gand eur galeour: unan euz ar skeudennou pe taolennou a ziskouez Jezuz o prezeg war ribl mor Jenezared hag e-touez ar zelaouerien ez eus gwazed gwisket gand justinou roudennet e du, a ranke ar halouerien dougen. Renerien ar greizenn spasial euz Kourou o-deus kemeret ar garg da renevezi ar japel a oa war-nes koueza en he foull. Lakeet eo bet war roll ar monumañchou istorel.

Serret eo bet ar bagn amañ er bloavez 1.945. N'eus ket kalz a zale evid ober tro an enezenn; ti ar seurezed en amzer ar galeou, bered ar vugale, lojamañchou ar halouerien, al leh ma veze dibennet ar re gondaonet. Toud an traou-ze a zo beuzet er yeot hag er strouez, mein ar mogeriou a zo disjuntr. Poan o-deus paotred Kourou oh enebi ouz an natur houez da gaoud en-dro an treh. Ti renèrèz ar bagn a zo deuet da veza eun ostaleri.

E Enezenn Sant Jozef ema bered an dud vraz, a zo ivez bered ar seurezed. En inizi-mañ eo e vez kaset ar pennou kaleta. Amañ e St Jozef ez eus 200 kell pe logell, tri metrad war daou, an doenn a zo greet gand barinier houarn. Penaoz kerzel?

E-kichenn ema L'Ile au Diable, el leh ma veze kaset an harluidi bolitikel; eno e oa bet Dreyfus.

An Tad Jean-Louis Roudaut, euz a Blouider, a oa bet person e parrez Kourou ha karget euz Inizi ar Salud. Marvet eo bet e Sant Jakez Gwiklan er bloavez 1.980;
ne blije ket kalz dezañ komz diwar-benn ar haleourien.

Retred evid ar veleien.

Eur retred a zo digoret er zizun-mañ evid beleien an eskopti e Montalo, eun ti da zeurezd Cluny. Prezeget eo gand an Tad Thibault, a zo bet superior an tadou spiritan e Grañs euz 1.973 da 1.975. Echui a ra ar rered hirio - gwener 18 a viz geñver - hag ez eom, an Aotrou 'n Eskob ha me da gemer perz en overenn da gloza hag er goan ziweza. Eüruz eo an oll, an tadou spriritan ha beleien an eskopti, da veza tremenet evel-se eur zizun asamblez o pedi hag o prederia.

Indianed e Yannou-Bellevue.

En eur zistrei da Gayenne om chomet a-zav c'hoaz en eur gêriadennig Indianed, 8 km en tu all da Iracoumbo, e Yannou-Bellevue. N'eus ket pell c'hoaz eo bet an Aotrou' n Eskob o tremen eur zulvez ganto: badeziantou, koñfirmasionou, eurejou, pask ar vugale. Eun degemer laouen evel-just.

An tele a zo nevez deuet er harter ha setu joa evid an oll. Chapel, ti-skol, lochennou savet pellig an eil diouz ebén.

Pevar gwaz a zo o terri douar gand pechou troad-hir evid gonid maniok. Dizolo o horv vraz hag e c'hwezont dindan an heol bero. Lavaret e vez eo an Indianed «krohennet ruz» ha gwir eo. Nebeud a gaoze ganto da hortoz ma teu ar habiten moarvad n'ouzont ket a halleg. Maro o daoulagad, ruz o fennou, marteze ivez ablamour d'an alkol maniok.

Dond a ra ar habiten, ha prim goude e wreg; o-daou eo dizolo ganto kein ha bruched.

An Indianed on-eus gwelet amañ hag e Awaza a zo o chom amañ evid mad; re all a zo hag a ya euz eul leh d'unan all dre ar hoad. E-kichenn eur stèrig, e plantont o fostou koad hag e savont o lochennou; ha goude: pila gwez, difraosta, skrabad an douar, evid gonid legumaj; pesketa, chaseal. A-benn eur pennad ez eont pelloh er hoad. Eur wech e oa deuet eun Tad da lavared an overenn d'eur rummad Indianed er hoad; n'e-neus kavet dén na netra; eet e oant pelloh er hoad heb lavared da beleh.

An Indianed a zo war bord ar mor pe war riblou an diou stèr vraz a zo badezet, med er hoad ez eus c'hoaz Indianed divadez, chomet gand o hredennou koz.

Yaou 17.

Hirio e vo ganeom eun devez a ziskuiz. Da leina ez aim da di ar seurezed. Tro vrao da gemer fotoiou evid delher soñj. Roet e vo din evel «souvenir» eun daolenn gaer, greet gand eskell balafennou, ar balafennou glaz-se ken brudet, a ya o liou euz ar glaz-sklêr d'ar glaz-teñval diouz ma vezont troet ouz ar sklerijenn. En or bro an eskell balafennou a zo brésk kenañ hag a deuz an disterra ma vez touchet outo, e-leh ar re-mañ a zo tevoh ha dija heñvel ouz seiz.

Eun abadenn radio war F.R.3 Cayenne (Gwener, 18).

An Tad Asselos, person e parrez Matoury ha vikél vraz, a zo eur beleg euz ar vro, ganet e Mana. Karget eo gand an Aotrou 'n Eskob euz an darempredou gand F.R.3

Cayenne. Beb sizun e-neus eun euriad fiziet ennañ; dezañ neuze embann ar pez a gar; keleier, kenteliou, kantikou ha soniou. Kontant e vez pa gav hini pe hini d'e zikour. Setu e pedas ahanon da zond da F.R.3 evid eun abadenn, d'ar zadorn. Rei a reas din ar roll euz ar goulennou a rafe ouzin, setu-me dinehet, êsoh e vo din respont.

Da genta e houlennas ouzin ha piou e oan ha piou ne oan ket.....

- Diouz m'am-eus klevet e kemerit kalz soursi euz ar visionerien; perag?

- Ablamour m'on bet karget gand an Aotrou' n Eskob euz ar visionerien hinigig euz an eskopti.

- Hag ez eus kalz anezo?

- Ya, pemp bloaz a zo am-boa savet ar roll euz ar re a oa d'ar mare-ze war an dachenn. Ranket am-boa skriva eur bern liziri d'an urziou Tadou, Frered ha seurezed. A-benn ar fin e oe dastumet 700 ano: 450 Tad ha Frer, 250 seurez, strewet e ouspenn 60 bro de ar béd. Eun enklask all a ris bloaz war-lerh evid sevel eur roll all: anoiou ar re a oa bet eet d'ar misonou abaoe ar re genta hag a oa maro pe deuet en-dro; hag adarre 1.500 ano. Eskopti Kemper e-neus roet eta 2.200 misioner d'an Iliz abaoe, lakom, penn-kenta an XIX ved kantved.

Med Breiz a-bez eo he-deus kaset evel-se eun niver braz euz he bugale da «brezeg ar feiz», evel ma vez lavaret.

Stank e oa ar parreziou el leh ma veze kanet « Kantik breuriez ar Feiz».

Breudeur, ni'glev ho klemmou
Euz an tu all d'ar mor;
D'ho mouez ha d'hoh ezommou
Or halon' zo digor.
Ni a roio aluzenn
Evid sikour ho pro,
Ni a zavo beleien
Ha deoh ni o haso.

(Y.B Kalloh)

Unan euz or barzed er yéz vrezoneg e-neus savet eur pennad kaer diwar-benn ar Gelted er misionou:

Samm ho Kroaz zantel war e skoaz, ar Helt e-neus greet tro an douar.
Evidoh e-neus treuzet peb mor; ha peb revann e-neus douaret ennañ;
Ha kement a vroiou on-eus savet enno ho kwezenn a zilvidigez,
Ma ne ouzom mui o anoiou.
E peleh ema an tonn ha n'e-neus ket pleget da dud va gouenn?
An enezenn houez ha ne gousk ket e-barz eskern eur Helt?
Tan an Abostolèrèz a enaoueont er broiou oll.....

- Daoust hag eskopti Kemper e-neus kaset misionerien amañ ivez e bro-Guyana?

- Ya, bet on bet o lavaret eur bedenn dirag béz an Aotrou Gorlay, en iliz-veur. Ginidig oa euz Kastellin e eskopti Kemper. Lennet am-eus an dra-mañ war e vez: *« An Aotrou 'n Eskob Gourlay, kenta eskob Bro-Guyana e-neus sakret iliz-veur Cayenne er bloavez 1934.»*

- An Aotrou ʻn Eskob Morvan, bremañ ganeoh, a zo ganet e parrez ar Zent, a oa stag gwechall ouz eskopti Kemper.

Seurezed a zo ivez: Seurez alain Le Goué, e «Foyer de la rovidence», seurez Renée Le Page, en «Externat», Seurez Marie-Yvonne Constance, e skol ar «Manguiers»; o zeir Seurezed Cluny. Hag e Apatou, war ar stér Maroni, ema seurez Anne Gourlay, Frañsiskanez. War-dro 30 a zeurezed Cluny ganet e eskopti Kemper a zo bet deuet da Vro-Guyana, a vloaz da vloaz.

- C'hwi a zo bet e broiou all c'hoaz o weled ar visionerien?

- Ya, tro am-eus bet, heb m'am-befe bet da glask, da vond en tu-mañ hag en tu-hont. E peleh on bet? Setu berr-ha-berr: Afrika ar Re-Zu (Kongo ha Kameroun), an Indez, an Amerika latineg (arhantina, Chili, Perou, Kolombia), an Antille (Haiti, Gwadeloupa, Martinika), an Thaïland, Bro-an-Inizi (Tahiti).

- Petra eo ho labour e servij ar visionerien?

- Da genta klask tenna evez tud an Eskopti war an dever o-deus da gemer perz e labour ar visonerien, an dever da bedi evid *«Breuriez ae Feiz»* ha da veza brokuz en he heñver.

Bez ez eus eur vikél vraz karget gand an Aotrou ʻn Eskob da labourad war ar poent-se. Sikouret eo an Tadou euz Urz Sant Jakez e-kichenn Landivizio. Greet e vez prezegennou er parreziou hag er skoliou, kaozeadennou gand skeudennou pe zinema, deveziou studi evid ar skolidi. Beb bloaz e vez bodadeg evid ar visonerien deuet da ziskuiza en hañv. Beteg 50 pe 60 a vez hag an Aotrou ʻn Eskob ne vank morse da zond.

Va labour din-me a zo dreist-oll al liziri a gasan d'ar visionerien hag ar gelaouenn *Liziri Breuriez ar Feiz* a vez embannet beb tri miz. Koz eo ar gelaouenn, savet er bloavez 1.844. Kaset e vez evid netra d'ar visionerien. Ar re-mañ a glèv ano evel-se an eil euz egile hag a zeu da veza evel eur famill vraz - 13.000 skwerenn a vez embannet beb tri miz - Da geñver maro eur misioner e poanian da vond d'an interamant pe d'ar zervij.

Er memez mod evid interamant tad pe vamm eur misioner en ano an oll visionerien ha da zelher plas ar mab pe ar verh a zo e pell vro.

- Ha petra a zoñjit euz al labour a rit?

- Kredi a ran din eo re droet an dud da drei warno o-unan, war o bro o-unan evid ar pez a zell ouz an abostolèrèz evel evid ar peurrest.

Diwar ar beajou am-eus greet ha diwar al liziri am-eus resevet, e teuan da weled eo rouestlet ha luziet kudennou a zo dre ar béd ha n'heller ker barn re vuan nag an dud nag ar pez a dremen, dreist-oll er broiou all.

Eun dra all a zo hag am-eus gwelet sklêrroh er misionou: an darempredou etre ar feiz hag ar sevenaduriou; eun dra hag a weler gwelloh-gwella ar wirionez anezañ. N'eus ket a feiz heb sevenadur, ar feiz a dle kemer korv en eur sevenadur, a dle beza degemeret en eur sevenadur, a dle a-benn ar fin dond da veza evel ene eur sevenadur, rei lusk da vuhez an dud; a-hend-all e chomo eun dra diavêz ha diwar-horre. Ar Sened Meur Vatikan II e-neus dalhet kont a gement-se p'e-neus roet aotre da implijoud ar yezou pobl evid al lidèrèz. Evid prezeg ar feiz kristen d'eur boblad e ranker delher kont n'eo ket hepkén euz ar yéz a gomz ar bobl - an dra-ze a zo sklêr! - med ivez euz ar boazamañchou, euz an istor goz, ha zokén euz ar hredennou relijiel a oa e spered, e kalon hag e buhez an dud a-raog, kredennou hag a lavarom «payan» hag a zo enno koulskoude perziou mad, peadra da rei eun diazez stard da gelou mad an Avïel. N'eo ket o diwrizienna eo a zo da ober, med en

em vataad anezo. Ar hredennou koz-se a zo eul lodenn hag eul lodenn vad euz o zevenadur.

Gand ar visonerien e teuer da zelher muioh kont euz ar pez ma'z eo ene eur boblad tud. Hag al lidèrèz dreist-oll - eun doare a-bouez evid prezeg ar feiz- e weler o kreski, war ar hef m'eo ar hredennou a wechall skourrou nevez, ganto blaz bro-Afrika pe Azia.

- *Petra e-neus greet ar muia a joa en ho puhez a eskob?*

- Ar garg a eskob a zo bet evidon da genta eun dever d'en em rei startoh da Zoué em buhez va-unan hag em labour a abostolèrèz.

Ar joa? Dreist-oll al levenez o-deus kavet eno ha va mamm a oa en iliz-veur da geñver al lidou ha va zad eet dija da anaon.

Kement-se a oa e galleg evel-just, med da echui em-eus lavaret: « *Ha bremañ d'ar Vretoned a vefe ouz va zelaou e lavaran:*

Bloavez mad digand Doué
Hag ar baradoz da fin ho puhez.

Goulennou all e-nije bet c'hoaz da ober ouzin...med eet e oa an amzer.

Sadorn 19 a viz geñver. Fort-de-France.

Hirio eo din kuitaad. Lavared a ran kenavo d'an Aotrou 'n Eskob a zo bet ken hegarad em heñver, ken m'am-eus evel mêz da veza kemeret evidon kemend euz e amzer. «O! emezañ, n'eo ket evid n'eus forz piou e rafen kemend-all, med etre kenvroidi, etre Bretoned koulskoude! Brezoneg a vez ganeom alïez, brezoneg ar Zent ha brezoneg Skaer a zo heñvel poch an eil ouz egile.»

Eul lamm a ran ivez beteg an iliz-veur da lavared eur bedenn dirag béz an Aotrou 'n Eskob Gourlay.

Da zeiz eur diouz ar mintin, e lohan euz Cayenne da Fort-de-France. Eur Zulvez all eta da dremen gand an Tad Reungoat hag e barrezioniz deuet da veza mignoned din. Eun eured am-eus da ober da 9 eur.

Lun 20.

Aluzenner ar C.M.R, en eskopti, an Tad Barbieux, e-neus goulennet diganin mond d'eur vodadenn euz ar re a zo e penn, e Fort-de-France. N'am-eus ket a geuz da veza eet. Plijet eo bet dezo ar pez am—eus lavaret, med diouz va zu n'am-eus ket kollet va amzer ouz o zelaou.

Meurz 21.

Hirio, da 21 eur, e kemeran ar harr-nij evid erruoud e Orly warhoaz da 9 eur 1/2 hag e Kemper da 19 eur 13. An Aotrou Le Verge hag an Aotrou Minou a vezo ouz va gortoz en ti-gar.

Gouel Nedeleg
en eur gêriadenn
Indianed.

War ribl ar stêr Maroni emaom, uhelloh eged Sant-Laorañs. Ar stèr a verk an harzou etre Bro-Guyana ha Bro-Surinam, med en daou du e kaver an heveleb rummadou tud, Indianed pe Morianed, gand ar memez yéz. An Tad Weber, eun Alzasian, beleg e Saint-Laorañs, eo e-neus an dud-se en e garg, tud paour ha dizesk an darn-vuia anezo.

Er bloaz-mañ e-neus soñj da vond da overennna, gand gouél Nedeleg, d'eur gêriadenn anvet Balati. Unan euz ar gatikezerien a houlenn ma teufe di, d'an overenn, an oll gristenien a-ziwar-dro, euz seiz kêriadenn all, peogwir n'hell ket an Tad, sklêr eo, mond daveto all, parrez ha parrez. Ha gouél Nedeleg heb overenn a zo dizaour.

Ha setu an oll a-du: Indianed ha Morianed, kristenien euz an oll rummadou: Arawak ha Galibi, Boni, Dyouka, Saramaka, Paramaka, ha me oar?....Daoust ha n'int ket oll bugale ar memez Doué?

Ha beh d'al labour!...Da genta kas ha degas an dud, tud hag a zo paour. Eun tamm rabat a vo gellet kaoud digand ar jalboterien ha neuze ar parreziou a hellfe sikour ivez ha dond da askoueza.

Setu renket peb tra war ar poent-se.

24 a viz kerzu, da 11 eur, daou garr a ya da zastum an dud tro-war-dro ha chapel vraz Balati a zo leun-chék. Eul lodenn vraz a dud a rank chom er-mêz, bodet dirag dor ar porched braz digor.

A-héd an deiz, e Balati, paotred ha merhed yaouank Arawak euz ar barrez o-deus kempennet ha nêteet tro-war-dro an iliz ha fichet an diabarz gand glazvez ha bleuniou. Diou zeurez euz Sant-Laorañs a zo deuet d'o zikour. Da ficha an diabarz ez eus lakeet deliennou palmez blañsonet pe diskolpet gand ampartiz, pe c'hoaz podou fleur e priaj ar vro, bandennou mezer a-liou, skourrou korz staget ouz ar mogeriou ha warno piledou ha piledou war-elum da askoueza ouz al lampou-gaz;: ar sklerijenn n'eo ket ken kriz hag an hini dre dredan.

Hanternoz ha kard, degouezet eo an oll hag e komañs an ofis: pedennou ha kanennou an overenn, lennadennou, prezegenn, kantikou Nedeleg; peb tra a zo e taki-taki, yéz ar stèr, anavezet gand an oll.

Evid ober kraou-Nedeleg, eur plah yaouank morian hag eur plah yaouank indian, gwisket gand o dillad-gouél, marellet ha rikamanet, fleñch hir outo, a zalh plas an Itron Varia ha Sant Jozef. Eur hrouadurig Galibi yaouank flamm, kousket en eun amak nevez, war e genta lamm, eo ar Mabig Jezuz, trouz ebéd gantañ. N'eus na azen nag ejen...Nebeud a blas a zo ha moarvad oa didrabasoh chom hepto.

Sarmon gand an Tad ha sarmon gand katekizer ar barrez....tri «bastor», daou Zu hag eun Indian, gwisket e pastored, ganto o baz-mesaer, ha paneradou orañjez ha bananez, a zeu tre er japel dre an nor-dal hag a gerz, war-bouezig, d'ar penn uhella da stoui dirag ar Famill Zantel. Sioul an dud....

Unan euz ar bastored a zell piz ouz ar hrouadurig hag a dro war-zu e gamaladed en eur lavared: « Ya! eñ eo e gwirionez, ar hrouadurig Doué, an Aotrou Krist, m'eo deuet an êl da lavared deom e kavfem anezañ, astennet en eur havell paour!» Hag an daou all d'o zro: « Ya, eñ eo n'eus ket da gaoud nehamant». Hag ar vamm a gemer ar hrouadur etre he

daouarn hag a astenn anezañ war-zu ar bastored; ar re-mañ en em daol d'an daoulin. Unan euz ar bastored a zav neuze e vouez.

«A-deoh Itron! A-deoh Aotrou; A-deoh bihanig! Na pebez deiz kaer eo an deiz a hirio evidom, gras dit, mab Doué deuet da veva en on touez! Trugarez dit da veza deuet d'on frankiza euz an deñvalijenn hag ar hredennou faoz, euz or pehejou, trugarezn babig trugarez Aotrou Meur, ar brasa euz an oll Aotrounez, da veza on dibabet da genta, ni mesaerien baour, paour eveldout, paour evel da dud evid reseo, diwar muzellou an êl, kelaouenn or zilvidigez, gras d'ar pardon, d'ar sklerijenn, d'ar peoh, d'al laouenidigez a zegazez deom, te Salver an oll dud».

A-zav eur pennadig....n'ema ket en e êz...Eun taol lagad war bastored all ha yao en-dro: « Hm! Nehet awalh om. Or zoñj a oa kinnig dit provou, med n'on-eus kavet netra nemed ar bananez hag an avokaded-mañ». Sell! Kemer anezo! marteze eo re vihan c'hoaz da henou med te a roio lod d'az tud, te hag a zésk deom en em zikour. Dit-te ha dit-te nemetken e room dreist-oll dreist-oll or halon. An dra-ze eo a blij dit ar muia, her gouzoud mad a reom. Evid ar pez a zell ouzom-ni, bez dineh. Azaleg bremañ, ni a vezo diskibien dit, ha biken ne droim kein dit. Or galvet az-peus, levenez vraz a zo en or halonou ha beteg penn ez aim d'az heul. Kerzed a raim war an hent a ziskouez deom, en em gared hag en em zikour evel breudeur. Ha kement-se beteg an deiz ma vezim resevet ganit en da varadoz., pell diouz an heol bero a ra deom c'hwezi, diouz a boan-benn, diouz ar boan-gov, diouz a boan-dreid, ha kement a zo.... *(Max e-neus eur hleñved e soliou e dreid ha ne da ket dioutañ).*

Max n'eus fin ebéd dezañ, didroell en e gomzou, beteg re a-wechou.

- « Trugarez dit, mammig Mari, da veza roet deom Jezuz, trugarez dit da nompaz beza lazet da hini bihan en da greiz, evel ma ra lod euz or c'hoarezed ha na zoñjont ket e Doué, mestr ar vuhez....»

Ha Max ne ankounac'ha dén ebéd:

« Trugarez dit, Sant Jozef, hag a zo teurvezet ganit kemer eur plas ken izel e ganedigez Jezuz».....

E-keid-se ar jalboterien a gav hir o amzer pa ne intentont ket an taki-taki. Hag ouspenn an overenn a zo c'hoaz da gaoud. Kendalher a ra ar hantikou hag ar pedennou. Evid «On Tad hag a zo en neñv», e sav an oll o daouarn war-zu en neñv evel ar beleg, e-giz bugale troet war-zu o zad: *« Wi Tata di da na na hemel...»*

Ar peoh ra vo ganeoh!». An oll, Indianed, gwenn ha du, mesket, a ro deom an eil d'gile, evel breudeur, gand eur mousc'hoarz laouen: «Breur, c'hoar, peoh an Aotrou Krist!».

E-pad ar gomunion e kaner: *«Galo lobi wi to-se, leki nowan sa lobi....»* (Karet e-neus an Aotrou ahanom evel ma n'eus bet gwech ebéd karet). Evid echui e vo kanet e taki-taki ar hantik anavezet « Stille Nacht», ha kantikou all. Hag ar beleg neuze: « Nedeleg laouen ha bloavez mad!».

Sioul eo bremañ ar japel, med er-mêz ez a an teodou en-dro. Pep hini a ya bremañ diouz e du. Indianed ha Morianed a zo tostoh breudeur bremañ, unanet gand karantez Doué a verv en o halonou.

(An Tad Weber, euz Sant-Laorañs: « L'Eglise en Guyane» n° 55) - Brezoneg gand V. Favé.

Ar zeurez Anne-Marie Javouhey.

Goude beza komzet euz Mana, ne heller ket chom heb lavared hirroh diwar-benn Seurez Saint-Joseph de Cluny ha pa varvas e oa dija 1.200 a zeurezed euz heh urz strewet er misionou dre ar béd. Hirio ez eus ouspenn 4.000 anezo ha netra nemed Eskopti Kemper e-neus roet ouspenn 300 seurez d'an urz abaoe m'eo savet.

Ganet e oe Seurez Anne-Marie er bloavez 1.779 e parrez Leurre, e eskopti Dijon, en eun tiegez labourerien-douar stard en o feiz. E 1.805, gand teir hoar dezi
e savas «Breuriez Sant Jozef» a zeuas da gemer an ano a «Cluny», ablamour m'oa bet savet an ti kenta nepell diouz ar manati brudet.

E 1.815, ez eas dar misionou: La Réunion, Sénégal, Gambie, Sierra-Leone, med e Mana eo he-deus dispignet ar muia nerz he horv ha karantez he halon.

Abaoe 1.635, e oa Bro-Guyana eun drevadenn dalhet gand Bro-Frañs. Klasket e oa bet, liez-gwech, kas tud da bobla an douarou braz-se he ne oa deuet netra da vd; abréd e vezent sammet gand ar hleñvejou pe digalonekeet.

«Esaom c'hoaz eur wech» a lavaras ar roue Charlez an Xved, hag e oe dibabet eur géridennig vihan war ribl ar stèr Mana. Siwaz! abréd ez eas adarre ar stal sa dastalig hag ar stalig da ntetra.

Petra da ober? Brud a oa dija euz Seurezed Saint Joseph de Cluny gouestlet d'ar misionou, brud muioh c'hoaz euz ar zuperiorez, Anne-Mari Javouhey; eur vaouez a benn, e-kreiz he nerz, 48 vloaz. Ministr aferiou ar mor a houlennas diganti mond war zikour Mana. Asanti a reas.

D'an 8 a viz even 1.828, e tiblas Seurez Anne-Marie euz a Vrést. N'ema ket an traou ganti «diouz ar pikotin (*Frank ema an traou ganti, eur bern traou a zo ganti*).
Braz eo bet he daoulagad, med braz e oa ivez he spered hag he bolontez. Ganti ez eus 36 seurez, famillou labourerien-douar, artizaned war meur a vicher, eur hantad a dud. A-hend-all e strad ar vatimant, kement a hellfed kaoud ezomm anezo war an douar gouez-se e doare bevañs, dillad, benviachou, hajou, loened....

E Cayenne e oe roet 50 sklav gand ar gouarnamant; degemer a roas ouspenn eun ugent bennag a sklaved «marroned». Ar re-mañ a oa sklaved hag o-doa tehet diouz o mistri hag a oa o veva er hoad; rei a reas dezo o frankiz.

Fentuz a-walh e oe moarvad gweled ar vandennad tud-se oh erruoud e Mana, renet gand eur zeurez gwisket e gwenn euz ar penn d'an traoñ hag a oa ouz he heul estreged masikoded!

E hellit kredi e rankas seurez Anne-Marie delher mort war an urz ha war al labour. A-drugarez Doué, ez eas an traou mad en-dro hag hebdale e hellfed gweled tropellou loened-korn, parkajou maniok, bananez, korz-sukr. Da heul ar horz-sukr e oe savet eur stal da ober rom; arhant a veze gonezet ivez diwar ar pesketa, muioh c'hoaz diwar ar gwez a veze pilet, seurchou koad a gaver er vro hag a zo klask warno hag a vez gwerzet kér. Staliou-labour a oe savet evid ar micheriou a oa ezomm anezo. Pa zoñjer ne oa chomet netra e Mana war-lerh ar rummad a oa bet a-raog! Ne oa mui nemed eul lochenn bennag hanter-zismantret ha douarou o selled ouz an heol. (*o selled ouz an heol: dindan goz - Skaer*).

An dud a oa deuet euz a Frañs da heul ar zeurez o-doa marhad da jom tri bloaz ha da houde e hellent kuitaad Mana evid mond el leh ma karfent da labourad war o hont.

Klevet he-doa ar zeurez e oa e Ile du Salut 300 a vugale lovr o veva e stuziou truezuz. Goulenn a reas ma vefent fiziet enni hag e savas eun ti evito e Acaraouany, nepell diouz Mana.

Euz miz mae 1.833 beteg miz kerziu 1.835, ema Seurez Anne-Marie er Frañs ha goude-ze e tistro da Vana.

Tud he-deus ezomm evid kas al labour en-dro e Mana. Ar gouarnamant a ro dezi 500 sklav paket war ar batimañchou a ree kenwerz ar sklaved: 200 gwaz, 200 maouez, Ha 111 a vugale.

N' eo ket delher ar sklaved en o stad edo soñj ar zeurez, med rei dezo o frankiz. Eun deiz kaer e oe d'an dri a viz eost 1.838, an deiz ma oe roet d'ar 500 sklav o faper a frankiz gand Gouarnour Bro-Guyana; kerkent ez ajont da rei o faperenn d'ar zeurez, aze ema e surentez! N'eo neméd deg vloaz diwezatoh e 1.848, m'eo net lakeet fin d'ar sklavelez.

N'eo ket a-walh lavared d'eur sklav: bremañ out libr! Da beleh ez aio? Petra 'raio? Setu ar gudenn! Peb tra avad a zo bet renket gand ar zeurez. En-dro da Vana, 9 gilometrad diouz kêr, ez eus bet savet karteriou evito. E peb karter ez eus teir zeurez, eun ti-skol, eun iliz gand overenn beb sul, eun ospital. Peb famill a zo perhenn euz an tamm douar dija labouret. Mêr peb karter a vo eur Morian, eun Afrikan du.

Souezuz, neketa! estlammuz! N'eo ket bet posubl kemend all nemed ablamour d'ar feiz kristen a verve e kalon Seurez Anne-Marie, hag ar seurezed all. Ar feiz-se en em zile e kalon an oll hag a roe lañs d'o buhez.

Re vrao ez ee ar béd en-dro hervez lod euz an dud. N'oa ket kontant, komprenn a rit, ar re o-doa douarou braz pa ne gavent ket mui a sklaved. Ouspenn, ar pennou-braz karget euz Bro-Guyana gand ar gouarnamant, n'edont ket mui kement a-du evid harpa labour ar zeurez.

Kinniget he-doa ar zeurez reseo 3.000 a vugale sklaved hag a oa dilezet, med ne oe ket selaouet.

Nebeud ha nebeud koulskoude e teu ar zamm da bonnerraad evid Seurez Anne-Marie; 62 vloaz eo, skuiz hag eun tammig fallgalonet moarvad. Ouspenn ema en he harg evel superiorez an urz seurezed he-deus savet hag a ya bepred war-grésk. Distrei a ra d'ar Frañs e miz mae 1.843 ha mervel d'ar 15 a viz gouere 1.851, d'an oad a 72 vloaz

Lois-Philppe, roue Frañs, a lavare e oa Seurez ANne-Marie «un grand homme».

Er bloavez 1.978 e oa bet greet goueliou braz e Mana evid lida ar 150ved bloavez aabaoe m'oa digouzet ar zeurez evid ar wech kenta.

War-zikour or Misionerien

Er wech-mañ n'eo ket «war roudou» eo a lavaran, med «war-zikour». Réd e vefe embann amañ ar roll euz ar veleien euz an eskopti eet da rei eun nebeud bloaveziou euz o buhez d'ar misionou.

Eul lizer - e brezoneg - on-eus bet digand Pierre Jacq, dezañ 81 bloaz, a zo bet e-pad 4 miz en hañv (1.983) e Bro-Vartinika o sikour an Tad Reungoatn, euz Gwitevede, person e parrez Ducos. N'hellom ket embann al lizer en e héd, med eul lodenn hepkén.

-»Stagit ho lurennou» - hag al labous braz o tiskenn goustadig; tammig ha tammig e krésk an douar, e tosta an tiez. Eun droiad evid kemer al linenn ha setu or harr-nij o redeg sioulig war leurenn aeroporz Fort-de-France, Lamentin.

Eun degemer c'hwék gand an Tad Reungoat; hebdale emaom e presbital Ducos hag e kemerom eur banne punch evel-just.

Penaoz e tremen va amzer? Da hweh eur beb mintin an overenn war gan. Bemdez e vez eun tregont bennag pe hanter-kant en overenn ha beteg kant ha daou-hant pa vez eun dra bennag ispisial evel gwener kenta ar miz, eur gouél d'ar Werhez. Bemdez e vez lakeet eun overenn gand eur famill pe unan all: evid repoz vad an anaon, evid trugarekaad Doué, ar Galon Zakr, ar Werhez pe eur zant bennag hag a-wechou e ranke gortoz....Pep hini d'e dro!

A-hend-all tud da govez a-raog pe goude an overenn, traou da venniga;: taolennou, kroaziou, medalennou...pe c'hoaz tiez nevez, gweturiou. Ha me dezo; goustadig, tudou, peb tra a heller da venniga med renta bennoz da Zoué eo a ranker, na vezit ket re gredig! Lakit Doué mad en ho ti, en ho puhez, ha n'it ket da gredi e hellit ober ho tanfoeltr ha konta e teuio Doué da ober burzudou evid ho tiwall.

D'ar zul, teir ilizad tud, 6 eur, 8 eur 1/2 ha 10 eur. Ar ganerien en em rann etre an teir overenn. Eul laz-kana a zo - war-dro hanter-kant a ganerien hag a ganerezed - hag en em vod beb sizun evid deski kanennou galleg. An overenn-bréd gand ar Gloria hag ar hredo e latin.

D'an tri zulvez kenta, d'an overenn-bréd on-eus bet pask kenta ar vugaligou, eun tri-ugent bennag beb tro. Katekizet mad gand o zadou hag o mammou e-pad ar bloaz, o-devez eur zadornvez retred gand ar zeurez Daniel. Homañ a zo eur vestrez vaouez hag a gas mad en-dro ar strollad a 30 pe 40 katekizer. Ar zeurez Daniel eo a ra ar zarmon gand pask ar vugaligou.

D'an trede zul euz ar miz ar mammou - hag an tadou, ar baeroned, ar paeronezed mar deo posubl - o-deus goulennet ar vadeziant evid o bugale, a dle dond d'eur vodadenn evid studia lidou ar zakramant. Ar vugaligou a vez badezet d'ar zul diweza euz ar miz, war lerh an overenn-bréd. A-wechou 15 hag 20 war eun dro, ha beteg 35 zokén.

An eureujou ordinal a vez lidet gand overenn, da beder eur goude kreisteiz. Ar re a zeu da eureuji a zo dija o veva asamblez ha bugale d'o heul. D'an overenn e teuont koulskoude. Petra da lavared? Kant vloaz hag hanter-kant a zo e oa sklaved o zud-koz hag etre daouarn piou? Hag en or bro-Vreiz, penaoz ema kont?

Lidou ar maro a vez greet prim goude ar maro, ablamour d'ar gwrez. Tud e-leiz, kanerien, bokedou a-forz. Ar vered a zo evel eur vourhadenn diez bihan, goloet en diabarz gand marbr a-liou. Er beziou-ze, bokedou ha goulaou evel war an aoter en iliz, goulaou e podou bihan gwér hag a jom war-elum noz-deiz e-pad eur zizunvez goude an interamant. A-wechou e teu korvou maro euz a Bariz; eun arched gwêr teo ha koad, gand eur prenest bihan war horre hag e heller digeri evid gweled bizaj an hini maro. Lakaad degas evel-se eur horv maro euz ar Frañs a goust eur milion a vizou.

Frealzidigez am-eus bet o weled kemend a genvreuriezou oh en em voda d'ar zul vintin peurlieusa. Tri rummad Kenvreuriez ar Werhez, Breuriez ar Rozera- Gwazed ar Zakramant- Sant Visant a Baol- Bodadeg ar Gristenien nevez. Ganto am-eus pedet, gwelet am-eus al labour vad a reont evid ar feiz er barrez. Ne zizoñjan ket bugale an A.C.E; skouted, gwided, hag ar re hag en em emell euz al levriou mad, kazetenn an eskopti, ar re a gempenn an iliz hag a ra al labour er zakreteri (ar beleg n'e-no nemed e zinadur da rei

hag aotrea ma vez réd) - ar ganerien - ar gatekizerien. Tro am-eus bet da guzulia, da frealzi. Ma vefe e parreziou Bro-Hall kemend a dud kaloneg hag a gristenien vad, nag a labour a vefe greet evid ar feiz ha brasa mad an dud dreist-oll an dud reuzeudig.

En deiz war-lerh m'on degouezet, e oe interet an Aotrou 'n Eskob Varin de la Brunetière, bet eskob Martinika, ka karget euz parrez La Régate abaoe m'e-noa roet e zilez. En e blas, abaoe 1.973, ema an Aotrou 'n Eskob Marie-Sainte, eur Gwadeloupad. Deuet eo beteg Ducos da verenna ganeom ha diskleriet d'an Tad Reungoat n'oa nemetañ hag a helle kemer ar garg euz parrez La Régale. Buan a-walh e oe renket an traou. Ducos a zeu da veza brasoh-brasa: 15.000 a dud hebdale. An Tad Gedio, euz ar vro, yaouankoh, a grogo er stur evid nevezi ar pez a zo dleet.

Gand eur hamalad euz Pempoull, mestr-skol e Le François, ez eom da vale a-dreuz Fort-de-France. Koajou, ùeneziou uhel o fri, dre eun hent braz med tro-distro, beteg an Duchenn-Ruz (Morne-Rouge). Eun taol lagad war an uzin ananazez: gwazed ha dreist-oll merhed o lakaad ananazez e boestou evel ma vez lakeet pesked e Bro-Vigoudenn.

Er presbital, dao bremañ d'ar brezoneg! An Tad L'Hostis, person ar barrez , a zo euz Kernoués e-kichenn Lezneven. Siwaz, en e wele ema, tohor. N'eus forz dilammad a ra d'an traoñ, en desped d'ar hrozmol ar vatez, eun nebeud ankeniet. Dizoñjet gantañ e friad hag e bennad, ez eom da ober eur bedennig hwék da Itron Varia an Délivrance, patronez an eskopti. Amañ e vefe eun istor vurzuduz da zisplega - ha setu-ni frealzet. Distrei a rin di teir gwech all, dreist-ollll evid ar pardon brazn d'an 8 a viz gwengolo, gand eskob yaouank Constantine. Eüruz on bet o tivizoud gantañ eur pennadig diwar-benn doare ar gristenien hag an iliz du-ze bremañ e Bro-Aljeria.

Distrei a reom da Zant-Pér, kêrbenn an enezenn hag an eskopti beteg ar bloavez 1.902. Distrujet eo bet neuze kêr evel ar Morn-Ruz gand êzenn-dan ar volkan Pelée, a zo peloh du-ze. An avel ruz-tan, a zevas peb tra hag an oll dud nemed eur prizoniad stanket warnañ en e doul teñval.

An Tad Felix Bellec - pebez spered lemm ha farsuz! - a welan a-raog ma'z a da ober eur pennadig diskuiz d'ar gêr. Deuet eo diou wech da verenna ganeom med ivez d'am has da vale, en tu-mañ hag en tu-all: Ilet, bro Joséphine de Beauharnais; e aod Sant Lukas em-eus greet eun abadenn neuñv ar pez n'am-boa ket greet pell a oa.

Gwelet am-eus Seurez Paule Lespagnol euz Brést, seurez Viliman, euz Kolloreg; Seurez Esvan, euz Arhanao. Da veuli emaint! Dilezet o-deus peb tra evid mond da bell bro d'en em emelll euz bugale vihan ar sklaved. Deom-ni da zikour anezo.

Ar vro.

Pebez bro estlammuz! Bagadou menezier hag en o fenn ar menez-tan Pelée, dislonket gand ar mor. War menez Pitault edon a-zioh plênenn Lamentin, ar blênenn vrasa euz an enezenn; a-hend-all, tammouigou plênennou, e peb leh tiez evel ma vefent stag ouz an torgennou, damguzet e-touez ar gwez hag ar hlazvez. Tomm brao an amzer; noz-deiz pe dost o c'hwezi, kollet am-eus nao pe zèg lur bouez; n'eo ket souez! Diwallit ouz an heol kreisteiz! N'ho-peus ket kalz da zispign evid an dillad; eun tammig bragez tano, ha war gorv ho roched; en noz, pallenn ebéd, eun tamm lienenn skañv m'ho-peus c'hoant. Bezit sur n'ho-po ket a riou. Ar merhed avad a zo gwisket pe hanter-wisket gand mañtilli sklêr a-walh ha tano, fichet brao, gwenn pe a-liou, evel priñsezed.

Druz ha fonnuz e sav an traou er parkeier. Lavaret e vez gand eun tamm fent: - «Lakit eun hadenn en douar a-raog mond da gousked; antronoz, da verenn, e tebroh tomatez brao ha braz!»

Ar heriou brasa eo Fort-de-France. 115.000 a dud, Lamentin: 25.000; François:15.000. Ducos o vond war-zu 15.000. Petra' raio ar re-ze oll en amzer da zond?

Eur manati a zo ivez e-kichenn Fort-de-France gand 16 manah euz urz Sant Benead hag eur gouent leanezed euz ar memez urz.

Plijet gand Doué ma kendalho an Antillezidi da jom fidel muioh-mui d'al lezenn n'eus nemeti hag a hell savetei an dud hag ar poblou: kared Doué ha kared an nesa eveldor an-unan. Neuze e vo reizet peb tra evid eürusted an dud.